

**MİMARLIK, PLANLAMA
VE TASARIM ALANINDA
TEORİ VE
ARAŞTIRMALAR II**

CILT 2

EDİTOR: DOÇ. DR. SİBEL DEMİRARSLAN

İmtiyaz Sahibi / Publisher • Yaşar Hız
Genel Yayın Yönetmeni / Editor in Chief • Eda Altunel
Kapak & İç Tasarım / Cover & Interior Design • Gece Kitaplığı
Editör / Editor • Doç. Dr. Sibel Demirarslan
Birinci Basım / First Edition • © Aralık 2020
ISBN • 978-625-7319-33-1

© copyright

Bu kitabın yayın hakkı Gece Kitaplığı'na aittir.

Kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz, izin
almadan hiçbir yolla çoğaltılamaz.

The right to publish this book belongs to Gece Kitaplığı.
Citation can not be shown without the source, reproduced in any way
without permission.

Gece Kitaplığı / Gece Publishing
Türkiye Adres / Turkey Address: Kızılay Mah. Fevzi Çakmak 1. Sokak
Ümit Apt. No: 22/A Çankaya / Ankara / TR
Telefon / Phone: +90 312 384 80 40
web: www.gecekitapligi.com
e-mail: gecekitapligi@gmail.com

Baskı & Cilt / Printing & Volume
Sertifika / Certificate No: 47083

Mimarlık, Planlama ve Tasarım Alanında Teori ve Araştırmalar II

Cilt 2

Editör

DOÇ. DR. SİBEL DEMİRARSLAN

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM 19

GELENEKSEL DİYARBAKIR EVLERİNDE HAMAM MEKANI

Emine EKİNCİ DAĞTEKİN..... 1

BÖLÜM 20

GÜNÜMÜZDE DENİZ MÜZELERİ

Zeynep Sena ÇİFTÇİ & Uğur ÖZCAN 17

BÖLÜM 21

KENT MERKEZİ İŞ ALANINDA (MİA) KONUMLANAN/ SIKIŞAN EĞİTİM TESİSLERİ

Seda ÖZLÜ & Duygu SAĞLAM & Dilek BEYAZLI..... 51

BÖLÜM 22

PEYZAJ ARACILIĞI İLE ÖĞRENME YAKLAŞIMININ OKUL BAHÇELERİNDE UYGULANMASI

Gülbin ÇETINKALE DEMIRKAN 69

BÖLÜM 23

DURAĞAN ZAMANDAN DURAN ZAMANA, İSTANBUL'DA GÜNCEL SANATTA SAAT KAVRAMI

Elâ GÜNGÖREN..... 93

BÖLÜM 24

BİR TASARIM VE YARATICILIK YÖNTEMİ OLARAK SİNEKTİK

Nazmiye Naz ÖZTÜRK & Asuman AYSU 111

BÖLÜM 25

KENTSEL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK BAĞLAMINDA YENİLEBİLİR PEYZAJLAR

Deniz KARAEMLAS & Bülent CENGİZ..... 127

BÖLÜM 26

MEKÂNSAL KONFOR BAĞLAMINDA KAMPÜS BİNALARINDA İÇ MEKÂN BİTKİSEL TASARIM ÜZERİNE BİR DENEME

Bülent CENGİZ & Uğur HATİNOĞLU 143

BÖLÜM 27

MADEN SAHASINDAN BOTANİK BAHÇESİNE BİR EKOLOJİK DÖNÜŞÜM: EDEN PROJECT

Nilüfer KART AKTAŞ..... 157

BÖLÜM 28

KENTSEL AÇIK-YEŞİL ALANLARDA SOSYAL ETKİ VE SOSYAL DAVRANIŞLAR

Filiz ÇELİK 171

BÖLÜM 29

LEED SERTİFİKASYON SİSTEMİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ VE TÜRKİYE VERİLERİNİN ANALİZİ

Bora BINGÖL..... 187

BÖLÜM 30

İÇ MEKÂN TASARIMI VE MOBİLYA'NIN GELİŞİM SÜRECİ VE SIRADIŞI BİR DEĞER OLARAK CHARLES RENNIE MACKINTOSH

Elif ÖZDOĞLAR & Çağrı YALÇIN 207

Bölüm 19

GELENEKSEL DİYARBAKIR EVLERİNDE HAMAM MEKANI

Emine EKİNCİ DAĞTEKİN¹

---

¹ Dicle Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü Diyarbakır/Türkiye;
eminedagtekin@hotmail.com

1.Giriş

Yıkanma insanoğlunun yaşamını sürdürebilmesi için varoluşundan beri süregelen bir olgudur. İlk insan yerleşimlerinde, Fırat, Dicle, Nil ve Ganj gibi nehirleri kutsal kabul ederek, belirli günlerde bu nehirlerde yıkanmış, süreç içinde yıkanma işlemi için kapalı mekanlar yapmışlar. Konutlarda yapılan hamamlar ile ilgili ulaşılan bilgiler ise yapılan kazılarda ortaya çıkan bulgulardır. Bu bağlamda, Dicle kıyısında Asur Kralı III. Salmanasar'a (m.ö. 859-824) ait dünyanın en eski hamamı olarak kabul edilen hamam yapısına rastlanmıştır. Türkiye-Suriye sınırında Viranşehir'e yakın Re'sül'ayn dolaylarında Tell Halaf'ta ise , milâttan önce III. yüzyıla ait bir şehir kalıntısındaki evlerde banyo yapmak için inşa edilen özel mekânlar bulunmuştur (İslam Ansiklopedisi, 2010).

Yunan medeniyetinde deniz ve nehir kıyılarında özel tesis niteliğinde yapılan halk hamamlarının yanısıra eski Yunan evlerinde de banyo tesisatının varlığını ispat eden birçok yıkanma araç ve gereci araştırmalar sonucu ortaya çıkmıştır. Roma İmparatorluğu döneminde çok fonksiyonlu devasa halk hamamları ile Pompei'de yapılan kazılarda ve Bizans imparatorlarının ve ileri gelenlerin saraylarında özel hamamların bulunduğu tesbit edilmiştir. Emevîler dönemine ait olan Kusayru Amre gibi Emevî saray mimarisinde ve evlerinde cehennemlik kanalları ile ısıtılan, tuğla döşemeli, duvarlarında tüteklilik bacasının bulunduğu hamamlar, mekansal dizge içinde yer almıştır (İslam Ansiklopedisi, 2010).

Roma ve Bizans dönemi hamamlarının genel teknik prensiplere sadık kalınarak gelişen Anadolu hamamları, antik devirlere ait binalardan ve banyolardan etkilenecek yapılmıştır (Saraç, 2012) Anadolu'da halk hamamlarının çok sayıda yapılması ve bu yapılarda su sıkıntısının olmaması, evlerde banyo mekanının yapılmasını gerekli kılmamıştır. Ancak büyük şehirlerde konak ve yalılarda, taşrada ise âyan konaklarında küçük çapta özel hamamlar da inşa edilmiştir (Eyice, 1997).

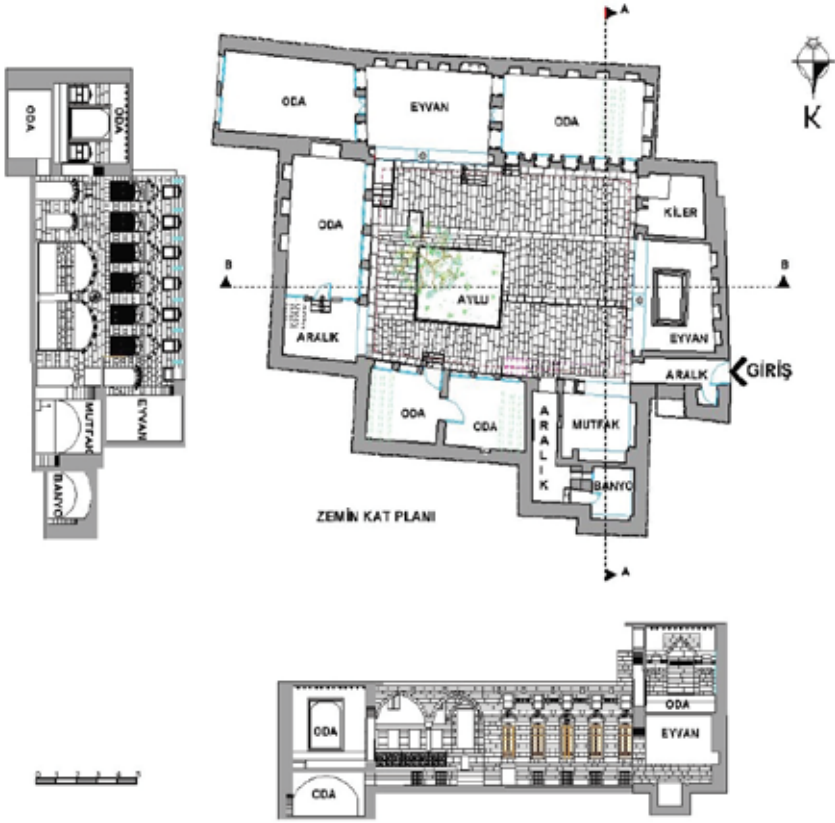
Evlerde yıkanma için özel mekanlar yapılmakla beraber daha mütevazı geleneksel konutlarda ise yıkanma eylemi "gusülhane" denen, odalarda özel olarak tasarlanmış kapaklı gömme dolap içlerinde gerçekleştirilmiştir (Tuluk, 2010). Geleneksel konutlarda her oda bir aileye hizmet edecek şekilde kullanılmıştır. Odalar gündüz yaşam alanı gece ise yüküklerden indirilerek yere serilen yataklar ile yatak odası olarak kullanılmaktaydı. Yatakların dizildiği yüküğün alt kısmında da yapılan ve bir kapakla ayrılan "yunmalık" olarak da adlandırılan "gusülhane" her odada yaşayan bir ailenin banyosu niteliğindedir (Yıldırım vd., 2006; Asatekin, 1995). Sadece oturulacak ve su kabı koyulacak boyutlardadır (Bozkurt, 2013).

Diyarbakır'da evlerde yıkanma mekanı, kentte çok sayıda genel hamam yapısının bulunması ve yakacak ihtiyacının karşılanmasındaki maliyetten kaynaklı konut içinde yapımı pek tercih edilmemiştir. Evlerde genellikle odanın içerisinde seki altında ve mutfakta yapılan yıkanma eylemine karşın, ayrı bir bölüm şeklinde tasarlanmış mekanlarda yapılmıştır. Bununla beraber, geleneksel yaşam içinde aynı avluyu paylaşan pek çok aile olması büyük evlerde, ortak hamam mekanının yapılmasında etkili olmuştur. Bu hamamların bazılarının üst örtüsü kubbe, tonoz ve ahşap kirişleme şeklindedir. Diyarbakır evlerinde gusulhane ile karşılaşmamıştır.

2.Geleneksel Diyarbakır Evi ve Hamam Mekanı

Anadolu coğrafyası bugünkü Suriye ve Irak gibi yakın yerleşim yerleri ile oluşturduğu ortak kültürel etkileşim yüzyıllarca devam etmiştir. Suriye ve Irak'ta avlu merkezli, eyvan geçişli odalara sahip evleri, Diyarbakır, Urfa, Antep ve Mardin evleri ile ortak özellik taşır (Eldem,1984). Bununla beraber, farklı iklim koşulları; tarihsel, kültürel birikimler; bölgesel yapı geleneklerindeki farklılık; Anadolu içinde de farklı bir ev yapım üslubunun oluşmasına neden olmuştur. Ancak aile yapısı, ailenin toplumdaki yeri ve ev içi işlevleri bütün bölgelerde konutun genel tasarımında ortak eğilimler yaratmıştır (Tohumeken vd, 2016).

Diyarbakır geleneksel evleri kenti sınırlayan surların içinde gelişmiştir. Sur İçi olarak nitelenen geleneksel konutları içeren eski kent alanı, “küçe” olarak adlandırılan sokakların içinde, birbirine bitişik nizamda dışa kapalı olarak inşa edilmiştir. Sur içinde sıkıştırılan evler belli bir alanda yapıldığı için düzgün bir geometrik parsel oluşturmaz. Sokaktan yüksek duvarla ayrılan evlerin şekillenmesini sağlayan en önemli mekan avludur.

Şekil 1. Geleneksel Diyarbakır Evi örneklerinden Esmâ Ocak evi planı

Avlu çevresinde bir, iki (karşılıklı), üç ve dört (birbiri ile bağlı veya bağımsız) kütlelerde oluşturduğu kanatlar yer alır. Avluya bakan yapı kanatlarının sayısı, parsel büyüklüğü ve ev sahibinin varlığı ile ilişkilidir. Avlu etrafına dizilmiş her bir kanat yazlık, kışlık ve baharlık şeklinde konumlanan iklimsel veriler çerçevesinde özellikler gösterir.

Evlerde zemin katta oda, eyvan, mutfak, tuvalet ve çok ender banyo mekânları, üst katta ise gezemek, odalar ve eyvanlar yer alır (Şekil 1). Hemen her evde bulunan depo ve kiler olarak kullanılan bodrumlar kışlık erzakların depolandığı, yazlık erzakların sıcaktan korunduğu mekandır. Avlu, eyvan ya da aralık mekanlarında bulunan merdivenler ile katlar arasında bağlantı sağlanmıştır (Dalkılıç, 1999; Cavdar, 2009).

Evlerde yıkanma mekanı çok fazla yapılmadığından, araştırmacılar yayınlarda ya hiç değinmemiş yada çok az yer vermiştir. Ancak 16. Yüzyılda kenti ziyaret eden Evliya Çelebi Diyarbakır evleri ve hamamlar için yüz kırk altı saray ve ev hamamı olduğunu, kentın çer çöpünün hamamlarda

yakıldığından söz ederek evlerde yıkanma mekanlarının sayısal oranının yüksek olduğu bilgisini verir (Okumuş 2012; Korkusuz 2007).

Resim 1. Esmâ Ocak evi hamam mekanı girişi

Diyarbakır evlerinde hamam mekanı için tesisat ve konumlanmada özenli tasarımların geliştirildiği görülür. Evlerde banyo için iki farklı çözüme gidilmiştir. Birincisi oda içinde yapılan yıkanma bölümleri, ikincisi ise kareye yakın planlı hamam mekanıdır (Resim 1-6).

Resim 2. Ev hamamı mekanı

Evlerde, çok amaçlı olarak düzenlenen odalar, seki-altı (pabuluk ve abdest alma yeri) ve seki-üstü olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Gusl abdesti alma eylemi oda içinde ve seki altı diye tabir edilen alanda zmlenmiştir. Odaya giriş kapısının hemen önünde bir metre kenar uzunluğunda kare alan soğuk kiç günlerinde banyo ve abdest almak için kullanılan bir alandır. Duvar kalınlığından yararlanılarak kapı arkasında yapılan alt nişlere bırakılan mangallar ile mekan ve su ısıtılır, st nişler ise yüklük olarak kullanılır (Resim 3). Kapı eşiğinin altında yer alan ve avluya bağlanan “ırık” olarak adlandırılan kanal ile su dışarı atılır. Diyarbakır evlerinde odaların içerisinde banyo düzenine, guslhaneye rastlanmaz.

Resim 3. Odada seki altı

Hamam olarak ayrı yapılan mekanlar ise evin parsel ve konumuna göre biçimlenmiştir. Büyük parsel gurubunda yer alan evlerde görülen hamam mekanları, çamaşır yıkama alanı olarak da kullanılan soyunma ve sıcaklık mekanından oluşurken, küçük parsellerde ise sadece yıkanma yeri olarak yapılmıştır. Banyolar odaların dışında avlu içinde ve sokak kapısına yakın,

taşlık hela ve mutfakla bağlantılı şekilde konumlandırılmıştır (Resim 4). Soğuk kış günlerinde mutlaka hamamda yıkanılır devamındaki mekanda, taşlık, soyunma/ ılıklik veya mutfakta kurulanılır. Bunların dışında İskender Paşa konağında görülen ve soyunma, ılıklik, sıcaklik olmak üzere üç mekandan oluşan konak hamamları da yapılmıştır.

Diyarbakır evlerinde hamam, tuvalet gibi ıslak hacimler konutun oda bulunmayan cephesinde arka arkaya yada yanyana uzunlamasına yerleştirilmiştir. Böylece ıslak mekânlar konuttan koparılmıştır. Evlerde hamama girişler, aralıktan, avludan ve mutfaktan olmak üzere farklı biçimlerde tasarlanmıştır. Avludan girilen hamamlarda yıkanma mekanı ılıklik ve yıkanma birimi olarak iki veya tek yıkanma bölümden oluşur.

Resim 4. Girişi aralıktan sağlanan hamam örneği

Banyonun mahremiyetinden dolayı yapılan iki bölmeli tasarımlar ile yıkanma yeri avludan görülmeyecek şekilde tasarlanmıştır. Mutfaktan girilen hamamlar küçük boyutta olup, tek kanatlı kapı ile hamam olarak kullanılan bölüme girilir.

Sokaktan avluya geçişte yer alan aralıktan girilen hamamlar genellikle tek mekan olup, aralık kodundan 10-20 cm yükseklikte yer almaktadır. Hamam olmayan evlerde zorunlu durumlarda mutfakta ocakta ısıtılan su ile yıkanılır. Çamaşırlar aynı şekilde mutfakta kurulanmak için serilirdi.

Resim 5. Girişi ve penceresi avluya açılan hamam

Resim 6. Girişi avludan sağlanan hamam

Hamamlar iki kişinin rahatlıkla yıkanabileceği dikdörtgen veya kare planlıdır. Tavanları ahşap kirişleme veya tonozdur. Yükseklikleri odalara

oranla mutfak mekanı gibi düşük tutulmuştur. Bu durum ısı kaybını azaltmak amacı ile yapılmıştır (Resim 2). Banyoya mekanlardan düz ayak girilir ancak kirli suların mekanlara geçişini engellemek için mutlaka taş yada ahşap eşik yapılırdı. İncelenen evlerde hamam mekanının altında bodrum görülmemiştir.

Resim 7. Hamam pencereleri

Banyolarda su tesisatı görülmemekle beraber hamama yakın yerlerde mutlaka tulumba bulunmaktadır. Taşıma su ile yapılan yıkanma işlemi çok yorucu olmasından dolayı sıcak ve soğuk suların yer aldığı bir veya iki kazan yer alır

Hamamlar, avlu cephesine veya sokağa bakan duvarda dehliz biçiminde küçük tepe pencereleri ile aydınlatılıp havalandırılır (Resim 7).

Geleneksel Diyarbakır Ev Hamamlarında Kullanılan Malzemeler

Geleneksel Diyarbakır evlerine ait yıkanma mekanlarında kullanılan araç ve gereçler; kurna, hamam taşı (bakır), sabun ve sabunluklar, kese, lif, havlu, takunya veya nalın, ponza taşı, şerbet küpü, su kazanı, ibrik, bal kabağı, bakır veya alüminyumdan yapılan uzun saplı çamaşır taşı gibi malzemelerdir.

Resim 10. Hamamda kullanılan malzemeler (kildan, nalin, su kabağı tası)

Diyarbakır ev hamamında temel mimari eleman baca, ocak ve kurnadır. Hamam günü hamamda yada mutfakta bulunan ocaktan yararlanılırdı. Yıkama suyu iki şekilde ısıtılırdı. Birincisi ocaklarda yakılan ateş üzerine konan bakır kazanlarda, ikincisi altı soba üstü alüminyum malzemeden yapılan kazanlarda ısıtılan su ile sağlanırdı. Banyolarda havalandırmanın sağlanması veya kazan boruları için baca yapılmıştır. Hamamda mutlaka lif sabun ve tarak bırakmak için niş bulunurdu. Kazanlar tulumbadan çekilen su ile boşaldıkça doldurulur ve son yıkama işlemi gerçekleşinceye kadar sürekli ısıtmaya devam edilirdi (Resim 9).

Resim 10. Hamamda kullanılan bakır tas, sabunr

Resim 9. Su kazanları

Diyarbakır'da hamamlarında oturularak yıkanılırdı. Hamamda kaymamak için yaklaşık 30 cm yükseklikte tahta kürsü üzerinde oturulur ve yıkanılırdı. Kurna, hamam tası, yün lif, sabun, ince dişli ahşap tarak, ucu dantelli havlular beyaz bohçalardan hemen her evde hamam gününde ortaya çıkarılan gösterişi de barındıran elemanlardı. Gelinler yıkanma saatinde ahşap veya gümüşle süslenen takunyaları giyip hamamdan çıkardı (Resim 8,9).

Kent içinde hamam malzemelerinin satıldığı sabuncular ve kazancılar çarşısı vardı. Keselenmek hamam kültüründe önemli bir yere sahiptir.

Genel hamamlar gibi ev hamamlarında da kadınlar mutlaka keselenir. Ev halkından ikinci bir kadın yıkanan kadına keselenmede yardımcı olurdu. Çocuklara da yapılan bu keselemenin büyümede ve sağlıklı gelişimde etkili olduğu dile getirilirdi. Keseleme işleminden sonra keselenen derinin vücudun üzerinden tamamen atılması için sabunlanmış yün lifler kullanılırdı.

Resim 8. Kurna, kürsü ve bakır su kabı

Kurnadan hamam taşı ile alınan su saçlardan başlayarak vücuda dökülürdü. Saçlar sabunlanır, ince tarak ile taranır. Isınan hamamda vücut terler, ter yardımı ile yapılan kese ile deri gözenekleri açılırdı (Resim 8).

Ev hamamlarında toplu olan yıkanma ve çamaşır günlerinde evin büyük hanımı yöresel sumak denilen bitkinin suyundan yemekler yaparak, sıcak ve yoğun günün hararetini düşürürdü. Hamam günü içecek olarak yazın sıcaklığında, şerbet otundan yararlanılırdı. Şerbet otu, büyükçe pişmiş topraktan yapılan küp, testi yada tencereye konur üzerine su ilave edilir, taslarda yapılan buzlar da şerbetin içine atılarak içilirdi.

3. Sonuç

Anadolu geleneksel evlerinde hamam sosyal bir statü mekanı olarak varlıklı ve özenli evlerde özel bir mekanı olmuştur. Bölgesel özellikler, iklimsel veriler, yapı malzemeleri ve sosyo kültürel farklılıklar, geniş coğrafi bir alana yayılan Anadolu'nun farklı yerlerinde farklı hamam mekanlarının oluşmasına etken olmuştur. Tüm bu değişken etmenler, hamamın taşıdığı anlam ve niteliği değiştirmemiştir.

Geleneksel Diyarbakır evlerinin planlanmasında yer alan hamam mekanı sade mekânlardır. Hamama avlu veya sokak kapısına en yakın yer olan taşlıktan, sade mütevazi bir kapı ile ulaşılır. Bu mekanlarda, küçük dışta dikdörtgen içe doğru biraz daha genişleyerek mekanın aydınlatmasını sağlayan dehliz pencereleri ile mahremiyet özenle korunmuştur. Ev planlarında hamam, hela ve mutfak gibi ıslak mekanların bir arada olmasına dikkat edilmiştir. Hamamlar genellikle evin yerleşme düzeni içinde odalardan uzak, sokak duvarına yakın tercih edilmiştir. Bu planlamada amaç, kanalizasyon a en kısa şekilde ulaşılarak, kirli suyu içme suyu kaynağı olan kuyudan uzak tutmaktır.

Hamam mekanı Diyarbakır ev kültüründe salt bir yıkanma yeri değil aynı zamanda sosyal yaşam alanıdır. Ev hamamları, somut olmayan kültürel mirasın ve çeşitliliğin yapı içinde çözümünü sağlayan mekanlardır. Aynı avlu içinde farklı birkaç ailenin yaşamasına elverişli Diyarbakır geleneksel evinde yaşanan hamam günleri, tüm gün devam eden bir buluşmanın nesilden nesile aktarıldığı yaşam biçimine tanıklık eder.

Son yıllarda geleneksel evlerde işlev değişikliğinden kaynaklı değişimler yaşanmaktadır. Yeniden işlevlendirilen evlerde geleneksel mekan dizgesinin değiştirilmesi sonucu, özellikle mutfak ve hamam mekanları kaldırılmakta yada boyutsal değişime maruz kalmaktadır. Ülkemizde imzaladığı pek çok uluslararası kongrelerde ve tüzüklerde alınan kararlar restorasyon çalışmalarında yol gösterici olarak değerlendirilmesi işlev kararlarının ve müdahalelerin daha sağlıklı verilmesini sağlayacaktır. Bu bağlamda evlerin mümkün oranda özgün biçimi ile korunması ve kullanılması, bu durumun olmaması ve yeni işlev verilmesi halinde, Diyarbakır geleneksel evlerinde görülen hamam mekanlarının özgün işlevine yakın, sadece lavabo gibi mimari eleman ile donatılması, üst örtüsünün özgün bırakılması, mekansal bütünlüğün korunması şeklinde müdahaleler yapılmalıdır.

KAYNAKLAR

- Saraç E., 2012, Kütahya Geleneksel Kent Yerleşimindeki Hamam Yapıları,Koruma Yaklaşımı Ve Uygulamaların Analizi, Kültür Ve Turizm Bakanlığı İstanbul Rölöve Ve Anıtlar Müdürlüğü Uzmanlık Tezi.
- Asatekin, G., 1995, Understanding Traditional Residential Architecture in Anatolia, METU Journal of the Faculty of Architecture (10: 4) 389-414.
- Bozkurt. G., 2013, 19.yy da Osmanlı Konut Mimarisinde İç Mekan Kurgusunun Safranbolu Evleri Örneğinde İrdelenmesi Journal of the Faculty of Forestry, Istanbul University 2013, 62(2):47.
- Cavdar A., 2009, Milliyet Gazetesi Arşivi.
- Dalkılıç, N., 1999, Geleneksel Diyarbakır Evlerinde Plan, Cephe ve Yapı Öğeleri Tipolojisi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara,
- Eldem, S. H., 1984, Türk Evi Osmanlı Dönemi, I, Ankara, s. 66.
- Eyice, S., 1997, “Hamam” maddesi içerisinde “I. Tarih ve Mimari”, İslam Ansiklopedisi, c: 15; 402-430.
- Haspolat K., 2014, Diyarbakır’ın tarihi evleri, Dicle Üniversitesi Yayınları, ISBN:978-605-85033-4-2, Diyarbakır.
- İslam Ansiklopedisi, 2010, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, İstanbul
- Korkusuz Ş., 2007, Eski Diyarbakır’de Gündelik Hayat, Kent Yayınları, İstanbul.
- Okumuş E., 2012, Evliya Çelebi’nin Seyahatnamesinde Diyarbakır.
- Tohumeken S., Çakırca D., 2016, Velioglu İ., ISSN: 2148-0273 Cilt 4, Sayı 2, Vol. 4, Issue 2, Tuncelli Üniversitesi Bilim ve Gençlik Dergisi s.74.
- Tuluk Ö. İ., 2010, Erken 20. Yüzyıl Çorum Evlerinde Banyo Teknolojisi, METU JFA 2010/2 (27:2) 62-83.
- Yıldırım K. and **Hidayetoğlu, M.L., 2006**, Türk Yaşam Kültürünün Geleneksel Türk Evlerindeki Yansımaları., *Reflections In The Traditional Turkish House Of Turkish Life Culture*”, **4th International Turkish Culture And Art Congress/Art Activity** Kahire / Egypt, 02-07 November, s.6.

Bölüm 20

GÜNÜMÜZDE DENİZ MÜZELERİ

Zeynep Sena ÇİFTÇİ¹
Uğur ÖZCAN²

---

1 Zeynep Sena Çiftçi Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul, Türkiye, e-posta: sena.dagdeviren@stu.fsm.edu.tr.

2 Dr. Öğr. Üyesi Uğur Özcan Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Mimarlık Bölümü, İstanbul, Türkiye, e-posta: uozcan@fsm.edu.tr.

GİRİŞ

Müze kavramı, geçmiş dönemlerde ve günümüzde her zaman çok önemli bir konuma sahip olmuştur. İnsanın tabiatında olan özelliklerinin sonucu olarak toplama, biriktirme ve daha sonra bunlarla koleksiyon oluşturarak meydana gelmeye başlamıştır. Geçmişteki tarihimiz, durumumuz hakkında bilgi almayı sağlamanın yanı sıra, medeniyetlerin gelişiminde çok önemli bir işlevi yerine getirmiştir. Müze kavramının verdiği “eğitim” misyonu ile önemli bir konumda olan nesillerin geçmişini öğrenerek, benimseyerek geleceği hakkında yorumlama yapmasına, daha sağlam temellere dayalı hedefler koymasına yardımcı olmaktadır. Yani aslında, müze kavramı sandığımızdan çok daha fazlasıdır. Müzeler artık topluma şekil veren sosyal, politik ve bilimsel akımları ve bu değişme güçlerinin geleceği nasıl etkilediğini araştırmaktadır (Emeksizoglu, 2007). Müze kavramı, çok geniş bir kavram olduğu için sayıca çok fazla çeşidi de bulunmaktadır. Bu çeşitlilik arasında, çalışma alanımızı oluşturan deniz müzeleri ön plana çıkmaktadır. Bunun sebebinin, denizciliğin, deniz kültürünün ulusal kimliği, benliği ifade etmesinden kaynaklandığını söylemek mümkündür. Deniz demek, tarih demektir. Denize kıyısı olsun olmasın her ulusun denizle mutlak bir ilişkisi olmuştur. Bu tarihin korunup saklanabilmesi için de deniz müzeleri oluşmaya başlamıştır. Denizcilik ve deniz kültüründen bahseden deniz müzeleri de bu sebepten dolayı büyük önem taşımaktadır.

MÜZENİN TANIMI VE İŞLEVİ

Müze kavramının kökeni, Yunanca olan “Mouseion” kelimesinden gelmektedir. Mouseion kelimesinin anlamı ise, Eski Yunan Uygarlığında müzik, şiir ve felsefe gibi hayal gücüne dayanan alanlarda ilham veren perilerin evlerine “Mousai” adı verilmiştir. “Mouseion” kelimesi ise, bu perilerin yaşadığı tapınaklardan gelmektedir. O zamanlar bu kelime perilerin tapınağı anlamına gelmekte iken daha sonra bilimler tapınağı için kullanılmaya başlanmıştır. Bir müzenin tanımını yapmak, pek çok işlevinin bulunması ve çok geniş bir kapsama sahip olmasından dolayı çok zor ve karmaşıktır. Fakat yüzyıllardır pek çok tanım yapılmıştır ve yapılmaya devam edilmektedir. Müze, toplum gelişiminin hizmetinde kâr amacı gütmeyen daimî bir kurumdur. Koruyan, araştıran, iletişim kuran, sergileyen kamuya açık bir alandır. Müzeler, tarih boyunca medeniyetlerin gelişiminin en önemli sembollerinden olmuşlardır. Özellikle “eğitim” misyonları ile insanlığın geçmişi anlayarak geleceğe bakmalarını hedeflerler (İhtiyar,2011). Ancak son zamanlarda müze kavramı farklı bir görevi de üstlenmeye başlamıştır. Alışveriş ve ticaret özelliklerini de barındırarak, bu alanda yeni bir yük kazanıp çok işlevli bir kurum haline gelmişlerdir.

Müzenin oluşumu, ilk zamanlarda koleksiyonculuk ile başlayarak, daha sonradan müzeciliğe, sergilemeye geçiş yapan bir kavram haline gelmiştir. Koleksiyonların birleştirilmesi, toplanması, incelenmesi, sınıflan-

dırılması, belgelendirilmesi sonucunda bilimsel bir çalışmaya dönüşmeye başlamıştır. Müzelerin kurulmasından önce, ilk zamanlarda insanoğlu değerli nesnelere mezarlarda, mağaralarda saklayarak bu kavramın oluşumunun başlangıcı olmuştur. Her daim uluslararası evrenselleşme isteği ve arayışları içinde olan insanoğlu, sürekli olarak bir değişim geçirmektedir ve bundan etkilenmektedir. Bu sebeple bu arayışların içerisine yeni birisini ekleyerek geçmiş ile geleceği birbirine bağlamak istemişlerdir ve bunun sonucunda oluşan mekanlardan birisi müzeler olmuştur.

Toplumun ve gelişiminin hizmetinde, halka açık, insan ve yaşadığı çevrenin somut ve somut olmayan mirasını inceleme, eğitim ve keyif amacıyla toplayan, koruyan, araştıran, bilgiyi paylaşan ve sunan, kar düşünce-sinden bağımsız, sürekliliği olan bir kurum olarak “müze” (International Council of Museums (ICOM, 2007), zengin koleksiyon içeriği ve sınırsız eğitim olanaklarıyla kültürel çeşitliliğe ev sahipliği yapmakta ve bu nedenle kültürel ifade çeşitliliğinin en önemli temsilcisi olarak kabul görmektedir. UNESCO tarafından 1960’ta yayınlanan Müzeleri Herkes için Ulaşılabilir Kılmanın En Etkili Yolları hakkındaki tavsiye kararı, ulusal ve uluslararası kültürel mirasın korunması ve kültürel çeşitliliğin sürdürülmesi için gösterilen önemli çabalardan biridir. Shaikh (2001) müzelerin ulaşılabilir olmakla yükümlü olduklarını ve bu yolla aynı zamanda daha eşitlikçi bir toplum yaratmaya katkıda bulduklarını belirtmektedir. Müzenin söz konusu ulaşılabilirliği eşitlikçi ve demokratik toplum anlayışıyla birlikte biçimlenmekte ve “çeşitlilik içinde birlik” söylemiyle gündeme gelmektedir (Karadeniz, 2014).

19. yüzyılın geleneksel müzecilik anlayışında müzelerin işlevleri; toplama koruma, belgeleme, depolama ve sergilemedir. 20. yüzyılda, bu işlevlere eğitim de eklenmiş, bugün 21. yüzyılda ise müzelerin işlevleri koruma, araştırma ve iletişim olmak üzere üç temel alanda toplanmıştır. Müzelerin varlık nedeni olan koleksiyonlarının korunması, bunların gelecek kuşaklara aktarılmasında öncelikli işlevdir. Hem koleksiyonların oluşumu ve gelişimi hem de müzenin iletişim işlevine katkı sağlayacak bilgi birikimini oluşturan temel faaliyet alanı da araştırmadır. Bu bağlamda koruma ve araştırma, bir yandan müzenin öncelikli sorumluluk alanları olarak değerlendirilirken diğer taraftan iletişim işlevini gerçekleştirmesine aracılık eden faaliyetler olarak karşımıza çıkarlar (Öztekin, 2014). Bu durum; müzenin toplumsal paylaşımını mümkün kılacak iletişimi de müzeciliğin öncelikli amaç ve işlevlerinden biri olarak öne çıkarır; günümüz müzecilik anlayışının iletişim esaslı olarak değerlendirilmesinin nedenlerini ortaya koyar. Müzelerin işlevlerinin üç temel alanda toplanması, diğer işlevlerin ihmal edildiği ya da önemini kaybettiği anlamına gelmez. Böyle bir gruptan tercih edilmesi, özünde müzeciliğin giderek gelişmesi ve çok farklı disiplinlerle birlikte çalışmayı gerektiren bir alana dönüşmesiyle ilgilidir. Bu da her bir işlevin bir diğerine katkı sağlaması ya da faaliyetle-

rin birbirlerini tamamlayacak nitelikte ele alınması anlamına gelmektedir (Öztekin, 2014).

DENİZ ULAŞIMI VE TARİHSEL GELİŞİMİ

Deniz yolu ulaşımı, gemi, vapur ve benzeri deniz araçlarıyla yapılmakta olan bir ulaşım şekli olarak tanımlanmaktadır. Daha çok uluslararası ticarete önem taşımaktadır. Gelişmiş ülkelerde denizyolu ulaşımı yaygın olarak kullanılmasına rağmen ülkemizde bu ulaşım türü gelişim sürecinde yer almaktadır. Denizyolu ulaşımında yolcu veya yükler, gidiş geliş zamanları belirli veya belirsiz olarak taşınmaktadır. Kent içi ulaşımında olduğu gibi okyanus ötesi ulaşımında da kullanılmaktadır. Denizyolu ulaşımı uluslararası yük taşımacılığında yoğun olarak kullanılmasına rağmen kent içi ulaşımında çok yoğun kullanılmamaktadır (Yardımcıoğlu, 2014). Taşıdığı yolcu ve yük miktarına göre denizyolu ulaşımı diğer ulaşım türlerine göre daha ekonomik olarak görülmektedir. Aynı zamanda taşıdığı yolcu ve yük miktarına göre en hızlı taşıma sistemidir (Akten, 1994). Deniz ulaşımı, herhangi bir mesafeden tekne, gemi veya yelkenli ile, okyanuslar ve göller üzerinden, kanallardan veya nehirler boyunca gerçekleştirilebilmektedir. Nakliye, ticaret, eğlence veya askeri gibi çeşitli amaçlarla kullanılmaktadır. Hemen hemen her malzeme su ile hareket ettirilebilmektedir fakat taşınan malzemenin kısıtlı bir kullanım süresi varsa bu durumda deniz ulaşımının kullanılması önerilmeyen bir durum haline gelmektedir. Yine de deniz ulaşımı, özellikle kok kömürü, mücevher veya tahıl gibi ağır yüklere sahip olan malzemelerin taşınmasında çok etkili ve uygun olan bir taşıma seçeneğidir.

Denizciliğin çok eskiye dayanan bir tarihi bulunmaktadır. Denizcilik tarihi, denizdeki insanların etkileşimi ve aktivitesinin incelenmesi olarak tanımlanabilmektedir. Akademik bir konu olarak, insanlığın okyanuslar, denizler ve dünyanın başlıca su yollarıyla olan çeşitli ilişkilerini anlamaya odaklanmıştır. Denizcilik tarihi, gemiler, deniz taşımacılığı, seyrüsefer ve denizcileri içeren geçmiş olayları kaydedip yorumlamaktadır. Denizcilik tarihinin geniş alanı içinde tanınmış birkaç ana alt uzmanlık alanı bulunmaktadır. Bunların arasında seyir ve deniz bilimleri tarihi, gemilerin ve onların inşası, denizcilik ekonomi tarihi, ticari gemicilik, balıkçılık ve balina avcılığının tarihleri, denizde ve deniz kenarında yatçılık ve diğer boş zaman faaliyetlerinin tarihçesi, coğrafi keşif ve haritacılık tarihi; sosyal ve çalışma geçmişi, denizcilerin sağlığı, deniz hukuku, denizcilik sanatı, denizcilik edebiyatı ve deniz tarihi gibi alanlar bulunmaktadır. Bu alt uzmanlıklar, denizcilik tarihi çerçevesinde değişen derecelerde birbirleriyle ilişkilidir ancak her biri denizcilik alanı dışındaki tarihi konu alanlarına da bağlıdır. Karakteristik olarak, bir denizcilik alt uzmanlığının alan dışındaki ilişkisi, denizcilik tarihine bakış açısını ve yaklaşımını tanımlamaktadır.

Denizcilik ilk olarak su yollarında meydana gelen ilk uygarlıklar ile oluşmaya başlamıştır. Ulaşım için su ile taşımaya ihtiyaç duyulmuştur. M.Ö. 1500'lerde Mısırlılar açık denizde ilk gemiyi kullanan uygarlıklar olmuştur. Onu izleyen zamanlarda ise Asya'da, çok sayıda direk ve bir dümen ile donatılmış Çin gemileri, deniz ulaşımıyla yolculuklar yapmaya başlamışlardır. M.Ö. 4. yüzyılın başlarından itibaren Çinliler yiyeceklerini büyük şehirlerine taşımak için Büyük Kanal sayesinde deniz ulaşımını kullanmaya ihtiyaç duymuşlardır. Japonya ise karayollarıyla ağır yük taşımacılığına uygun olmayacak kadar dağlık bir coğrafyaya sahip olduğu için tarihinin başlarından itibaren su yollarına yönelmiştir. Baharat ticaretinin başlamasıyla deniz ulaşımının kullanımı çok fazla artmıştır. Araplar baharat adalarına yelken açıp Avrupalı tüccar denizcilerle ticaret yaparak deniz ulaşımının kullanımını teşvik etmişlerdir. Çay ticaretinin başlaması da Avrupa'da buna benzer bir etki oluşturmuştur. 17. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar köle ticareti, Atlantik gemiciliğinin önemli bir özelliği haline gelmiştir. ABD ve İngiltere, 19. yüzyılda yükselen denizcilik ulusları olarak tanımlanarak, Almanya, Norveç, Japonya, Hollanda ve Fransa, 20. yüzyılın başlarında onlara katılmıştır. Daha sonra Yunanistan yüzyılın sonuna kadar deniz sektörünün egemeni haline gelmiştir. Bu şekilde okyanus aşırı deniz taşımacılığı, dünya ekonomisinin hayati bir parçası olmaya devam etmiştir.

DENİZ ULAŞIMININ ÖNEMİ

Deniz ulaşımı dünya çapında kullanılan en önemli nakliye aracıdır. Yüzyıllardır insanların seyahat ve iş gereksinimlerini karşılamalarına yardımcı olmaktadır. İhtiyacın artmasıyla zamanla deniz taşımacılığında iyileştirmeler yapılmıştır. Modern gemilerin devreye girmesiyle deniz taşımacılığı daha verimli ve daha risksiz bir hale gelmiştir. En son teknolojiye sahip olan gemiler, mesafe ve zaman kısıtlamalarını ortadan kaldırmıştır. Daha risksiz olması da denizciliğin bu denli önemli bir yerde bulunmasının sebeplerindendir. Denizyolu taşımacılığı da diğer tüm ulaşım türlerine kıyasla daha ucuzdur. Bu nedenle bu tür taşımacılıklarda deniz yolunun daha çok rağbet görmesi muhtemel bir durumdur. En son teknoloji ile tasarlanan uzun yolculuk için uygun olan gemiler, güvenlik mekanizmalarına sahip olmaları sebebiyle herhangi bir olumsuz hava koşullarıyla karşılaşmaları sonucunda daha güvenilir bir navigasyon hizmeti vermektedirler. Birçok ülke birbirinden denizlerle ayrılmıştır ve dünyanın $\frac{3}{4}$ 'ünü denizler oluşturmaktadır. Bu koşullar altında, birbirinden denizlerle ayrılmış ülkeler arası taşımacılık ancak hava veya denizyolu ile yapılabilmektedir. Denizyolu taşımacılığının, havayolu taşımacılığına göre daha uygun bir taşımacılık türü olmasının sebebi, havayolu taşımacılığının pahalı olmasında yatmaktadır (Başoğlu, 1998; 6). Taşımacılığın ekonomik açıdan, noktalar arasından ulaşımının en kısa zaman ve en az maliyetle, bir bütün olarak yapılması hedeflenir. Denizyolu taşımacılığı da bu noktada en avantajlı konuma sahip durumdadır (Davis vd., 2002; 24)

Ticaret, deniz taşımacılığının en önemli uygulamalarından birisidir. Önemli dünya ticaret ülkeleri, ticaretlerinin devam etmesi için deniz taşımacılığına güvenmektedir. Ticaretin sağlandığı deniz yollarına sahip olan ülkeler en fazla faydayı elde etmektedirler. Sıcak sulara sahip olan ülkeler, hava durumu kısıtlaması olmaksızın tüm yıl boyunca deniz taşımacılığı ile ticaret yapabilmektedirler. Deniz taşımacılığı yoluyla yapılan ticaret, daha ucuz bir araç olduğu için işletmenin genel maliyetini düşürebilmektedir. Buna ek olarak, nakliye şirketleri, maliyetten tasarruf etmek için farklı iş gruplarının gönderilerini de birlikte taşımaktadır. Kısacası deniz yolu ile yapılan ticaret pek çok açıdan diğer ulaşım şekilleriyle yapılan ticaretlerden daha cazip bir durumdur. Deniz ulaşımı sadece ticarete değil turizmde de çok büyük bir öneme sahiptir. İnsanoğlu gelişen teknolojiyle birlikte dünyayı, yolcu gemileri ve feribotlarla rahatlıkla gezebilmektedirler. Bu tarz gemiler, turizm taşımacılığı için ideal bir ortamın tüm avantajlarını içermektedirler. Denizyolu taşımacılığı turizm için harika bir araçtır ve ülke ekonomisinin gelişmesinde çok önemli bir rol oynamaktadır. Dünyanın dört bir yanındaki farklı ülkeler, deniz taşımacılığı yoluyla turizmden büyük miktarda gelir elde etmektedirler. Deniz taşımacılığının önemi nedeniyle, turizm yoluyla sürdürülebilir bir gelir kaynağına sahip olan ülkeler aynı zamanda küresel ölçekte olumlu bir imaj ortaya koymaktadırlar. Denizyolu ulaşımının sağladığı en büyük faydalardan biri, iyi bir uluslararası ilişkiler kurmaya yardımcı olmasıdır. Bir ülkenin, yoğun bir deniz ulaşımı rotasıyla bir bağlantısı varsa bölgenin ilgi odağı haline gelmektedir. Bu yüzden tüm ülkelerin deniz taşımacılığı ile ilgili birçok ekonomik ve stratejik çıkarları bulunmaktadır. Tüm bu nedenlerden dolayı deniz taşımacılığı farklı ülkelerle bağların kurulmasında çok önemli bir rol oynamaktadır. Denize kıyısı olmayan, karayla çevrili olan ülkeler, deniz yollarına erişim sağlayabilmek için komşu ülkelerle ilişkilerini geliştirmektedirler. Böylelikle her iki ülke anlaşma sağlayarak, iki ülke arasında iyi niyet oluşturulmaktadır.

DENİZ MÜZESİNİN TANIMI

Küratör J. Geraint Jenkins, deniz müzesinin amacının, en geniş anlamıyla, deniz ve denizcilikle ilgili materyal toplamak ve insanların yaşamlarının yıllar boyu ne denli önemli olduğunu yorumlamak ve yansıtmak olduğunu belirtmektedir. Deniz eserlerinin ve kalıntılarının toplanması, korunması ve sergilenmesi, deniz müzesinin bir işlevi olmasına rağmen, bu nesnelere, coğrafi, ekonomik, sosyal ve kültürel bağlamlarına atıfta bulunulmaksızın tek başına toplanmamalıdır. Amaç, gelecek nesillere insanın denizle karşılaşmasına sistematik bir bakış açısı kazandırmak olmalıdır. Tüm müzelerde olduğu gibi, sadece maddi nesnelere korunmasını ve sunumunu toplamak yeterli değildir. Bu objelerin arka planını, sosyal organizasyonunu ve kültürel bağlamını keşfederek bu nesnelere biraz gerçeklik kazandırmak gerekmektedir. Bir deniz müzesi, benzersiz bir eser olan “gemi” tarafından inşa edilen en

büyük hareketli eser olan bir tür etnografi ve tarih müzesi olarak tanımlanabilir. Her deniz müzesinin olmazsa olmazı gemi ve tekne koleksiyonudur: “tüm deniz müzeleri tarihi gemileri tutmak ve işletmek zorundadır”. Aslında, çoğu deniz müzesi, genellikle gemileri korumak için savaşlardan sonra kurulmuştur. Bazı küratörler, deniz müzelerinin gemi açısından birincil eser olarak tanımlanamayacağını, ancak limanların, rıhtımların, sahil depolarının ve tersanelerin de deniz müzelerinin tanımlayıcı eserlerini oluşturduğunu iddia etmektedirler. Örnek olarak liman, “hem kara hem de denizle iletişim kuran” bir mekân olarak tanımlanmaktadır. Bu sebeple, limanların yüksek öneminden dolayı bir deniz müzesi niteliğini taşıdığını düşünen küratörler bulunmaktadır. Bununla birlikte, birincil odak tersane binaları ve yapıları olsa bile, müzelerin birçok insan tarafından ziyaret edilmesinin ana nedeni gemilerdir. Müzeleri ziyaret eden halka, korunmuş gemiler neredeyse her an yelken açabileceklermiş gibi hala canlılığını anlatmaktadırlar. Hiçbir statik binanın etkisi bununla yarışmamaktadır.

DENİZ MÜZESİNİN TÜRLERİ

Deniz müzeleri, dört farklı şekilde bulunmaktadır. İlk şekil olarak, diğer müzelerde de olduğu gibi, eski tarihi yapıların, saraylar, kaleler gibi, müzeye dönüştürülerek deniz müzesi olarak hizmet etmesi karşımıza çıkmaktadır. Bu şekle örnek olarak, İngiltere’nin Bermuda adasında bulunan, Bermuda Ulusal Müzesi’ni vermek mümkündür. Bu müze, Bermuda Kalesi’nden denizcilik müzesine çevrilerek yapılan bir müze olmuştur. Müze, Bermuda’nın denizcilik ve ada tarihini araştırmaktadır. Kuzey Amerika’daki İngiliz kolonileri bağımsızlıklarını kazandıktan sonra Bermuda, Kuzey Amerika’ya giden deniz yollarını kontrol etmek için büyük bir İngiliz deniz üssü olarak geliştirilmiştir. Tersane inşaatı 1809’da başlayıp, bir asır boyunca devam etmiştir fakat tersane ellili yılların sonlarında kapanmış ve binalar bakıma muhtaç hale gelmeye başlamıştır. 1974’te ise, restorasyonla birlikte kaleyi, denizcilik müzesine çevirmişlerdir.

Resim 1. Bermuda Ulusal Müzesi (Url-1).

İkinci şekil olarak, yeni bir bina tasarlanarak oluşturulan deniz müzeleridir. İlk başta tasarlanırken deniz müzeleri düşünülerek tasarlandığı için, deniz müzeleri arasında daha çok rağbet gören, hissiyatı daha çok geçiren

müzeler olarak diğer çeşitlerinden ayırmak mümkündür. Avustralya Ulusal Denizcilik Müzesi’ni bu şartlarda yapılan bir müze olarak örnek verebiliriz. Avustralya Ulusal Denizcilik Müzesi, Philip Cox tarafından 1991 yılında inşa edilmiştir. Denizcilik Müzesi’nin tasarımı, pavilyonlar kullanılarak oluşturulmuştur. Yapının deniz cephesi, rıhtımın görünüşüne izin verebilmek için diğer cephelerinden daha şeffaf tasarlanmıştır. Yoğunluklu olarak cam malzeme kullanılmıştır.

Resim 2. Avustralya Ulusal Deniz Müzesi (Url-2).

Üçüncü bir deniz müzesi şekli olarak denizaltılarını örnek vermek mümkündür. Bazı denizaltıları, deniz müzesi olarak kullanılmaktadır. Bunlara Hindistan’da bulunan INS Kursura denizaltısından örnek vermek mümkündür. INS Kursura (S20), Hindistan Donanması’nın dizel-elektrik denizaltısıdır. Kursura 18 Aralık 1969’da görevlendirildikten sonra 31 yıllık hizmetin ardından 27 Şubat 2001’de görevden alınmıştır. Hizmetten çıkarıldıktan sonra, halka açık bir müze olarak korunmaktadır. Kursura, özgünlüğünü koruyan çok az sayıda denizaltı müzesinden biri olma ayrıcalığına sahip olarak Visakhapatnam’da “mutlaka ziyaret edilmesi gereken yer” olarak adlandırılmaktadır.

Resim 3. INS Kursura denizaltı (Url-3).

Son deniz müzesi rneği olarak, gemilerin kendisinin bizzat müze olarak kullanıldığı gemi müzelerinden bahsetmek mümkündür. Bütün gemi müzeleri olmasada, bazı gemi müzeleri, deniz müzesi olarak kullanılmaktadır. Gemi müzeleri farklı yöntemler ile sergilenmektedir. Bu sergileme yöntemlerinin seçilmesi, gemilerin boyutları, tipolojileri ve müze btcesi gibi değişik etkenlere göre seçilmektedir. Gemi müzelerinin diğer müzelerden en büyük farkı, diğer müzeler belli konuları kendi ilerinde sergilemek için kurulurken, gemilerin kendileri ve işlevsel elemanları müzenin ana konusu, ana sergisidir. Müze kurulurken birinci amaç geminin ve elemanlarının hangi şartlar altında olursa olsun muhafaza edilmesidir (Bozkurt, 2019). Gemi müzesine bir örnek olarak San Diego Deniz Müzesi'ni örnek vermek mümkündür. 1948'de kurulan San Diego Denizcilik Müzesi, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki en büyük tarihi deniz gemisi koleksiyonlarından birini korumaktadır. İsmi Star of India olan bu büyük gemi, 1863 yılında inşa edilmiş demir gövdeli bir yelkenli gemidir. 1926'da emekli olarak, 1962'de denize uygun bir müze gemisi olarak restore edilmiştir ve Kaliforniya, San Diego'daki San Diego Denizcilik Müzesi'ne ev sahipliği yapmaktadır. Gemi Amerika Birleşik Devletleri Ulusal Tarihi Dönüm Noktası olarak anılmaktadır.

DENİZ MÜZESİNİN ÖNEMİ

Deniz müzeleri, yeni sosyal tarihi, farklı bakış açılarını ve kamuoyuna bilgiyi ve koleksiyonlara erişimi sağlaması yönünden çok önemli bir konumdadır. Deniz müzeleri kimliğin tanımıyla, nerden geldiğiyle ilgilenmektedir. İlk olarak, siyasi ideolojileri temsil eden denizcilik sembolleriyle kolektif kimliği kültürler ve milletler olarak tanımlamaktadır. İkinci olarak ise, bireysel kimliği, bir keşif, yaşam yolculuğu olarak ve kendi kendine bilgiyi edinme denemesini çağrıştırarak tanımlamaktadır. Deniz müzeleri, belki de diğer tarih müzelerinden daha çok, medeniyete doğru ilerlemelerinin anlatılarını anlatırken, deniz ticaretinin denizdeki kazanımlarını, diğer topraklarla ve halklarla bağlantıyı, felaket, zorluk ve fikir ayrılığını da anlatmaktadırlar. Deniz, zaferlere izin vermektedir, fakat aynı zamanda keyfi bir şekilde denizcilere unutulmazlığı, öngörülemezliğini ve her şeyi bilen alçakgönüllülüğü emanet etmesini sağlamaktadır.

Deniz müzeleri, sosyal tarihi anlatmakta diğer tarih müzelerinden daha fazla başarılı olabilirler çünkü “Neredeyse her insan faaliyetiyle ilgilenmektedirler”. Deniz müzeleri, önemli kişilerin önemli zaferlerini anlatırken, deniz ekonomisi tarafından yaşamı şekillenmiş kişilerin sesi de olmaktadır: gemi yapımcıları, mağdurlar, kaçakçılar, yeni gelen Avrupalılara karşı mücadele eden Afrika ve Amerikalı yerliler.

DENİZ MÜZESİNİN RİTÜELİ, DİLİ ve BELLEĞİ

Ritüel niteliği, geçimleri gemilerden ve gemicilikten kaynaklanan insanların çalışırken edindiği davranışları ifade etmektedir. Örneğin, gemi kendi kuralları ve hiyerarşisi olan müstakil, yüzen, izole bir kültür, ana devletin bir kopyası, belki de farklı bir versiyonu olarak görülebilmektedir. Ritüeller, gemi yaşamı da dahil olmak üzere tüm sosyal girişimleri yönetmektedir. Ritüel, dini, psikolojik, sosyolojik ve antropolojik gibi çeşitli bağlamlarda tanımlanabilmektedir. Ritüeller, insanların bir topluluğun üyeleri olarak ergenlikten yetişkine, çıraktan ustaya geçmelerine yardımcı olmaktadır. Ritüelin önemli bir örneği, sosyal hiyerarşinin oluşturduğu etkileşim ve mekânın kullanımıyla ilgilidir. Gemi alanı zorunlu olarak sınırlı olduğu için, sosyal ilişkiler ağır bir şekilde ritüelleştirilir, ritüeller mecburi olarak uygulanmaktadır. Gemide çalışanların, diğer iş arkadaşlarıyla ilgili olan iş ilişkilerinde yaşanan stresler, hayal kırıklıkları denizde oldukları ve başka bir yere gidemedikleri için olumsuz bir durum oluşturmaktadır. Gemi içerisinde sınırlı kaldıklarından dolayı, stresi azaltmak, sosyal hiyerarşi içinde güçlü bir durumda kalmak için ritüellerine dikkat etmektedirler.

Tarihçiler, denizcinin kimliği konusundaki aşırı bağlılığına dikkat çekerek, “denizcinin kimlik duygusu, karadaki diğer herhangi bir endüstride çalışan bir işçinin durumuna göre daha yakından bağlı olduğunu” söyle-

mektedir. Ziyaretçiler için gemi ritüellerini yeniden hatırlatmak için, deniz müzeleri onları üç şekilde tiyatral etmektedir. Birincisi, bir müze sergisinin kendisi bir tiyatro ortamı olarak, ziyaretçiler ise bir izleyici olarak görülmektedir. Gemiye, bir deniz müzesindeki statik bir gösteri olarak varsayarsak, küratörler, bir tiyatro ekibinin bir seyirci için bir prodüksiyon planladığı gibi, gemi sergisinin doğasını belirlemektedir. Bir gemiyle karşılaşan müze ziyaretçileri, bir tiyatro seyircisi olarak gelir, ellerinde program rehberi, müzede gördüklerinin yorumlanması, geminin önemini anlamalarına yardımcı olması beklenmektedir. Örneğin, 17. yüzyılın başlarından kalma Vasa'nın tüm korunmuş gövdesini içeren bir savaş gemisi olan, İsveç'in Stockholm kentindeki Vasa Müzesi'nde küratörler açıkça, müze ziyaretini 'çarpıcı bir deneyim' haline getirmek için sahneye bir oyuncu yerleştirerek savaş gemisini öne çıkarmak için profesyonel bir aydınlatma yerleştirmişlerdir. İkinci olarak, ziyaretçiler pasif bir seyirci olmaksızın, tiyatro gösterisinin bir parçası olmak istemektedirler. Vasa'daki bu savaş gemisinin baş tarafının havaya doğru kalkan kısmının altında ziyafetler düzenlemek, müze personelleri ve halka açık gruplar için popüler bir durum haline gelmiştir. Bu gibi amaçlar için geminin bulunduğu salonun kiralanmasına izin verilmektedir. Üçüncü olarak, Kuzey İrlanda'daki Ulster Folk and Transport müzesinde, Titanik gemisinin batışı ile alakalı olarak, gemiden kaçamayan üçüncü sınıf göçmenlere rağmen birinci sınıf yolcuların hayatta kaldığı gösterilmektedir. Bu sayede müze tiyatrosunda izleyiciler, sınıf tabakalaşmasının acı gerçekleriyle karşı karşıya kalmaktadırlar.

Resim 5. Vasa Müze'sinde gemi üzerinde bir sahne canlandırılırken ve Vasa'da geminin olduğu salonda bir yemek etkinliği düzenlenirken (Url-5).

İnsanoğlunun ilk deniz yolculuğu bundan 60.000 yıl önce başlamıştır. Bu süre zarfında gemici dili ya da denizcilik dili diye adlandırabileceğimiz bir kültür oluşmuştur. Denizcilik gücünün ruhunu denizcilik kültürü oluşturmaktadır ve deniz kültürünün en önemli yapı taşı yani omurgasını da denizcilik dili meydana getirmektedir (Anonim, 2019). Deniz dili olarak adlandırılan alt dil, keyifli ve farklı dünyada dolaşan, yaşayan insan toplulukların konuştuğu, yazdığı ve okuduğu iletişim ortamıdır. Kaynağını birçok farklı etkinlikte, meslekte ve uzmanlık alanında bulan çeşitli terim, deyim ve sözcüğün birbirleriyle kaynaşarak oluşturduğu kendine özgü bir alt dildir (Anonim, 2019). Dilin kapsadığı iki olgu, denizcilerin kullandığı özel dil ve denizciliğin metaforu olarak tanımlanabilir. Denizcilerin kullandığı özel dil, bazen anlaşılmaz teknik jargonu ve kelime hazinesinin zenginliğiyle denizci olmayan insanlara göre farklı bir dil olarak görülmektedir. Gemi dili, koordineli eylemler için kesin ve tanımsal, görevleri organize etmeye ve yürütmeye hizmet eden teknik bir lehçeden oluşmaktadır. Örnek olarak, bir deniz kaptanı olan Kaptan John Smith “Deniz Dilbilgisi” isimli bir kitap yazmıştır. Özellikle hızlı koordineli ve kesin yanıtların zorunlu olduğu savaş zamanlarında acemi denizciler için, gemi inşası ve işletim dili ile alakalı olan bu kitap, bu konuda eksik olan veya herhangi bir bilgisi olmayan denizciler için çok faydalı olmuştur. Pek çok denizcilik teriminin aslında yerel dile dönüştüğü görülmektedir. Bunlara örnek olarak, “tehlikeli sürüde bir rota çiziyoruz, politikacılar korsan gibi davranıyor, yeni bir programın pilot uygulamasını hazırlıyoruz, tavan arasında dolaşyoruz, test puanların ortalamasını alıyoruz” gibi cümlelerde kullanılan terimler aslında denizcilik terimi olmasına rağmen günlük hayatımızda sıkça kullandığımız kelimeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Kısacası, günlük kullandığımız dilimiz, denizden çıkan terimlerle farkında olmadan yapılan

konuşmalar içermektedir. Bir gemi gören modern müze ziyaretçisi, tam olarak açıklayabilmek için bir dile ihtiyaç duymaktadır. Denizciliğin metaforlarını veya denizcilik terimlerini bilmesi gerekmektedir. Çok az deniz müzesi bir sergi bağlamı olarak dile sahiptir, ancak istisnalardan biri olarak Teksas, Corpus Christi'deki Columbus Filo Yelken Okulu, 15.yüzyıldan kalma bir karavelin¹ yelken açmak için, çırak olan öğrencilerin denizcilik ve kullanım için İspanyolca terimleri öğrenmelerini sağlamaktadır.

Deniz müzesinin bellek niteliğine gelecek olursak, deniz ulaşımı bazen günlerce, bazen aylarca sürmektedir. Bu kadar uzun süre boyunca insanlar yaşadıkları hayattan, yakınlarından uzakta kalmak zorundadırlar. İnsanların denizcilikle azalan bağlarına rağmen, denizcilik müzelerinin cazibesinin bir yönü, denizciliğin gerçek ve efsanevi olanı birleştirmesi ve insanların hem gerçek hem de hayali bir denizcilik geçmişiyle bir bağlantı kurma ihtiyacını karşılama olmuştur. Gemi bir anı sembolü olarak, bulunduğumuz ve gitmek istediğimiz yerin bir sembolü, ekonomik ve ruhsal bir kaçış kaynağı ve medeni insanın ilkel doğaya dönüşü olarak tanımlanabilir. Dönüşüme, değişime, gençliğe ve geleceğe yönelime değer veren bir toplumda, gemiler- eski gemiler- kolektif anılarımızda büyük bir önem taşımaktadır. Pek çok Amerikalı, atalarının Yeni Dünya'ya hac ziyaretlerini Mayflower veya benzeri gemilerle yaptıklarını, gemilerin ve ataların özel resimlerini barındırdığını, ' hayal etmeyi tercih etmektedirler. Bir gemi, özlemlerin, zaferin, mücadelenin ve özgürlüğün bir amblemi olarak görünerek bir hafıza yeri işlevi görmektedir. Deniz müzelerinin yurtdışındaki popülaritesinin belki de bir nedeni, geçmişlerini kesin olarak tanımlamaya yardımcı olacak bir gemi metaforu oluşturma arzusudur çünkü denizciliğe doğrudan olan bağların azaldığı düşünülmektedir. Bu yüzden bu bağları yeniden kuvvetlendirmek için deniz müzelerine çok önem verilmiştir. Örneğin, Lord Nelson'ın korunmuş amiral gemisi olan HMS Victory, geminin tüm görkemiyle yer aldığı efsanevi bir deniz kahramanını temsil etmektedir. Bunun yanı sıra, organizatörleri tarafından ideoloji odağı olmayan yine de sosyal tarihi destekleyen bir müze olan Avustralya Ulusal Denizcilik Müzesi'nde Vietnamlı mülteciler tarafından inşa edilen ve kullanılan küçük bir tekne sergilenmektedir.

---

1 Karavel, 15. yüzyılda ortaya çıkan iki ya da üç Latin yelkenine sahip olan yelkenli bir gemi türüdür. Sonraki dönemlerde Latin ve kare yelkenlerin birleşimi ile hareket edenleri de üretilmiştir (Url-6).

Resim 6. Avustralya Ulusal Denizcilik Müze'sinde sergilenen Vietnamlı mülteciler ve HMS Victory Müzesi (Url-7, Url-8).

Benzer şekilde İskoç Balıkçılık Müzesi Vakfı, insanların, eserlerin hafıza görevi olarak işlev gördüğü kişisel tarihlerini nasıl tasarladıklarını örneklemektedir. Museum Trust, yerel olarak toplanan eserleri balıkçıların çalışma hayatlarını tasvir etmek için kullanmıştır. Sergi, insanların mevcut kimliklerini yerel balıkçılık ekonomisine bağlamada o kadar etkili olduğunu kanıtlamıştır ki, vatandaşlar müzeye bir şeyler getirmek için küratörden izin istemişlerdir. Sergiye fazladan eser eklemek olarak değil, daha ziyade çiçek vazosu gibi hatıra dokunuşlarıyla kutsal bir imge eklemek istemişlerdir.

DENİZ MÜZELERİNİN GELİŞİM SÜRECİ

Müzelerde gemilerin korunması, eski ve tarihi gemilerin en uygun koşullarda gelecek kuşaklar için korunmasını ve akademik çalışmalar için halkın ilgisine açık olmasını sağlamaktadır. Dünyanın dört bir yanındaki müzelerde eski ve tarihi gemi ve tekne kalıntıları görülebilmektedir. Bir gemi, iyi bir şekilde koruma altına alındıysa, bazen kendi başına bir müze olarak da kullanılabilir. Bazı gemiler dışarıya maruz bırakılmayacak kadar kırılğan veya parçalanmış şekilde bulunmaktadır. Bu yüzden

içeride muhafaza edilmesi gerekmektedir. Bazı gemiler dış mekâna maruz kalmayacak kadar kırılgandır ve içeride korunmalıdır. Örneğin, Mary Rose'un kalıntıları, konservasyon işleminin uygulanabilmesi için amaca uygun tasarlanmış bir binada tutulmaktadır. Mary Rose gemisi, Solent'teki bir Fransız işgal filosuna yapılan saldırıyı yönetirken 1545'te batmıştır. Dört buçuk yüzyıl sonra, denizin derinliklerinden çıkartılmıştır ve şimdi Portsmouth'daki kuru bir havuzda sergilenmektedir. Antik ve tarihi gemilerin ve teknelerin kalıntıları dünyadaki müzelerde görülebilmektedir. Bir geminin iyi bir şekilde korunduğu durumlarda, bazen kendi başına bile bir müze olabilmektedir. İngiltere'de bulunan HMS Victory buna örnek gösterilebilir. HMS Victory 1765 yılında inşaat edilmiş 104 toplu bir savaş gemisidir.

Resim 7. Mary Rose gemisinin kalıntıları ve bir müze olan HMS Victory gemisi (Url-9, Url-10).

Resim 8. Sutton Hoo gemisinin kalıntıları ve ondan esinlenerek tahmin edilen geminin görseli (Url-11, Url-12).

Bazı durumlarda, arkeologlar, geminin kendisi mevcut olmasa da buldukları gemi ve teknelerin fiziksel kalıntılarıyla geminin neye benzeyeceğini görüntülerle gösterebilmektedirler. Sutton Hoo gemisi buna örnek olarak verilebilmektedir.

DANİMARKA DENİZ MÜZESİ

Danimarka Ulusal Deniz Müzesi, BIG- Bjarke Ingels Group'un uluslararası üne sahip mimarları tarafından 2013 yılında açılmıştır. Danimarka Denizcilik Müzesi, Ekim 2013'te yeni binasında kapılarını açmadan önce, 1915'ten beri Kronborg Kalesi'nde bulunmaktaydı ve Ticaret ve Denizcilik Müzesi olarak bilinmekteydi. Kale 2000 yılında UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne girdiği için birkaç yıl içinde müzenin yerini değiştirmek ve yeni bir müze tasarlamak için yeni teklifler yapılmıştır. Müzenin bulunduğu alan, 1882 ile 1985 yılları arasında Elsinore Limanı'nda bulunan Danimarka'nın en önemli ve ilerici modern tersanelerinden biri olan Elsinore Tersanesi'dir. Müze, 1955 yılında inşa edilen eski kurumuş bir

iskelenin etrafında tasarlanmıştır. Müzenin sergi alanları, galerileri yerin altına yerleştirilerek, kurumuş iskelenin duvarlarının etrafında sürekli bir döngü oluşturacak şekilde tasarlanmıştır. Ziyaretçilerin geminin küçük bir ölçeğini deneyimlemeleri amacıyla tasarlanan bu yapı, iskeleyi serginin en önemli parçası haline getirmektedir. Çok köşeli bir kompozisyon halinde düzenlenen bu yapının uzaktan görünmesi pek mümkün değildir. Bunun sebebi ise, arkada bulunan tarihi Kronborg Kalesi'nin manzarasını bozmamaktır. Yerin altında saklanır şekilde tasarlanmasıyla, ziyaretçilere bir denizaltı hissiyatını vermek amacının paralel olduğunu söylemek mümkündür.

Resim 9. Danimarka Ulusal Deniz Müzesi ve arkada Kronborg Kalesi (Url-11).

60 yıllık rıhtım duvarlarına hiç dokunmadan, cam ve alüminyum kaplı köprüler ve merdivenler kullanılarak tasarlanmıştır. Zemini sabitlemek için 461 adet zemin ankrajı 42 metre derinliğe kadar delinmiştir. Bu sebeple yapımı diğer deniz müzelerinden oldukça zor olmuştur.

Mimarlarından biri olan David Zahle'in açıklamaları şu şekildedir: "Eski beton iskelesi ile 5 yıl boyunca çalışmak arkeoloji ile gemi tasarımının bir karışımını meydana getirmiştir. Deniz düzeyinin altında müze yapmak için daha önce Danimarka'da kullanılmayan inşaat teknikleri kullanılmıştır. Bir buçuk metre kalınlığındaki duvarlara ve iki buçuk metre kalınlığında bir zemine sahip olan eski beton iskele, modern bir müze tesisi olarak yeniden tasarlanmıştır. Ekibimizin bu projedeki aldığı sonuçtan gurur duyuyorum." Müzenin bulunduğu konumun Danimarka'nın tarihi bir kalesi olan Kronborg Kalesi'ne ve de denize olan yakınlığı mimarların bile tahmin edemeyeceği zorluklar ortaya çıkarmıştır. Bu nedenle Danimarka'nın en karmaşık projelerinden biri olarak anılmaktadır. Müzede diğer bulunan kısımlar, oditoryum, sınıflar, ofisler ve kafeteryadır. Müzenin oditoryumu, bitişikteki Kültür Bahçesini Kronborg Kalesi'ne bağlayan bir köprü görevi görmektedir. Müzeye giriş ise, rampalar ile sağlanmaktadır.

Resim 10. Danimarka Ulusal Deniz Müzesi'nin yeni hali ve eski Elsinore Tersanesi (Url-11).

Sergide deniz müzeciliğın hikayesi, filmler, modeller ve yapının mimarı Bjarke Ingels'in en sevdiği medya olan çizgi filmler aracılığıyla anlatılmaktadır. 3000 metrekarelik alan, Danimarka denizcilik tarihinin öyküsünü anlatmak için farklı tasarımlar kullanılarak yapılan sekiz tematik sergiye ayrılmıştır. Bu sergilerin her biri için yapılan filmler Rotterdam'dan gelen bir video sanatçısı kullanılarak yapılmıştır. Bu filmler, çok az metin kullanılarak çoğunlukla görsel imgelerden oluşmaktadır. Sergide ayrıca sanal gerçeklik gözlükleri kullanılarak, 100 yıllık denizcilik tarihini üç dakikaya sığdıran görseller kullanılmıştır. İskelenin tersane zamanında

kullanımını, iskeleden müzeye dönüşümünü anlatan VR gözlüklerle deneyimleme imkânı sunmaktadır. Sergide ayrıca çocuklar için düzenlenmiş bir alan bulunmaktadır. The Dream Ship olarak isimlendirilen bu alan 400 metrekare bir alanda bulunmaktadır. Deniz ve denizin neşesini, oyunlar, hikayeler ve el sanatları ile çocuklara aşılacak hedeflenmiştir. 2 ile 10 yaş arasındaki çocuk gruplarının birbirleriyle ve aileleri ile vakit geçirmesini sağlayan bu alanda, karaoke alanı, workshoplar, çocukların oynayabileceği anemometre², telgraf anahtarı ve sis düdüğü gibi materyaller bulunmaktadır. Bu çalışmada, çocukların denizcilik nesnelere temas ederek onlar hakkında bilgi edinmesi amaçlanmıştır.

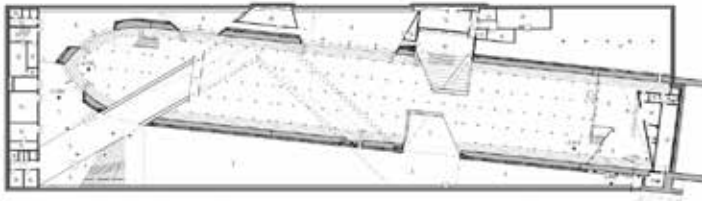
Müzenin amacı, ziyaretçileri daha fazla bilgi aramaya yönlendiren merakı uyandırmak olduğu için sergide metin miktarı minimum seviyede tutulmuştur. Bu şekilde olan deniz müzelerinin nadiren, detaylı bilgi için ziyaret edildiği düşünülmektedir. Genellikle ortak bir deneyim yaşamak için aile, arkadaş grupları tarafından ziyaret edilmektedir. Her bir sergi alanı veya nesnesi sadece 200 karakterden oluşan bir metin aracılığıyla tanıtılmaktadır. Ziyaretçiler daha ayrıntılı bilgi isterlerse, bir QR kodunu tarayarak anında kendi akıllı telefonlarına indirebilmektedirler. Sergilenen ilk sergi “Bizim Denizcilerimiz” isimli olup, son yıllarda gelişen teknolojiyle birlikte artık dev gemilerin bir joystick ile yönetilmesinden ve bu yüzden 9 kişilik bir mürettebatın bile onlara yetebildiğinden bahsederek kaybolan eski denizcilik hayatından bahsetmektedir. Sergide, dalgalar üzerinde yapılan bir gemi yolculuğu betimlenerek giriş yapılmıştır. Devamında, denizcilerin dünyasının derinliklerinde, ziyaretçiler sigaraları, geleneksel bir denizci kıyafetini, memlekete gidip gelen hüzünlü mektupları ve uzak diyarlardan hatıralık eşyaları izlemektedirler. Bir denizcinin evinde eşini bekleyen bayan da hikâyenin parçasıdır.

2 Anemometre: Rüzgârın ya da farklı gazların akım hızlarını ve yönlerini ölçmeye yarayan test ve ölçüm cihazıdır (Url-13).

Resim 11. Danimarka Ulusal Deniz Müzesi'nin The Dream Ship bölümünde çocuklar (Url-12).

Resim 12. Müzenin birinci ve ikinci kat planı (Url-11).

ÇİN DENİZ MÜZESİ

Çin Ulusal Denizcilik Müzesi, Tianjin şehrinin dışında, Kuzey Çin’de bulunan Çin’in ilk deniz müzesidir. 6 yıldır yapım aşamasında olan proje türünün ilk örneğidir. 2013 yılında uluslararası tasarım yarışmasını kazandıktan sonra COX Mimarlık tarafından tasarlanan müze, 2019’un mayıs ayında açılmıştır. 80.000 metrekarelik bir alana sahiptir. Müze, çağlar boyunca Çin deniz keşiflerinin başarılarını kutlamaya odaklanarak hem yeni hem de tarihi denizcilik eserlerine ev sahipliği yapmaktadır. Çin’in deniz mirasının farklı yönlerine odaklanan 6 gösteri alanı ve 15 sergi salonundan oluşmaktadır. Bu konular arasında doğa ve okyanus, dünya deniz medeniyeti, Çin deniz kültürü ve tarihi gemiler bulunmaktadır. Geçici bir sergi salonu ve halk eğitimi, ticaret, araştırma tesisleri için alanlar bulunmaktadır. “Antik okyanus”, “okyanusta bugün”, “keşif yolculuğu” ve “ejderhanın çağı” temalarına odaklanan oluşan proje, Çin’in denizcilikteki evrimini vurgulamayı hedeflemektedir.

Resim 13. Çin Deniz Müzesi’nin görünümü (Url-14).

Yapının cephesinde elmas şeklindeki bazıları delikli bazıları deliksiz olarak gümüş alüminyum paneller kullanılmıştır. Kışın yoğun kar yağışıyla başa çıkmak için tasarlanan çatıların alt kısımları ahşap pervazlarla kaplanmıştır. Yapının cephesi 55.000 metrekarelik alanı alüminyumdan, 3.500 metrekarelik alanı ise camdan oluşmaktadır. Cephe kalınlığı, alüminyum cephe, yalıtım, iç kaplama gibi katmanları barındırabilmesi için 828 mm kalınlığında yapılmıştır. Cox Mimarlık, tek ve yekpare bir yapıdan ziyade, müzeyi, büyük gemilerin kalkık gövdeleri gibi körfeze doğru uzanan uzun,

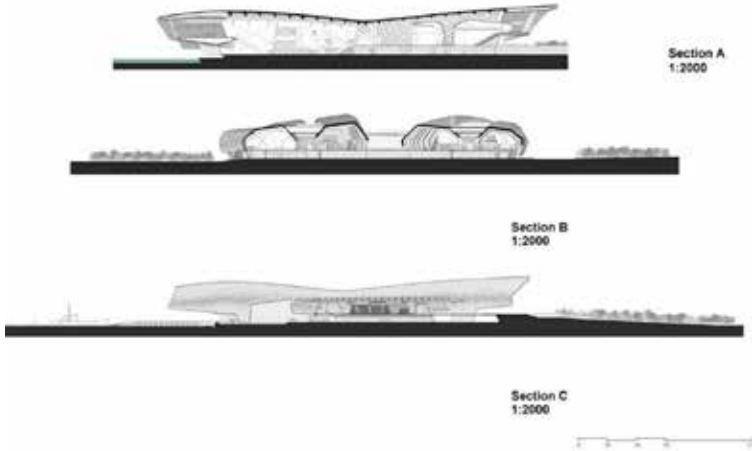
ince kütlelere bölerek tasarlamayı tercih etmiştir. Müze, denizcilik canlandırılmalarının ve diğerk açık hava etkinliklerinin müze ile şehir arasında aktif olarak etkileşim kurduğu bir “deniz plazası” ile çevrelenmiştir. Deniz meydanı, bir deniz botanik bahçesine ev sahipliği yapmaktadır. Müzenin enerji santrali olarak işlev gören bir gözlem kulesi ile işaretlenmiştir. Salonların ve deniz plazasının bu şekilde bölünmesi, müzenin tek bir yekpare bina gibi görünmemesini sağlamaktadır. Tasarımın şeklinin, mercanlardan, limanda dizilmiş gemilerin görüntüsünden veya açık bir el görüntüsünden esinlenerek şekillendirildiği düşünülmektedir. Bu referanslar bariz ortada bir durumda değildir, bunun yerine, içerideki deneyimlerin keşfedilmesi için ince bir cazibe merkezi işlevi görmektedir.

Yapının tasarımında mimarlar, ikonik bir nesne oluşturmaktan kaçınmışlardır. Bunun yerine birbirine bağlantılı formlar ile çoklu deneyimler oluşturmak istemişlerdir. Bu şekilde, suyla olan etkileşimi arttırmak ve deniz müzesinin manzarasını müzenin içine çekmek istemişlerdir. Yapının kütlelerin yayılarak oluşmasından dolayı manzarayı sahiplenme konusunda başarıya ulaştığını söylemek mümkündür.

Resim 14. Müzenin vaziyet planı ve birinci kat planı (Url-14).

Resim 15. Müzenin kesitleri (Url-48).

Tasarıma giriş, liman kısmına yayılan merkezi konumlanan bir giriş salonundan oluşmaktadır. Diğer sergi salonuna geçişler bu giriş salonundan sağlanmaktadır. Müze, aynı zamanda yaşayan bir liman görevi görmektedir. Böylece ziyaretçiler Çin'in denizcilikteki evrimini takdir ederken devam eden deniz yaşamını görsel olarak deneyimleyebilmektedirler. Bu şekilde ziyaretçiler, yüzer halde bulunan gemilerin sergilerini de deneyimlemiş olmaktadır. Müzenin “Okyanuslar ve İnsanlık” isimli kalıcı

sergisi, antik çağdaki okyanuslar, günümüz okyanusları, Çin'in deniz medeniyeti, astronomi ve kutup keşfi gibi teması olan gösterilerden oluşmaktadır. "Okyanuslar ve Astronomi" galerisi, Çin'in herhangi bir doğal tarih müzesinde bulunan türünün ilk örneği olarak kayıtlara geçmiştir. Sergi, eski gök ile alakalı navigasyon uygulamasından gelecekteki yıldızlararası keşiflere ve Çin'in kutup keşif gezilerindeki başarısına kadar, fosillerin ve kalıntıların dikkatli bir şekilde seçilmesi ve rasyonel yorumlanması yoluyla yeryüzü, okyanus, yaşam ve insanlık arasındaki karşılıklı bağımlılığı ve karşılıklı ortak yaşamı ele almaktadır.

Yapının dış kabuğu, yağmur suyunu bölgenin kurak aylarında kullanılmak üzere depolama tanklarına yönlendirmek için bütünleşmiş bir drenaj sistemine sahiptir ve desenli cephesi, dünyanın o bölgesinde ağır sayılabilecek kar yüklerinin atılmasına yardımcı olması için tasarlanmıştır. Binanın iç düzeni üç kata ve birbirine bağlı dört ana Kanada yayılmıştır. Yapının inşasında karşılaşılan zorluklardan biri, binanın formunun kavisli bir yapıya sahip olmasından dolayı, duvar ve tavan ayrımının tam olarak olmamasından kaynaklanmaktadır. Yapının eğriliğinden dolayı duvarların nerede durduğu ya da tavanın nerede başladığı tam olarak algılanamamaktadır. Çin'de uygulanan bir sisteme göre, duvar ve tavanların yangına dayanımının farklı olmasının gerekliliğinden dolayı, bu yapıda o ayrım sağlanamadığı için bütün tavan ve duvarların yangına dayanımının en üst seviyede olması gerekmiştir.

PORSGRUNN DENİZ MÜZESİ

Norveç'in başkenti Oslo'nun yaklaşık 100 kilometre güneybatısında bulunan yaklaşık 35.000 nüfuslu bir sahil kasabası olan Porsgrunn, Avrupa'daki birçok eski liman kenti gibi, çok sayıda terk edilmiş tersaneye, pek çok endüstri kalıntısına sahiptir. Bu yüzden mimarlar ve politikacılar, bu post-endüstriyel alanları yeniden canlandırmaya ve onları işleyen sıcak noktalara dönüştürmeye çalışmaktadırlar. Porsgrunn Deniz Müzesi 'de bu şekilde yeniden canlandırma politikalarından birine ev sahipliği yapmıştır. Porsgrunn Denizcilik Müzesi, Norveç'in Porsgrunn kasabasında yer almaktadır. Müze 2013 yılında açılmıştır. Müze, bulunduğu kasabanın tersane endüstrisini ve tüm bölgeden binlerce insanı istihdam eden denizcilik tarihinin hikayesini anlatmaktadır. Buna ek olarak, müzenin nehir kıyısındaki önemli konumu, tüm Porsgrunn Limanı bölgesinin gelecekteki kapsamlı kentsel yenilenmesi ile ilgili olarak şehir için önemli bir süreç açmaktadır.

Resim 16. Porsgrunn Müzesi ve kent silueti (Url-15).

Porsgrunn, müzenin çevresindeki bağlamda açıkça yansıtılan endst-riyel bir Şehir konumundadır. Küçük karakteristik ahşap yapılar Şeklinde, küçük ve orta ölçekli endst-riyelerden oluşmaktadır. Bu evreye karşı, yüksek düzeyde duyarlılığa sahip bir müze oluşturmak önemli bir konu olmuştur. Gelenekselliğe hitap etmesinin yanı sıra aynı zamanda, aędaŐ bir bina olarak öne çıkması ve Porsgrunn'un bir simgesi haline gelmesi gerektiğini düŐünmüŐlerdir. Danimarka mimarlık ofisleri Cobe ve Transform tarafından tasarlanan Porsgrunn'daki yeni Denizcilik Müzesi ve Bilim Merkezi, Norveç'in bir denizcilik ülkesinden bilgi endst-risine dayalı modern bir topluma dönüşümünü aktarmaktadır. Müzenin planı, toplamı yaklaşık 2.000 metrekare olan, on bir adet kare alandan meydana gelmektedir. Her alanın sahip olduğu çatı farklı eğimlere sahiptir. Çevredeki yapıların çatı eğimleri dikkate alınarak tasarlanmıştır. Porsgrunn 'da yerel olarak üretilen karakteristik bir hale gelmiş olan alüminyum cephe, binaya bir cephe oluŐturmanın yanı sıra, çevredeki dağ manzarasından gelen ışığı ve renkleri yansıtılmaktadır.

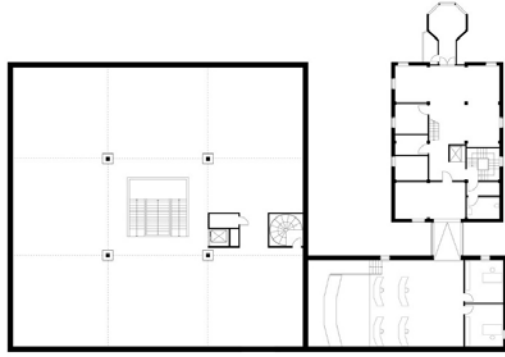

Binanın tüm kamusal işlevleri zemin katta yer almaktadır ve nehre doğru yeni gezinti yolu da dahil olmak üzere açık alanlara doğrudan erişimi bulunmaktadır. Sergi alanlarına, yapının giriş kısmından dağılım sağlanmaktadır. Giriş salonu, ziyaretçileri kapalı sergi alanına davet eden merkezi bir karakteristik merdivenle tanımlanmaktadır. Serginin kendisi penceresiz bir kara kutu içinde, kare planlı olarak tasarlanmıştır. Sergi salonlarını oluşturan tavanlar, yapının çatısını hissettirmek için farklı yüksekliklerle vurgulanmaktadır. Zemin katta ofisler, bir dükkân ve denizci kulübü odası ve nehre doğru açılan bir kafe bulunmaktadır. Prizmatik bina, bir koridor aracılığıyla yan taraftaki Porsgrunn Yolu ve Trafik Merkezi'ne bağlanır.

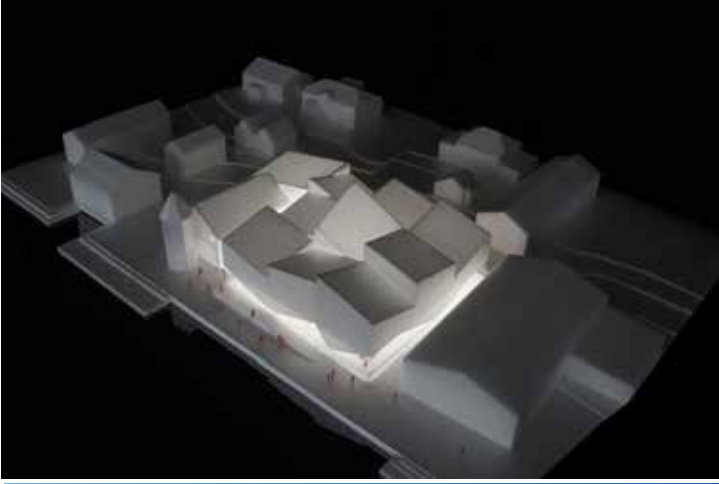

Resim 17. Sergi bölümünde farklı yüksekliklerle oluşan tavanlar (Url-15).

Porsgrunn Denizcilik Müzesi'nin kalıcı sergisi çoğunlukla etkileşimli sergiler, 3 boyutlu videolar, modeller ve grafik panellerden oluşmaktadır. Temelde aileler ve gençlere yoğunlaşan sergi, denizcilik tarihi, oşinografi4, gemi yapımı, endüstri, enerji ve mühendislik gibi bir dizi konuyu sunmaktadır. Kalıcı ve değişen sergilerin yanı sıra müzenin programı eğitici faaliyetler, atölyeler, film gösterimleri ve özel etkinlikler içermektedir. Ek olarak bir kitap ve hediyelik eşya dükkânı ile 60 kişilik bir kafesi bulunmaktadır. Müze binasını ayrıca, fiziksel engelli kişiler için de tamamen erişilebilir olarak tasarlamışlardır. Binanın işlevleri iki kategori şeklinde ayrılmıştır; aydınlık ve karanlık. Aydınlık ve dışa dönük işlevler zemin katta, karanlık ve içe dönük işlevler ise müze tesislerinin birinci katında yer almaktadır. Bu şekilde müzede eserler sergilenirken gün ışığının kullanımı pek görünmemektedir genellikle yapay aydınlatma kullanılmıştır.

Resim 18.Zemin kat ve birinci kat planı (Url-15).

Resim 19.Müzenin tasarımı hakkında bir görünüm ve cephesi (Url-16).

SONUÇ

Müze kavramının kökeni Antik Yunan mitlerine kadar uzanmaktadır. Müze kelimesinin kökeni ise, “Muses” olarak adlandırılan tanrıçaların tapınağı anlamına gelen Yunanca “Museion” kelimesinden gelmektedir. Mü-

zeler, sanat ve bilim ürünlerinin sergilendiği ve geçmişin tüm hazinelerinin korunduğu mekânlar olarak tanımlanmaktadır. Fakat daha sonra müze kavramı yeni bir misyon daha edinerek gün geçtikçe eğitim alanları ve iletişim araçları haline gelmeye başlamıştır. Müzeler, sanat atölyeleri, gerçekleştirdiği workshoplar ile bütün duyu organlarıyla kavranan ürünlere hitap eden sunum teknikleriyle sosyal yaşamı zenginleştiren eğitim alanlarına dönüşmektedirler. Eski nesnelere, eserlerin “geçmiş koruyucuları” olan müzelerin, genellikle sanat ve bilim eserlerinin korunduğu, saklandığı ve izleyicilerle bulunduğu kurumlar olarak bilinmektedir. Daha detaylı olarak incelendiğinde, eserlerin korunduğu ve saklandığı yerler olmasının yanı sıra insanlığın üretimini bilim ve sanat açısından incelenmesine olanak sağlayan kuruluşlar olduğu da görülmektedir. Müzeler, kültürel değerleri bir bütün olarak korumak, incelemek, değerlendirmek ve sergilemek için sanat, bilim, tarih, sağlık ve teknoloji koleksiyonlarını taşıyarak, estetik zevki ve eğitimi geliştirmek için “kamu yararına çalışan kalıcı kuruluşlar” olarak resmedilmektedir.

Denizcilik, deniz gücü dengesindeki değişiklikleri gösteren denizcilik ilgi alanlarını, ticari gemicilik tarafından kullanılan limanları ve rotaları içeren bir ulaşım ağı olarak tanımlanmaktadır. Denizcilik, nesillerden nesile geçen insanoğlunun en ilkel zamanlarından bu yana kullandığı önemli bir ulaşım ağıdır. Denizcilik tarihi bu sebeple, ekonomik ve siyasi tarihin bir yönünü içerisinde barındırmaktadır. Denizciliğin tarihi, denizde insan faaliyetlerinin somut ve soyut yönlerini bünyesinde barındırmaktadır. Denizcilik tarihi özellikle bilim, teknoloji, haritacılık, endüstri, ekonomi, ticaret, siyaset, uluslararası ilişkiler, emperyal büyüme ve rekabet, kurumsal ve örgütsel gelişme, iletişim, göç, hukuk, sosyal işler, liderlik, etik, sanat tarihleri gibi kavramları bünyesinde barındırmaktadır. Bunlar inşa edilen gemiler, denizcilik faaliyetleriyle ilgili gelenekler, el sanatları, eserler, belgeleri oluşturmaktadır. Bu nedenle, denizcilik mirası yalnızca tarihi gemi enkazları ve arkeolojik alanlar gibi fiziksel kalıntıları değil, aynı zamanda arşiv belgelerini, sözlü gelenekleri ve yüzyıllar boyunca okyanusları, denizleri, gölleri ve nehirleri yaşayan ve kullanan kültürleri de içermektedir. İnsanlığın ayrılmaz bir parçası olarak seyrüsefere yardımcı olan denizcilik faaliyetleri son 3000 yıldan beri devam etmektedir, ancak bu faaliyetin kültürel birikimini bir miras olarak koruma ihtiyacı 20. yüzyılın başlarında ortaya çıkmıştır. Bu şekilde deniz müzeleri inşa edilerek dünya çapında yaygınlaşmaya başlamıştır. Deniz müzeleri oluşturulurken denizciliği oluşturduğumuz üç temel unsur üzerinden araştırıp tanımak mümkündür. Bu üç unsurdan biri olan denizciliğin geleneği, insanların deniz üzerinde edindiği alışkanlıklar, bunların sonucunda meydana getirdiği ritüellerden bahsetmektedir. Özellikle deniz ulaşımı genellikle uzun bir zaman diliminde meydana geldiği için, denizcilerin hayatlarının fazlaca bir kısmı denizlerde meydana gelmektedir. Bu sebeple deniz üzerinden yaşanan çok fazla

insan ilişkisi, çok fazla insan ritüeli meydana gelmektedir. Denizcilik gelenekleri, denizdeki insan deneyimi kadar çeşitlidir. İnsanlar denizle ilgili şiir, müzik, edebiyat, mitoloji, oyunlar ve dini törenler oluşturmaktadırlar. Deniz müzelerinde ise, bu denizcilerin ve denizciliğin ritüelini, oluşturdukları gelenekleri ziyaretçilere anlatabilmek için canlandırma yöntemiyle tiyatroyla anlatım sağlanabilmektedir. Ayrıca o anları canlandırmayı sağlayabilecek maketler ve modeller yerleştirerek denizciliğin önemli bir unsuru sergilenabilmektedir. Bunları gerçekleştiren örnekler için başarılı örnekler demek mümkündür. İkinci önemli unsur olan denizciliğin dili, yüzyıllardır yapılan denizcilik esnasında zamanla kendiliğinden oluşan bir kültürden ibarettir. Denizcilik dili, tıpkı bir ulusun dili gibi, denizciliğin kültürünü taşımaktadır. Evrenselleşmiş olan denizcilik dili, yüzlerce terimden oluşmaktadır. Deniz müzesinde bulunan tarihi bir gemiyi yorumlamaya çalışan bir ziyaretçinin, denizcilik terimleriyle alakalı bir bilgisinin olması gerekmektedir. Bu şekilde temelinden öğrenilen bilgi sayesinde daha kalıcı ve öğretici bir bilgi edinimi gerçekleşmiş olmaktadır. Bu nedenle deniz müzelerinde bulunan bir kısım, denizcilik dili ve denizcilik terimleriyle alakalı ziyaretçilere zengin bir içerik sunabilmektedir. Denizciliğin üçüncü önemli unsuru ise belleği, anıları, hafızasıdır. Denizciliğin kendi geçmiştir. İnsanoğlu için, anılar, hatıralar çok önemlidir. Kendi kimliğini, nereden geldiğini unutmamak insanı bir nevi hayata bağlayan güçlü bir unsurdur. Eski gemiler, bu şekilde ulusların tarihine ışık tutmaktadırlar.

Uluslar kendi belleklerinden, anılarından kopmamak için ise eski gemilere çok önem vermektedir. Deniz müzelerinde bu eski gemiler sergilenirken çok kıymetli bir konumda bulunmaktadır. Belleğin canlı tutulması ve unutulmaması için ayrıca müzelerde alışveriş kısmında gezilen deniz müzesinden alınacak bir eşya da deniz müzesinin anılarını canlı tutmaya yardımcı olacaktır. Deniz müzeleri inşa edilirken, üç şekilde bir mekanlandırma işlemine gidildiği görülmektedir. Birinci olarak, denizle olan ilişkilerine önem veren, tasarım ilkelerini göz önünde bulunduran bir bina tasarlanmasıdır. İkinci olarak, eski tarihi yapıların, sarayların, müzeye uygun bir şekilde restore edip, eski yapının da kimliğini kaybettirmeden bir bina tasarlanmasıdır. Üçüncü olarak ise, denizciliğin önemli bir ögesi olan gemileri müze olarak kullanmaktır. Müzenin sergi elemanını, müzenin kendisi olarak kullanma fikri, aslında müzeyi diğer müzelerden özel kılmaya, ayırma durumunu oluşturmaktadır.

Bu çalışmada seçilen deniz müzeleri, türlerine göre bakıldığında genellikle modernizm ve tarihi bir arada tutarak tasarlanması dikkate alınarak seçilmiştir. Bölüm Üç'te bahsedilen deniz müzesi türleri arasından günümüz zamanında, deniz müzesi olarak tasarlanan müzeler dikkate alınmıştır. Müzeler, bulunduğu ülkelerin, denizle olan bağlantısına ve denizcilik tarihine önem verilerek seçilmiştir. Danimarka, Türkiye, Çin, Norveç, Singapur ve İngiltere. Danimarka Deniz Müzesi, eski bir liman tersanesinin

bulunduğu yerde tasarlanarak inşa edilmiştir. Müzenin sergi bölümü yerin altında tasarlanarak o bölgede silüette bulunan tarihi Kronborg Kalesi'ni görünümünü korumayı başarmıştır. Bunun yanı sıra yerin altında tasarlanan müzenin bir denizaltını canlandırma amacının olduğunu söylemek de mümkündür. Sergide çocuklar için deniz müzeciliğinin hikayesinin çizgi filmlerle anlatıldığı bir bölüm bulunmaktadır. Ayrıca çocuklar için karaoke alanı, workshoplar ve denizcilik aletlerini tanıyabilmek için örneklerinin bulunduğu bir oda bulunmaktadır. Müzede, çocuklarında sıkılmadan gezebilmesine yönelik olan çalışmalara önem verildiği görülmektedir.

Deniz müzeleri ve önemi incelendiğinde, bireyler için oldukça önemli mekanlar olduğu görülmektedir. Toplumlardaki ve bireylerdeki bilinç ve farkındalığı oluşturmak için olanak sağlamaktadırlar. Bu sebeple deniz müzelerinin artması toplumsal olarak gelişim sağlamada önemli araçlardır. Üç tarafı denizle çevrili bir ülke olan Türkiye'nin deniz müzelerinin, dünya deniz müzeleriyle kıyaslandığında daha zayıf kaldığı görülmektedir. Bu sebeple ülkemizde deniz müzelerine verilen önemin artırılması gerektiği düşünülmektedir. Türkiye'nin denizcilik tarihinin büyüklüğünü ve değerini nesillere aktarabilmek için ülkemizde toplumsal ve kültürel bir ihtiyaç olarak görülmektedir.

KAYNAKLAR

- AKTEN, N.** (1994). “İstanbul Ulaşımında Denizden Yararlanma”, Renk Ajans Yayınları, 131, İstanbul.
- ANONİM.** (2019). “Gemici Dili alıştayı”, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı.
- BAŞOğLU, M.** (1998). “Globalleşme Sürecinde Türk Deniz Sektörü”, Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- BOZKURT, A.K.** (2019). “Gemi Müzelerinde Sergilenme Teknikleri”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- DAVİS, A. ve ALAN F.** (2002). “State of the Maritime Industry. World Wide Shipping”, February/March. Volume:65. Number:1.
- EMEKSİZOğLU, T.O.** (2007). “Polis Müzeleri ve Polis Müzelerinde Müze Eğitimi”, Ankara Üniversitesi.
- HİCKS, R.D.** (2007). “What Is a Maritime Museum?”, Museum Management and Curatorship.
- HİCKS, R.D.** (2000). “The Ideology of Maritime Museums, with Particular Reference to the Interpretation of Early Modern Navigation”, Doktora Tezi, Exeter Üniversitesi.
- ICOM (INTERNATIONAL COUNCIL OF MUSEUMS).** (2007). “Development of the Museum Definition according to ICOM Statutes”, (2007-1946).
- İHTİYAR, M.N.** (2011). “ağdaş Müzecilik ve Kent Müzeciliği Yeni Bir Program nerisi”, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi.
- KARADENİZ, C.** (2014). “Müzenin Toplumsal İşlevleri Bağlamında Türkiye’deki Devlet Müzeleri ile zel Müzelerde alışan Uzmanların Kültürel eşitlilik ve Müzenin Ulaşılabilirliğine İlişkin Görüşlerinin Değerlendirilmesi”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt:7 Sayı:35.
- ÖZTEKİN, O.A.** (2014). “Müze Kavramı Ve Müze Yapılarının İ Mekanlarının İstanbul’ Dan rneklerle İncelenmesi”, Yüksek Lisans Tezi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Haliç Üniversitesi.
- SHAİKİH, H.** (2001). “Exploring Cultural Diversity”. (ed. Dodd, J. & Sandell, R.), Including Museums: Perspectives on Museums, Galleries and Social Inclusion, s: 98-101. Leicester: University of Leicester Research Centre for Museums and Galleries.
- YARDIMCIOğLU, F.** (2014). “Ulaşım Hizmetleri (Kamu Ekonomisi Perspektifi)”, Dora Yayıncılık, 172, İstanbul.
- Url-1:** <http://www.alluringworld.com/national-museum-of-bermuda/> Erişim Tarihi: 11.11.2020

- Url-2:** https://en.wikipedia.org/wiki/Australian_National_Maritime_Museum Erişim Tarihi: 12.11.2020
- Url-3:** [https://en.wikipedia.org/wiki/INS_Kursura_\(S20\)](https://en.wikipedia.org/wiki/INS_Kursura_(S20)) Erişim Tarihi: 12.11.2020
- Url-4:** <https://www.archdaily.com/440541/danish-national-maritime-museum-big> Erişim Tarihi: 12.11.2020
- Url-5:** <https://www.hhs.se/en/outreach/cems-annual-events-2016/venues/vasa-museum/> Erişim Tarihi: 07.11.2020
- Url-6:** <https://tr.wikipedia.org/wiki/Karavel#:~:text=Karavel%2C%2015.%20y%C3%BCzy%C4%B1lda%20ortaya%20%C3%A7%C4%B1kan,ile%20hareket%20edenleri%20de%20%C3%BCretilmi%C5%9Ftir> Erişim Tarihi: 08.11.2020
- Url-7:** <https://www.scoop.it/topic/stage-3-history-australia-as-a-nation> Erişim Tarihi: 08.11.2020
- Url-8:** <https://mechtraveller.com/2019/02/review-hms-victory-and-nelson-at-portsmouth-historic-dockyard/> Erişim Tarihi: 08.11.2020
- Url-9:** <https://www.archdaily.com/883893/produce-workshops-fabricwood-named-worlds-best-interior-of-2017/5a0f6b4eb22e386e18000327-produce-workshops-fabricwood-named-worlds-best-interior-of-2017-image> Erişim Tarihi: 08.11.2020
- Url-10:** <https://advisor.museumsandheritage.com/news/nation-museum-royal-navy-commences-engineering-work-hms-victory/>> Erişim Tarihi: 08.11.2020
- Url-11:** <https://www.archdaily.com/440541/danish-national-maritime-museum-big> Erişim Tarihi: 12.11.2020
- Url-12:** <https://mfs.dk/en/for-kids/bring-the-family/> Erişim Tarihi: 13.11.2020
- Url-13:** <https://www.elektimo.com/blog/icerik/anemometre-nedir> Erişim Tarihi: 13.11.2020
- Url-14:** https://www.archdaily.com/935383/cox-architectures-national-maritime-museum-of-china-opens-to-the-public?ad_source=search&ad_medium=search_result_all Erişim Tarihi: 15.11.2020
- Url-15:** <https://www.archdaily.com/458375/new-maritime-museum-and-exploratorium-cobe-architects-transform-architects> Erişim Tarihi: 17.11.2020
- Url-16:** <http://www.archtalent.com/projects/porsgrunn-maritime-museum> Erişim Tarihi: 19.11.2020

Bölüm 21

KENT MERKEZİ İŞ ALANINDA (MİA) KONUMLANAN/SIKIŞAN EĞİTİM TESİSLERİ¹

*Seda ÖZLÜ,
Duygu SAĞLAM,
Dilek BEYAZLI*

---

¹ Seda ÖZLÜ, Duygu SAĞLAM, Dilek BEYAZLI, Karadeniz Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Eğitim, bireylerin toplum yaşayışında yerlerini almaları için gerekli bilgi, beceri ve davranışları kazanmaları, kişiliklerini geliştirerek ülke refah düzeyini yükseltmeyi amaçlayan bireylerin ve toplumun geleceğini şekillendiren en önemli faktördür.

Ülkemiz eğitim sisteminin Cumhuriyet dönemi ile birlikte yaşadığı reform süreci, özellikle temel eğitime ilişkin geçirdiği evrim, 1961 yılında çıkarılan 222 sayılı İlköğretim Kanunu ve 1973 yılında çıkarılan 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu ile şekillenmeye başlamıştır.

1739 Sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu sekiz yıllık eğitimi benimsemiş ancak, geçici bir maddeyle ortaokulu bu zorunluluk dışında tutmuştur. Cumhuriyetin ilk günlerinden bu yana zorunlu eğitim süresinin uzatılması konusu sıkça tartışılmış ve genel kabul görmüş olan bir karar olmasına karşın ancak nihayet 16.08.1997 tarihinde 4386 sayılı yasayla sekiz yıllık zorunlu ilköğretim uygulamasına geçilmiştir.

Diğer taraftan son yıllardaki Milli Eğitim Şuralarına da bakıldığında bu tartışmaların yapıldığını ve son olarak 2010 Şurasında tavsiye kararına dönüştüğü ve 11 Nisan 2012’de İlköğretim ve Eğitim Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun (R.G 28261) ile zorunlu eğitim 12 yıla çıkarılmıştır. 2012-2013 eğitim-öğretim yılından itibaren uygulanmaya başlanan kademeli 12 yıllık zorunlu eğitim ile üç kademeye ayrılan eğitim sistemi; birinci kademe 4 yıl süreli ilkokul, ikinci kademe 4 yıl süreli ortaokul, üçüncü kademe 4 yıl süreli lise olarak düzenlenmiştir.

Eğitim sistemine ilişkin yapılan düzenlemeler beraberinde yapısal ve mekânsal beklentilerin de değişmesini beraberinde getirmiştir. İlkokul-ortaokul ve lise eğitimi (5+3+3) öncelikle 1997’de ilköğretim ve ortaöğretime (8+4) sonrasında tekrar 2012’de ilkokul, ortaokul ve lise (4+4+4) eğitimi sistemine dönüşerek mekânsal gereksinimleri farklılaşan, yaş aralıkları değişen bir eğitim çağı hedef kitlesinin kentsel mekândaki taleplerini şekillendirmiştir.

Eğitimin temel ögesi olan çocuğun eğitim zamanı içindeki eylemler açısından da düşünülmesi gerekmektedir. Çünkü günlük zaman diliminin önemli bir kısmını eğitim alanlarında geçiren çocuğun beklediği fiziksel mekân düzenlemeleri sağlanamadığı takdirde eğitimin kalitesi dolaylı olarak olumsuz yönde etkilenecektir. Bu kapsamda, eğitim tesisleri yerleşme kuramlarında daima göz önünde bulundurulanan “erişilebilirlik” kavramı çerçevesinde planlanması gereken alanlardır.

EĞİTİM ALANLARININ PLANLAMA STANDARTLARI

Standartlar, planlama sürecinin önemli öğelerinden biridir. Değişik kentsel işlevlerin gerektirdiği alanlar veya yapıların boyutları gibi fiziki konularda en az, en çok uygun ölçüleri saptayan nicel sınırlamalarla,

bunları etkileyen kentsel değişkenlerde yapılan varsayımları “kent standartları” diye adlandırılır. Koç ve Şengezer’e göre ise standart; ortaya çıkan gereksinimlerin karşılanmasında davranış, anlayış kullanış ve yapıda bir örnek sağlamak için belirli ekonomik ve teknolojik şartlarda kabul edilebilirlik seviyesidir (Koç ve Şengezer,1993).

Bazı standartlar türel niteliktedir, yetkili kurumlarca yasa, yönetmelik vb. yollarla saptanmış bulunmaktadır. Yeşil alanlar, kamu donatımı alanları vb. konulardaki bu standartlara imar planı hazırlanırken uyma zorunluluğu vardır

EĞİTİMİ YÖNLENDİREN STANDARTLAR

Temel Eğitime İlişkin Alan Büyüklüğü ve Nüfus Standartları

Eğitim tesislerinin uygun alan büyüklükleri ve nüfusla ilgili standartlar yasa ve yönetmeliklerle belirlenmiş değerlerdir.

Türkiye’de 3194 sayılı İmar Yasasına bağlı olarak çıkartılan “İmar Planı Yapılması ve Değişikliklerine Ait Esaslara Dair Yönetmelik’te yer alan arazi kullanımı standartları, bilimsel bir çalışmanın ürünü olduğu söylenemez”. Ayrıca bu Yönetmelik ekinde yer alan normlar, plancılarının uyması zorunlu asgari değerleri vermekle yetinmektedir (Ersoy, 1994).

İlkokul ve ortaokul biçiminde eğitimin ayrıldığı 5+3+3 sistemli dönemde, Plan Yapımına Ait Esaslara Dair Yönetmelik (2.11.1985/ 8916 R.G) kapsamında “nüfus büyüklüğü dikkate alınmaksızın ilkokullar için nüfus başına 2,0 m²’lik bir alan ve ortaokullar için de 1,8 m²’lik bir alan standardı öngörülürken, imar planlarında ilkokullar için minimum 3500-5000 m², ortaokullar için minimum 5700-8800 m² alan ayrılması” önerilmiştir.

Sekiz yıllık kesintisiz ilköğretim uygulamasının ile birlikte başlaması (8+4 sistemli dönem), Plan Yapımına Ait Yönetmelik kapsamında (Değişik: 2.9.1999/23804 R.G) yönetmelikte yapılan değişiklikle, “nüfusu 45000’e kadar olan kentlerde ilköğretim için kişi başına 4 m² ve alan büyüklüğünün 8000-15000 m² olmasına ve ortaokul için kişi başına 4 m² ve alan büyüklüğünün 8000-15000 m² olmasına” karar verilmiştir.

Temel eğitim ilk 8 yılı için öngörülen ilköğretim ve ortaöğretim birimleri, kentsel donatıların eğitim tesisleri başlığı altında yer alırken 2012 sonrasında ilkokul ve ortaokul birimleri ve standartları gündeme ve yönetmeliklere girmiştir.

Halen yürürlükte olan Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliğinde (Değişik: 17.5.2017/30069 R.G) ise ilkokul ve ortaokul (4+4+4 sistemli dönem) için sırasıyla 5000-8000 m² ve 6000-10000 m² alan büyüklüğü tanımlanmıştır.

Aynı yönetmeliğin EK-2 (Değişik: 17.5.2017/30069 R.G) tablosunda yer alan “Farklı Nüfus Gruplarında Asgari Sosyal ve Teknik Altyapı Alanlarına İlişkin Standartlar ve Asgari Alan Büyüklüklerinde” (Tablo 1) ilkokul ve ortaokul için kişi başına 2 m² standart öngörülmektedir.

Tablo 1. Eğitim Alanı Donatı Standartları

	(5+3+3 sistemi) 2.11.1985/ 8916 R.G		(8+4 sistemi) 2.9.1999/23804 R.G		(4+4+4 sistemi) 17.5.2017 / 30069 R.G	
Eğitim Alanı Türü	Nüfusa Bağlı Alan Standardı (m ² /kişi)	Nüfusa Bağlı Alan Standardı (m ² /kişi)	Nüfusa Bağlı Alan Standardı (m ² /kişi)	En Az Alan Büyüklüğü (m ²)	En Az Alan Büyüklüğü (m ²)	En Az Alan Büyüklüğü (m ²)
Anaokulu	0.7 m ² / kişi	-	1 m ² / kişi	3000 - 5000	0,50** m ² / kişi	1.500-3.000
İlkokul	2.0 m ² / kişi	3500-5000	4* m ² / kişi	8000 - 15000	2,00 m ² / kişi	5.000-8.000
Ortaokul	1.8 m ² / kişi	5700-8800			2,00 m ² / kişi	6.000-10.000
Lise	2.0 m ² / kişi	10000-15000	3 m ² / kişi	10000 - 15000	2,00 m ² / kişi	6.000-10.000

* 45.000 nüfus üstünde bu standart 4,5 m² / kişi dir.

** 150.000 nüfus üstüne 0,60 m² / kişi dir.

“Burada alan büyüklüğü için geliştirilen değerlerin, ülkenin her yöresindeki sosyal, ekonomik, kültürel, folklorik, iklimsel yapının homojen olduğu kabulüyle oluşturulması da planlamadaki yerel kimliklerin göz önüne alınmadığının bir göstergesi olarak yorumlanabilir” (Özyaba ve Özyaba, 1998).

Alan büyüklüğüne ilişkin standartların yanı sıra ampirik çalışmalarla ve kurumsal değerlendirmelerle ortaya konulan başka standartlar da geliştirilmiştir. Bayındırlık ve İskân Bakanlığı tarafından geliştirilen standartlar;

“1. Her ilköğretim okulunun en az 200 m², en fazla 1000 m²'lik bir uygulama bahçesi olmalıdır.

2. İlköğretim okulunun arsa alanı;

a) İlk 40 öğrenci için 20 m²/öğrenci,

b) İkinci 40 öğrenci için 15 m²/öğrenci,

c) Üçüncü 40 öğrenci için 10 m²/öğrenci,

d) Dördüncü ve beşinci 40 öğrenci için 5 m²/öğrenci,

e) Altıncı-onuncu 40 öğrenciye kadar, 2,5 m²/öğrenci” olmalıdır.

Buna göre; 400 öğrenciye sahip bir okulun parsel alanı en az 2700 m² olmalıdır. İmar Kanununa göre çıkarılan yönetmeliğin belirlediği standardın ise, 8000-15000 m² olduğu göz önüne alındığında, belirlenen standartlar arasında da çelişkiler yaşandığı söylenebilecektir. Bunun yanında Temel Eğitim Çalışma Grubunca belirlenen alansal standart ölçütleriyle çelişkiler söz konusudur (Özyaba ve Özyaba, 1998; Ersoy, 1994).

Yine standartlarla ilgili olarak, Ersoy (1994) ilköğretim okul bahçelerinde inşaat alanının toplam arsanın %10-12' si olması gerektiğini, Bakan ve Konuk (1987) ise öğrenci başına 5 m² yeşil alan ayrılması gerektiğini ifade etmiştir (Özyaba ve Özyaba, 1998). Çetiner (1991)'e göre bina alanı dâhil öğrenci başına düşmesi gereken alan ilkokulda 17 m²/kişi ve ortaokulda 20-25 m²/kişi olmalıdır.

Temel Eğitime İlişkin Alanın Kullanımına İlişkin Standartlar

Eğitim tesislerinin alansal büyüklüklerinin yanı sıra kapalı ve açık alan (bahçe) kullanımına ilişkin de standartlar söz konusudur: 1971 yılında Milli Eğitim Bakanlığınca oluşturulan “Temel Eğitim Çalışma Grubu”, temel eğitime hizmet edecek ilköğretim tesislerine ilişkin bazı standartlar belirlemiştir. Buna göre, 4500-6000 kişilik nüfus çevresi için 4500-6000 m² (öğrenci başına 5 m²) oyun alanı ve 3000-4000 m² uygulama bahçesi planlanması gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca, 222 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu'nda öğrenci sayısı ile orantılı olarak bina dışında topluca tören yapılabilecek, çeşitli sportif etkinliklerin gerçekleştirilebileceği büyüklükte alan olması gerektiği hükmü yer almıştır (Ersoy, 1994).

İlköğretim ve Eğitim Kanununa göre “okulların arsa ve arazi seçimi il ve ilçelerde bölge ilköğretim müfettişlerinin veya ilçe eğitim müdürünün başkanlığında Tarım, Tapu, Maliye dairelerinden görevlendirilecek birer eleman ile mahalle veya köy muhtarından teşekkül edecek komisyon tarafından seçilir” (222 sayılı Kanun, Madde 60). İlköğretim okul bahçelerinin tanımı ise oyun bahçeleri için hazırlanan Milli Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim Kurumları Standartları ve Yönergesi'nde “Okullarda tören yapılan ve öğrencilerin açık havada teneffüs saatlerinde serbestçe dolaşmalarına imkân veren, binanın arsa üzerinde bulunduğu alan dışındaki alan veya bu alan ile birlikte en fazla %50 oranında binanın en az bir tarafı bahçeye açılan zemin/bahçe katı alanının toplamını” şeklinde tanımlanmıştır.

Türk Standartları Enstitüsü 2000 yılında “TS 9518 İlköğretim Okulları - Fiziki Yerleşim - Genel Kurallar adlı, ilköğretim okullarının, arsa, bina, mekân ve mahalleri ve bunların özellikleriyle ilgili genel kurallarını kapsayan Türk standardını hazırlamıştır”. Bu standart içerisinde bahçe; “Bazı eğitim faaliyetleri ile törenlerin yapıldığı ve öğrencilerin ders

aralarında dinlenme amacı ile kullandıkları, voleybol, basketbol vb. açık sahaların da düzenlendiği ağaç ve bitki yetiştirilmesine uygun dinlenme alanıdır” şeklinde tanımlanmıştır (TS 9518, mad.0.2.4.16).

Temel Eğitime İlişkin Erişebilirlik Standartları

“Standartların belirlenmesinde, ilköğretim yerleşme biriminin alan olarak tayininde hizmet tesislerine olan mesafe, nüfus ve yoğunluk gibi kriterler” de rol oynamaktadır (Aslan Muhacir ve Yavuz Özalp, 2011; Özyorgun, 2007).

Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliğinin (Değişik: 17.5.2017/30069 R.G) 12. maddesinde belirtildiği üzere, “İmar planlarında; çocuk bahçesi, oyun alanı, açık semt spor alanı, aile sağlık merkezi, kreş, anaokulu ve ilkokul fonksiyonları takriben 500 metre, ortaokullar takriben 1.000 metre, liseler ise takriben 2.500 metre mesafe dikkate alınarak yaya olarak ulaştırılması gereken hizmet etki alanında planlanabilir” denilmektedir.

“222 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu’nda okul binalarının hapisane, meyhane, kahvehane, bar gibi umumi yerlerden en az 100 m uzakta olması, ilköğretim kurumlarının devlet yolu, şehir ve kasabaların ana yolları ile ticari yollara bitişik olmaması gerektiği hükmü yer almaktadır (Ersoy, 1994).

Diğer Ülkelerdeki Temel Eğitim Tesislerine İlişkin Geliştirilen İlkeler

Gelişmiş ülkelerin eğitimdeki beklentisi sadece bilgi aktarımı değildir. Bu ülkeler için bireylerin daha sağlıklı bir şekilde yetiştirilmesini, iletişimlerini, doğa ve çevresini tanınmasını, sevmesini, teknolojiye ayak uydurmasını, öğrenmesini ve uygulamasını da öğreten belli bir standarda erişmiş eğitim kurumları inşa etmeyi amaçlamaktadır. Bu amaç için de planlanan yerleşme alanlarında o bölge için okula gelecek öğrenci sayısını ve onların okuldan beklentilerini de göze alan standartlar belirlemişlerdir (Tablo 2). Mesela belli bir yaş aralığındaki çocuğun oyun oynamasındaki alan gereksinimini de göz önünde tutmuşlardır (Ersoy, 2009).

Tablo 2. J.De Chaira ve L.Koppelman (1969) ’ın ilkokul ve ortaokullara ilişkin olarak geliştirdiği ilkeler

	İlkokul	Ortaokul
Tasarım Özellikleri	Hiçbir taşıt yolu geçmeden, konutlardan yaya yolları ile ya da kaldırım boyunca ulaşılabilir konumda olmalıdır. Eğer bir yolun geçilmesi zorunlu ise, bu yol kademelenmesinde alt sıralarda yer alan bir yol olmalıdır.	Anayollardan uzak olmalıdır. Ulaşım yaya yolları ile sağlanmalıdır.

Genel Konum	Konut alanı merkezine yakın, ya da diğer toplumsal hizmetlere bitişik olmalıdır.	Yerleşim merkezine(konut alanına) yakın ya da konutların yoğun olduğu bölgede yer almalıdır.
Diğer Faaliyetler	Çeşitli oyunlar için donatımlı ve yoldan tümüyle arındırılmış bir oyun alanı olmalıdır.	Çeşitli oyun faaliyetleri için tam donatımlı bir oyun alanı olmalıdır.
Varsayılan Nüfus Özellikleri	Her 275-300 ailede, ya da 1000 kişide 175 çocuğun ilkököl çağında ve her ailede ilkököl çağındaki çocuk sayısının 0,54 olduğu varsayılmaktadır.	Her 275-300 ailede, ya da 1000 kişide 75 çocuğun ortaokul çağında olduğu varsayılmaktadır.
Hizmet Ettiği Nüfus	En az 1200 kişi, ortalama 5000 kişi, en çok 7000 kişiye hizmet vereceği varsayılmaktadır.	En az 10000 kişi veya 2750-3000 aile, ortalama 16000 kişi veya 4500-5000 aile, en çok 20000 kişi veya 5800-6000 aileye hizmet vereceği varsayılmaktadır.
Okul Büyüklüğü	En az 250 öğrenci, ortalama 800 öğrenci, en çok 2000 öğrenci kapasiteli olmalıdır.	En az 1000 öğrenci, ortalama 1200 öğrenci, en çok 1600 öğrenci kapasiteli olmalıdır.
Gereken Alan Büyüklüğü	En az 28.328-32.375 m ² ortalama 48.564-56.658 m ² ve en çok 64.752-72.846 m ² olmalıdır.	En az 28.328-32.375 m ² ortalama 48.564-56.658 m ² ve en çok 64.752- 72.846 m ² olmalıdır.
Hizmet Alanı Yarıçapı	İdeal 400 metre, en çok 800 metre	İdeal 800 metre, en çok 1200 metre olmalıdır.
Otopark Gereksinimi	Her derslik için bir araç park yerine ek olarak toplam 3 adet park yeri gereklidir.	Her derslik için bir araç park yerine ek olarak toplam 6 adet park yeri gereklidir.

Trabzon Kenti Merkezi İş Alanındaki (MİA) Temel Eğitim Birimlerine Yönelik Çalışmalar

Çalışma Alanı

Trabzon kenti merkezi iş alanı (MİA) çalışma alanı olarak belirlenmiştir (Şekil 1). Geleneksel dokudaki merkez mahalleri içinde yer alan ve ticarete arteri ile çerçevelemiş bu alanın sınırlarını önemli taşıt yolları –Karadeniz Sahil Yolu, Yavuz Selim Bulvarı- oluşturmaktadır. Çalışma alanı içerisinde 1 adet anaokulu, 2 adet ilkököl, 1 adet ortaokul ve 1 adet lise ve çok sayıda pek çok özel eğitim merkezi yer almaktadır.

Şekil 1. Çalışma Alanı

Çalışma alanı içerisinde; 1 adet anaokulu, 2 adet ilkokul, 1 adet ortaokul ve 1 adet Lise yer almaktadır. Bu okullar; Duygu Anaokulu, Dumlupınar İlkokulu, Yavuz Selim İlkokulu, Cudibey Ortaokulu ve Kanuni Anadolu Lisesi'dir (Tablo3).

Çalışmanın Kapsamı

Trabzon kentinde yer alan temel eğitim kurumlarının ilgili yasal mevzuat, standartlar ve tasarım ilkeleri doğrultusunda tartışılmasını amaçlayan bu çalışma da, öğrencilerin/kullanıcıların beklenti ve konfor düzeyleri bakımından mevcut durumun değerlendirilmesi hedeflenmiştir.

Eğitim tesislerine ilişkin olarak gerçekleştirilen ampirik çalışmada “gözlem” ve “görüşme” teknikleri kullanılmıştır.

- Çalışma alanı içerisinde yer alan Temel Eğitim alanlarına ilişkin sorunların ve potansiyellerin gözlemsel olarak pafta düzlemine aktarılması işlemi, çalışmanın gözlemsel sorun analizi kısmını oluşturmaktadır.

- Çalışma alanı içerisinde yer alan eğitim birimlerinde yapılan görüşmeler, yine sorunların tespiti açısından önemlidir. Yöneticilerle, eksiklikler ve taleplere yönelik; Öğrencilerle ise okula geliş-gidişleri, dış mekân ilişkileri, okuldaki kullanımları ve taleplerine yönelik görüşmeler yapılmıştır.

Tablo 3. Çalışma Alanı İçinde Yer Alan Eğitim Tesislerinin Fotoğrafi ve Kısa Tarihçesi

<p>DUMLUPINAR İLKOKULU</p> 	<p>Okulun ilk açıldığı bina 1902 yılında Rum maarif cemiyeti tarafından erkek ilkokulu olarak yaptırılmıştır. Kurtuluş savaşından sonra Rumların Trabzon'dan gitmesiyle Husui Muhasabe (Özel İdare) emrine geçmiştir. 1928-1929 öğretim yılında İskender Paşa İlkokulu'nun iki şubesi burada açılmış ve "Kemer kaya Mektebi" olarak da anılmağa başlanılmıştır. Dört yıl bu şekilde hizmet verildikten sonra, 29 Ekim 1931 Dumlupınar İlkokuluna çevrilmiştir. Yeni bina ise eski okulun bahçesinin daha güneyine yapılarak 1978-1979 öğretim yılında hizmete konulmuştur (Albayrak, 2008).</p>
<p>YAVUZ SELİM İLKOKULU</p> 	<p>Yavuz Selim İlkokulu, eski adıyla Yeni Okul binası veya 1904 yılında Fransız katolikleri tarafından "Sörler/Kadın rahibeler" yatılı kız okulu olarak yaptırılmıştır. Birinci dünya Savaşı sırasında okul binası askeri hastane olarak kullanılmış, işgal yıllarında ise bu bina Amerikalılar tarafından kimsesiz çocuklara tahsis edilmiştir. Trabzon'un kurtuluşundan sonra bina Alman şirketi tarafından fındık fabrikası olarak kullanılmıştır (Albayrak, 2008).</p>
<p>CUDİBEY ORTAOKULU</p>	

1839 yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nda "Meclis-i Umur-u Nafia" tasarısı ile sibyan mektepleri yaygınlık kazanınca, Zeytinlik Sibyan Mektebi olarak açılmıştır. İlk kuruluştan sonra, aradan geçen yıllar içinde Zeytinlik Mektebi binasının eskimesi ve harap olması nedeniyle yıkılmış ve 1902 de yeniden yapılmıştır (Albayrak, 2008).

BULGULAR

Görüşmeler Sonucu Elde Edilen Bulgular

-Okul Yönetimi İle Yapılan Görüşmeler

Okul yönetimleri ile yine okulun mekânsal yeterliliği değerlendirilirken, okul yakın çevresindeki işlevsel yönelim konularında değerlendirmeler yapılmıştır. Bu görüşmelerde; genel olarak, okulların mekânsal yetersizlikleri yöneticilerce detaylıca tanımlanmış ve özellikle okul yakın çevresinde yer alan yüksek kademe yollar ve barındırdığı trafik nedeniyle oluşan güvenlik problemi dile getirilmiştir (Tablo 4).

Tablo 4. Eğitim Tesislerine İlişkin Oluşturulan Kimlik Kartları ve Okul Yönetimi Değerlendirmeleri

	DUMLUPINAR İLKOKULU	YAVUZ SELİM İLKOKULU	CUDİBEY İLKOKULU
Eğitim Durumu	sabahçı-öğlenci	sabahçı-öğlenci	sabahçı-öğlenci
Öğrenci Sayısı	1221/610*	701-744/372*	701-744/372*
Derslik Sayısı	20	14	14
Mevcut Okul Alanı	1201.781	1574.173	1574.173
Plandaki Okul Alanı	1342.623	1773.73	1773.73
Bina Taban Alanı	617.773 m ²	368 m ²	368 m ²
Bahçe alanı	584.008 m ²	1206.173 m ²	1206.173 m ²
Kişi Başına Düşen Bahçe Alanı	0.477/0.957 m ² *	1.621/3.24m ² *	1.621/3.24m ² *

Ulaşım Türü	servis-veli-yaya	servis-yaya-taşıt,veli ve servis çoğunlukta	servis-yaya-taşıt,veli ve servis çoğunlukta
Okul Bölgesi	Kemer kaya-İskenderpaşa Çarşı-Cumhuriyet Mah.	Gazipaşa Mahallesi İskenderpaşa Mahallesi	Gazipaşa Mahallesi İskenderpaşa Mahallesi
Yaz dönemi için kullanım türü	Herhangi bir kullanım mevcut değil.	Ders saatinden sonra yetişkinler için kurslar var	Ders saatinden sonra yetişkinler için kurslar var
Gelen servis sayısı	14	6	6
Yaya erişimi - Trafik ışıklandırması	Yaya geçiti yok, herhangi bir trafik ışıklandırması mevcut değil	Yaya geçiti var ama yeterli değil. Trafik ışıklandırması ise mevcut değil	Yaya geçiti var ama yeterli değil. Trafik ışıklandırması ise mevcut değil
Genel Sorunlar	Hemen okul çıkışının önünden taşıtların geçmesi küçük çocuklar (1 ve 2. sınıflar) için sorunlu bir durum. Okul binasının kuzeyinden ve batısından geçen taşıt kullanımındaki yollar gürültüye neden oluyor. Okul giriş-çıkış saatlerindeki yaya ve servis yoğunluğu aşırı derece fazla. Çocuklar için sakıncalı bir durum	Okul alanının 3 tarafından taşıt yolunun geçmesi çocuklar için tehlikeli, bu durum 1. ve 2. sınıf öğrencileri için daha önemli bir sorun teşkil ediyor. Herhangi bir trafik ışığı, işaretin olmaması önemli bir sorun. Tanjant yolunun hemen yanında olmasından, dolmuş duraklarından ve meydana kaynaklı gürültünün çok olması	Okul alanının 3 tarafından taşıt yolunun geçmesi çocuklar için tehlikeli, bu durum 1. ve 2. sınıf öğrencileri için daha önemli bir sorun teşkil ediyor. Herhangi bir trafik ışığı, işaretin olmaması önemli bir sorun. Tanjant yolunun hemen yanında olmasından, dolmuş duraklarından ve meydana kaynaklı gürültünün çok olması

-Öğrenciler ile Yapılan Görüşmeler

Öğrencilerden, eğitim tesislerini değerlendirmeleri istenmiş; erişimliliğin yanı sıra mekânsal yeterlilik ve etkinlik bağlamında sorular yöneltilmiştir. Okula erişimde kullanılan ulaşım türü, güvenlik ve mesafeler bağlamında erişebilirlik düzeyi değerlendirilmiştir. Okulun mekânsal olarak değerlendirilmesinde açık ve kapalı alan kapasiteleri ve yeterlilikleri, etkin kullanılıp kullanılmama durumu tartışılmış ve değerlendirilmiştir. Bu kapsamda öğrencilerle mülakatlar yapılmış ve aşağıda belirtilen başlıklarda görüşleri alınmıştır.

- Okulun mekânsal büyüklüğü yeterli mi?
- Yeterli değilse, büyüme olanağı var mı?
- Kapalı mekânlarda ihtiyacınız olan ama yer sıkıntısı nedeniyle kuramadığınız işlevler (laboratuvar vb.) Var mı?
- Okul çevresindeki hangi tür işlevlerden rahatsızsınız?

- Okul çevresinde hangi tür işlevlerin olmasını istersiniz?
- Okulunuzda/bahçesinde hangi etkinlikler yapıyor?
- Sizce bunlar yeterli mi/geliştirilebilir mi?
- Güvenlik nasıl olmalı?
- Girişlerin nasıl olması gerekir, yeterli mi?
- Neden bu okul tercih ediliyor?
- Okulun çevresindeki yol kurgusu sizce nasıl olmalı?
- Okulun kent merkezinde olmasından kaynaklanan sorunlarınız var mı?
- Avantajları-dezavantajları neler?
- Okula ulaşımınızı nasıl sağlıyorsunuz?
- Okuldan çıktığınızda ne gibi sorunlarla karşılaşıyorsunuz?
- Okul bahçesinde rahat oynayabiliyor musunuz?
- Sizce bahçe yeterli mi?
- Teneffüslerde hangi etkinlikleri yapıyorsunuz?
- Ders saatleri dışında okulda neler yapıyorsunuz?
- Yağmurlu veya kapalı havalarda teneffüs saatlerinde ne yapıyorsunuz?

Gözlemler Sonucu Elde Edilen Bulgular

Çalışmanın ikinci aşamasını gözlemsel değerlendirmeler oluşturmaktadır. Okullar yakın çevresinde yer alan işlevler ve kullanımlar; ilgili yönetmelik ve standartlar çerçevesinde değerlendirilmiştir. Ayrıca, görüşmelerde tespit edilen güvenlik problemi, okul girişleri-yol ilişkisi kapsamında gözlem yoluyla incelenmiş ve pafta anlatımlarla sunulmuştur (Tablo 5).

Erişebilirliğe ilişkin genel değerlendirmeye ek olarak; MİA alanı içerisinde konumlanan okulların üçüne de erişimin öğrenci servisleri ile sağlandığı; okulların hem açık hem de kapalı alan büyüklüklerinin mekânsal olarak yetersiz ve etkin kullanım sağlayacak esneklik de ve işlevsellikte olmadığı tanımlanmıştır.

Tablo 5. Eğitim Tesislerinin Konumuna ve Çevre Kullanımlarına İlişkin Değerlendirmeler

DUMLUPINAR İLKOKULU		<p>İşlevsel yönelim; eğitim tesisleri ile ilişkili hizmet e dershaneler, kurslar, vb. özel eğitim tesisleri ve kırtasiye, bakkal vb. hizmet birimlerinin yoğunlaştığı gözlemlenmiştir.</p> <p>Güvenlik; tek yönlü araç trafiğinin söz konusu olması olumlu bir surum yaratırken, aynı yolun pek çok eğitim tesisi servisleri için kullanılır olması, katlı otopark giriş-çıkış bağlantısında yer alması nedeniyle güvenlik problemi söz konusudur. Ayrıca, dar yollar, duran trafik yoğunluğu yaya erişimi açısından ciddi kısıtlar yaratmaktadır.</p>
YAVUZ SELİM İLKOKULU		<p>İşlevsel yönelim; okul çevresinde yoğun konut kullanımı söz konusu olup özel eğitim kurs ve karakol gibi farklı işlevlerde yer almaktadır.</p> <p>Güvenlik; Okulun kuzeyinden geçen Yavuz Selim Bulvarı ve doğusundan geçen Boztepe Yolu, okulda öğrenim gören öğrenciler için ciddi bir tehlike oluşturmaktadır. Okul kapısının kavşak noktasına doğrudan açılması ve taşıt trafiği açısından düğüm noktası olan bu güzergahtan doğrudan giriş-çıkış yapılması en önemli problemlerdir.</p>

CUDİBEY İLKOKULU		<p>Güvenlik; Kent içi ana arterlerden olan Yavuz Selim Bulvarı ile bağlantı noktasında yer aldığından ulaşım ve güvenlik bakımından önemli derecede sorun teşkil eden bir noktada yer almaktadır.</p>
	<p>İşlevsel yönelim; okul yakın çevresinde ticari işlevlerin yoğunlukta olduğu, ayrıca etüt merkezleri ve kursların da yer seçimi yaptığı görülmektedir.</p> <p>Okulun mekânsal kullanımı incelendiğinde, oyun alanı, servis bekleme alanı, toplanma alanı ve otopark alanlarının bir arada yer alması, kendi içinde bir karmaşaya sebep olmaktadır.</p>	

GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Trabzon kenti merkezi iş alanındaki temel eğitim birimleri mevzuatta bulunan standartlar doğrultusunda değerlendirilmiş ve eğitim birimleri kullanıcıları ile yapılan görüşmelerle ilişkilendirilmiştir.

MİA alanı içinde konumlanan üç ilkokul tesisinin gözlem ve görüşme yoluyla elde edilen sorunları tartışıldığında odaklanılan konunun, güvenli erişim problemi olduğu sonucuna varılmıştır. Erişebilirliğin yanı sıra mekânsal yeterlilik ve etkililik bağlamında yapılan değerlendirmeler ve bu kapsamda varılan sonuçlar oldukça ilgi çekicidir.

Güvenlik;

İncelenen eğitim tesisleri konumları itibarıyla, kentin önemli ana arterleri üzerinde ya da yakınında konumlanmaktadır. Dolayısıyla, her ne kadar ticaret aksları/ yaya arterlerine yakınlıkları nedeniyle yaya erişimleri açısından avantajlı konumda da olsalar, okul giriş-çıkışları ve yol ilişkisi bakımından büyük güvenlik problemleri yaşanmaktadır. Özellikle, öğrencilerin okula giriş ve çıkış saatlerindeki servislerin ve diğer taşıtların yoğunluğu, yol üzerine yapılan parklardan dolayı kaldırımların yetersiz kalması gibi durumlar ortaya çıkmaktadır. Öğrencilerin okula erişimlerinde yaya geçitleri, trafik ışıklandırması ve levhaların eksikliği de dikkate alınmalıdır.

Mekânsal Yeterlilik ve Etkililikler;

- **Kapalı Alanlar:** Çalışma alanı içerisinde yer alan 3 eğitim alanının da mekânsal olarak belirlenen minimum standartları sağlayamadığı görülmüştür. Okul yönetimleriyle yapılan görüşmelerde bu konu özellikle irdelenmiş ve mekânsal eksikliklerin giderilemeyeceği, büyüme olanaklarının olmadığı belirlenmiştir.

- **Açık Alan:** Mekânsal yeterliliğin değerlendirilmesinde bir diğer önemli kriter açık alanların-oyun alanlarının standartlara uygunluğu hususudur. Eğitim alanlarındaki açık alanların tümüyle sert zemin oluşu ve alsal olarak yetersizlikleri, em niteliksel hem de niceliksel problemleri ortaya koymaktadır. Öğrencilerle yapılan birebir görüşmelerde de özellikle, bahçelerinin küçük olduğu, yeterli oyun alanlarının olmadığı ve bahçe kullanımlarına bazen okul taşıtlarının müdahalesi olduğu gibi sorunlar dile getirilmiştir.

Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliğinde (R.G. 29030) tanımlanan sosyal altyapı alanları –“birey ve toplumun kültürel, sosyal ve rekreatif ihtiyaçlarının karşılanması ve sağlıklı bir çevre ile yaşam kalitelerinin artırılmasına yönelik kamu veya özel sektör tarafından yapılan eğitim, sağlık, dini, kültürel ve idari tesisler, açık ve kapalı spor tesisleri ile park, çocuk bahçesi, oyun alanı, meydan, rekreasyon alanı gibi açık ve yeşil alanlar”- yer alan eğitim tesislerinin planlanmasına ilişkin genel olarak üretilebilecek öneriler;

Ülkelere göre bazı farklılıklar göstermesine karşın, ilkokullar, genel olarak, 6-12 yaş grubuna hizmet veren eğitim kurumlarıdır. İlkokullar, klasik planlama yazınında “mahalle” olarak adlandırılan yerleşim biriminin büyüklüğünü belirleyen ana eleman olarak ele alınmışlardır. Buna göre, bir öğrencinin yürüme uzaklığı olarak saptanan 400-1500 metrelik bir yarıçap kurumsal mahalle biriminin mekânsal büyüklüğünü vermektedir.

Ülkeler göre değişmesine karşın, kent nüfusunun yaklaşık %9-20’sinin ilkokul çağı yaş grubunu oluşturduğu varsayılmaktadır. İlkokulların en uygun büyüklüğü konusunda farklı görüşler vardır. Alt sınır olarak 250, üst sınır olarak da 1200 öğrenci kapasiteli ilkokul büyüklükleri kabul edilmektedir. En verimli eğitim yapılabilecek okul büyüklüğü 500-750 öğrenci arasında değişmektedir. Dersliklerde öğrenci sayısının 25-40 arasında olması genel olarak benimsenen bir büyüklüktür. Tüm bu verilerden yola çıkarak, kurumsal bir mahalle birimi için önerilen ideal nüfus büyüklüğü 4500-7000 kişi arasında değişmektedir.

Türkiye’de bulunan tüm ilköğretim okullarında uygulanan standart yapılaşma süreci yerine, sosyo-ekonomik yapı, yaş grubu, cinsiyet gibi etmenlerinde değerlendirildiği ve çocukların ihtiyaçlarını anlamaya ve gidermeye yönelik bir tasarım ve planlama süreci izlenmelidir. Okulların

bulunduğu semtlerin bulunduğu çevredeki farklılıklar, çocukların da ihtiyaçlarında farklılaşmaya sebep olmaktadır.

Bu kapsamda, tüm ilköğretim okullarında uygulanan standart yapılaşma süreci yerine, sosyo-ekonomik yapı, yaş grubu, cinsiyet gibi etmenlerinde değerlendirildiği ve çocukların ihtiyaçlarını anlamaya ve gidermeye yönelik bir tasarım ve planlama süreci izlenmelidir.

KAYNAKÇA

- ALBAYRAK, H. (2008) Trabzon Milli Eğitim Tarihi, TC Trabzon Valiliği, İstanbul.
- ARSLAN MUHACİR, E.S. ve YAVUZ ÖZALP A. (2011) Artvin Kenti İlköğretim Okul Bahçelerinin Nitelik Ve Niceliksel Durumunun Coğrafi Bilgi Sistemleri Kullanılarak Belirlenmesi, Artvin Çoruh Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi, 12(2):172-184
- ÇETİNER A. (1991) Şehircilik Çalışmalarında Donatım İlkeleri, İstanbul Teknik Üniversitesi Kütüphanesi Sayı: 1453, İ.T.Ü Baskı Atölyesi, İstanbul.
- DE CHIARA, J. ve KOPPELMAN, L. (1969) Planning Design Criteria, Van Nostrand Reinhold, New York.
- ERSOY M. (1994) Kentsel Alan Kullanım Normları. ODTÜ Basım İşbirliği, Ankara.
- KOÇ, E. ve ŞENGEZER, B.S. (1993) Eğitim Yapılarında Yer Seçimi ve Donatı Değerleri, 21. Yüzyıla Doğru Eğitim Yapıları Sempozyumu, 13-14 Mayıs 1993, Yıldız Teknik Üniversitesi, Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Baskı Atölyesi, Yıldız, İstanbul. s.75-90
- ÖZYABA, M. (1998) İlköğretim Okulları Açık Alan Tasarım İlkeleri ve Standartlarının Tespiti, Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Trabzon.
- ÖZYABA M. ve ÖZYABA M. (1998) İlköğretim Okulları Açık Alan Tasarım İlkeleri ve Standartlarının Tespiti: Trabzon'da Bir Örnek Çalışma, Trabzon.
- ÖZYORGUN A. (2007) İlköğretim Donatı Standartlarının ve Uygulamasının CBS İle İrdelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi
- 222 Sayılı İlköğretim Kanunu (12.01.1961 / 10705 R.G)
- 1739 Sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu (24.6.1973 / 14574 R.G)
- Plan Yapımına Ait Esaslara Dair Yönetmelik (2.11.1985/ 8916 R.G)
- Plan Yapımına Ait Yönetmelik kapsamında (Değişik: 2.9.1999/23804 R.G)
- Türk Standartları Enstitüsü (2000) 14.04.2000 Tarihli ve TS 9518 Numaralı. İlköğretim okulları - Fiziki yerleşim - Genel kurallar
- İlköğretim ve Eğitim Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun (11.04.2012/ 28261 R.G)
- Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliğinin (Değişik: 17.5.2017/30069 R.G)

Bölüm 22

PEYZAJ ARACILIĞI İLE ÖĞRENME YAKLAŞIMININ OKUL BAHÇELERİNDE UYGULANMASI

Gülbin ÇETİNKALE DEMİRKAN¹

---

¹ Doç. Dr. Gülbin Çetinkale Demirkan, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Mimarlık Fakültesi
Peyzaj Mimarlığı Bölümü, Niğde

GİRİŞ

Günümüzde teknolojik gelişmeler, kontrolsüz nüfus artışına paralel olarak tüketim taleplerinin artması, kentleşmeye bağlı olarak yeşil alanların azalması çevresel sorunların da geri dönüşü olmayan bir noktaya doğru ilerlemesine katkı sağlamaktadır. Ayrıca, doğal kaynakların bilinçsizce kullanılması, çevresel tahribatın çoğunlukla binalardan kaynaklanması ve bu tahribatın insan sağlığını tehdit eden boyutlara ulaşması ile insan-çevre arasındaki ilişkinin bozulması gündeme gelmiştir (Özen Yavuz ve Bayrak, 2015; Çetinkale Demirkan ve Akat, 2018; Çakar vd., 2019). Ancak çevre, bir bireyin büyüdüğü, geliştiği, öğrendiği, kazanımlar edindiği ve şekillendiği ortamların tamamını içermektedir (Karadeniz vd., 2018). İnsanın çevresi ile oluşturduğu bu ilişkinin herhangi bir koşulla bozulması ve çevrenin sürdürülebilirliğinin sağlanamaması çevre ile etkileşimini zorlaştırmaktadır. Bu durumda da, sürdürülebilirliğinin sağlanamadığı gelecek nesillerden devralınan varlıklar üzerindeki olumsuz koşullardan en çok da çocuklar etkilenmektedir. Kent içerisinde yapılaşma ve güvenlik nedeniyle oyun oynayacak alan bulamayan, teknolojinin getirileri ile daha hareketsiz bir yaşam tarzını benimseyen çocuklar için oyun alanlarının artırılması, öğrenirken eğlenmelerinin sağlanması aynı zamanda fiziksel aktiviteye katılımlarının teşvik edilmesi gerekmektedir. Türkiye’de MEB’na bağlı ilkokul 2. sınıf öğrencilerinin obezite durumunun belirlendiği bir çalışmada çocukların % 14.6’sı fazla kilolu ve % 9.9’unun obez olduğu tespit edilmiştir (Deleş, 2019). Fiziksel aktivite azlığına bağlı kilo artışının önlenmesinde özellikle zamanının büyük bir çoğunluğunu okulda geçiren çocuklar için okul bahçeleri çözüm niteliği taşımaktadır.

Eğitimin ilk basamağını oluşturan ilkokullarda okul bahçelerinin fiziki niteliği öğrenci davranışları ve kişiliği üzerinde etkili olması sebebiyle (Aydın Türk, 2018) hem birey hem de toplum açısından insan hayatındaki en önemli dönemi temsil etmektedir (Kaya ve Tüfekçi, 2006). Yeşil alt yapı sisteminin bir parçası olan okul bahçeleri, kentlerde yeşil alanların artırılması, çocuklar için rekreasyon alanı oluşturulması ve topluma fiziksel, zihinsel ve psikolojik açıdan sağlıklı bireylerin kazandırılmasında etkili rol oynamaktadır. Okul bahçelerinin, çocukların hem bedensel hem de ruhsal sağlıkları üzerine etkileri olması, sosyal, fiziksel, duygusal ve zihinsel becerilerini geliştirmelerine katkı sağlaması amacıyla da (Karadeniz vd., 2018), tasarım ilkeleri açısından uygun ve yeterli nitelikte olması ve fiziki çevresi ile bütün çocukların ihtiyacını karşılayabilecek şekilde düzenlenmesi gerekmektedir.

Okullar, günümüzün getirileri nedeniyle teknolojiye bağlı olmaya başlayan ve giderek yalnızlaşan çocuklar için, oyun arkadaşının bulunduğu ve sosyalleşme sorunu yaşamayacağı, bunu da uygun nitelikli okul bahçesinde vakit geçirerek yapabileceği ve birçok kazanım elde edebileceği

alanları temsil etmektedir. Hızlı nüfus artışı ve betonlaşmanın etkisiyle kendine yeşil alan içerisinde oyun alanı bulmakta zorlanan çocuklar için özellikle ilköğretim okul bahçeleri kentlerde açık alan kaynaklarından birisini oluşturmaktadır (Altınbaşak, 2012). Aynı zamanda okul bahçeleri, aktif, doğa ile etkileşim halinde olmalarını, çevresel farkındalıklarının gelişmesini, canlıların insan hayatına ne tür katkı sağladığını, yaparak ve yaşayarak öğrenmelerine olanak tanımakta, çocuklara özgürce koşup yuvarlanma imkânı vermekte ve güzel anılar biriktirmelerini sağlayarak okulu sürekli vakit geçirmek istedikleri bir alana dönüştürmektedir (Scott, 2009; Gadotti, 2010; Turhan, 2012; Huz ve Cevher Kalburan, 2017; Çetinkale Demirkan, 2019). Çocuklara nitelikli dış mekan aktivitelerinin sunulması gelişmeye uygun bir eğitimin temelini oluşturacaktır (Pardee vd., 2005). Ancak, yapılan birçok çalışma incelendiğinde, okul bahçelerinin çoğunlukla beton ve ahşap yüzeylerden oluştuğu, donatı elemanlarının yetersiz ve bakımsız olduğu, bitkilendirme açısından uygun olmadığı görülmüştür (Gül ve Küçük, 2001; Aksu vd., 2011; Özdemir, 2011; Şişman ve Gültürk, 2011; Karadağ vd., 2012; Tandoğan, 2016; Eminel Kutay, 2019; Eminel Kutay ve Oğuz, 2020). Ayrıca, çalışmalarda kent merkezine yakın ya da kent merkezinde olan okullar için okul bahçelerinin otopark olarak kullanıldığı da belirtilmiştir. Birçok okulda yeşil alanlarının yetersiz olduğunu ve çocuk-doğa ilişkisinin kurulamadığını belirten Eminel Kutay (2019), okul bahçelerinin doğa ile ilişki kurulan mekanlara dönüştürülmesi ile Louv (2005)'in “tanımadığımız şeyleri korumayız” sözüne de atıf yaparak çocukların erken yaşta doğayı tanıması ile ilerleyen zamanlarında doğayı koruyan bireyler olabileceklerini bildirmiştir.

Çocuklar her ne kadar okullarında temel eğitim alsalar da aslında bir çocuk için kalıcı öğrenmede oyunun payı büyüktür. Çocuklar için oyunun eğlendirici yanının dışında korku, kaygı bozukluğu, stres gibi sorunları da giderilerek tedavi edici olması da sağlanabilmektedir (Aksoy ve Dere Çiftçi, 2019). Çocuklar oyun oynayarak hislerini dışa vurur, farklı sosyal rolleri deneme şansına erişir, farklı varlık ya da bireyler ile ilişki kurabilir (Turgut ve Yılmaz, 2010). Aynı zamanda çevresini tanır, kendini ifade etmeyi, ifade edilenleri kolaylıkla anlamayı öğrenerek kelime dağarcığını da geliştirir. Okul ortamında oyun oynayarak, derslerde öğrendiklerini de hızlı bir şekilde uygulama şansı bulabilir (Yılmaz ve Bulut, 2003; Özer ve ark., 2006; Turgut ve Yılmaz, 2010). Bu nedenle de okul bahçelerinde sadece koşuşturabilecekleri sert zeminler haricinde fiziksel aktiviteyi destekleyecek, çocukları sosyal ve psikolojik olarak da geliştirecek oyun alışkanlıklarını edinebilecekleri, doğal elemanlardan oluşan mekanların tasarlanması gerekmektedir. Böyle alanların oluşturulmasıyla çocukların öğrenme durumu ve yaratıcılığının gelişmesi için de çeşitli fırsatlar yaratılmış olmaktadır. Bu tür alanlarda çocuklar arkadaşları ile çevresinde gördüğü doğal materyalleri kullanarak kendi oyununu da kurgulayabilecektir.

Kendi kendilerine kurgulayarak oynadıkları oyunlar, çocuklara duygu ve davranışlarını kontrol edilebilme becerisini de kazandırabilecektir (Louv ve Charles, 2011).

Ders arası ifade eden teneffüsler, çocuklara temiz hava alma ve dinlenme ile zihinlerini tazelemelerine imkân sunmaktadır. Ayrıca pedagojik ve ekolojik yaklaşımlara uygun olarak yapılan okul bahçelerinin çocuklar tarafından kullanılmasıyla; çocuklara öğrenme kolaylığı sağlamakta, motivasyonlarını arttırmakta ve katılımcı sosyal davranışını desteklemektedir. Sosyal olarak bir deneyim edinen çocuk böylece sorumluluk alabilmekte ve kendi kendine ya da ortak karar verebilme mekanizmasını güçlendirmektedir (Malone ve Tranter, 2003; Özdemir, 2019). Okul bahçeleri ile ilgili çalışmalarda okul bahçelerinin hem çocukların gelişimi üzerindeki etkilerinden hem de yeşil alanların giderek azaldığı kentler de yeşil altyapıya dahil olmaları sebebiyle öneminin arttığı görülmektedir. Ancak okul bahçelerinin kullanıcısı olan çocuklar okul bahçelerinin karar sürecine yeterince katılım sağlayamamaktadır. Dünyada örneklerine sıkça rastladığımız ancak kentlerimizde çocukların kullanacağı mekanlarda alınacak kararlara katılamaması okul bahçelerinin düzenlenmesi ile ilgili ilerlemenin önünü kesmektedir. Tasarımı içeren meslek disiplinleri arasında “katılımcı tasar” olarak ifade edilen bu yaklaşım mekân kullanıcıların tasarım sürecine dahil edilmesi anlamına gelmektedir. Katılımcı tasarım Becker (1977)’ye göre dört önemli etkisi bulunmaktadır:

- Süreç boyunca bilinmezlik hissinin azaltılması ve mekânın kullanıcıları olacak kişiler ile pozitif bir iletişim sağlanması
- Kullanıcıların gelişim aşamasında aktif olarak kapsanması sonucunda korunan bir çevre oluşturmaya destek olması
- Kullanıcıların arasında beraberlik sağlaması
- Dönütlerin daha fazla memnuniyet içermesi ve mali değişiklikler sağlamasıdır.

Katılımcı tasar ile mekân kullanıcılarının karar verme sürecine dahil edilmesi sonucunda, çocukların beklentileri daha iyi karşılanabilecek ve aktif kullanılan, orada olmaktan mutluluk duyacakları, mekânı sahiplenecekleri alanlar yaratılmış olacaktır. Çocukların sürece dahil edilebilmesini sağlayan birçok yöntem bulunmaktadır. Yapılan çalışmalar incelendiğinde, çocukların günlük aktiviteleri sorgulanmış, anketler yapılmış, kuklalar kullanılmış, bir hikâyeye anlatılarak onu kendi hayal güçlerini kullanarak tamamlamaları istenmiş, fotoğraflar kullanılmış, davranış haritaları oluşturulmuş, röportajlar yapılmış ve hayallerindeki okul bahçesinin resmini çizmeleri istenmiştir (Carr, 2000; Clark, 2005; Algan ve Uslu, 2009; Özdemir ve Çorakçı, 2011; Aydın Türk, 2018; Karadeniz vd., 2018; Topaloğlu vd., 2018). Katılımcı tasar da paydaşların talep ve ihtiyaçlarının tespit edi-

lebilmesi için belirleyici yöntemlerin bir tanesinden yararlanılabildiği gibi birkaç yöntem bir arada da değerlendirilebilmektedir. Yöntemin kararlaştırılmasında katılımcıların yaş grupları etkili rol oynamaktadır. Temel olarak okul bahçelerinde yeşil alanlar, çocukların motor becerilerini geliştirecek, güvenli bir şekilde fiziksel aktivitelerine olanak verecek oyun ekipmanları, farklı kullanım alanları için farklı zemin özelliklerini içeren uygulamalar ve donatı elemanlarını içermektedir (Boston Schoolyard Initiative, 2013). Bu doğrultuda farklı faaliyetler için farklı işlev alanlarının tasarlanması çocukların yaratıcılık ve öğrenme süreçlerine katkı sağlayacaktır (Noschis, 2010). Tasarım aşamasında dikkat edilmesi gereken nokta mekânın çocukların davranışlarını doğru yönlendirecek şekilde tasarlanmasıdır. Okul bahçelerinde, çocukların hareket özgürlüklerini kısıtlamadan, güvenli, yaratıcılıklarını destekleyen, aktif ve pasif eylemlere olanak tanıyan tasarımlara yer verilmelidir.

Günümüzde değişen ve gelişen bilim, teknoloji ve eğitim yöntemleri çerçevesinde sadece sınıf ortamında yapılan etkinlikler değil grup çalışmalarının yapıldığı, öğrenmenin oyunlara ve dış mekanlara yayıldığı görülmektedir. Eğitim öğretim araçları da bu gelişmelere ayak uydurarak değişmeye başlamıştır. Ülkemizde de yönetmelikler çerçevesinde okullarda farklı uygulamalara geçilmiş, eğitim ve öğretim okul bahçelerine taşmaya başlamıştır. Özellikle ilköğretim düzeyinde uygulanmaya başlanan peyzaj aracılığı ile öğrenme yaklaşımı çocukların sağlıklı yaşam, bireysel ve sosyal becerileri ile okul performansının geliştirilmesi, doğa farkındalığının yaratılması, fiziksel aktivitenin artırılması gibi amaçlarla kullanılmaktadır (Ernts ve Monroe, 2004; Klemmer vd., 2005; Dymont ve Bell, 2008; Brezowitz vd., 2015)

Peyzaj aracılığı ile öğrenme yaklaşımı yeni bir yaklaşım olmayıp 19. yy başlarında çocukların gelişimine destek olmak amacıyla Batı Avrupa'da ortaya çıkmıştır. Çocukların deneyimlemeleri ile daha iyi öğreneceğini savunan Alman eğitimci tarafından çocuk bahçesi (kinder garten) kavramı ile bağ kurularak peyzaj temelli öğrenme okul bahçesi uygulamalarına dönüştürülmüştür (Shair, 1999). Amerika'da 19. yy sonlarında farklı disiplinleri bir araya getirerek yapılan düzenlemelerde çok amaçlı olan peyzaj temelli öğrenme yaklaşımı, öğretim programlarına yerleştirilmiş, ilköğretim seviyesinden üniversite eğitimini de kapsayacak şekilde uygulanmaya başlanmıştır. Bir araştırma girişimi olarak başlayan peyzaj aracılığı ile öğrenme yaklaşımı bugün ise çocukların gelişimini destekleyen bağımsız bir organizasyona dönüşmüştür.

Peyzaj aracılığı ile öğrenme yaklaşımı okul bahçesi içerisinde oluşturulan alanlarda bitki ve hayvan yetiştiriciliğinin yapılması, kuş gözlem alanlarının oluşturulması, ipek böceği yetiştiriciliğinin yapılması gibi uygulamalar ile doğadaki materyalleri kullanarak matematik, sosyal ve fen

bilgisi dersleri kapsamında teorikte öğrendiklerini pratiğe dökmelerine imkân veren etkinlikleri içermektedir. Bu şekilde okul bahçesindeki uygulamalar ile çocukların başarı durumlarında fark edilir değişiklikler olduğu ve fiziksel aktivitenin artırılmasıyla çocuklarda obezitenin önüne geçildiği bildirilmektedir (Lieberman ve Hoody, 1998; Kingston vd. 2000; Çepni vd., 2012; Ürey ve Çepni, 2015; Ürey vd., 2015; Ürey, 2018). Peyzaj aracılığı ile öğrenme yaklaşımına göre tasarlanan okul bahçeleri, çocukların fiziksel aktivitesini destekleyen, güvenli, açık hava oyun ve öğrenme ortamlarını içeren mekanlardır. Bu mekanlarda oyun ile eğitim ve öğretim faaliyetlerine devam eden çocukların hem sağlık açısından daha iyi olmaları hem de beyin fonksiyonlarının gelişmesiyle akademik başarılarının yükselmesi sağlanabilmektedir.

Peyzaj aracılığı ile öğrenmenin 4 temel hedefi vardır (Kingston, 2000'den geliştirilerek değiştirilmiştir).

Bunlar;

- Peyzaj aracılığı ile öğrenme yönteminde açık alanda yapılan etkinliklerde öğrenmenin teşvik edilmesi ve çocukların sağlıklı gelişimini destekleyici sosyalleşme ile fiziksel aktivite içinde fırsatlar sunulmasıdır.
- Okul bahçesinin bütün kullanıcıları tarafından dış mekânın kullanılmasını sağlayan alanlar oluşturulmasıdır. Çünkü peyzaj aracılığı ile öğrenme yaklaşımı her yaşta kullanıcı için bir dizi farklı aktiviteleri içerecek şekilde tasarlanır. Okuldan önce, sonra ve hafta sonları da kullanıma açıktır.
- Konumu, etkinlikleri ve kullanıcılarının eşsizliğini yansıtan estetik açıdan hoş bir odak noktası oluşturmaktır.
- Peyzaj aracılığı ile öğrenme yaklaşımında öğrencilerin okul bahçelerini kullanımını kolaylaştırarak okullarına bağlanmalarının sağlanması ve aidiyet duygusunun geliştirilmesidir.

İdeal bir okul bahçesi; sınırlamaları, teneffüs ve tören alanını, spor faaliyetler için alanları, bitki ve hayvanları gözlemlene ve üretme gibi aktivitelerin yapılacağı bahçeleri, uygulama bahçelerini, tiyatro ve açık hava derslikleri gibi alanları içermelidir (Çetinkale Demirkan, 2019). Genel olarak ise her okul bahçesi kullanıcılarının ihtiyaçlarını, güçlü yönlerini ve karakterini yansıtmalıdır. Peyzaj aracılığı ile öğrenme yaklaşımına göre tasarlanan okullar bu doğrultuda birçok ortak tasarım unsurunu içermektedir.

Bu unsurlar;

- Geçiş için geçitler
- Toplanma-tören alanları
- Gölge alanlar

- Doğal, yabani ve tarım ürünlerinin yetiştirildiği bahçeler
- Dış mekânda uygulamalı sanat aktivitelerinin yapılabileceği alanlar
- Geliştirilmiş çok amaçlı alanlar
- Geliştirilmiş sert zemin oyunları ve eğitim unsurları
- Gelişmiş erişilebilirlik ve güvenlik ile yaşa uygun oyun ekipmanları
- Renkli yapılandırılmış ve yapılandırılmamış oyun alanları
- Yaratıcı oyun elemanları
- Çim oyun alanları
- Oyun oynarken öğrenmeye teşvik edecek tarihsel zaman çizelgesi, kesirler, toplama işlemi, ortak kelimeleri öğrenme ve anlatım gücünü geliştirme gibi birçok açık hava faaliyetlerini içerir (Kingston 2000; School in The Yard Book, 2013'den geliştirilerek değiştirilmiştir).

Peyzaj aracılığı ile öğrenme yaklaşımı 5 önemli prensibin üzerine kurulmuştur:

Güvenli-iyi hisleri uyandırmak: Okul bahçeleri trafik ve yetişkinlerden koruyan oldukça güvenli alanlar sağlar. Bunun ötesinde çocukların ve gençlerin duygu ve bakış açısı üzerinde büyük etkisi vardır. Okul bahçelerinin tasarımları ve yönetimi kullanıcıların davranışları ve mutluluğunu açıkça etkilemektedir.

Kullanıcı katılımı sağlamak: Okul bahçesinde yapılacak uygulamaların başarılı olabilmesi için mekânın kullanıcılarının da bu işe katılımı şarttır. Kullanıcıları tasarım ve uygulama sürecinin merkezine yerleştirmek sadece simgesel olarak kalmamalıdır. Okullar çocuklar ile var olan mekanlardır. Eğer çocukların ihtiyaçları dikkate alınır ve onların sürece dahil olmaları sağlanırsa, okul bahçelerini kendileri tasarladıkları düşüncesiyle aidiyet duyguları artmaktadır. Bu durum, çocuklar üzerinde ve kullanıcıları olacakları okul bahçesi açısından birçok olumlu etki yapacaktır.

Bütünsellik: Okul bahçesinde mekân yaratma işi bütünsel olmalıdır. Bütünselliğin sağlanabilmesi için kullanıcıların alandan keyif alması, o alanı geliştirmesi ve alanı sahiplenerek bakımını yapması gerekmektedir. Bu süreçte bütünselliği içeren faaliyetler ders müfredatına da geçirilmelidir.

Profesyonellik: Okul alanları tasarımı profesyonellik içeren bir iştir. Çocuklar, öğretmenler ve idarecileri içerir. Ayrıca, aileleri, peyzaj mimarlarını, ekolojistleri, çocuk gelişimi uzmanlarını ve birçok meslek disiplini de konusunda uzman kişileri kapsamaktadır.

Sürdürülebilirlik: Kapsayıcı bir çerçeve oluşturarak okul bahçelerinin sürdürülebilir bir şekilde tasarlanması ve sürdürülebilirliğinin sağlanması gerekmektedir.

Peyzaj aracılığı ile öğrenme yaklaşımına göre okul bahçelerinin tasarım süreci oldukça karmaşık bir süreçtir. Planlama aşamasının başlangıcında benimsenen tarz çalışmanın temelini oluşturacaktır. Burada sınırları belirleyen alanın kullanıcısı olan çocuklara “okul bahçesinde ne olmasını istersin” sorusundan ziyade “okul bahçesinde ne yapmak istersin” sorusunun yönetilmesi olacaktır. Çocuklar oturmak, koşmak, yuvarlanmak, tırmanmak, hayal kurmak, koklamak, dokunmak ve bir çocuk olarak kendisine önemli gelen bütün aktivitelerden bahsedecektir. Böylece, onlara bu ortamı sağlamak ve tasarıma yansıtma kolaylaşacaktır. Peyzaj aracılığı ile öğrenme yaklaşımına göre düzenlenen okul bahçeleri çocuklara eğlenirken öğrenme fırsatı yaratmaktadır. Bu kapsamda, okul bahçesinde birçok etkinlik yapılabilen ve doğal materyaller ile bitki ve hayvanların da olduğu çeşitli alanlar oluşturulabilmektedir (Çizelge 1; Lucas, 1995’den geliştirilerek değiştirilmiştir). Çizelge incelendiğinde okul bahçelerinde oluşturulabilecek alanlarda kullanılan malzemelerin doğal ve oluşturulacak ortamların özellikle kentlerde yeni yeşil alanların yaratılmasına katkı sağlayabileceği görülmektedir. Doğal malzemelerin kullanıldığı alanlar çocuklar için her zaman daha sağlıklı alanları oluşturmaktadır. Ayrıca yeşil altyapı sisteminin bir parçası olan okul bahçelerinde yeşil alanların ve biyoçeşitliliğin artırılmasıyla da doğal ekosisteme katkı sağlanacaktır.

Çizelge 1. Okul Bahçelerinde Oluşturulabilecek Alanlar

Genel	Ziraat Alanları	Yapay Habitatlar	Doğal Habitatlar
○ Kum İnşaat Sahası	○ Sebze Bahçeleri	○ Kuş Evleri	○ Ormanlık Alanlar
○ Oryantiring Parkurları	○ Çiçek Tarhları/Bahçeleri	○ Taş/Çalı-Çırpı/Kütük Yığınları	○ Ağaçlar
○ Okçuluk Alanı	○ Bitki Kapları/Kasaları	○ Oluklu Saclar	○ Yabani Otlar
○ Hayatta Kalma Eğitimi Alanı	○ Tırmanıcı Bitkiler için Kafesler	○ Kompost Yığınları	○ Çim Alanlar
○ Kamp Alanı	○ Tıbbi ve Aromatik Bitki Bahçesi	○ Kelebek Bahçeleri	○ Bozkır Alanlar
○ Spor Alanı	○ Seralar	○ Taş Duvarlar	
○ Aşşap Parkur	○ Süs Bitkileri		
○ Açık Hava Sanat Alanı	○ Meyve Bitkileri		
○ Amfi Tiyatro	○ Hayvan Barınakları		
○ Basamaklar			
○ Drama Alanı			
○ Jeolojik Sergi Alanı			
○ Dokulu Yüzeyler			
○ Jeomorfolojik Gösteri Alanı			
○ Maket Yapım Alanı			
○ Tepeler ve Vadiler			
○ Farklı Eğimler ve Rampalar			
○ Zeminde İşaretlenmiş Sınırlar			
○ Güneş Saati			
○ Pusula			
○ Büyük Ölçekli Harita			
○ Hava İstasyonu			
○ Kayaç ve Toprak Profilleri			
○ Doğa ve Tema Denemeleri			
○ Teknoloji Proje Alanı			
○ Su Çarkı			
○ Tarih Öncesi Tepe-Kale			
○ Demir Çağı Kulübesi			
○ 2D ve 3D Şekiller/Desenler			
○ Çalışma ve Dinlenme için Sessiz Alanlar			

Çizelge 1. Okul Bahçelerinde Oluşturulabilecek Alanlar (Devamı)

Oyun Alanları	Sulak Alanlar	Sınırlar
○ Sert Zeminler	○ Gölet	○ Çitler
○ Çim Alanlar	○ Bataklık	○ Duvarlar
○ Koltuk Kümeleri	○ Şelale	○ Kemerler
○ Oturma/Sosyal Alanlar	○ Basamak Taşları	
○ Aile Bekleme Alanı	○ Nemli Çayırlar	
○ Oyun Ekipmanları	○ Mini Kanal ve Köprü	
○ Top Atma Duvarı		
○ Kumdan Çukurluk ya da Tepelikler		
○ Tırmanma Ağacı		
○ Tomruk Malzemeler		
○ Masalar		
○ Yemek Pişirme Yerleri		
○ Kapalı Oyun Alanı		
○ Labirentler		
○ Saklanma Alanları		
○ Hareketli Oyun Ekipmanları		
○ Oturulacak Duvarlar		

Çizelge 1’de de belirtildiği gibi peyzaj aracılığı ile öğrenme kapsamında okul bahçelerinde yapılabilecek birçok uygulama bulunmaktadır (Şekil 1, Şekil 2, Şekil 3, Şekil 4). Bir okul bahçesinin peyzaj aracılığı ile öğrenme yaklaşımına göre düzenlenmesi kapsamında, uygulama aşamasında, okul kullanıcılarının hepsinin uygulamaya dahil edilmesi, özellikle çocukların “burayı ben yaptım” bilinci ile daha koruyucu ve sahiplenici olmasını sağlayacaktır. O nedenle güvenlik önlemleri olarak alanda çocukların, ailelerin ve okul kullanıcılarının tamamının sürece dahil edilmesi kolaylık sağlayacaktır. Örneğin, çocuklar, okul bahçesinde sarılıcı tırmanıcı bitkiler için paletlerin kullanıldığı bir duvarın yapımında paletleri ya da kütüklerden oluşturulacak bir denge tahtasını tutabilir ya da yerleştirilmesine yardımcı olabilir. Künklerden yapılacak bir tünelin üzerini kapatmak için kullanılacak çalı-çırpyı toplayabilir, çim tohumlarını atabilir ya da toprak taşıyabilir. Ayrıca özellikle pet şişelerden yapılacak bir duvarda pet şişelerin içine kum doldururken ya da pet şişelerden yapılacak bir su arkında şişeleri yerleştirirken bazı materyallerin yeniden kullanımının sağlanmasıyla geri dönüşümün nasıl çalıştığını da öğrenebilecektir.

URL 1

URL-2

URL 3

Şekil 1. Doğal ve Yeniden Kullanılabilen Elemanlarla Yapılabilen Bahęe Uygulamaları

URL 4

URL 5

URL 6

Şekil 2. Sanatsal Faaliyet Alanı

URL 7

URL 8

URL 9

Şekil 3. Oturma ve Gölgeleme Elemanları

URL 10

URL 11

URL 12

Şekil 4. Oyun ve Eğitim-Öğretim Alanları

Peyzaj aracılığı ile öğrenme yaklaşımına göre bir okul bahçesi tasarlanırken peyzaj mimarının çalışması 10 aşamadan oluşmaktadır. Birinci aşama, seçeneklerin değerlendirilmesidir. Bu aşama, okul bahçesini geliştirmek için personel, öğrenci, veli ve idarecilerin tercihlerini belirlemek

gerekmektedir. 2. aşama, alanın incelenmesidir. Bu aşamada okulda herhangi bir değişiklik yapmadan önce izin alınması gereken kişi ya da kurum ile yasal bir kısıtlama olup olmadığına dair bilgi edinilmelidir. 3. aşama, ihtiyaçlara karar verilmesidir. 4. aşama, çözüm önermedir. Bu aşamada, belirlenen ihtiyaçlar doğrultusunda arazi, sağlık ve güvenlik konuları dik-kate alınarak bazı öneriler getirilmektedir. 5. aşamada, elde edilen veriler ile taslak bir peyzaj projesi hazırlanmaktadır. 6. aşamada, ilk taslaklar ve toplanan veriler gösterilmekte, kurum ve kişiler ile toplantı yapılmaktadır. 7. aşama, kaynak yaratma ve bütçenin oluşturulduğu aşamayı içermektedir. 8. aşama, nihai projeye geçiş aşamasıdır. Bu aşamada, önümüzdeki 3 yıl boyunca alanın gelişim durumunu planlamak gerekmektedir. 9. aşamada uygulama aşamasıdır. Peyzaj mimari bu aşamada ekibini ve malzemelerini toplayarak tasarımını uygulamaya geçmektedir. En son aşama ise, bir sistem dahilinde çalışmanın uygulamasını kontrol etme ve projeyi değerlendirme aşamasıdır (Çizelge 2; Young, 1990'dan geliştirilerek değiştirilmiştir).

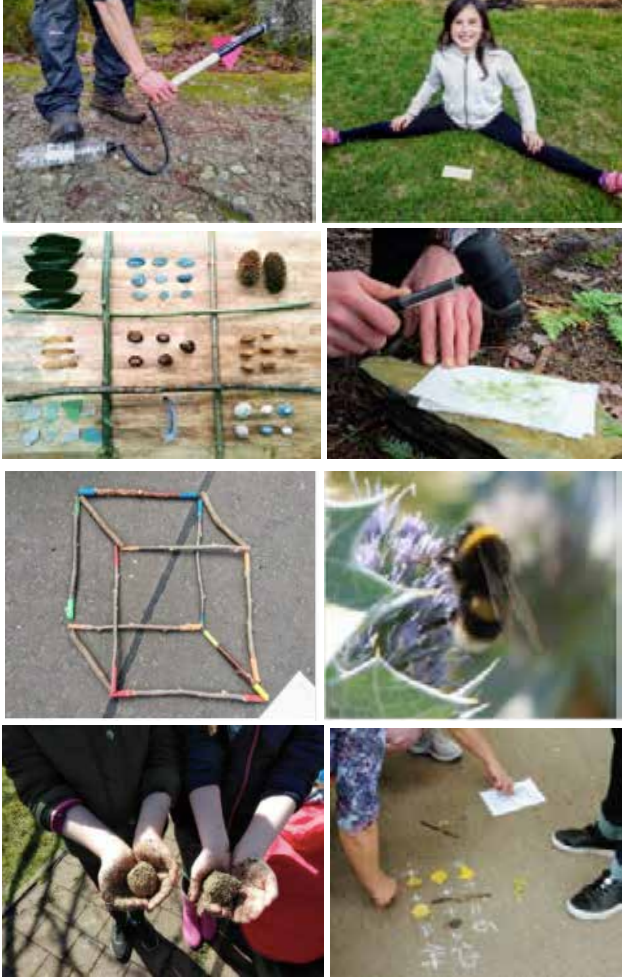
Çizelge 2. Peyzaj Aracılığı ile Öğrenme Yaklaşımı Aşamaları

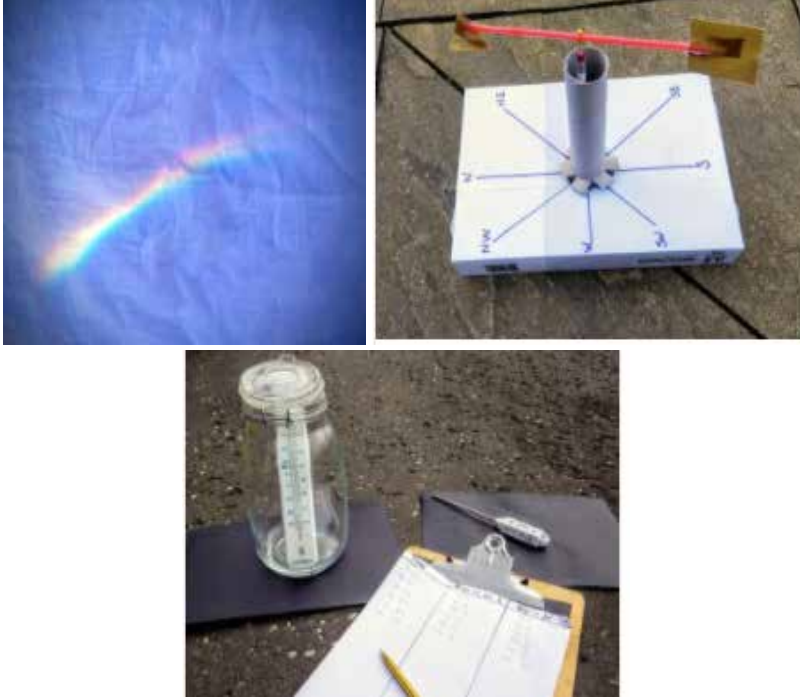
1. Aşama-Seçenekleri Belirleme	2. Aşama-Alanı İnceleme	3. Aşama- İhtiyaçlara Karar Verme
Ölçek: Okul bahçesini nasıl hissetmek istersiniz (Genişlik Duygusu)?	Okul bahçesinde neler bulunuyor?	Öğrencilerin ihtiyaç ve istekleri nedir?
Görüntü: Okul bahçesinin neye benzemesini istersiniz (benzetme)?	Var olanlar nasıl kullanılıyor?	Öğretmenlerin ihtiyaç ve istekleri nedir?
Boşluk: Okul bahçesine ne kadar fikir sığdırabilirsiniz (hayal gücü)?	Var olanlar nasıl yönetiliyor?	Ailelerin ve idarecilerin bu alandan beklentileri nedir?
Sınırlama: Çit ve duvarlar gibi sert mi bitkiler ve ağaçlar gibi yumuşak mı (seçim)?		
Öğrenme Çıktıları: Hangi müfredat ve sosyal eğitim faydaları olacak?		
4. Aşama- Çözüm Üretme	5. Aşama-Taslak Hazırlama	6. Aşama-Danışmanlık
Müfredat çözümleri	Okulun önerdiği bahçe için kabaca peyzaj projesi hazırlama	Toplantılar düzenleyerek olumlu ya da olumsuz herkesin fikrini alma
Yönetim çözümleri	Kabaca maliyetleri çıkartma	Eğer onlara katılıyorsan, fikirleri projeye nasıl dahil edebileceğini planlama
Peyzaj sahası çözümleri		

7. Aşama- Kaynak Yaratma ve Bütçe Belirleme	8. Aşama-Nihai Proje	9. Aşama- Proje Uygulama
Paranın kullanılacağı bütçe başlıklarını belirleme	Maliyetleri içeren bir peyzaj projesi hazırlama	Çalışma ekibini oluşturma
Parayı ve kaynakları ortaya koyma	Müfredat ve çalışma planları oluşturma	Malzemeleri hazırlama
	Müfredatın geliştirilmesine yönelik planlar hazırlama	Projede yer alan herkesi ilerlemelerden haberdar etme
10. Aşama-Kontroller ve Değerlendirme		
Projenin tüm kullanıcılarından geribildirim toplama		
Alanın güvenliğini takip etme ve gelecek aşamaları planlama		

Peyzaj aracılığı ile öğrenme yaklaşımı açık alanda düzenli vakit geçirmenin faydalarından yola çıkarak açık havada öğrenmenin, oyun oynamanın ve doğa ile bağ kurmanın her çocuk ve genç için eğitimin temel bir parçası olduğunu benimsemektedir. Bu nedenle de peyzaj aracılığı ile öğrenme yaklaşımına göre düzenlenen okul bahçeleri sadece eğlence alanı değil aynı zamanda eğitim ve öğretim faaliyetlerin yapılabileceği alanları da içermektedir. Bir matematik dersinde öğrenciler, 1.5 lt'lik boş bir plastik şişe, karton, bant, bisiklet iç lastiği gibi parçaları kullanarak bir roket tasarlayıp roketin kat ettiği mesafeyi, roketin kütlesini, gücünü, yörüngesi ile yaptığı açığı hesaplayabilir. Bu aktivite ile açı, yükseklik, kütle, zaman, mesafe ve hız gibi değerler öğretilmektedir. Açı ve kenarların öğretilmesinde çocukların bedenlerini kullanarak gösterilen açı ve kenarları görselleştirmelerini isteyebilirsiniz. Çocukları gruplara ayırarak grup çalışmasını da öğrenmelerini sağlayabilirsiniz. Bir kare yaparak satır, sütun ve köşegenlerin toplamının aynı olduğu sihirli sayıyı öğrenmelerini sağlayabilirsiniz. Burada öğrenciler deneme yanılma yoluyla ve grup olarak çalışarak problemi çözebilecek ve sihirli sayınının mantığını kavrayabilecektir. Yaprakların boyama özelliğini kullanarak doğadaki malzemeler ile sanat çalışmaları yaptırabilirsiniz. Böylece bir kumaşın emiciliğini ya da yapraklar üzerinden simetriyi anlatabilirsiniz. Küp ve piramidin 2 ve 3 boyutlu görsellerini doğadan topladığınız materyalleri kullanarak yapabilir ve küp ve piramidin özelliklerini öğretebilirsiniz. Fen bilgisi dersi kapsamında hayvanların tohumları nasıl taşıdığını gösterebilir, okul bahçesindeki bitkilerden toplanan tohumlardan “tohum topları” yaparak toprağa ekilmelerini sağlayıp biyoçeşitliliği öğretebilirsiniz. Alt sınıflara toplama ve

ıkartma gibi işlemleri doğadan topladığınız materyallerle anlatabilirsiniz. Gökkuşağının nasıl olduğunu, yönleri ve sera gazı etkisini açık alanda doğadan faydalanarak ğretebilirsiniz. Peyzaj aracılığı ile öğrenme yaklaşımında kullanacağımız ve ğreteceğiniz araçları dilediğiniz gibi çoğaltabilirsiniz (şekil 5).

Şekil 5. Açık Alanda Müfredat Kapsamında Yapılabilecek Etkinlikler (URL 13)

SONUÇ VE ÖNERİLER

Okul bahçeleri kentsel yeşil altyapı sistemi içerisinde yeşil alanların azaldığı kentler için bir alternatifi de oluşturmaktadır. Günümüz koşullarında giderek eve kapanan ve hareketsizleşen çocuklar için ise eğitim öğretim yuvası dışında birer rekreasyon alanını da oluşturmaktadır. Okul bahçelerinin çocuklar üzerinde eğitsel, fiziksel, zihinsel ve psikolojik olarak birçok faydası yapılan çalışmalarda da görülmektedir. Özellikle açık alanda eğitim alan çocukların, kapalı alanda eğitim gören çocuklara göre hayata daha geniş bir çerçeveden bakmalarına olanak sağlamaktadır (Öztürk Aynal, 2013). Okul bahçesinde uygulamalı olarak fen bilgisi, matematik ve sosyal bilimler derslerinin verilmesi öğrencilerin akademik başarısına fark edilebilir şekilde katkı yapmaktadır (Sparrow, 2008; Ürey vd., 2013; Ürey ve Çepni, 2015). Öğrencilerin açık havada yapılan uygulamalı derslerle pasif durumdan aktif duruma geçtikleri, derse katılım ve ilgilerinin arttığı ve öğrendiklerini günlük yaşam ile birleştirdikleri için bilgilerinin daha kalıcı hale dönüştüğü söylenebilmektedir. Özellikle ilkökul seviyesindeki çocuklar görerek, dokunarak, hissederek yani canlı ya da cansız varlıklar ile etkileşimde bulunarak öğrenmektedir. Bu nedenle okul bahçelerinde çocukların öğrenme şeklini aktif bir şekilde yapılındıracak gelişimlerine

destek olacak, sağlıklarına katkı sağlayacak alanların varlığı önem arz etmektedir (Taştepe vd., 2016). Erken yaşta edinilen yetiler ilerleyen yaşlarda bireylerin her turlü davranışını etkilemektedir. Doğayı kullanarak öğrenen çocuklar birer doğa dostu olarak yetişmekte ve farkındalık ve bilinç düzeyi yüksek bireyler olarak topluma kazandırılmaktadır. Peyzaj aracılığı ile öğrenme yaklaşımına göre düzenlenen okul bahçeleri de çocuklara hem eğlence hem öğrenme ortamlarını yaratmaktadır. Bu yaklaşıma göre kurulan okul bahçelerinde, çocukların psiko motor beceriler gelişebilmekte, motivasyonları artmakta, artan fiziksel aktivite obezite, biofobia, hiperaktivite, kaygı bozukluğu, depresyon, şiddet eğilimi, uyum problemleri gibi (Ürey, 2018) sağlık sorunlarını engellenebilmekte ve kalıcı öğrenme yöntemleri kullanılması nedeniyle akademik başarıları yükselebilmektedir. Okul bahçesinde, bahçe ürünleri de yetiştiren çocukların sağlıklı yaşam becerileri edinmeleri sağlanabilmektedir. Ayrıca peyzaj aracılığı ile öğrenme yaklaşımı ile okul bahçesinde üretilen bahçe ürünlerinin okul yemekhanesinde kullanılması ile ekonomik açıdan okul bütçesine de katkı sağlanabilmektedir. Ülkemizde peyzaj aracılığı ile öğrenme yaklaşımına göre okul bahçelerinin düzenlenmesine destek verilmesi, müfredatta değişikliklerin yapılması ve bu yaklaşıma uygun olacak şekilde bahçe standartlarının geliştirilmesi gerekmektedir. Peyzaj aracılığı ile öğrenme yaklaşımına göre bahçe düzenlemek finansal olarak yükün artmasına sebep olabilese de sürecin küçük etaplara ayrılması ve zamana yayılarak yapılması kolaylık sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- AKSOY, A.B. ve DERE ÇİFTÇİ, H. (2019). Erken Çocukluk Döneminde Oyun. Pegem Akademi, Ankara.
- AKSU, Ö.V. ve DEMİREL, Ö. (2011). Trabzon Kenti İlköğretim Okul Bahçelerinde Tasarım ve Alan Kullanımları. Süleyman Demirel Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi, 12: 40-46.
- ALGAN, H. ve USLU, C. (2009). İlköğretim Okul Bahçelerinin Tasarlanmasına Paydaş Katılımı: Adana Örneği. Akdeniz Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 22(2): 129-140.
- ALTINBAŞAK, E. (2012). İlköğretim Okul Bahçelerinin Çocuklardaki Fiziksel Aktivite Eğilimi Üzerindeki Etkisinin Katılımcı Tasarım Yöntemi ile Belirlenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Kadir Has Üniversitesi, İstanbul.
- AYDIN TÜRK, Y. (2018). Öğrencilerin Okul Bahçelerindeki Davranış Biçimleri: Bir İlkokul Örneği. Social Science Studies Journal, 4(20):3026-3036.
- BECKER, F. (1977). Workplace Planning, Design and Management. Advances in Environment, Behavior, and Design pp: 115-151.
- BEREZOWITZ, C.K., BONTRAGER YODER, A.B. ve SCHOELLER, D.A. (2015). School Gardens Enhance Academic Performance and Dietary Outcomes in Children, Journal of School Health, 85: 508-518.
- BOSTON SCHOOLYARD INITIATIVE, (2013). Schoolyard Design Guide.
- Carr, M. (2000). Seeking Children's Perspectives about Their Learning. Children's Voices: Research, Policy and Practice. Pearson Education.
- CLARK, A. (2005). Listening to and Involving Young Children: a Review of Research and Practice. Early Child Development and Care, 175(6): 489-505.
- ÇAKAR, H., AKAT SARAÇOĞLU Ö., KILIÇ C. C., AKAT, H. ve YÜCEL Ö. (2019). The Performance Analysis of Geotextile Materials Used for Irrigation Water and Weed Control in Stone Garden Landscape Design. Tekstil ve Konfeksiyon. 29(3): 237-245.
- ÇEPNİ, S., AYDIN, M., HAŞILOĞLU, M. A. ve ÜREY, M. (2012). The First Steps on Agricultural Education in Turkish Elementary Schools: The School Garden Project. Energy Education Science and Technology Part B: Social and Educational Studies, 4(3): 1589-1602.
- ÇETİNKALE DEMİRKAN, G. (2019). Okul Bahçelerinde Tasarım Kriterlerine Göre Değişim-Dönüşüm. Mimarlıkta Peyzaj Tasarımı Edt. Doç. Dr. Yıldız Aksoy, Nobel Yayınevi, sf. 419-433.
- ÇETİNKALE DEMİRKAN, G. ve AKAT, H. (2018). Use of Medical and Aromatic Plants as Ornamental Plants in Landscape Designs. Recent Researches in

Science and Landscape Management Eds. Recep Efe, Murat Zencirkıran and İsa Curebal. Cambridge Scholars Publishing, UK, pp:111-117.

- DELEŞ, B. (2019). Çocukluk Çağı Obezitesi. H.Ü. Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi, 6(1): 17-31.
- DYMENT, J.E. ve BELL, A.C. (2008). Grounds for Health: The Intersection of Green School Grounds and Health-Promoting Schools. Environmental Education Research, 14(1): 77-90.
- EMİNELKUTAY, M. (2019). Çocukların Doğa ile İlişkilerinin Güçlendirilmesinde Okul Bahçelerinin Rolü. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Peyzaj Mimarlığı ABD, Ankara.
- EMİNELKUTAY, M. ve OĞUZ, D. (2020). Okul Bahçeleri Tasarım Standartlarının Yeşil Altyapı Araçları Açısından Değerlendirilmesi. Peyzaj Eğitim, Bilim, Kültür ve Sanat Dergisi, 1: 12-21.
- ERNST, J. ve MONROE, M. (2004). The Effects of Environment-Based Education on Students' Critical Thinking Skills and Disposition toward Critical Thinking. Environmental Education Research, 10(4): 507-22.
- GADOTTI, M., (2010). Reorienting Education Practices towards Sustainability. Journal of Education for Sustainable Development, 4(2): 203–211.
- TURHAN, E. (2012). Eğitim Ve Sürdürülebilir Kalkınma (Esd) Kavramı ve Türkiye'de Okulların Eko Okula Değişim ve Dönüşümlerinde Okul Yöneticilerinin Rolü. e-Journal of New World Sciences Academy, 7(1):99-108.
- GÜL, A. ve KÜÇÜK, V. (2001). Kentsel Açık Yeşil Alanlar ve Isparta Kenti Örneğinde İrdelenmesi. Süleyman Demirel Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi, A/2: 27-48.
- HUZ, Ç. ve CEVHER KALBURAN, N. (2017). Eko-Okul Olan ve Olmayan Anaokullarının Bahçe Özellikleri ile Öğretmenlerin Bahçe Özellikleri ve Kullanımına İlişkin Görüşleri. İlköğretim Online, 16(4):1600-1620.
- KARADAĞ, A.A., MUTLU, S. ve SAYIN, Ş. (2012). Okul Bahçelerinin Oyun Alanı Olarak Değeri: Düzce Kenti Örneği. Ormancılık Dergisi, 8(2): 45-56.
- KARADENİZ, B., ÖZYAVUZ, A., AYDIN TÜRK, Y., TOPALOĞLU, G. ve YILMAZ BAYRAM, Z. (2018). İlkokul Bahçelerinde Davranış Haritaları Bağlamında Mekansal ve İşlevsel Bir Analiz: Trabzon Örneği. Jorunal of History Culture and Art Research, 7(3): 649-667.
- KAYA, Z ve TÜFEKÇİ, S. (2006). "Yapılandırmacı Yaklaşımına Göre Öğrenme-Öğretme Ortamı ve Öğretmen" Eğitimde Çağdaş Yönelimler Sempozyumu III "Yapılandırmacılık ve Eğitime Yansımaları" İzmir: Özel Tevfik Fikret Okulları, 29 Nisan.
- KINGSTON, B., VLIET, W.V, WRIDT, P., BRINK, L. ve BOARDMAN, J. (2000). Learning from Learning Landscapes: Promoting Children's

Healthy Development. Robert Wood Johnson Foundation Active Living Research Program.

KLEMMER, C.D., WALICZEK, T.M. ve ZAJICEK, J.M. (2005). Development of a Science Achievement Evaluation Instrument for a School Garden Program. *HortTechnology*, 15(3): 433-438.

LIEBERMAN, G.A. ve HOODY, L.L. (1998). Closing the Achievement Gap: Using the Environment as an Integrated Context for Learning. San Diego, CA: State Education and Environment Roundtable.

LOUV, R. (2005). Doğadaki Son Çocuk, *Tübitak Popüler Bilim*. Ankara.

LOUV, R. ve CHARLES, C. (2011). Battling the Nature Deficit with Nature Play: An Interview with Richard Louv and Cheryl Charles. *American Journal of Play*, 4(2): 137-149.

LUCAS, B. (1995). Learning Through Landscapes: An Organization's Attempt to Move School Grounds to the Top of the Educational Agenda. *Children's Environments*, 12(2): 233-244.

MALONE, K. ve TRANTER, P.J. (2003). School Grounds as Sites for Learning: Making the most of Environmental Opportunities. *Environmental Education Research*, 9(3):283-303.

NOSCHIS, K. (2010). Introduction to 13th Architecture & Behaviour Colloquium Proceedings, Architectural Quality in Planning and Design of Schools Current issues with Focus on Developing Countries, 5-15.

ÖZDEMİR, A. (2011). Bir Okul Bahçesinin Değişimi: Bartın Akpınar İlköğretim Okulu Peyzaj Projesi. *İnönü Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi*, 1(3): 267-276.

ÖZDEMİR, A. (2019). Children's Participation Experiences in Landscape Design Process, *Ege Üniv. Ziraat Fak. Derg.*, 56(3):383-394.

ÖZDEMİR, A., ve ÇORAKÇI, M. (2010). Participation in the Greening of Schoolyards in the Ankara Public School System. *Scientific Research and Essays*, 5(15): 2065-2077.

ÖZEN YAVUZ, A. ve BAYRAK, S. (2015). An Experiment on Concept of Sustainability in Architectural Design Education Generating Design with Recycling Materials. *ISBS 2015-2nd International Sustainable Buildings Symposium*, Ankara, Turkey, 28 -30 May 2015, pp.248-252.

ÖZER, A., GÜRKAN, A.C. ve RAMAZANOĞLU, M.O. (2006). Oyunun Çocuk Gelişimi Üzerine Etkileri. *Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları*, 54-57.

ÖZTÜRK AYNAL, Ş. (2013). Haydi Çocuklar Doğaya ve Bahçeye Açılıyor: Mekan Dışı Eğitim İşveç'ten Örnekler. *International Journal of Social Science*, 6: 371-284.

PARDEE, M., GILMAN, A. ve LARSON, C. (2005). Creating Playgrounds for Early Childhood Facilities. Resource Guide 4. Local Initiatives Support Corporation/Community Investment Collaborative for Kids.

- SCHOOL IN THE YARD BOOK, (2013). School in the Yard.
- SCOTT, W., (2009). Judging the Effectiveness of a Sustainable School A Brief Exploration of Issues. Journal of Education for Sustainable Development 3(1): 33-39.
- SHAIR, G. (1999). A History of Children's Gardens, The Public Garden, 99(14): 9-11.
- SPARROW, L. (2008). Real and Relevant Mathematics: Is it Realistic in the Classroom? Australian Primary Mathematics Classroom, 13(2): 4-8.
- ŞİŞMAN, E.E. ve GÜLTÜRK, P. (2011). İlköğretim Okul Bahçelerinin Peyzaj Planlama ve Tasarım İlkeleri Açısından İncelenmesi: Tekirdağ Örneği. Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi, 8(3): 53-60.
- TANDOĞAN, O. (2016). Çocuklar için Daha Yaşanılır Okul Bahçeleri. Megaron, 11(4): 629-637.
- TAŞTEPE, T., BAŞBAY, A.M. ve YAZICI, Z. (2016). Kent Merkezlerindeki Ekolojik Temelli Oyun Alanlarının Mekânsal Açısından İncelenmesi: Ankara-Antalya Örneği. Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi, 13(2): 85-95.
- TOPALOĞLU, G., AYDIN TÜRK, Y., ÖZYAVUZ, A., KARADENİZ, B., ERDOĞAN, T. BIYIK, M. ve ÖZDEMİR, C. (2018). Öğrencilerin Hayallerindeki Okul Bahçeleri ve Katılımcı Tasarım Yaklaşımı. Mühendislik ve Mimarlık Çalışmaları, Çizgi Kitapevi.
- TURGUT, H. ve YILMAZ, S. (2010). Ekolojik Temelli Çocuk Oyun Alanlarının Oluşturulması. III. Ulusal Karadeniz Ormancılık Kongresi, 20-22 Mayıs, 4:1618-1630.
- ÜREY, M. (2018). Bahçe Temelli Öğrenme Yaklaşımına Yönelik Eğilimler: Okul Bahçesi Uygulamaları Örneği (2000-2015) . Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 15 (1): 1054-1080.
- ÜREY, M. ve ÇEPNİ, S. (2015). Fen Temelli ve disiplinlerarası Okul Bahçesi Programının Bazı Fen ve Teknoloji Dersi Kazanımları Üzerine Etkisinin Farklı Değişkenler Açısından Değerlendirilmesi. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 30(2): 166-184.
- ÜREY, M., ÇEPNİ, S. ve KAYMAKÇI, S. (2015). Fen Temelli ve Disiplinlerarası Okul Bahçesi Programının Bazı Sosyal Bilgiler Öğretim Programı Kazanımları Üzerine Etkisinin Değerlendirilmesi. Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 28(1): 7-29.
- ÜREY, M., ÇEPNİ, S., KÖĞCE, D. ve YILDIZ, C. (2013). Serbest Etkinlik Çalışmaları Dersi Kapsamında Geliştirilen Fen Temelli Ve Disiplinlerarası Okul Bahçesi Programının Öğrencilerin Bazı Matematik Kazanımları Üzerine Etkisinin Değerlendirilmesi. Türk Fen Eğitimi Dergisi, 10(3): 37-58.
- YILMAZ, S. ve BULUT, Z. (2003). Kentsel Mekânlarda Çocuk Oyun Alanlarının Yeri ve Önemi. Milli Eğitim Dergisi, 158.

YOUNG, K. (1990). Learning Through Landscapes: Using School Grounds as an Educational Resource. Learning Through Landscapes Trust Technology House.

ÇEVİRİMİÇİ KAYNAKLAR

URL 1 <https://tinkerlab.com/diy-water-wall/>

URL 2 <https://www.eelcokoppelaar.nl/kidspanel-02-2/>

URL 3 http://ideaspallet.selbermachendeko.com/how-to-make-a-better-strawberry-pallet-planter-pallet_gardening/

URL 4 <https://kookykronks.wordpress.com/2014/07/15/toddler-pallet-music-wall-diy/>

URL 5 <https://www.tts-group.co.uk/blog/2019/02/01/what-makes-the-perfect-outdoor-classroom.html>

URL 6 <https://www.learningandexploringthroughplay.com/2017/04/creative-area-ideas-for-early-years.html?m=1>

URL 7 <https://twitter.com/presentcorrect/status/563742681768394752>

URL 8 <https://outdoorclassrooms.co.uk/gardens.html>

URL 9 <https://www.dcla.net/learning-landscapes>

URL 10 <https://www.copperbeechplay.co.uk/galleries/natural-play/>

URL 11. <https://scientificteacher.com/category/outdoor-classroom/>

URL 12. https://www.mlive.com/auto/2013/08/gm_expanding_urban_garden_prog.html

URL 13. <https://www.ltl.org.uk/>

Bölüm 23

DURAĞAN ZAMANDAN DURAN ZAMANA, İSTANBUL'DA GÜNCEL SANATTA SAAT KAVRAMI

Elâ Güngören¹

---

¹ Elâ GÜNGÖREN, Dr. Öğretim Üyesi, İstanbul Galata Üniversitesi, Sanat ve Sosyal Bilimler Fakültesi, İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Bölümü, İstanbul/TÜRKİYE, ela.gungoren@galata.edu.tr

1. GİRİŞ

Kentler öteden beri binalar dışında caddeleri, sokakları, meydanları, tanımlı ve tanımsız açık alanlarıyla, zamana direnmeye çalışan karmaşık, çok katmanlı ve hâfizalı oluŐumlardır. Şehri oluşturan bu ögeler zamanla deęiŐkenlik gösterir. Kent ise sakinleri gibi toplumsal, kültürel, siyasi ve ekonomik parametrelerin deęiŐkenlięine göre Őekillenir. Şehrin kamusal alanlarıysa soyut sanat eseri gibi çeşitli yorumlara açıktır; zamanla yollar, anıtlar ve meydanlar hem bir taraftan anılarla dolar hem de kentliyi sarmalarken, kişisel coğrafyalarla bireysel anılarını da yaratır, onları oluşturur. Anıtların ve onları kapsayan bahçelerin, parkların ve açık alanların Şehirlerin nefes aldığı meydanları röper noktaları yaratarak iŐaretledięi, onları anlamlı kıldığı bilinmektedir. Ötesinde Şehirlinin hâfızasında yer ettiği, içinde buldukları çevreyi soyut değerlerle donattığı, mahalleninin aidiyet hissini kuvvetlendirdiği ve eylemlerini anlamlı kıldığı da bir gerçektir.

Bu makale öncelikle Tanzimat'tan bu yana İstanbul Őehrine belirli bir kimlik veren nirengi noktalarından saat kulelerini mercek altına alarak, zaman kavramının geçirdiği dönüşümü tasarımsal endiŐeler üzerinden izlemeyi amaçlar. Bizans İmparatorluğundan günümüze sütunlardan başlayarak dikilitaşlar, çeŐme düzenlemeleri ve niŐantaŐları Şehrin kimliğini oluşturan izler olarak varlığını sürdürmüş, bulunduğu yere aidiyet kazandırmıŐtır. Kentli ise çocukluğundan itibaren bu nirengi noktalarını benimsemiş, onlara çeşitli anlamlar yüklemiŐ, kişisel rotalarını bu Őehrsel izlere göre biçimlendirmiŐ ve anlamlandırmıŐtır. Anıtlar fiziki çevrenin elle tutulur, gözle görünür vesikaları olmanın ötesinde, belirli bir meydanın estetik değerini arttıran ve kentlinin aidiyet duygusunu perçinleyen birer unsur olarak varlığını sürdürür.

Bu makalede İstanbul'da Tanzimat'tan günümüze anıt tasarımının ve zaman kavramının geçirmiŐ olduğu dönüşüm, Osmanlı dönemi saat kulelerinden başlayarak, 2002'de Nişantaşı etkinlikleri çerçevesinde İstanbul Yaya Sergileri I için tasarlanan iki eser üzerinden incelenecektir. Bu eserlerden biri ressam Gülçin Aksoy'un İsimsiz adlı yerleŐtirmesi, diğeri ise mimar Mehmet Konuralp ile ressam Serhat Kiraz'ın Zaman Taşı olarak adlandırdıkları ortak tasarımıdır. Makalede Osmanlı kentinden ve özellikle de Tanzimat'tan başlayarak zamanın nasıl algılandığı, modernleşme ve modernlik kavramları üzerinden tartışmaya açılacaktır. Zamanın Mısırlılar'dan bu yana, Nil nehrinin taŐmasına ve güneŐin hareketlerine, mevsimsel dönüŐümlere bağlı olarak ölçülebilir bir kavram olmaktan, soyut ve değişken bir kavrama dönüşümü, anıt ve enstalasyon tasarımı üzerinden adımlanacaktır. Bu süreçte İstanbul kentinin kamusal alan kullanımının dönüşümü, kamusal sanatın gelişimi üzerinden masaya yatırılacak ve modernlik projesinin nelere doğru evrildiği tartışmaya açılacaktır.

2. KAMUSAL MEKÂN/ALAN İKİLEMİ VE ANIT HEYKEL AYRIŞMASI

Şehrin kapsayıcılığı kentlinin ömrüne sığmaz ve belirli nirengi noktalarının oluşum öyküsü belirli olaylar, yapılar etrafında kurgulanan efsanelerle açıklanır. Kabataş'a dikilen Hadika Taşı (1850) örneğinde olduğu gibi, şehre anlam veren vesika olma özelliği taşıyan nesnelere bedenlerinde, geçmişten günümüze sonsuz bir dönüşümün öyküsünü taşır. Hadika Taşı'nın ortaya çıkışı bir rivayete temellendirilerek aktarılır, varlığı ise şehir efsanelerine göre biçim kazanır. Efsaneye göre, İstanbul'un fethi esnasında barut mahzenine dönüştürülen ve At Meydanı'nda konumlanan Bizanslılar'dan kalan Güngörmez Kilisesi'ne yıldırım çarpmış, kopan taşın en büyüğü Kabataş'a düşmüştür (Karsan, 2019). Bir zamanlar çevresi göz önünde bulundurularak, zamanın doğal seyri uzantısında tasarımılanan taş, günümüzde sahilin doldurulması nedeniyle bağlamından kopmasına eşzamanlı olarak, adım adım içeriğinden tamamıyla boşaltılmıştır.

Aşağıdaki satırlarda literatürde meydan kavramının özellikleri üzerinde durulduktan sonra, heykel/anıt kavramının sanat tarihindeki gelişimi İstanbul'daki saat kulelerine odaklanılarak izlenecektir. Zamanın, Tanzimat dönemi (1839-76) saat kulelerinden başlayarak, günümüz tasarımlarında nasıl bir görsellikle vücut bulduğu adımılanırken, Batılılaşma olgusuyla özdeşleştirilen modernliğin ya da modernliklerin mimarlık ve sanat tarihindeki yeri tartışmaya açılacaktır.

Literatürde Osmanlı kent geleneğinde, Yunan agorasından bu yana Avrupaî anlamda binaların çeperini belirlediği kapalı ve tanımlı bir meydan oluşumu olmadığı sıklıkla vurgulanır. Doğu/Batı karşılaştırmalı morfolojik analizlere temellenen şehircilik, mimarlık ve sanat tarihi yazımında, Osmanlı-Türk kentinde toplumsal hayatın Bizans kentinden kalan forumlarda, camilerin ve külliyelerin yakınında görüldüğü, sıklıkla ve değişmez bir gerçek olarak vurgulanır (Kuban, 1994). Bu incelemelere göre 19. Yüzyıl'ın sonuna kadar büyük ölçekli kamusal alanlar, camilerle külliyelerin etrafında gelişmiştir (Kuban, 1998). Yani bir anlamda Doğu toplumlarında meydan kavramı dinî törenlerin yer aldığı veya siyasî erkin denetimli alanlarından farklı olarak, gündelik hayatın kendine yer açtığı bir alan olarak değişken ve akışkandır. Bu doğrultuda Baykan ve Hatuka meydanın dinî alanların aksine, seküler alan vasfını taşıdığını ve kamusal alanın çağrıştırdığı kontrol ve tahakküm kavramının aksine, insan ile mekânın akışıyla ilişkilendirildiği, ancak bu esnekliğin meydanı değişken kıldığının altını çizmektedir (Baykan ve Hatuka, 2010).

Meydan kavramının Batı toplumlarından farklı bir şekilde algılandığı ve deneyimlendiği İstanbul'da Taksim Meydanı üzerinden örneklenebilir. Mimarlar ve şehirciler tarafından sıklıkla tanımsız bir meydan olma özelliği vurgulanan Taksim'in, diğer bir yandan kendi coğrafyasında

vukû bulan siyasî olaylar nedeniyle, kolektif hafızanın mahalli olarak da deneyimlendiği gerçeği, bu alanın esasında çok tanınmış bir kamusalığa sahip olduğuna işaret etmiştir. Nitekim şehirlinin belleğinde Taksim, 1970’li yılların ortasında örneğin siyasî ayaklanmaların yer bulduğu bir mahal olarak, Beyazıt Meydanı’nın Bizans döneminde yüklendiği işlevi üstlenmiştir. Siyasî erkin mevcudiyetini hatırlamak için Nike isyanlarına, çok daha sonrasındaysa sosyalist işçi hareketleri için 1970’li yıllara dönmek ve daha yakın bir zaman için ise Mayıs 2013’e tarihlenen Gezi olaylarına bakmak yeterlidir.

Tanımlı ve Avrupaî anlamda bir meydan fikrinin bu topraklarda olmadığı varsayımları uzantısında, anıtın ve heykelin de bu coğrafyada kolaylıkla kabul görmediği de saptanmış bir gerçeklik olarak kaleme alınır (Pelvanoğlu, 2017; Çağlayan, 2010). Bizans İmparatorluğu’nda 8. ve 9. yüzyıllarda kentte şahit olunan ikonoklastik davranış şekilleri, Osmanlı İmparatorluğu’nda 16. Yüzyıl’da da deneyimlenmiştir. Pelvanoğlu bu doğrultuda Sadrazam İbrahim Paşa’nın Macaristan seferinden döndüğünde Budapeşte’den getirdiği heykellerin kamusal alandan kaldırıldığından söz etmektedir (Pelvanoğlu, 2017). Çağlayan ise bu topraklarda yeşeren, dönüşerek ve gelişerek varlığını binlerce yıl devam ettiren heykel geleneğinin, İslâm’ın da etkisiyle Osmanlı’da kesintiye uğradığını ileri sürmektedir (Çağlayan, 2010). Öte yandan halkın figüre gösterdiği tahammülsüzlüğün İslâm dinine bağlı olduğu ve halkın anıtlara Beyazıt Meydanı’na dikilmesi yoluyla alıştığı da aktarılmaktadır. Ancak ne var ki konu hakkındaki yeni çalışmalar dönemlendirme açısından ezberleri bozmaktadır. Örneğin Karsan Türkiye’nin modernleşme serüveninde, anıt heykelin ortaya çıkış sürecinin Cumhuriyet dönemiyle özdeşleştirildiğini, ancak gerçekte bu sürecin Tanzimat dönemine geri çekilmesi gerekliliğine işaret etmektedir (Karsan, 2019).

Sorun hem kamusal alan kavramının ikircikli ve muğlak yapısından, hem de çoğunlukla anıt ile heykel ayrımının kesin hatlarla birbirinden kopartılamamasından da kaynaklanmaktadır. Gerçekten de heykel bir zamanlar dikey vurguda, belirli bir kaide aracılığıyla toprağa sabitlenen uygulamalardan, gittikçe çevreyi de içine alarak çevresel sanattan enstalasyona kadar genişleyebilen bir alana yayılmıştır. Heykel, Batı sanat dünyasında ve özellikle de A.B.D’de 1970’lerden itibaren artan bir ivmeyle, içinde bulunduğu mekânla birlikte izleyicisine sezgisel, duysal ve psikolojik boyutta, herhangi bir sabit forma bağlı kalmadan hitap edebilen sanat türlerinden biri haline dönüşmüştür.

Batı yazınıyla bu yazın geleneğini ülkemizde de izleyen sanat tarihi yazınında, heykel sanatında modernleşmenin izi genellikle Fransız heykeltıraş Auguste Rodin (1840-1917) ile Rumen heykeltıraş Constantin Brancusi (1876-1957) üzerinden sürülmektedir. Her iki sanatçının,

özellikle de Brancusi'nin 1938'e tarihlenen Sonsuz Sütun plastiğiyle, heykeli kaidesinden kurtararak, mekâna yaydığı vurgulanmaktadır. Krauss heykelin zeminle bağlantısının "fetişleştirildiği" modern dönemde, ana formun kaideyi "yutması" konusunda Brancusi deneyine dikkat çekerek, bunun sıradışılığının altını çizmektedir (Krauss, 1979). Ona göre bu süreçte, tarihçi de zamanda Stonehenge'e kadar gitme gereğini duymuştur.

Anıtın heykele nazaran geçici bir süreliğine ve genellikle belirli bir yer için tasarlanmış montajlar için kullanılan enstallasyona nazaran yerinden sökülemediği, belirli bir yere sabitlenerek gerçekleştirildiği ve genellikle figüratif olduğu ileri sürülür. Öte yandan Özel, Türk heykeltraşlarının yakın zamanlara kadar anıtlarla heykeller arasında önemli ölçüde fark gözettiklerini, heykelin 1950'lerden sonra soyut, modern ve uluslararası üslûba yaklaştığını, anıtta ise milliyetçi özelliklere vurgu yapılarak, betimsel yani figüratif özelliklere sadık kalındığını iddia etmiştir (Özel, 2013). Oysa ki bu genelleştirmeler uygulanan anıtlarla ilgilidir ve durumun gerçek karmaşıklığına yeterince açıklık getirememektedir. 1970'li yıllarda yarışmalar aracılığıyla kazanılan ve uygulanan anıt tasarımlarına göz atılacak olursa, insan ölçeğinin çoğunlukla göz önünde bulundurulduğu, ötesinde anıt tasarımlarında da örtük olarak figüratif anlatımlardan uzaklaştığı da görülür. İdeolojik anlamlarla yüklenirken, her yaştan halkın eğlenebileceği, bilgilenebileceği düzenlemeler olarak tasarlanmış ve uygulanmıştır bu anıtlar. Daha yukarıda sözü edilen ve içinde bulunduğu mekânla birlikte izleyicisine sezgisel, duysal ve psikolojik boyutta, herhangi bir sabit forma bağlı kalmadan hitap edebilen sanat türlerinin anıt tasarımında bir örneği, uygulanamayan İşçi Anıtı için çizilen paftalardan ve anıtın mimarı Erkal Güngören'in (1934, Erzincan - 2002, İstanbul) kaleme aldığı rapordan anlamak mümkündür. Edirne'de uygulanması düşünülen bu anıtı Güngören, Aloş lakâplı heykeltraş Ali Teoman Germaner (1934, İstanbul – 2018, İstanbul) ile birlikte tasarlamıştır.

3. OSMANLI'DA SAAT KULELERİ

Osmanlı'da saat kulelerinin belirmesi Batılılaşmayla birlikte modernleşmenin fizikî, elle tutulur nesnelere ve çağdaşlığın teknik araçları olarak değerlendirilir. Muvakkithanelerin anıtsal yapılar olma özelliğiyle tanımlanan saat kulelerini öncelediği bilinmektedir. 19. Yüzyıl'ın özellikle ikinci yarısından itibaren, Osmanlı kültürel dünyasının ilişkilendiği yeni haberleşme, ulaştırma ve aydınlatma teknikleri, özellikle İstanbul bağlamında bir yeni, modern zaman-mekân organizasyonu ve deneyimini gündeme getirmiştir. Zaman-mekân kavrayışındaki değişimle doğrudan ilişkilenen bu ortamın önemli unsurları hicri-kameri takvim, alaturka saat ve gece-gün sınırının aşınmaya başlamasıdır (Yazıcı, 2010).

İstanbul'da bilinen ilk saat kulesi Kasımpaşa'da Bahriye Mektebi'ndeki kuledir. Yazıcı kaynaklarda saat kulelerinin Osmanlı coğrafyasında 16.

Yüzyıl'ın sonlarında ortaya çıktığını ve bunların inşasının 18. Yüzyıl ve özellikle de 19. Yüzyılda artış gösterdiğini bildirmektedir (Yazıcı, 2010). Osmanlı Devleti'nin, günümüz Türkiye Cumhuriyeti'nin üzerinde bulunduğu sınırlar dışında da saat kuleleri inşası faaliyetinde bulunduğu teslim edilen bir gerçektir. Kaynaklarda Üsküp/Makedonya, Banja Luka/Bosna Hersek ve Jagodina/Sırbistan'da birer adet olmak üzere Doğu Avrupa, Balkan coğrafyasında saat kuleleriyle karşılaştığı vurgulanmaktadır (Altınışik, 2012; İrgin, 2019). Kreiser'e istinaden bu örneklerin, saat kuleleri arasında en erken örnekler olduğu ileri sürülmektedir (Halaç ve İlhan, 2014).

Saati kentliye haber verme işleviyle yüklü kulelerin, Sultan II. Abdülhamid (1876-1909) döneminde yaygınlık kazandığı da, literatürde teslim edilen bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır (Halaç ve İlhan, 2014). Kule inşaatına hız verilerek Anadolu'nun içlerine kadar yayılmasının en elle tutulur olguları arasında 1901'de, II. Abdülhamit'in tahta çıkışının 25. yılında, padişahın valilere saat kulesi yapımıyla ilgili gönderdiği ferman gösterilmektedir. Yine de Anadolu'da, daha erken örneklerle de rastlamak mümkündür. Örneğin İzzet Mehmet Paşa tarafından 1798 yılında, Safranbolu'ya da bir saat kulesi inşa ettirilmiştir. Ancak Berat örneğindeki saat kulesinin saati Avrupa kültürel coğrafyasındaki benzerlerinde olduğu gibi öğle vakti kurulurken, Safranbolu örneğinde İslami uygulamalarda olduğu gibi akşam vakti kurulmaktadır (Altınışik, 2012).

İstanbul'daki kuleler arasında Tophane'de, bir zamanlar Tophane-i Amire'ye bağlı olduğu bilinen plato üzerine inşa edilen Nusretiye saat kulesi (1848-49), İstanbul Üniversitesi saat kulesi (1865), Dolmabahçe (1890-94) ile Yıldız/Hamidiye saat kuleleri (1890) ayakta kalmış kuleler arasında gösterilir. Yüksekliği 30 metreyi bulan Dolmabahçe'deki saat kulesi eklektisist stil özellikleri sergiler ve kentliye saat başlarını haber verme işleviyle donatılmıştır. Tanzimat döneminde kamusal alanın keşfi anlamına gelen gazete de ayrı bir yenilik olarak ortaya çıkmıştı.

4. MİMARLIK VE EDEBİYATTAN ANITA ZAMAN VE IŞIK VERİSİ

Makalenin bu bölümünde mimar Mehmet Konuralp (d. 1939, İstanbul) ile ressam Serhat Kiraz'ın (d. 1954, İstanbul) İstanbul Yaya Sergileri I, Nişantaşı etkinlikleri çerçevesinde tasarladıkları ve sonradan zamantaşı adını alan monolitin (2004-2018) tasarım ilkeleri açıklanacaktır. 2002'den başlayarak iki yılda bir düzenlenen bu etkinlikler, kamusal alanları da içine alan, şehirle sosyal ve kültürel açıdan bütünleşen, kapsamlı bir kent sergisi kazandırma önerisi olarak çıkmıştır ortaya. Bu sergiler kentin değişen ve dönüşen semtlerini mercek altına almayı hedeflerken, insanî bir ölçüğe işaret eden yayayı ölçüt olarak geliştirilmiştir (Şekil 1). Mehmet Konuralp ile Serhat Kiraz'ın ortaklaşa tasarladıkları dikitin uygulamasını Güven Babayiğit ile Ali Çelebi'nin 1986'da kurdukları MİD Mimarlık şirketi üstlenmiştir.

Şekil 1. Mehmet Konuralp ve Serhat Kiraz'ın Zamantaşı, Anıtının İnsan Ölçeği İle İlişkisi

Anıtın konumlandığı alan Nişantaşı'nda Mıstık Parkı'nda, Teşvikiye Caddesi'ne paralel Akkavak ile Şakayık sokakları arasındadır. Park ismini karikatür sanatçısı Mıstık lâkaplı Mustafa Eremektar'dan (1930-2000) almaktadır. Meydanı Doğu'da boydan boya Tunaman Çarşısı, Batı'da ise Teşvikiye Mahallesi Muhtarlığı ile zemin katında günümüzde lokanta, fırın işleviyle donatılmış bir ticarethane çerçeveler.

İstanbul'un Avrupa yakasında konumlanan Teşvikiye semti, Şişli ilçesi sınırlarında konumlanmaktadır. Teşvikiye semti günümüzde halen şehrin hudutları içinde kentin en şık lokantalarının, mağazalarının, bar ve kafelerinin bulunduğu ve batılılaşmanın en yüksek düzeyde yaşandığı bir mahalle olma özelliğini bünyesinde barındırmaktadır. Semtin Sultan Abdülmecid (1823-1861) tarafından iskâna açıldığı ve 1791'de Sultan III. Selim'den (1761-1808) başlamak üzere, belirli yerlerinin nişantaşlarıyla donatıldığı bilinmektedir (Şekil 2).

Şekil 2. Ok atma yarışlarının yapıldığı Teşvikiye semtine dikilen beş nişantaşından biri (1853-54)

Yaklaşık 3.50 m.'yi bulan insanî ölçekte tasarlanan ve zaman taşı ismini taşıyan anıt, dairesel bir kaide üzerinde duran, geleneksel yöntemlerle çıkartılan granit bir taştan ibarettir. Dikit bir stel gibi dikeydir ve 105 cm.'lik geniş yüzü kentlinin yürüyüş yönüne çevrilmiştir, sokaklara paralel yöndedir. Tabanında bir yanında Rodin'in düşünün heykelinde dökümcünün adının belirtilmesine benzer şekilde, uygulamayı üstlenen firmanın bilgileri yer alırken, diğer bir tarafta da mimarının imzası bulunur. Dikitin belirli bir yüksekliğinde, saat kadrannın içine yerleştirildiği bir boşluk yaratılmıştır. Saat kadranı, tipografisiyle birlikte Konuralp'ın tasarımıdır (Şekil 3).

Şekil 3. Mehmet Konuralp ve Serhat Kiraz'ın Zaman Taşının (2004-2018) insan ölçeği ile ilişkisi

Mehmet Konuralp, büyük olasılıkla nişantaşlarına atfen, sonradan zaman taşı adını alan granit dikitin tasarım ilkelerini şu sözlerle açıklamıştır: “Akşamları, biraz da kapalı akşamlarda, bulutlar örttüğü zaman göğü, martılar beyaz kanatlarıyla alttan gelen ışıkla, yukarıda beyaz beyaz kümeler oluşturur. Bir ümittir o, bir yerde bir ışık var. Gök her zaman karanlık, siyah ve sana bakınca bir şey söylemek istemeyen bir yer değil. Orada yaşayan bir şeyler var. Ben hep onu düşünmüşümdür, hep onu izlerim. Karanlıkta ışığın ne kadar güzel olduğunu ve bir ihtiyaç olduğunu da her zaman bir his olarak içimde duymuşumdur. Bu biraz oralardan. Ama biraz da Percey Shelley'nin Ozymandias şiiri vardır. Ozymandias, bir Mısır kralı şiirde. Taştan heykelinin zaman içinde eriyerek, parçalarının da çöle dağılmış olduğundan söz eden bir şiir. Fakat sadece pedestalde, “ben Ozymandias, kralların kralı yazısı kalır”. Taşın böyle bir zamansızlığı ve direnci var, ama bir taraftan da zaman var ve o da ne elle tutulan, ne de tarifî yapılabilen bir şey. Bu ikisi birleştiği zaman, sanki ateşle su gibi. Benim kimyam, oradan zaman taşını yarattı. Taşı zaman için olsun, onun için bırakayım istedim. Zaman boşluk, zaman taşını oyup orayı boş hale getirmek lâzım ki zamanı da anlatsın o taş. Sonra tabii onun içine de en basit bir şema olarak kadranı yerleştirdim” (Mehmet Konuralp Aykut Köksal ile Mimarlık Söyleşileri, 2020).

Ayut Köksal'a göre buradaki zaman kavramı, mekân ve zaman ötesinin işlendiği Stanley Kubrick'in ve Clarke'ın Space Odissey, 2001 (1968) filmi anımsatır. Filmdeki parçanın adı da tesadüf eseri *lux eterna* yani ‘edebî ışık’ anlamına gelmektedir (Mehmet Konuralp Aykut Köksal ile Mimarlık Söyleşileri, 2020). Kült filmin ait olduğu dönemden

birkaç sene önce Konuralp Londra’da, avant-garde’lık ve klsik eēitim arasında salınan, dönemin Nicholas Grimshaw (d. 1939, Hove) gibi önde gelen mimarlarını yetiştiren Architectural Association’da ērenci olmuştur. Grimshaw Dolapdere’de konumlanan Arter Kültür Merkezinin mimarlarından’dır. Aslında bu dikitten önce Konuralp’in ve Kiraz’ın buraya önerdikleri tasarım mermer monoblok bir gövdeden, camdan üretilmesi düşünülen, mekanik bir konstrüksiyondur ve solar bir sisteme göre işler (şekil 4.).

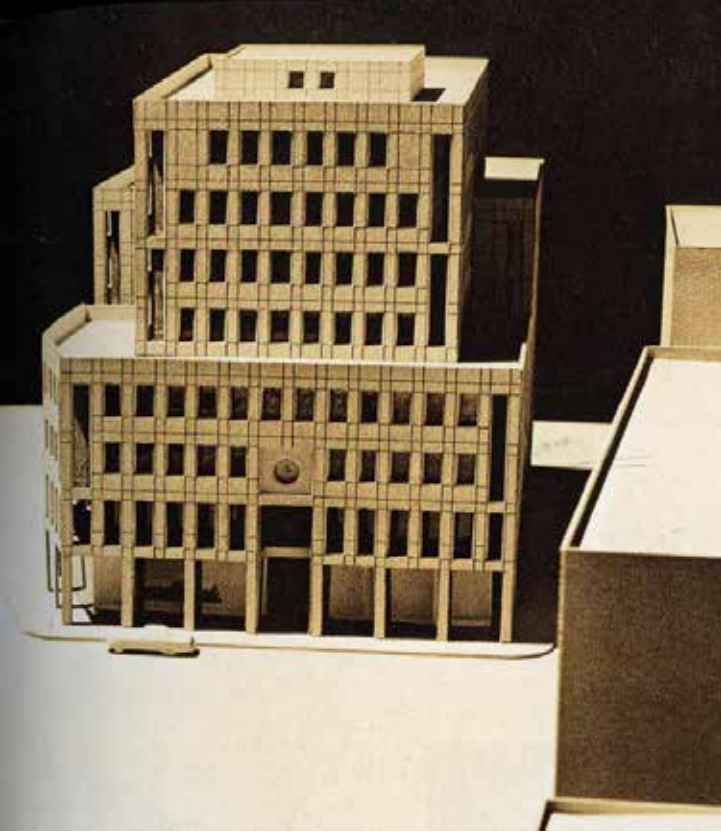
şekil 4. Serhat Kiraz ’ın ve Mehmet Konuralp’in Zamantaşı Eskizi, 2002 (şişli Belediyesi Yayınlarından, 2002).

Osmanlı coērafyasında zamanın llme biçimi saat kuleleri sayesinde görünür bir biçime bürünürken, bu kavram modern dönemle saygın bir edebî tür haline gelen romanlarda da dönüşüme uēramıřtır. Bu romanların yazarları arasında *Eski Saat* ile Falih Rıfkı Atay’ı (1894-1971), *Müslüman Saati* ile Ahmet Haşim’i ve *Saatleri Ayarlama Enstitüsü* (1961) ile Ahmet Hamdi Tanpınar’ı hatırlamak olasıdır. *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*’nde yer alan karakterler, toplumsal dönüşümlere karşılık gelirler. Bu anlamda *Saatleri Ayarlama Enstitüsü* romanındaki ana karakter Hayri rdal, gelenek ile modern arasında gidip gelen, ne biri ne diēeri olabilen kararsız bir figür olarak karşımıza çıkmaktadır (Altınışık, 2012). Bu bireyin bir yerde, Doēu ile Batı arasında bocalayan Türk halkının kültürel buhranını canlandırdıēına inanılır.

Dikite geri gelinecek olunursa bu eser, High School’dan mezun olan ve ocukluēu Nişantaşı’nda geçen Mehmet Konuralp’in, bu semtte uyguladıēı ilk eser deēildir. Halen bu mahallede, kendi tasarladıēı yapıda

ikamet eden mimarın günümüze ulaşamayan Sevim Butik (1976), Maçka Sanat Galerisi (1976), Amiral Bristol Hastanesi, poliklinik ilave tesisleri (1980-81) eserleri arasında sayılabilecek bazı örnekler arasında yer almaktadır.

Carlo Scarpa gibi mimarın zamanı ve ışığı birer tasarım aracı olarak eserine katmasının en erken örneğini 1987-88 yılları arasında, Trabzon şehri için planladığı Suluhan Çarşısı ve İş Merkezi'nde görmek mümkündür (Şekil 5). Proje yarışma için hazırlanmış ancak ödül alamamıştır. Bu tasarımda mekanik saat kadranı, binaya monte edilmiştir. Konuralp'in Alpaslan Ataman (1944-2020), Akil Bekir Göncü (1943-2007) ve Serhat Kiraz ile birlikte zaman ve ışık teması etrafında geliştirdiği daha geç bir dönemine rastlayan bir diğer projesi, Nişantaşı'nın ana arterlerinden Teşvikiye Caddesi üzerinde konumlanan Sabah Gazetesi-ATV Haber Merkezi'dir (1999-2000).

Şekil 5. Suluhan Çarşısı ve İş Merkezi, maketten detay (Mimarlar Odası Yayınından, 2012).

Konuralp'in uyguladığı bu projeyi bir anlamda Serhat Kiraz giydirmiştir. Zaman kavramıyla ilgili soyut anlatım, binanın hem dış

cephesinde hem de içinde, belirli yapısal öğelerin ele alınış biçimiyle, tasarımın kilit unsurlarından biri haline dönüşmüştür. Kendi sözleriyle, *zaman makineleri, kinetik kütüphane, müze, 20. asrın arşivi* terimleriyle betimlediği asansörlerin bacalarının arka duvarlarına, medya dünyasının önemine işaret etmek için 20. yüzyıldaki tarihî olayların 800 küsur fotoğrafı yerleştirilerek, tasarım retorikine hareket ve zaman içinde yolculuk temalarını da eklenmiştir (Güngören, 2012). Bu yerleştirmeler, eseri kavramsal sanat ana başlı altında toplanan Kiraz'ın eseridir.

1974-1979 yılları arasında İDGSA'da resim eğitimi alan Kiraz'ın sanatsal serüveni Şükrü Aysan (d. 1945, Manisa), Ahmet Öktem (d. 1951, Karadük) ve Avni Yamaner (d. 1940, İzmir) ile birlikte Sanat Tanımı Topluluğu (1978-1981) kurucu üyeliğiyle ile sürmüştür. Atakan bu kişilerin sanat üretmek yerine, sanatın sınırlarını ve işlevini sorguladıklarına dikkat çekmiş, İngiliz-Amerikan Sanat ve Dil grubuyla paylaştıkları ortaklıkların izini sürmüştür. Ona göre grup bir anlamda, dönemin dışavurumcu anlatımsal resim anlayışının egemenliğine tepki vermekteydi. 1978'de gerçekleştirdikleri sergide sanata analitik, indirgemeci ve kavramsal yaklaşımların bir karışımını sunuyorlardı (Atakan, 1995).

Grubun sergi izleyicisine yalnızca bakan bir özne olmanın ötesinde, aktif öznel olarak yapıta nasıl yaklaşımları gerektiğine ilişkin yönlendirici bir rol üstlendikleri de anlatılmaktadır. Aynı izleği takip eden sanatçılar arasında Füsün Onur (d. 1938, İstanbul) da sayılabilir. Sanatçı 1970'li yılların başında ülke koşullarına göre avant-garde özellikler taşıyan ve Fındıklı Parkı'na diktiği enstalasyonlarında izleyiciyi edilgen bir durumdan, etken bir konuma yerleştirmiştir.

Kiraz için zaman kavramı, içinde bulunulan belirli bir andan ibarettir. Dünya ile ilgili her türlü bilgi için ise uzam şeklinde nitelediği dünyanın kendisi, onu ele alan özne ve an gereklidir (Tansuğ, 1991).

Sabah Gazetesi-ATV Haber Merkezi tasarımında, saat kuleleriyle eşdeğer bir işlev yüklenen bir diğer unsur ise binanın yan cephesine iliştirilen, çelik germe kablolardan oluşan bir çit strüktürüdür. Yapının yüksekliği boyunca gelişen ve sarmaşıkların tırmanmasını mümkün kılan bu öge, Konuralp'in sözleriyle yapının sağır cephesini yeşillendirirken, güneş saati vazifesini de yerine getirmiş olur (Güngören, 2012).

Serhat Kiraz ile Mehmet Konuralp'in brütalist stil özellikleri gösteren meydan saatinde işlenen zaman kavramı ressam Gülçin Aksoy'un (d. 1965, Samsun) işinde, küreselleşme olgusuna parmak basmaktadır (Şekil 6). Küreselleşmeyle birlikte zaman, mekân ve mesafe ilişkilerinin farklılaşan deneyimi, kentli yaşam tarzlarını ve alışkanlıklarını biçimlendirirken, ekonomik küreselleşme ise tüketim modellerini de yaygınlaştırmıştır (Erdemci, 2002). Sonuçta hayatlarımız da süratle tüketilen bir döngü

haline dönüşmüştür. Sanatçının 280 cm. çapındaki *İsimsiz* adlı eseri, kadranda saatleri rakamlarla göstermek yerine, –geç kaldım ibaresiyle göstermektedir. Bu ibare baş aşağı olarak yazılmıştır. Dairesel duvar saati şeklindeki nesne, bir binanın sağır cephesine monte edilmiştir.

Aksoy’un siyasî örtük anlamlar yüklü, şu sözleri eşlik eder eserine: “Duramama çaresizliği yüzünden, ileri ya da geri değil, hareket halinde olmak zorundasın. Uçağın, otobüsün, otomobilin var, hızlısın. Yürümek ya da yaya olmak bunlara eklediğin, ayrıntıya dönüştürdüğün sıradan bir renk. Vaktini geçiremezsin, şimdiki zamanlarda çoğunlukla geç kalırsın. Zaten ‘modern’ de olamadın. Meydan saatleri işe yaramadı, memleket saat ayarı bir türlü yapılamıyor. ‘5 yıllık kalkınma planı’na yetişmen hayal ötesi. ‘Gecikme zammı’na mahkûmsun. ‘Suçluluk’, parçalı zamanlarda hatırlatma tarihi. Rahatsızsın. ...cak mısın? .....cek misin?” (Aksoy, 2002).

Şekil 6. Gülçin Aksoy’un *İsimsiz* Adındaki Yerleştirilmesi (Şişli Belediyesi Yayınından, 2002).

Ressamın 2009 yılında karışık teknik kullanarak gerçekleştirdiği ve *Masa Üzerinde Koltuk Hatası* ismini taşıyan düzenlemesi, örtük bir

şekilde Altan Gürman'ın (1935, İstanbul-1976, İstanbul) *Kapitone* işine atıfta bulunmaktadır. Altan Gürman ülkemizde kavramsal sanatın ilk uygulayıcıları arasında gösterilmektedir. Sanat üretiminde her 2 sanatçı da, bireyin siyasî aparat karşısında ezilmesini, kışkırtıcı bir dille ifade etmeyi yeğlemektedir. Aksoy'un bu eserinin Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi'nde sergilenmesi ise Gürman'ın zamansız ölümüne atfen, kavramsal sanatın tüm karşı çıkışlara rağmen kendini kabul ettirdiğinin bir işareti olarak değerlendirilebilir. Eser, resmî ideoloji ile kurduğu ironik bakışı tamamlaması açısından özellikle seçilmiştir.

5. SONUÇ

Zamantaşı olarak anılan tasarımın Cumhuriyet öncesinde, modernleşme hareketleriyle özdeşleştirilen Tanzimat'ta , meydanlara dikilen anıtlarla ortak özellikler taşımaktan çok uzak olduğu ileri sürülebilir. Burada düzenlemenin boyutundan da anlaşılacağı gibi insanî ölçüğe, parkın kullanıcılarına hitap öncelikli sıradadır. Dikinin kullanıcıyla kurması istenen işlev "*hatırlatma*" işlevidir. Ancak ne var ki düzenlemenin mesajı, ezberleri bozmaktadır. Saatte alışlageldik bir düzenek olmaması, akrep ile yelkovanın bilinçli olarak durmuş olması yani zamanın askıya alınmış olması kentliye, "acele etmeyin, burada zamana karşı yarışmayın, burada dinlenin" mesajını iletmektedir. Parkın işlevi göz önüne alındığında taşın fonksiyonunu tamamıyla yerine getirdiği görülmür.

Kullanıcının hizmetine sokulan parktaki bu tasarım nesnel mesajların yanı sıra, öznel mesajlarla da yüklüdür ve aslında düzenleme bu yönüyle, birden bire yaratıcısının kişisel alanını açıklayıcı anlamlarla yüklenmiş bulur kendini. Bu mesajı, mimarın üretimini de durdurduğuna dair yan anlamlarla açıklamak olasıdır. Bu durumda ise sanatçı olarak birey, yaratıcı özneye dönüşür. Gerçekten de Zincirlikuyu Karayolları Bölge Müdürlüğü Kompleksi'nin (1972-73) tescilli olmasına rağmen tümüyle yıkılması yakınlarının da gözlemlediği gibi Konuralp'in, kendi döneminin bittiğini ifade etmesine yol açmıştır. Mimar bu yıkımlardan sonra üretimini sonlandırma kararını almıştır.

Özetle Tanzimat döneminde eklektisist anlamda gerçekleştirilen saat kulelerinden günümüze, Konuralp ile Kiraz'ın eserindeki brütalist ve kavramsal modernlik, Aksoy'un enstallasyonunda güncel tutumlara evrilmiştir. Zamantaşı muğlak ve örtük mesajlar iletme yöntemiyle, semtin nişantaşlarının varlığın hâfizaya alırken, Aksoy Cumhuriyet İstanbul'unun Nişantaşı'na vurgu yapar. Her ikisi de kamusal alanın tüm ölçeklerini bünyesinde barındırmaktadır, tıpkı bir zamanlar Beyazıt'ta hem alafranga hem de alaturka saati haber veren saatler gibi. İstanbul'un melez yapısı devreye sokulmaktadır. Mehmet Konuralp'in zamantaşı olarak adlandırdığı dikilitaş, bünyesinde zaman kavramı gibi evrensel değerler taşımaktadır. Anıtın adı geçiciliği, akışı ve uçuculuğu çağrıştırmasına rağmen, zaman

kavramının çelişkili özelliklerine vurgu yapılır. Zamanın akışkan yapısının aksine, kullanılan malzeme kalıcıdır. Kiraz'ın formasyonu ve pratiği doğrultusunda, gerçekten de monobloğun oluşum koşulları, düşünce kökenli bir sanat kavrayışını kentlinin kullanımına sunmaktadır.

Dilimize Yeryüzü Sanatı veya Çevresel Sanat olarak kazandırılan Landart uygulamalarının aksine Konuralp ve Kiraz'ın ortaklaşa tasarladıkları meydan dikiti, zamanı donmuşçasına öylece Nişantaşı'nın ana çekirdeklerinden birinde, kendi belirli sınırları içinde dikilmekte ve Mısır'dan günümüze zamanla ilgili sorularımıza ışık tutmaya çalışmaktadır. Özetle bu yerleştirmeler yoluyla, küreselleşme söylemleri üzerinden insan ölçeğini aşan ve bir şantiye alanına dönüşen İstanbul'un, kamusal alanının kullanıcılarına seslenilmektedir. Mimar ve sanatçılar şehirlinin edilgen bir seyirci konumundan sıyrılabilmesini ve gündelik koşuşturma içinde nefes alabilmesini hedeflemektedir. Ve bu haliyle de İstanbul anıtlarıyla, aralarında geciktirilmiş Modernizm de olmak kaydıyla, birbirinden çok farklı modernliklere kucak açmış olur.

KAYNAKÇA

- Aksoy, G. (2002). *İsimsiz anlatım*. İstanbul Yaya Sergileri I Nişantaşı, 84, Stil Matbaa Yayını, İstanbul.
- Atakan, N. (1995). *Türkiye’de Kavramsal Sanat*. İstanbul: MSGSÜ Yayınlanmamış Doktora Tezi, GSE.
- Baykan, A., Hatuka, T. (2010). Politics and Culture in the Making of Public Space: Taksim Square, 1 May 1977, İstanbul. *Journal of Planning Perspectives*, No .1 (2010), 49-68, Routledge.
- Çağlayan, F. (2010). İstanbul’a Tutunmaya Çalışan Heykel. *mimar.ist*, yıl 10, sayı 35, 86-91, İstanbul Mimarlar Odası, İstanbul.
- Erdemci, F. (2002). *Kişisel Coğrafyalar Küresel Haritalar*. İstanbul Yaya Sergileri I Nişantaşı, 16-27, Stil Matbaa Yayını, İstanbul.
- Güngören, E., (2012). Tasarımda ve Söylemde Konuralp Mimarlığı, Mehmet Konuralp. *Mimarlığa Emek Verenler Dizisi – V*, 98-121, Mimarlar Odası Yayınları, Ankara.
- Halaç, H.H. ve İlhan, S., (2014). Kentsel İmge Olarak Saat Kuleleri; II. Abdülhamit Han Dönemi Saat Kulelerinin İstanbul Dışı Türkiye Coğrafyasında Dağılımları Ve Bir Tipoloji Denemesi, *NWSA-Humanities*, 4C0189, 9, (4), 190-200.
- İrgin, T. (2029). Osmanlı Döneminden Günümüze Adliye Kurumları Tarihçesi, Mimarisi ve Bir Örnek: Gaziantep Eski Hükümet Konağı ve Adliye Binasının Yeniden İşlevlendirilmesi, Kültür ve Sanat Merkezine Dönüşüm Süreci, *Online Journal of Art and Design*, vol. 7, issue 5. (Erişim Tarihi: 15.12.2020).
- Karsan, N. K. N. (2019). *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e İstanbul’da Osmanlı Anıtları*. İstanbul: T.C. Marmara Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Güzel Sanatlar Enstitüsü.
- Krauss, R. (1979). Sculpture in the Expanded Field. *Ekim*, 8. 31-44. doi:10.2307/778224. (Erişim Tarihi: 15.12.2020).
- Kuban, D. (1994). Meydanlar, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, cilt 5, 432-434.
- Kuban, D. (1998). *İstanbul Yazıları*. [Essays on Istanbul], ed. Doğan Kuban, (İstanbul: Yapı Endüstri Merkezi Pub.), 157-158.
- Mehmet Konuralp Aykut Köksal ile Mimarlık Söyleşileri. (2019, 2 Temmuz), 9. Bölüm, Erişim adresi: <https://www.youtube.com/watch?v=XICbLsqBrII>, (Erişim tarihi: 23.04.2020).
- Özel, K. M. (2013). An Evaluation of the Design of Turkish War Memorials in the Context of Architecture-Sculpture Relationship”, *14th International*

Congress of Turkish Art, (553-557). Collège de France, ed. Frédéric Hitzel, Paris.

Pelvanoğlu, B. (2009, 13 Kasım). Anıttan Çağdaş Alan Uygulamalarına Kamusal Alanda Eysel, Erişim adresi: www.sanalmuze.org/sergiler/view.php?type=1&artid=569. (Erişim tarihi: 22.01.2017).

Tansuğ, S. (1993). *Çağdaş Türk Sanatı*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Yazıcı, N. (2011). Teshîl-i Muâmelât İçin Saat: II. Abdülhamid Dönemi'nde İstanbul'da Yapılması Düşünülen Ve Yapılan Saat Kuleleri, *Safranbolu Saat Kulesi ve Zaman Ölçerler Sempozyumu*, (97-120). Karabük Valiliği Kültür Merkezi, Safranbolu.

Yeşilkaya, N. (2002). Osmanlı'da ve Cumhuriyet'te Anıt-Heykeller ve Kentsel Mekân. *sanatdünyamız*, (82: 147-154). YKY (ed.), İstanbul.

Bölüm 24

BİR TASARIM VE YARATICILIK YÖNTEMİ OLARAK SİNEKTİK

Nazmiye Naz ÖZTÜRK¹

Asuman AYSU²

---

1 Doç. Dr. İskenderun Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, İç Mimarlık Bölümü

2 Dr. Öğr. Üyesi, İskenderun Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü

1. GİRİŞ

Yaratıcılık, insanın, sanat yoluyla, tarih boyunca yakalamaya çalıştığı özgünlük ve yeniliğin kaynağıdır. Bu özgünlük ve yenilik kaynağı, insanın içinde bulunan, başka bir deyişle insana ait bir yetidir. İnsanın bir şeyi yapabilme gücü olarak tanımlanan yeti, bilgilenme yetisi, isteme yetisi, düşünme yetisi gibi çeşitleriyle herkeste var olan fakat eylemleşmesi kişinin kendisine bağlı olan bir özelliğe sahiptir. Yöntem ise bir amaca erişmek için izlenen, tutulan yol ve bilimlerde belli bir sonuca erişmek üzere bir plana göre gidilen yol olarak tanımlanmaktadır (Akarsu,1996, s:202). Var olan yöntemlerin bilinmesi, yeni tasarım anlayışlarına bir kapı açmaya, yaratıcılığa ve yeni yöntemlerin geliştirilmesine ilişkin gelecek sunmaktadır.

Analoji, Büyük Larousse Ansiklopedisinde, özde farklı olmakla birlikte benzer özellikler gösteren şeyler arasındaki benzeşme olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca, örneksene, andırma, benzeşim gibi sözcüklere karşılık gelen analogi, bir sözcük için o sözcüğe yakın sayılan başka bir sözcüğün biçim ya da anlam bakımından örnek tutulması anlamına da gelmektedir. Rosenthal ve Yudin'e göre, ilk çağ filozoflarının doğa felsefelerini geliştirmekte kullandıkları Analoji (Rosenthal, Yudin, 1972, s:27), günümüzde modern bilimde ve tasarım alanlarında da sıklıkla kullanılmaktadır.

Bir açıklama aracı olarak Analoji, tek başına yeterli olmamakla birlikte, sorunların çözülmesinde halen yol gösterici bir niteliğe sahiptir. Analoji, yalnız başına, kanıtın yerini tutamamaktadır. Bunun nedeni, Analoji yolu ile varılan sonuçların ancak bir olasılıktan ibaret olmasıdır. Bundan dolayı, Analoji eğer kesin bilgiye ulaşma amacı ile kullanılacaksa, tek başına değil, bilgi edinmenin başka yolları ile bir arada izlenilmesi gereken bir yöntemdir. Sinektik kuramı tam bu noktada yani analoginin yöntemleşmesinde önemli bir rol oynar.

Bu çalışma, analogi yöntemlerinden biri olarak bilinen Sinektik (Synectics) yöntemine ilişkin bilgi vermeyi amaçlamıştır. Benzetme süreci, soyutlama temelinde yer alan ve kaynak ile sonuç arasında gerçekleşen bir süreçtir. Sinektik ise, benzetme sürecinin yapılandırılmış hali olarak kabul edilmelidir. Bu sürecin benzetme veya soyutlama süreçlerinden farkı, yapılandırılmış ve adım adım tanımlanmış olmasıdır. Ayrıca, tasarım ve yaratıcılık yöntemlerinde problem çözme odaklı önemli bir kuram olan Sinektik (Synectics) konusundaki kuramsal araştırmalardan derlenmiş olan çalışma Türkçe literatüre katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Aynı zamanda, sinektik yöntemin uygulama çalışmalarına öncülük etme amacı güdülmektedir. Bundan dolayı yöntemin uygulanabilirliğini artırmaya yönelik tüm süreçler tanımlanmıştır. Sinektik (Synectics) yöntemin, tasarım eğitiminde yaratıcılığın artırılması üzerine önemli katkıları olabileceği düşünülmektedir. Yöntemin kuramsal araştırmalar eşliğinde ele alınmasının yanı sıra, örnekler üzerinden daha açık anlatımı da yapılmıştır. Sürecin

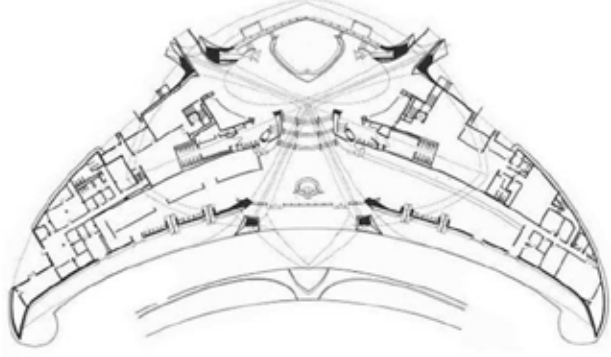
tüm adımları tanımlanmış olduğundan dolayı bu yöntemin gerek problem çözme gerekse tasarımda yaratıcılık alanında kullanımından sonuç almak mümkündür. Bu bağlamda öncelikle yöntemin tarihsel gelişimi ve örnekleri ele alınmış sonrasında uygulamasına yönelik süreçler tanımlanmıştır.

2. ANALOJİDE SİNEKTİK (SYNECTICS) YÖNTEM

Modern bilimde, Analoji kullanımı, Rosenthal ve Yudin şöyle anlatmaktadır: “Benzerlik kuramı geniş bir biçimde uygulanmakta ve ‘benzerini yapma’ yönteminde kullanılmaktadır”. (Rosenthal, Yudin, 1972, s:27). Huygens, ışığın bir dalga olduğu hakkındaki kuramla ilgili fikrini, ışık ve ses titreşimleri arasında Analoji kurmak yoluyla ortaya koymuştur. James Maxwel, bu fikri genişleterek, manyetik alanların özel oluşumlarına uyarlamıştır (Rosenthal, Yudin, 1972, s:27).

Analoji, Modern bilimde olduğu kadar, Mimarlıkta da yaygın olarak kullanılmaktadır. Özellikle mimari tasarım ve doğa arasında kurulan Analojiler sonucu, son derece başarılı örnekler ortaya çıkmaktadır. Görsel 1’de Eero Saarinen’in tasarladığı, 1956-1962 yılları arasında uygulanan New York TWA Terminali, Mimarlıkta Analoji kullanımına bir örnek olarak gösterilebilir. Bu havaalanı binasında, uçmak eylemi ile bir kartal arasında benzerlik kurularak, havalanmak için hareket etmeye hazır olan bir kuş imgesi binayı biçimlendirmiştir. Yapının giriş saçağı kartalın başını, saçağın iki yanındaki eğrisel kolonlar ayak ve pençelerini beton çatı örtüsü kanatlarını oluşturmuştur. Konu ile biçim arasında kurulan Analoji, betonarme sisteminin kusursuz bir uygulaması olan bu yapıyı, modern mimarlığın önemli yapıtları arasına yerleştirmiştir.

Görsel 1. Eero Saarinen, New York Trans World Airlines (TWA)

Analoji’de benzerliklere dayanılarak sonuçlara varılır. Bu yolla bir sonuca ulaşmak için kullanılan şema şöyledir: B nesnesinin a, b, c, d, e özellikleri ve C nesnesinin b, c, d, e özellikleri varsa; C nesnesinin de “a” özelliğine sahip olması olasıdır. Ayrıca Analoji yolu ile gerçek olma olasılığı yüksek sonuçlar elde etmek için, Rosenthal ve Yudin’e göre, şu koşulların yerine getirilmesi gerekir:

- “Analoji, karşılaştırılan objelerin asli veçhelerine ve mümkün en çok sayıda ortaklaşa özelliklerine dayandırılmalıdır.
- Üzerinde durulan özellik ile objelerin ortaklaşa özellikleri arasında mümkün en yüksek sayıda bağlantı bulunmalıdır.
- Analoji, gelişigüzel herhangi bir bakımdan değil de, belirli bir bağlantı içinde olan objeler arasında benzerlik kurmak için kullanılmalıdır.
- Analoji doğrudan doğruya objeler arasında benzerlik kurmak amacını güttüğünden, objeler arasındaki farklılıkların işaret edilmesi ve bu gibi farklılıkların araştırılması gerekir” (Rosenthal, Yudin, 1972, s:27).

Yukarıdaki önlemlerden de anlaşılacağı gibi, bilimsel araştırmalarda bilgilerin doğrulanabilmesinin önemi açısından ele alındığında, Analoji Yöntemi'nin güven vermemesi doğaldır. Fakat yaratıcılık açısından değerlendirildiğinde, Analoji, doğru bir sonuç elde etmek amacıyla değil de, yeni ve farklı fikirler oluşturmak amacıyla hizmet eden çok kullanışlı ve üretken bir yöntemdir. Tasarımda bu yöntem, çok sayıda önkoşul ve önerme oluşturmaktadır.

Analoji, tasarım ile içiçe geçmiş bir yöntemdir. Bu yöntemin, özellikle "Metafor" adı altında yaygın olarak kullanımı vardır. Sinektik ise, içinde Analoji'nin de yer aldığı, gruplara yönelik kuralları olan bir yaratıcılık yöntemidir.

Sinektik (Synectics), 1944 yılında geliştirilen bir yaratıcılık yöntemidir. Sinektik sözcüğünü ve kavramsal yönü William J.J. Gordon tarafından şu ifadelerle anlatılmaktadır: "Synectics, Yunanca'dan gelen bir sözcüktür ve birbirinden farklı ve görünürde ilişkisi olmayan öğelerin bir araya getirilmesi anlamına gelir. Synectics Kuramı değişik bireylerin sorun tanımlayıcı, sorun çözücü bir grup olarak bir araya getirilmelerini içerir. İnsanın yaratıcı etkinliğinde, varolan, bilinçaltı psikolojik mekanizmasının bilinçli olarak eyleme dönüştürüldüğü bir uygulama yöntemidir" (Gordon, 1961, s:3). Sinektik, bir kuram olarak tanımlanmaktadır ve her kuramın çıkış noktasında bir takım ön koşullar var olduğu gibi, Sinektik kuramının da temelinde şu ön koşullar bulunmaktadır:

- "İnsanlardaki yaratıcı süreçler belirgin bir biçimde tanımlanabilir. Bu tanım öğretilen bir yöntem halinde hem bireylerin, hem de grupların yaratıcı üretimlerini artırır.
- Bilim ve sanattaki yaratıcılık eşdeğerdir ve aynı bilinçaltı sürecinden yararlanır.
- Kişisel yaratıcılık süreci ile grup yaratıcılık süreci arasında benzerlikler vardır" (Gordon, 1961, s:5).

Yaratıcılık ve buna bağlı süreçlerin görülebilir olması düşüncesini taşımayanlar tarafından reddedilse bile, bu ön koşullar, başka bir deyişle bu varsayımlar, yaratıcılık sürecini aydınlatmaya yönelik bir düşünce dizgesinin ürünüdür. Dolayısıyla bu konuyu geliştirmeye hizmet eden bir yaklaşımdır. Sinektik Kuramı'nın bu ön koşullarının yanında, hipotezleri de aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- "İnsanların yaratıcılık verimliliği, onların uygulamada kullandıkları psikolojik süreci anladıkları oranda artar.
- Yaratıcı süreçte duygusal öge, aydın ve bilimsel ögeden, akılcı olmayan akılcıdan daha önemlidir.
- Bu duygusal ve akıldışı (bilinçdışı) öğelerin tamamıyla iyi an-

laşılması sorun çözme durumlarında başarı olasılığını artıracaktır” (Gordon, 1961, s:6).

Bu önkoşul ve hipotezler Sinektik Yöntemi'nin kuramsal zeminini oluşturmaktadır. Daha önce de belirtildiği gibi, bu yaklaşım, yaratıcılık üzerine yapılan araştırmaların gelişimi açısından önem taşıyan farklı bir yaklaşım olarak öne çıkmaktadır. Bilgi Denel, yaratıcılık yaklaşımlarındaki aşamaların tanımlanmadığı süreç aktarımları hakkında şunları söylemektedir.

“Bugüne kadar yaratıcılıkla ilgilenen herkes, ancak süreç bittikten sonra sadece ürünü gözlemiş ve zaman zaman geriye dönüş yaparak, yapıcının uygulanırken ki psikolojik durumu üstüne yorum getirmişlerdir. Çoğunlukla da yapıcı, ‘ilahi’ bir tutum arkasına saklanıp sürecini mistik bir havada gizli tutmayı yeğlemiştir” (Denel, 1999, s:55).

Sinektik yöntemde bireylerin farkında olmadan kullandıkları analogi çeşitleri tanımlanmaktadır. Ayrıca bunların bilinçli ve kendiliğinden kullanımları üzerinde durulmaktadır. Dolayısıyla, genellikle mistik veya göksel olaylara bağlanan yaratıcılık olgusu, açıklanabilir hale gelmektedir.

3. SİNEKTİK YÖNTEM'DE ADIMLAR

Sinektik Yöntem'de William J.J. Gordon'un tanımladığı dört farklı analogi vardır. Bu analogiler, bilinen, herkesin kullandığı nesnelere bakış tarzını değiştirmek, alışılmadık olanı bildik, bildik olanı alışılmadık ile yer değiştirmek için kullanılmaktadır. Sinektik, analogi olarak bilinen benzetme yöntemlerini kapsayacak şekilde geliştirilmiştir. Şema 1'de görüldüğü gibi, birbirinden bağımsız öğelerin ve unsurların bir araya getirilip birleştirilmesi sonucu bireysel, doğrudan, sembolik veya düşsel benzetmeler ortaya çıkabilir.

Şema1. Sinektik'de Analogiler

Bireysel analogi, empati kavramı ile ilgilidir. Kişinin, kendini, üzerinde çalıştığı sorun ile özdeşleştirilmesi, kendini sorunun bir parçası kabul etmesi olarak düşünülebilir. Empati bir özdeşleşme tavrı ve yetisidir. Günlük yaşantıda nesnelere ile kurulan öznel bir iletişimidir. Dışarıdaki nesnelere,

zihinsel değerlerle, kavramlarla algılanması sonucunda öznelleştirilmesi, sahiplenilmesidir. Nesnenin görüngü değerlerinin dışında, her bireyin entelektüel yapısına göre değişebilirliği olan bu tavır, tasarıma yaklaşım açısından çok önemlidir (Atalayer, 1994, s:133). Tasarımcı, tasarımının çıkış noktasını oluşturan sorun ile özdeşleşmeden, soruna bağlı nesnelere arasında empati bağını kurmadan özgünlüğü yakalayamamaktadır. Faruk Atalayer, kitabında, bu konu ile ilgili T. Lipps'in, şu ifadesine yer vermektedir: “Bir obje, onunla ilişki kurduğum sürece, yani benim için var olduğu sürece, ondan gelen görsel ışığa verileri ve benim kavrama etkinliğimin bileşkesidir” (Atalayer, 1994, s:133). Bireyin, diğer insanları veya cansız nesnelere anlayabilmesi için empatiyi kullanması gereklidir. Cansız bir nesneyi, canlıymış gibi düşünerek onun bir takım duygu ve davranışlara sahip olduğu varsayılabilir. Bu yolla, nesne tasarımcının gözünde farklı bir boyuta geçerek yeniden biçimlenecektir.

Doğrudan analogi, analogi yöntemleri içerisinde en kolay tanınır olanıdır. Kaynak obje ve sonuç obje arasında doğrudan ve görünür bağlantılar bulunmaktadır. Çağrışım yaratmaktan çok kaynak objeye öykünme veya taklit söz konusudur. Sinektik yöntemde doğrudan analoginin kullanımı, içinde ‘gibi’ sözcüğünü barındıran cümleler kurma yolu ile gerçekleşmektedir. Sorun ile uzaktan ya da yakından ilişkili sözcüklerin bir kâğıda yazılması ve daha sonra gibi sözcüğü kullanılarak eşleştirilmesi sonucu ortaya çıkan cümleler, doğrudan analogi cümleleridir. Başka bir deyişle, bu yolla mecaz anlam taşımayan benzetmeler elde edilmektedir.

Sembolik analogi, göstergebilim kapsamında yer alan kavramlar ile ilgilidir. Nesnelere ve çağrıştırdıkları sözcükleri, kavramsal boyutuyla ele almak ve bunun sonucunda sembolik anlamlara ulaşmak sembolik analogidir. Burada sözü edilen sembolik anlam, “metafor” a diğer bir deyişle mecaz anlama karşılık gelmektedir. Metafor, özellikle yazın sanatında geçmişten bugüne oldukça yaygın kullanılmaktadır. Günlük yaşamdaki dilde, birçok yan anlamlar ve göndermelerle yüklüdür. Yine aynı yoğunlukla, tasarımın tüm araçları -çizgiler, yönler, renkler vs.- sembolik anlam taşırlar. Bu bilinen anlamların dışında, sembolik analogi, yaratıcılığa hizmet etmek amacını taşımaktadır. Öncelikle, ele alınan soruna ait kavramlar, taşıdıkları anlamların sıfır derecesinde ele alınmalıdır. Başka bir deyişle tasarımcı, karşı karşıya olduğu soruna, bilinen anlamlarından soyutlayarak bakmak durumundadır.

Düşsel analogi, bilinçli olarak düş kurmakla ilgilidir. Bilinçaltının düşsel imgelerini açığa çıkarmak amacıyla kullanılmaktadır. Faruk Atalayer düşsel imgelerin açığa çıkarılması ile ilgili şunları söylemektedir:

“Fantezilerde, teknik, sosyal, kültürel, bilimsel, ütopyik bilgiden, inançsal, ideolojik, felsefi görüşlere, bilinçli düşünmeden, bilim ve bilinç üstü oluşumlara, zaman ve mekan kaymalarına kadar her tür bilgi yer alır.

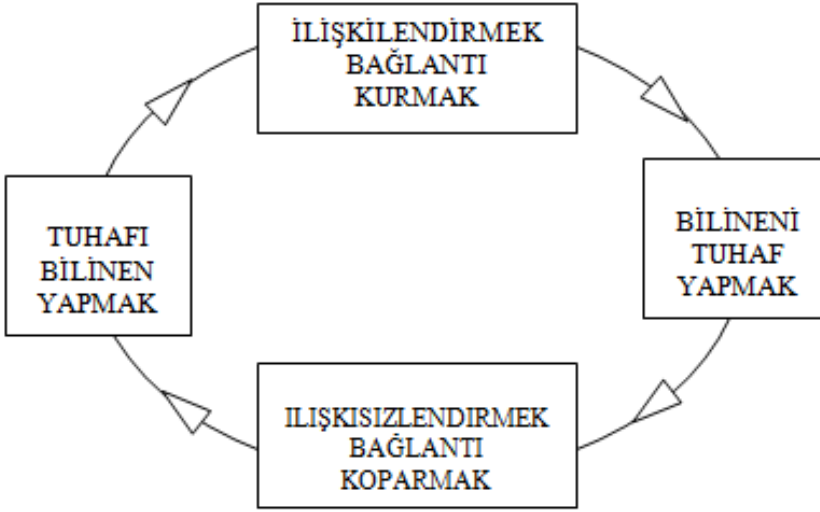
Fizyolojik görme, duyma, işitme, dokunma, tatma duyumsamalarından, nesnelliklerden, halusilasyonel duyumlara kadar her şey, *kendine özge*, iç mantık tutarlılığı ile, zincirleme ilişkiler içerirler. Tüm bu gerçekdışı olan, ama olduğu içinde *gerçek* olan fantezi işlem ve işlevleri, olumlu-pozitif bir kıvanç, sevinç, haz ve çekim kaynağının serbestleşmiş enerjisi olurlar. Fantezi, düşsel nitelikli yaşamalarda yer alan, yaratma enerjisinin sınır tanımaz *varlıklaşmasıdır*. O, bilincin (kalıp zihin güçlerinin) *aşılması*, bilinçdışı güçlerin *aşkınlaşması*, bilincin kuru mekanik ve zorba sınırlardan ayrılması, zincirlerin terk edilmesi anlardır” (Atalayer, 1998, s:1).

İngeleme ve düşsellik tasarım alanında ve eğitiminde oldukça önemli noktalar olmasına rağmen bu önem yeterince vurgulanmamakta hatta göz ardı edilmektedir. Oysaki yaratıcılığın en temel gerçekliklerinden biri düş kurmaktır. Doğrudan analogide olduğu gibi, sorun ile uzaktan ya da yakından ilişkili sözcükler, Düşsel analogide, ‘eğer’ koşul ifadesi kullanılarak eşleştirilirler. Bu “gibi” ve “eğer” sözcükleri, Düşsel ve doğrudan analogileri uygulamayı kolaylaştırmaktadır.

Bu analogilerin biri ya da tamamı, sinektik yöntem uygulanırken kullanılabilir. Sinektik kuramına ve ilkelerine göre Gordon aşağıdaki gibi bir uygulama önerisi geliştirmiştir:

- “Olduğu Gibi Sorun (PAG)
- Tuhafı Bilinen Yapmak
- Anlaşıldığı Gibi Sorun (PAU)
- İşlemsel Mekanizmalar
- Bilineni Tuhaf Yapmak
- Psikolojik Durumlar
- Psikolojik Durumlar ve Sorunun Bütünleşmesi
- Görüş
- Çözüm veya Araştırma Hedefi” (Gordon, 1961, s:158).

Gordon’un önerdiği bu süreç aşağıdaki Şema 2’de olduğu gibi bir döngüdür:

Şema 2. Sinectik Yöntem'in Uygulanması

Yukarıda görülebileceği gibi, bu süreç gerektiği kadar geriye dönerek uygulanabilmektedir. Gordon'un belirttiği "görüş" oluştuktan sonra yeterli görülmesi halinde süreç sonlandırılabilir. Bu yöntemin adımları, temelde çok farklı olmasa da, çeşitli eklemelerle yeniden oluşturulmuştur. Nigan Bayazıt'ın kitabında belirttiğine göre sinectik yöntemin adımları aşağıdaki gibidir:

1. "Problem verilir. Problem çözümünün yapılmasını isteyen organizasyonun çözemediği ya da çözülmesi çok uzun zaman alan problemler gruba sunulur. Problem çözecek grubun spontane düşünmesini sağlayıcı benzetmeleri yapması istenir.
2. Problemlerin analizi yapılır.
3. Bilinen ve kolay olan çözümler elimine edilir. Mevcudun tekrarı ya da kombinezonları olan çözümlerin düşünülmemesi sağlanır.
4. Problemi değiştirebilecek benzetmelere yer verilir (yukarıda açıklanan benzetme grupları içinde). Fizik kanunları ve yerleşmiş kurallar tamamen bir kenara bırakılır.
5. Problem ortaya konur. Çözümü engelleyen güçlükler ve çelişkiler tanımlanır.
6. Hatırlatıcı sorular sorulur. Oturum başkanı çözüme yardımcı olmak üzere hatırlatıcı benzetme soruları sorar. Grubun formel olmayan bir yaklaşımla problemleri çözmesi istenir.
7. Eğer problem çok soyut bir hal alırsa, bir önceki aşamalara tekrar dönülür. Bunun için aşağıdaki iki yoldan birisi seçilir:

- Yeni bakış açısı ortaya atmak
- Yeni bakış açısı ortaya atılmıyorsa, ya:

X + 5, 6, tekrar edilir.

X + 4, 5, 6, tekrar edilir.

X + eğer 6 problemin yeni durumunu belirtiyorsa 4, 5, 6, tekrar edilir.

8. Grup süreci sonucunda elde edilenler esas organizasyona değerlendirilmek ve tamamlanmak üzere sunulur” (Bayazit, 1994, s: 240).

Sonuçların değerlendirilmesi, diğer yöntemlerde olduğu gibi önemli bir noktadır. Değerlendirme aşaması, bu yöntemi ortaya koyan William J.J. Gordon ve ekibi tarafından belirlenen uygulama sürecini merkeze alacak biçimde yeniden tanımlanmıştır. Korberg, sonuçların değerlendirilmesi aşamasına yardımcı olacak aşağıdaki soruların kullanılmasını önermektedir:

- “Kullandığım kriter veya tanımlar acaba bana yön vermek için çok mu geneldir? Daha özel olabilirler mi?

- Kriterlerimde iç çelişki var mı? çelişki istiyor muyum?

- Çeşitli önerilerimi yargılamak(doğru-yanlış) için yeteri kadar kriterim var mı?

- Acaba kriterlerimin çokluğu karar vermeme zorlaştırıp karışıklık yaratacak boyutlarda mı?

- Kriterlerim ve/veya seçeneklerim ilişkisiz ya da tutarsız mı?

- Kriterlerim veya seçeneklerim karşılaştırma yapılamayacak kadar birbirine benzer veya yakın mı?

- Öneri seçeneklerim birbirine çok mu benziyorlar? Öyle ise, seçim yapmak olanağı var mı?

- Seçenek sayısı artık gerçekçi olmayan çok büyük sayılara mı ulaştı? Öyle ise onları tekrar gruplandırıp sınıflandırmak gerekir mi?

- Seçeneklerimin sayısı karar vermek için çok az mı?

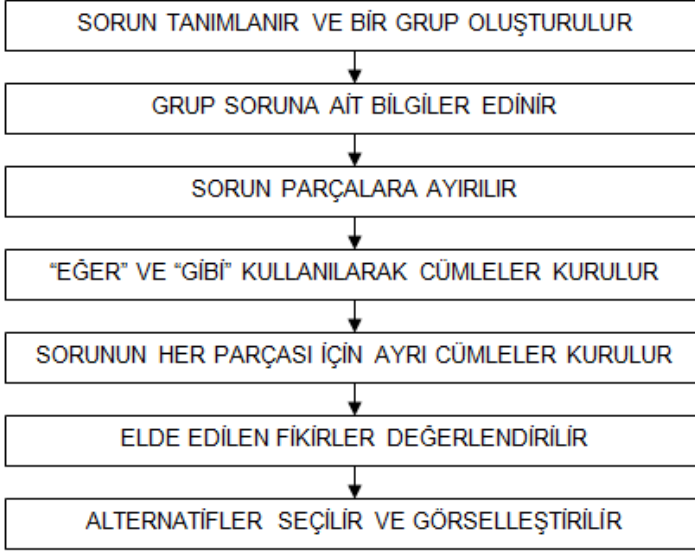
- Fikirlerim, üzerlerinde eyleme geçilemeyecek kadar genel mi?

- Karar vermeden önce daha üst düzeyde bir olgunluk aşamasına mı gelmem gerekiyor?

- Bütün geçerli seçenekleri, onların teker teker niteliklerini bozmadan bir geçerli öneri biçimine sokabilip, birleştirebiliyor muyum?” (Denel, 1999, s: 69 - 70).

Değerlendirme aşamasında, yöntemi uygulayan kişinin ya da grubun kendine, yukarıdaki soruları yöneltmesi karar vermeyi kolaylaştıracaktır. Değerlendirme, bireysel ya da toplumsal olarak etiğin konusudur. Bu aşamada olumlu bir yaklaşım, sorunların ortadan kalkmasını sağlamaktadır.

Tüm bu belirlemeler birleştirildiğinde, Sinektik Yöntem'in aşamaları açıkça görülmektedir. Aşağıdaki Şema 3'de sinektik yöntem aşamaları ortaya konulmuştur.

Şema 3. Sinektik Yöntem'de Adımlar

Benzetme yöntemleri ile ilgili örnek uygulamalar Görsel 2' de verilmiştir. Verilen örnekler doğrultusunda tasarım açısından yapılan benzetme örneklerinin çoğunluğunun "doğrudan analogi" yöntemi ile oluşturulduğu kanısına varılmıştır.

Ördek-Sandalye
Analojisi
Pierluigi Cerri
“Sedia Donald”
 (“Progetto Design”
İterni 2001, s:156)

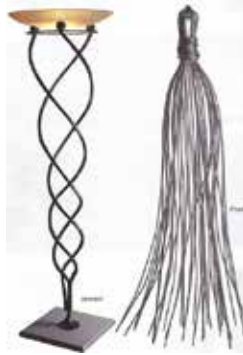
Çöl-Sofa Analojisi
Atilla Kuzu,
“Taklamakan Oturma
Grubu”
(Kaynak: Arredamento,
2001, s:18).

Kadın-Havlu Askısı
Analojisi
(Bathroom Furnishing/
Fixtures Domus 2001,
s:XVII)

Penguen-Kokteyl
Karıştırıcısı Analojisi
Emil A. Schuelke
“Cocktail Shaker”
 (“Design at the
service of life”,
Domus 1997, s:
News-24)

Süpürge-Masa Lambası
Analojisi
Yılan- Masa Lambası
Analojisi
J. F. Crochet “Antiena &
Hugo”
 (“Terzani”, Domus
1995,s: ad62)

Deniz Canlıları-Perde
Aparatı Analojisi
Kitty Kahane “Prisma”
 (“Curtain rods and
accessories”, Domus
1997, s: News-30)

Görsel 2. Analoji Örnekleri

Analoji Yöntemi üzerine verilebilecek örnekler oldukça fazladır. Görsel 2’ de görülen örnekler, tasarımda analojiye ilişkin örneklerden bazılarıdır. Ördek-sandalye analojisi, çöl-sofa Analojisi, kadın-havlu askısı analojisi, penguen-kokteyl karıştırıcısı analojisi, süpürge-masa lambası Analojisi, deniz canlıları-perde aparatı analojisi, şapka-meyve kabı analojisi, kaplumbağa -araba analojisi olarak örneklenen bu tasarım nesnelere,

genellikle doğrudan analogilerdir.

Bu örnekler arasında yer alan Türk tasarımcılarını dünyaya tanıtmak amacı ile başlatılan, genç Türk tasarımcılarının katıldığı bir program sonucunda ortaya çıkan ‘Taklamakan’ isimli, Atilla Kuzu’ya ait tasarım, adını İpek Yolu üzerindeki Taklamakan Çölü’nün kum tepelerinden alan bir oturma grubu tasarımıdır (Arredamento, 2001, s:18). Bu örnekte çöldeki kum tepelerinin hareketleri, tasarım nesnesine aktarılmış ve kumların yumuşak dokusu ile oturma eylemi arasında bir Analoji kurulmuştur. Kerntenkele ve eldiven kabı Analogisi olarak “Lizard”, doğadan bir nesnenin doğrudan tasarıma aktarılmasıdır (Shimizu, Palterer, 1991, s:244). Nicolas Triboulot’un “Owl” isimli tasarımı ise, “baykuş”un kavramlaştırılmış, soyutlanmış, dolayısıyla sembolik hale getirilmiş biçimidir. Bir sembol haline gelmiş bir diğer tasarım nesnesi de Volkswagen firması tarafından 1930lu yıllarda üretilmeye başlanmış olan Almanca ismi ile “kâfer”, İngilizce “beetle”, Türkçe ismi ile “kaplumbağa”, eskitilemeyen-tüketilemeyen bir tasarım nesnesi olarak Sembolik Analoji’ye örnek oluşturmaktadır.

4. SONUÇ

Bu noktaya kadar sinektik yöntem ve analogi arasındaki bağ ortaya konulmuş ve sinektik yöntemin dört analogi türü olan bireysel, doğrudan, sembolik ve düşsel analogileri kapsayacak şekilde geliştirildiği şemalaştırılmıştır. Tüm bu benzetme türleri açıklanarak sinektik yöntemle ilişkileri açıklanmıştır. Aşamaları açıklıkla tanımlandığından dolayı sinektik yöntemin deneyimlenmesi ve eğitimde kullanılabilirlik potansiyeli yüksektir.

Sinektik, tasarım eğitiminde yer alması olumlu olabilecek bir yaratıcılık yöntemidir. Tasarımcının analoginin, bireysel, doğrudan, sembolik ve düşsel tüm çeşitleriyle düşünebilmesi, bu eylemi kendiliğinden, doğal olarak gerçekleştirebilmesi, yaratıcı ürünlerin ortaya çıkması ya da bu ürünlerin okunması ve değerlendirilmesi için oldukça önemlidir. Sinektik, Metafor, Analoji gibi yöntemleri de kapsamakta, ayrıca yöntem bazında diğer yaratıcılık yöntemleri içinde de kullanılabilen bir bakış açısı kazandırmaktadır.

5. KAYNAKLAR

- Akarsu, B. (1996), *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, Altıncı Basım, İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Atalayer, F. (1994), *Temel Sanat Öğeleri*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Gsf Yayınları.
- Atalayer, F. 1994, *Görsel Sanatlarda Estetik İletişim*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Gsf Yayınları.
- Atalayer,F. 1998, *Tasarım Teorisi Ders Notları*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Gsf. Yayınları.
- Bathroom Furnishing / Fixtures (2001), *Domus Dergisi*, Sayı: 835.
- Bayazıt, N. (1982), *Tasarlama Teori Ve Metotları: Planlamaya Ve Tasarlamaya Katılma*, İstanbul: İ.T.Ü. Matbaası.
- Bayazıt, N. (1994), *Endüstri Ürünlerinde ve Mimarlıkta Tasarlama Metodlarına Giriş*, İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- Denel Bilgi, (1999), *Yaratıcılık Ve Temel Tasarım*, Ankara: Beyaz Nokta Vakfı Yayınları.
- Denel Bilgi, *Tasarım Üzerine Bir Deneme*, (1970), İstanbul: Yükselen Matbaacılık.
- Design At The Service Of Life, (1997), *Domus Dergisi*, Sayı: 799.
- Eero Saarinen, New York Trans World Airlines (TWA), Erişim adresi: <https://www.arkitektuel.com/twa-terminali/>
- Gordon William, J. J. (1961), *Synectics: The Development Of Creativity Capacity*, New York: Harper, 1961.
- Luxo-Linea Interior Design (1995), *Domus Dergisi* Sayı: 775.
- Nurus'ta Genç Tasarımcılar", 2001, *Arredamento Mimarlık Dergisi*, Sayı:2.
- Rosenthal M., Yudin P., (1997), *Materyalist Felsefe Sözlüğü*, Çeviren: Aziz Çalışlar, İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- Sedia Donald- Progetto Design, 2001, Pierluigi Cerri, Interni.
- Shıımızu, F. Palterer, D. (1991). *The Italian Furniture*, Tokyo: Graphic-Sha Publishing.
- Terzani, (1995), *Domus Dergisi*, Sayı:774
- Umbrella Chair, (1995), *Domus Dergisi*, Sayı:774.

Bölüm 25

KENTSEL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK

BAĞLAMINDA YENİLEBİLİR PEYZAJLAR

Deniz KARAEMLAS¹

Bülent CENGİZ²

---

1 Öğr. Gör. Bülent Ecevit Üniversitesi, Çaycuma Gıda-Tarım Meslek Yüksekokulu, 67900, Çaycuma-Zonguldak/Türkiye

2 Prof. Dr. Bartın Üniversitesi, Mühendislik, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, 74100, Bartın/Türkiye

GİRİŞ

Farklı disiplinler kentleşmeyi kendi bakış açılarıyla tanımladıkları bir süreç olarak değerlendirmişlerdir. Ekonomistler, kentleşmeyi kırsal alanlardaki doğal ekonominin kentsel alanlarda toplumsallaştırılmış kitle üretimi haline geldiği bir süreç olarak tanımlarken; coğrafyacılara, kentleşmenin kırsal alanların kentsel alanlara dönüştüğü bir süreç olduğunu düşünmektedir. Sosyologlar ise kentleşmeyi kırsal yaşam biçimlerinin kentsel yaşam biçimlerine dönüştüğü bir süreç olarak görmektedirler. Kentleşmenin birçok boyutu vardır. Kentleşmenin nüfus bileşeni, insanların sayısı ve yoğunluğundaki artışı peyzaj bileşeni ise eşlik eden altyapılarla birlikte kentsel alanın büyümesini içermektedir (Shi and Yu, 2014).

Kentleşme, özellikle dünya nüfusunun yarısından fazlasını doğa ile etkileşimini azaltmasının yanı sıra biyolojik çeşitliliğin korunması açısından da zorluklara neden olmaktadır. İnsanların doğadan uzaklaşması, insanların doğaya değer verme biçimlerini ve onu koruma isteklerini temelden etkileyebileceği önemli bir çevresel konudur (Shwartz vd., 2014).

Dünya genelinde artan kentleşme ile birlikte kentsel alanların planlama, tasarım ve yönetimini iyileştirmek için insan-doğa etkileşimlerinin değerlendirilmesine ihtiyaç vardır (Breuste ve Qureshi, 2011).

Kentleşmenin artması; iklim değişikliği ve biyoçeşitlilik kaybı gibi ekolojik zorluklar ile küresel olarak halk sağlığı ve refahı için büyük bir tehdit oluşturan stresle ilgili bozukluklar açısından kentsel yeşil alanlar ve altyapılar için verimli çoklu kullanım stratejilerinin geliştirilmesi büyük önem taşımaktadır. İklim ve su düzenlemesi, gıda üretimi ve biyolojik çeşitliliğin korunması gibi faydalara ek olarak, yeşil alanlar psikolojik açıdan çeşitli sağlık sonuçlarıyla ilişkilendirilmiştir (Stoltz ve Schaffer, 2018; Boz ve Cengiz, 2020).

“Sürdürülebilirlik” temelde kaynakların gelecek nesillere ulaşma yeteneğinden ödün vermeden mevcut neslin ihtiyaçlarını karşılamak anlamını taşımaktadır (Wu, 2010). Sürdürülebilir bir kent, topluluğun bir dizi sürdürülebilirlik ilkesi üzerinde anlaştığı ve kazanımlarını sürdürmeyi de kabul ettiği kenttir. Bu ilkeler, kent halkına yaşanabilir bir kentte, erişilebilir olanaklarla eğitim, sağlık, barınma, ulaşım vb ile iyi bir yaşam kalitesi sağlama temeline dayanmaktadır (Munier vd., 2007). Sürdürülebilir bir kent, ekosistem hizmetlerini sürdürme ve geliştirme kapasitesiyle halka sürdürülebilir refah sağlayabilen kenttir (Zhao, 2011).

1972’de Birleşmiş Milletler İnsan Çevresi Konferansı’nın (United Nations Conference on the Human Environment) ardından ilk Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri Konferansı (Habitat I-United Nations Conference on Human Settlements) 1976’da Vancouver/ Kanada’da düzenlendi. Avrupa Komisyonu 1991’de Sürdürülebilir Şehirler Projesi’ni başlattı ve

uluslararası alanda bilinen toplum temelli kentsel sürdürülebilirlik projesi, Sürdürülebilir Seattle 1992’de kuruldu. 2. Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri Konferansı (Habitat II-United Nations Conference on Human Settlements) 1996 yılında İstanbul’da gerçekleştirildi. Avrupa Komisyonu Avrupa Sürdürülebilir Kentler Raporu’nu 1996 yılında yayınladı. Avrupa kentsel alankarda sürdürülebilirliği teşvik etmek için geçmişteki çabaları ve gelecekteki vizyonunu belirlemiştir. Bu gelişmelerle, kentsel sürdürülebilirlik çabaları tüm dünyada artarak devam etmektedir (Shen vd., 2011 ; Wu, 2014; Huang vd., 2015).

Kentsel sürdürülebilirlik, ekosistem hizmetleri ile insan refahı arasındaki döngüyü kolaylaştırmak ve devam ettirmek için uyarlanabilir bir süreçtir (Wu, 2014). Kentsel sürdürülebilirlik, alan ve kaynak tüketimini en aza indirmeyi, kent formunu optimize etmeyi, ekosistemi ve insan sağlığını korumayı, kaynaklara ve hizmetlere eşit erişimi sağlamayı, kültürel, sosyal çeşitliliği ve bütünlüğü korumayı kapsamaktadır (Wu, 2010). Kentsel sürdürülebilirlik kentsel peyzaj çalışmalarının ve araştırmalarının esas hedefi olup (Wu, 2010; Huang vd., 2015). kentsel peyzajın bir bütün olarak sürdürülebilirliğidir. Bu bağlamda, kentsel sürdürülebilirlik kentsel sınırların ötesine uzanan kentsel peyzaj bilşenleri ile ilişkilidir (Wu, 2010).

Kentsel sürdürülebilirlik, bir hedef olmanın yanı sıra zaman içinde çeşitli sorunların çözümüne katkı sağlayacak güçlü bir araç olarak görülmüştür. Bu nedenle, dünya çapında birçok ülke, sanayileşme ve nüfus artışıyla hızlanan kentleşme süreçlerinde “yeşil” girişimleri desteklemişlerdir (He vd., 2018). Kentsel sürdürülebilirlik farklı şekillerde tanımlanmıştır (Çizelge 1).

Çizelge 1. Kentsel sürdürülebilirliğin tanımları (Huang vd., 2015)

Tanım	Kaynak
Sürdürülebilir bir kent, halkın katılımının sağlandığı süreçler aracılığıyla çevresel, ekonomik ve sosyo-kültürel ilerlemeyi dengelemede başarılı olan kentlerdir.	Mega ve Pedersen (1998)
Kentsel sürdürülebilirlik, olumsuz sosyal veya çevresel etkilerden kaçınırken aynı zamanda insanların ihtiyaçlarını karşılayan bir yapı çevre geliştirme sürecidir.	Hamilton vd., (2002)
Sürdürülebilirliğe doğru ilerleyen bir kent, halk sağlığını ve refahını iyileştirir, çevresel etkilerini azaltır, malzemelerini artan şekilde geri dönüştürür ve artan verimlilikle enerji kullanır.	Worldwatch Enstitüsü (2007)

Sürdürülebilir bir kent, topluluğun bir dizi sürdürülebilirlik ilkesi üzerinde hemfikir olduğu ve ayrıca bu ilkelere ulaşmayı kabul ettiği bir kenttir. Bu ilkeler, halka yaşanabilir bir kette, uygun fiyatlı eğitim, sağlık hizmetleri, barınma ve ulaşım ile iyi bir yaşam kalitesi sağlamalıdır.	Munier (2007)
Sürdürülebilir bir kent, ekosistem hizmetlerini sürdürme ve iyileştirme kapasitesi ile halk için sürdürülebilir refah sağlayabilen ve temin edebilen bir kenttir.	Zhao (2011)
Kentsel sürdürülebilirlik, uyumlu bir şekilde ekosistem hizmetleri ve insan refahı arasındaki döngüyü kolaylaştıran ve sürdüren uyulanabilir bir süreçtir.	Wu (2014)

KENTSEL BİYOÇEŞİTLİLİK

Biy çeşitlilik genellikle kentlerle çok az ilgisi olan ve insanlar için çok az doğrudan faydası olan bir kavram olarak yanlış anlaşılmaktadır. Ancak kentler yapılaşmış alanların yanı sıra eşsiz bir biyolojik çeşitlilik sergilemekte ve giderek küreselleşen bir dünyada yaşam kalitesine katkıda bulunmaktadır (Müller ve Werner 2010; Ahern, 2013).

Biy çeşitlilik, ekosistem işlevlerini ve hizmetlerini destekleyerek insan yaşam kalitesine katkı sağlamada önemli bir rol oynamaktadır. Buna karşın daha fazla insanın kentlerde yaşamayı tercih etmesinden dolayı kentsel alanlardaki biyolojik çeşitlilik kaybı da artmaktadır. Yapılan global araştırmalarda biy çeşitliliğin kent ormanları, ağaçlık alanlar, parklar ve bahçeler gibi farklı kentsel bitki örtüsünün yer aldığı mekanların kent içindeki yoğunluk ve dağılımına bağlı olduğu vurgulanmaktadır. İklim değişikliği ve hızlı kentleşme sürecinde kentsel biy çeşitliliğin sürdürülebilirliğinin sağlanmasına yönelik uygulamalar peyzaj mimarlığı ile diğer planlama ve tasarım disiplinleri açısından stratejik önem taşımaktadır (Rastandeh vd., 2017).

Kentsel biy çeşitliliği anlamak, değerlendirmek ve arttırmak hem kouruma hem de sosyal açıdan çok önemlidir. Büyük bir küresel eğilim olarak, kentleşmeyle beraber hayvan ve bitki türlerinin kentsel ortamlarda hayatta kalıp kalamayacağı ve ne ölçüde yaşayabileceği sorusu kritik öneme sahiptir. Kentsel biy çeşitliliğin korunması ve artırılması aynı zamanda halk sağlığı ve refahı açısından kentsel doku içinde “doğa” ve ilgili ekosistem hizmetlerinin deneyimlenmesi yönüyle de birçok olanağı da beraberinde sunmaktadır (Goddard vd., 2010; Kowarik, 2011).

Kentsel biy çeşitlilik, yapılı çevrenin planlaması, tasarımı ve yönetimi ile ilişkili olup, insan nüfusunun ekonomik, sosyal ve kültürel değerleri ve dinamiklerin de etkilenmektedir. Kentsel biy çeşitliliğin planlama, tasarım ve yönetim yaklaşımlarının da dahil olduğu sürdürülebilir kentsel gelişim, biy çeşitliliğin geleceği için önem taşımaktadır (Müller ve Kamada, 2011).

Parklar, bahçeler ve kent ormanları gibi kentsel yeşil alanlar, kentlerin ve yakın çevrelerinin başlıca biyolojik çeşitlilik kaynaklarıdır. Bu nedenle, yeşil alanlardan oluşan bir ağın sağlanması, kentsel biyoçeşitliliği korumak ve geliştirmek için en etkili araçlardan biridir (Oliveira vd., 2011, Boz ve Cengiz, 2019).

Kentsel biyoçeşitlilik, kent kimliğine ve kentsel peyzaja önemli katkılar ve yararlar sağlamaktadır. Bunlar (Oliveira vd., 2011),:

- Gürültüyü azalması,
- CO₂'i absorbe edip O₂ verir,
- Kentsel ısı adaları ve etkisini azaltması,
- Sosyal ve kültürel etkileşim için mekanları şekillendirmesi,
- Rekreatyoneel etkinlikleri etkinleştirir,
- Mekanlara estetik ve ekonomik katkı sağlar,
- Sosyo-psikolojik refah üzerinde olumlu ekilere sahiptir,
- İnsan-doğa etkileşimine katkı sağlar,
- Mikroklimatik etkileri denetlemek/kontrol etmek,
- Kentsel ekosistem biyolojik organizmaların habitat ihtiyaçlarını karşılamak için uygun ortam sağlar.

YENİLEBİLİR PEYZAJ

Yenilebilir peyzajlar, belediye planları, kentsel tasarım şemaları, mahalle geliştirme projeleri, kentsel iyileştirme girişimleri ve konut tasarımı gibi stratejik, sürdürülebilir ve çok işlevli bileşenler olarak kentsel sürdürülebilirlik konularıkapsamında yer almaktadırlar (Bhatt ve Farah, 2009). Bu bağlamda, yenilebilir peyzajlar ve kentsel tarım uygulamaları, kent halkı için çeşitli faydalar sağlama kapsamında farklı biçimde ve ölçekte tasarlanabilmektedir (Lovell, 2010).

Yeni Kentsel Tarım Biçimleri (NFUA-New Forms of Urban Agriculture), çok işlevlilikleri ve üretken yaklaşımları açısından araştırmacılardan giderek daha fazla ilgi görmektedir (Zasada, 2011; Lovell, 2010). Elde edilen sonuçlar NFUA'nın kentsel ortama dahil edilmesinin, kentlerin sürdürülebilirliğini büyük ölçüde artıracığını göstermiştir (La Rosa vd., 2014).

Bu bağlamda Yeni Kentsel Tarım Biçimleri planlamacılar ve karar vericiler tarafından dikkate alınmalıdır (La Rosa vd., 2014). Kentlerin sürdürülebilirliğine katkıda bulunmadaki önemli rolüne rağmen NFUA, ekosistem hizmetleri sunumunu ve sürdürülebilir çok işlevli tarım biçimlerini teşvik etmeyi amaçlayan kentsel planlama stratejilerine referansla az sa-

yıda çalışma ve uygulamanın odağı olmuştur (Aubry vd., 2012; La Rosa vd., 2014).

Yenilebilir peyzaj, gıda sağlama ve estetik gibi birden fazla işlevi yerine getirecek sebzeleri, tıbbi ve aromatik otsu bitkileri, meyveler ve çiçekleri uygulamalarda kullanmanın bir yoludur. Yenilebilir peyzajlar, ev kullanımı için sebze, meyve ve otsu bitkiler üreten geleneksel peyzajlara bir alternatif sunmaktadır. Yenilebilir peyzajlar bağımsız olarak yetiştirilebilir veya mevcut bahçelere estetik açıdan dikkat çeken tasarımlarla entegre edilebilirler (Fetouh, 2018).

Çevre düzenlemelerin maliyeti ve geri dönüş değeri değerlendirilmeye başlandığında yenilebilir peyzaj uygulamaları son yıllarda önem kazanmıştır. Çok sayıda yenilebilir bitki, geleneksel peyzaj bitkileri ile kısmen değiştirilebilir ve peyzaj düzenlemelerine kolay entegre olabilir ve çeşitli şekillerde işlevsellik gösterebilmektedir (Fetouh, 2018).

Çok fonksiyonlu yenilebilir peyzajların tasarımı, alışkanlıklarına ve beslenme gereksinimlerine bağlı olarak bir veya daha fazla yenilebilir bitki tasarımı içerebilmektedir (Fetouh, 2018).

Yenilebilir peyzaj, üretiminin yanı sıra geleneksel peyzaj düzenlemesinde yaygın olarak kullanılan süs bitkilerinin yerine sebze, tıbbi ve aromatik bitkiler ile meyve ağaçlarını softscape materyali olarak kullanan yenilikçi bir alan yönetim konseptidir. Geleneksel peyzajda olduğu gibi planlama, tasarım, uygulama ve bakım aşamalarından oluşan bir faaliyet türüdür (Naranja, 2011). Geleneksel üretim yöntemleriyle araziler genellikle kare veya dikdörtgen şeklinde kullanılırken yenilebilir peyzaj arazilerinde tasarım gerektirdiği herhangi bir formda olabilir (Tayobong vd., 2013).

Yenilebilir peyzajın yeni bir vizyon, toprağa saygı, enerji tasarrufu, su tasarrufu, ekonomik yer örtücü alternatifleri, yeniden kullanım ve geri dönüşüm gibi yararları bulunmaktadır (Url-1).

Gıda bitkilerini, süs bitkileri ile geleneksel tasarımlara entegre eden yenilebilir peyzaj, verimli bir peyzaj alternatifi olarak öne sürülmektedir (Kourik, 2004).

Son yıllarda kentlerdeki yenilebilir peyzaj uygulamaları dünya çapında peyzaj araştırmaları alanında önemli bir çalışma konusu haline gelmiştir (Deelstra ve Giardet 2000; Wang, 2016).

Yenilebilir bitkiler, insanlar tarafından güvenle yenilebilen kısımlara sahip bitkilerdir. Yenilebilir peyzaj bitkileri hem gıda bitkileri hem de süs bitkileri özelliğindedir. Bu bitkiler estetik değer ve tüketim için kullanılır, ancak satış için üretilen gıda ürünlerini kapsamaktadır (Çelik, 2017).

Yenilebilir Peyzajın Faydaları

Tarımın kentsel peyzajlara taşınması gıdaya, toprağa ve diğer insanlarla da bağlantı kurmaya olanak sağlayarak halkı çevreleriyle birlikte çalışmaya teşvik eder (Superfisky, 2010).

Yenilebilir peyzajlar, insan-doğa etkileşimini sağlayan, halk sağlığını destekleyen, sosyal entegrasyonu geliştiren ve çevresel sürdürülebilirliğe katkıda bulunan bir sistemdir (Wang, 2016). Aynı zamanda su, zaman (Nieman ve Ressler, 2012) ve enerji verimliliğini en üst düzeye çıkaran, yaban hayatını destekleyen, kimyasal kullanımını azaltan sürdürülebilir uygulamaları teşvik eden yararlar sunmaktadır (Şekil 1) (Çelik, 2017).

Şekil 1: Yenilebilir peyzajın sürdürülebilir yararları (Çelik, 2017).

Son yıllarda yeşil altyapı programları yenilebilir peyzaj uygulamaları gibi gıda güvenliği projelerini de içermektedir. Bu programların kolektif hedefi, yaşamı sürdüren ve zenginleştiren temel hizmetleri sağlayan havzalar, ormanlar, yaban hayatı habitatları, parklar ve diğer doğal alanların oluşturduğu ağın geliştirilmesi yoluyla sürdürülebilir kentsel ekosistemler oluşturmaktır (McLain vd., 2012, Çelik, 2017).

Yenilebilir Peyzaj Tasarımı

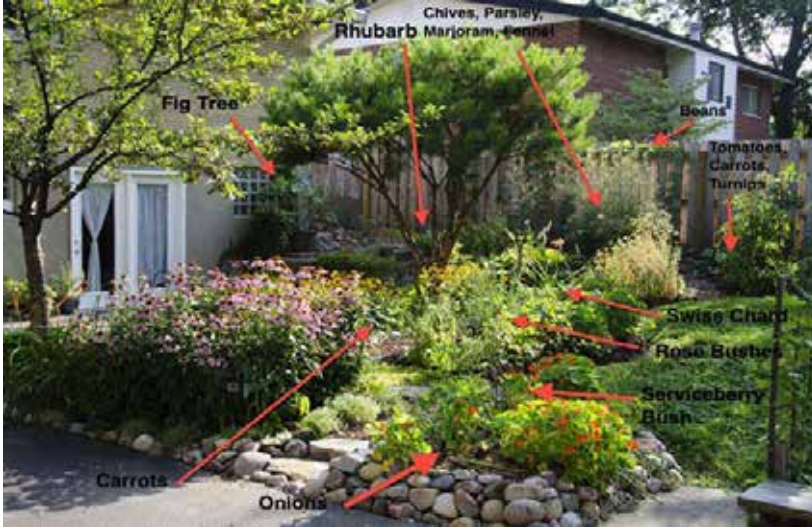
İnsanlar binlerce yıldır yaşam alanlarını yakınında beslenme ve estetik amaçlı yenilebilir bitkiler yetiştirmişlerdir. Eski Persler, Mısırlılar ve birçok Asya kültürü, yenilebilir bitkileri bahçelerine entegre etmiş ve yaşam

alanlarının yakınına yerleştirmişlerdir. Fikir, Rönesans Dönemi'nde fayda bitkilerini (gıda) diğer çiçeklerden ayırmak için ortaya çıkmıştır. Üst sınıf insanlar, zenginliklerini ve güçlerini göstermenin bir yolu olarak yalnızca evlerinin yakınında çiçek yetiştirmeyi uygun görmüşler ve yenilebilir bitkileri başka alanlarda kullanmayı tercih etmişlerdir (Url-3).

Görsel olarak çekici bir yenilebilir peyzajda, temel tasarım ilkeleri uygulanmasına rağmen, yenilebilir bitkilerin süs bitkileri ile değiştirilmesi bazı zorluklar ve fırsatlar sunmaktadır. Temel zorluk, yenilebilir kısa ömrü bitkiler ile sağlıklı görünümlü bir bahçe sağlama çabasıdır. Bu bağlamda kısa ömürlü yenilebilir bitkiler ile yağrağını dökmeyen herdem yeşil süs bitkilerinin bir arada kullanılması sağlıklı ve estetik görünümlü düzenlemelerin elde edilmesinde önem taşımaktadır (Url-2).

Tasarımlarda düz kenarlar ve geometrik şekillerin yanı sıra kıvrımlı kenarlar ve organik formlarla oluşturulan bir tasarım sitilinde çeşitli doku ve ölçüdeki bitki kullanımı ve tekrarlar ile uyumlu renk seçimi başarıyı etkilemektedir. Estetik görünümün yanı sıra amaç, mümkün olduğunca fazla ürün yetiştirmek değil, yüksek kalitede ve çeşitlilikte yeterli miktarda ürün elde etmektir (Url-2).

Yenilebilir peyzajı tamamen yenilebilir olması gerekli değildir (Creasy, 2010; Çelik, 2017). Gıda bitkileri ve süs bitkileri iyi tasarlanmış bir bahçede birlikte bulunabilir. Ancak, bitki seçimi ve her bitkinin büyüme alışkanlığı ve ihtiyaçlarına dikkat etmeden kabul edilebilir bir estetik elde etmek her zaman kolay değildir (Sousa, 2016). Yenilebilir bitkiler, yaratıcı birçok yaklaşımla diğer yenilebilir ürünlerle veya süs bitkileriyle entegre edilebilirler (Şekil 2). Yenilebilir peyzaj estetik ve fayda birlikteliğidir. (Creasy, 2010; Çelik, 2017).

Şekil 2. Yenilebilir bitkiler ve süs bitkilerinden oluşam yenilebilir peyzaj örneği (URL-4).

Kentsel ev bahçelerinin kentsel alanlarda artan öneminin kabulüne rağmen, bu bahçelerin insan refahı üzerindeki rolü ve değeri hakkında çok az araştırma yapılmıştır (Dunnett and Qasim 2000). Kentsel biyoçeşitlilik ile ilgili yapılan bazı çalışmalar şunlardır: Antipina (2003); Gaston vd., (2005); Smith vd. (2006); Acar vd. (2007); Akinnifesi vd. (2009); Eichemberg vd. (2009), Altay vd. (2010); Bekci vd. (2012), Jagannathan vd. (2012); Mosina ve Maroyi, (2016).

Yenilebilir Peyzaj Fonksiyonları ve Destekleyici Stratejileri

Kent halkı için gıda ihtiyaçlarını karşılayan, doğal çevreye zarar vermeyen çok işlevli amaçlarla yenilebilir peyzajlar oluşturmak kentsel sürdürülebilirlik açısından bu alanların fonksiyonlarının ve planlama stratejilerinin de belirlenmesi gerekmektedir. Çizelge 2’de yenilebilir peyzajın çeşitli fonksiyonları ve destekleyici planlama stratejileri özetlenmiştir.

Çizelge 2. Yenilebilir peyzaj fonksiyonları ve destekleyici planlama stratejileri (Lovell, 2010; Fetouh, 2018).

Fonksiyon	Açıklama ve Gerekçe	Destekleyici Planlama Stratejileri
Üretim	Yerel toplulukların gıda kategorilerinin ticari olmayan üretimi	Sürdürülebilir üretim ve verimli kaynak kullanımı için peyzajların planlaması

Enerji Yönetimi	Yerel gıda üretimi paketleme, soğutma ve nakliye sırasında tüketilen gücü korur	Verimli gıda dağıtım sistemi için ulaşım sistemlerinin geliştirilmesi
Atık Yönetimi	Gübre üretimi ve güvenli gıda gübrelemesi için organik atıkların geri dönüşümü	Yöre halkı için atık toplama ve kompostlama sisteminin geliştirilmesi
Biyçeşitlilik	Peyzaj planlama, yerli ve ithal bitki türlerinin çeşitli koleksiyonunu destekleyebilir	Peyzaj ürünlerinin dağıtım ve yeniden şekillendirilmesi için bahçe ve çiftlik sayısını artırma
Mikroklimatik kontrol	Peyzaj genellikle nem kontrolü, rüzgar koruması ve güneşlenme durumu ile mikroklimayı olumlu yönde değiştirir	İklim değişimden kaynaklı etkilerin azaltılması ve hava hareketine olanak sağlayan yenilebilir peyzaj tasarımı
Ekonomik canlanma	Yenilebilir süs bitkileri düşük gelirli mahallelerde daha fazla iş imkanı sağlar	Halkı yeni iş olanakları sunmak için sosyal ağ geliştirmek
Sosyalleşme	Bahçecilik faaliyeti ve gıda ürünlerinin paylaşılması halkın sosyalleşmesine katkı sağlar	Tarımsal faaliyetlerin diğer sosyal faaliyetlerle entegrasyonu
Halk Sağlığı	Taze meyve ve sebzelere ve diğer yeşil alanlara ücretsiz erişim, genellikle halk sağlığına katkı sağlayarak fiziksel aktivite olanağı sunar	Halka sağlıklı yaşam tarzı geliştirme fırsatları sunma
Kültürel Miras	Yenilebilir bitkiler ile göçmenler için çok nadir bulunan etnik yiyeceklere erişim olanağı sağlar	Topluluklara ve göçmen nüfusa yenilebilir peyzaj düzenlemesi sunmak
Eğitim	Çocuklar ve yetişkinler için yenilebilir bitkilerin üretimi ve bakımı konusunda doğa ile etkileşim halinde eğitim imkanı sunmak	Yaz aylarında programların düzenlenmesi ve atillerde bahçe etkinliklerinin gerçekleştirilmesi

SONUÇ

Yenilebilir peyzajlar sağlıklı ve güvenli gıda sağlama, yaratıcı ve entegre tasarımlar oluşturma, çevresel ve sosyal etkileşim alanları yaratma, yerel ekonomiye katkı ile kentsel biyoçeşitliliği destekleyen, halk sağlığı ve refahı üzerinde etkin uygulamalar olarak kentsel sürdürülebilirliği öncelleyen bir yaklaşımdır. Bu bağlamda insan yaşamı-ekoloji-verimlilik-sürdürülebilir kentsel gelişmeyi birleştirerek özel sistemler sunan yenilebilir peyzajların kentsel yeşil altyapı planlaması kapsamında değerlendirilmeleri çok fonksiyonlu kullanım stratejilerinin geliştirilmesi açısından özel önem taşımaktadır.

KAYNAKLAR

- Acar, C., Acar, H., and Eroğlu, E. (2007). Evaluation of ornamental plant resources to urban biodiversity and cultural changing: a case study of residential landscapes in Trabzon city (Turkey). *Building and Environment*, 42(1), 218-229.
- Ahern, J. (2013). Urban landscape sustainability and resilience: the promise and challenges of integrating ecology with urban planning and design. *Landscape ecology*, 28(6), 1203-1212.
- Akinnifesi, F. K., Sileshi, G. W., Ajayi, O. C., Akinnifesi, A. I., de Moura, E. G., Linhares, J. F., and Rodrigues, I. (2010). Biodiversity of the urban homegardens of São Luís city, Northeastern Brazil. *Urban Ecosystems*, 13(1), 129-146.
- Altay, V., Özyiğit, I. I. and Yarci, C. (2010). Urban flora and ecological characteristics of the Kartal District (Istanbul): a contribution to urban ecology in Turkey. *Scientific Research and Essay* 5: 183-200.
- Antipina, G. S. (2003). Urban flora as a component of the urban ecosystems in the Taiga zone: an example of Karelian cities. *Russian Journal of Ecology* 34:215-218.
- Aubry, C., Ramamonjisoa, J., Dabat, M. H., Rakotoarisoa, J., Rakotondraibe, J., and Rabeharisoa, L. (2012). Urban agriculture and land use in cities: an approach with the multi-functionality and sustainability concepts in the case of Antananarivo (Madagascar). *Land use policy*, 29(2), 429-439.
- Bekci, B., Cengiz, C. and Cengiz, B. (2012). Evaluating Urban Biodiversity in terms of User Preferences: Urban Residential Landscapes in Bartın (Turkey). *Fresenius Environmental Bulletin*, 21 (6b), 1626-1634.
- Bhatt, V., and Farah, L. M. (2009). Designing edible landscapes. *Open House International*, 34(2), 5.
- Breuste, J., and Qureshi, S. (2011). Urban sustainability, urban ecology and the Society for Urban Ecology (SURE). *Urban Ecosystems*, 14(3), 313.
- Boz, A.Ö and Cengiz, C. (2019). Biophilic Smart Cities In Ecological Sustainability – Smart City Interaction. *New Horizons in Architecture, Planning and Design*. Gece Publishing, October 2019. pp. 33-51. ISBN • 978-605-8022-90-4. Ankara.
- Boz, AÖ ve Cengiz, C. (2020). Healing with Human-Nature Interaction: Ecotherapy. XI. International Multidisciplinary Congress of Eurasia. St. Peteresburg, Russia. p. 209-215.
- Creasy R. (2010). *Edible landscaping*, San Francisco. Sierra Club Books, ISBN:978-157805-154-0.

- Çelik, F. (2017). The importance of edible landscape in the cities. *Turkish Journal of Agriculture-Food Science and Technology*, 5(2), 118-124.
- Deelstra, T. and Girardet, H. (2000). Urban agriculture and sustainable cities. In N. Bakker (ed.) *Growing Cities, Growing Food, Urban Agriculture on the Policy Agenda*, pp. 43-65. Feldafing: DSE.
- Dunnett, N. and M. Qasim. (2000). Perceived benefits to human well-being of urban gardens. *Hort Technology* 10: 40-45.
- Eichemberg, M. T., Amorozo, M. C. D. M., and Moura, L. C. D. (2009). Species composition and plant use in old urban homegardens in Rio Claro, Southeast of Brazil. *Acta botanica brasiliica*, 23(4), 1057-1075.
- Fetouh, M. I. (2018). Edible landscaping in urban horticulture. In *Urban Horticulture* (pp. 141-173). Springer, Cham.
- Gaston, K. J., Warren, P. H., Thompson, K., and Smith, R. M. (2005). Urban domestic gardens (IV): the extent of the resource and its associated features. *Biodiversity and Conservation*, 14(14), 3327-3349.
- Goddard, M.A., Dougill, A.J.H., and Benton, T.G., (2010). Scaling up from gardens: biodiversity conservation in urban environments. *Trends in Ecology and Evolution* 25, 90e98.
- Hamilton A, Mitchell G, Yli-Karjanmaa S. (2002). The BEQUEST toolkit: a decision support system for urban sustainability. *Buil Res Inform* 30(2):109–115
- He, B. J., Zhao, D. X., Zhu, J., Darko, A., and Gou, Z. H. (2018). Promoting and implementing urban sustainability in China: An integration of sustainable initiatives at different urban scales. *Habitat International*, 82, 83-93.
- Huang, L., Wu, J., and Yan, L. (2015). Defining and measuring urban sustainability: a review of indicators. *Landscape ecology*, 30(7), 1175-1193.
- Jaganmohan, M., Vailshery, L. S., Gopal, D., and Nagendra, H. (2012). Plant diversity and distribution in urban domestic gardens and apartments in Bangalore, India. *Urban Ecosystems*, 15(4), 911-925.
- Kourik R. (2004). *Designing and maintaining your edible landscape naturally*. UK. Permanent Publications, ISBN:1 85623-026-0.
- Kowarik, I. (2011). Novel urban ecosystems, biodiversity, and conservation. *Environmental pollution*, 159(8-9), 1974-1983.
- La Rosa, D., Barbarossa, L., Privitera, R., and Martinico, F. (2014). Agriculture and the city: A method for sustainable planning of new forms of agriculture in urban contexts. *Land use policy*, 41, 290-303.
- Lovell ST. (2010). Multifunctional urban agriculture for sustainable land use planning in the United States. *Sustainability*, 2, 2499-2522.

- McLain, R., Poe, M., Hurley, P.T., Lecompte-Mastenbrook, J., and Emery, M.R. (2012). Producing edible landscapes in Seattle's urban forest, *Urban Forestry and Urban Greening*, 11(2): 187-194.
- Mega V, Pedersen J (1998) *Urban Sustainability Indicators*. European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, Dublin.
- Mosina, G. K. E., and Maroyi, A. (2016). Edible plants of urban domestic gardens in the Capricorn District, Limpopo Province, South Africa. *Tropical Ecology*, 57(2), 181-191.
- Munier, N., Ziara, Mohamed M., Cole, R., Curiel, J., Esteban, A. DE, Ertsen, M., Lall, V., Lall, S., Litman, T., Morrison, R., Nigim, Khaled, Oliver, S., Smith, W., Tiboni, M., Vanier, D., and Ven, F. (2007). *Handbook on Urban Sustainability*. Springer
- Müller, N., and Werner, P. (2010). Urban biodiversity and the case for implementing the convention on biological diversity in towns and cities. *Urban biodiversity and design*, 7, 3-34.
- Müller, N., and Kamada, M. (2011). URBIO: an introduction to the International Network in Urban Biodiversity and Design. *Landscape and ecological engineering*, 7(1), 1-8.
- Naranja, L. R. (2011). Edible landscaping. *UPLB Journal*, 9, 44-63.
- Nieman, A., Ressler, A., and Studio, C. S. P. (2012). *Campus Sustainable Planning*. Enchanted Edibles.
- Oliveira, J.A., Balaban, O., Doll, C.N.H., Peñaranda, R. M., Gasparatos, A., Iossifova, D., and Suwa, A. (2011). Cities and biodiversity: Perspectives and governance challenges for implementing the convention on biological diversity (CBD) at the city level. *Biological Conservation* 144 (2011): 1302–1313.
- Rastandeh, A., Brown, D. K., and Pedersen Zari, M. (2017). Biodiversity conservation in urban environments: a review on the importance of spatial patterning of landscapes. *Proceedings of the Ecocity World Summit, Melbourne, Australia*, 12-14.
- Shen L-Y, Jorge Ochoa J, Shah MN, and Zhang X. (2011). The application of urban sustainability indicators-a comparison between various practices. *Habitat Intern* 35(1):17-29.
- Shi, P., and Yu, D. (2014). Assessing urban environmental resources and services of Shenzhen, China: A landscape-based approach for urban planning and sustainability. *Landscape and Urban Planning*, 125, 290-297.
- Shwartz, A., Turbé, A., Simon, L., and Julliard, R. (2014). Enhancing urban biodiversity and its influence on city-dwellers: An experiment. *Biological Conservation*, 171, 82-90.
- Smith, R. M., K. Thompson, J. G. Hodgson, P. H. Warren and K. J. Gaston. (2006). Urban domestic garden (IX): composition and richness of the

- vascular plant flora, and implications for native biodiversity. *Biological Conservation* 129: 312-322.
- Sousa E. (2016). Mixing It Up-Can Edibles and Ornamentals Get Along in a Designed Garden?, <http://www.ecolandscaping.org/02/edible-landscaping/mixing-it-up-can-edibles-and-ornamentals-get-along-in-a-designed-garden/> [10.05.2020].
- Stoltz, J., and Schaffer, C. (2018). Salutogenic affordances and sustainability: Multiple benefits with edible forest gardens in urban green spaces. *Frontiers in psychology*, 9, 2344.
- Superfisky, K. (2010). Weeding Two Monocultures with One Hoe: How Edible Landscaping Can Simultaneously Ease Issues Associated With Industrialized Agricultural Production and America's Obsession with The Lawn. *Food, Land and Society*, 1-22.
- Tayobong, R. R. P., Sanchez, F. C., Balladares, M. C. E., and Medina, N. G. (2013). Edible landscaping in the Philippines: Maximizing the use of small spaces for aesthetics and crop production. *Journal of Developments in Sustainable Agriculture*, 8(2), 91-99.
- Wang, X. (2016). Edible Landscapes within the Urban Area of Beijing, China. (PhD), Universität Stuttgart.
- Worldwatch Institute (2007). State of the world: our urban future. W.W. Norton and Company, New York, London.
- Wu, J. (2010). Urban sustainability: an inevitable goal of landscape research. *Landscape Ecol* 25(1):1-4.
- Wu, J. (2014). Urban ecology and sustainability: The state-of-the-science and future directions. *Landscape and urban planning*, 125, 209-221.
- Zasada, I. (2011). Multifunctional peri-urban agriculture—A review of societal demands and the provision of goods and services by farming. *Land use policy*, 28(4), 639-648.
- Zhao, J. (2011). Towards sustainable cities in China: analysis and assessment of some Chinese Cities in 2008. Springer, New York.
- URL1:<http://www.growyourownnevada.com/presentations/GYOSpring2012/4%20Edible%20Landscaping.pdf> (Accessed: 10.01.2020)
- URL 2: <http://edis.ifas.ufl.edu/ep475>. (Accessed: 28.03.2020)
- URL-3: <https://garden.org/learn/articles/view/4193/>. (Accessed: 22.04.2020)
- URL- 4 : <http://www.edgelandco.com/get-edge-advantage-edible-landscaping/> (Accessed: 08.06.2020)

Bölüm 26

MEKÂNSAL KONFOR BAĞLAMINDA KAMPÜS BİNALARINDA İÇ MEKÂN BİTKİSEL TASARIM ÜZERİNE BİR DENEME

Bülent CENGİZ¹
Uğur HATİNOĞLU²

---

1 Prof. Dr. Bülent CENGİZ, Bartın Üniversitesi, Mühendislik, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, Bartın, Türkiye

2 Yüksek Lisans Öğrencisi Uğur HATİNOĞLU, Bartın Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı, Bartın, Türkiye

1. Giriş

Hızlı kentleşme dolayısıyla kişi başına düşen yeşil alan miktarının azaldığı günümüzde, insanların çalışma ve yaşam ortamlarının genellikle kapalı mekânlarda bulunması, insan-doğa etkileşimini sağlayan iç mekân bitkilerinin önemini ortaya çıkarmaktadır (Oral, 1999 ; Güçlü, 1999; Yazgan vd., 2013). İç mekân bitkileri kaplar içinde yetiştirilen bitkiler olarak tanımlanmasına karşın, bu bitkiler yetiştirildiği ortam koşullarına bağlı olarak iç ya da dış mekânda kullanılabilir. Bu nedenle kesin bir tanım yapmak zordur (Yazgan vd., 2013).

İç mekân bitkileri insanların doğaya olan özlemlerini gidermenin yanı sıra iç mekân dekorasyonlarında tamamlayıcı, estetik ve işlevsel etkilere sahiptir (Atalay, 2004). İç mekânda bitkiler toz birikimini ve kirletici maddelerin zararlı etkilerini en aza indirmektedir (Wolverton, 1989). Yapılan araştırmalar bitkilerin insan duyularına hitap eden ve iyi hissettiren bir ortam yaratmak için iç mekânda kullanılmasının yararlı olduğu kanıtlanmıştır (Cengiz vd., 2017). Ulrich'e (1991) göre bitkiler stresi, öfkeyi azaltmaya yardımcı olur, insana mutluluk ve refah hissi verir (Cengiz vd., 2019). Ayrıca iç mekân bitkilendirmesinin insan-doğa etkileşimi üzerine birçok olumlu etkisinin olduğu görülmektedir. Örneğin, biyofilik tasarım kapsamında insan sağlığı için doğal faktörlerin mimari mekâna taşınması, yapılı çevrede insan-doğa etkileşiminin sürdürülmesini teşvik etmektedir (Boz ve Cengiz, 2019; Boz ve Cengiz, 2020).

Bu bağlamda, iç mekânda yapılacak olan bitkisel tasarımın belirli bir amacı olmalı ve belirli kriterler dahilinde uygulanmalıdır. Bitkisel malzemenin renk, koku, form, ölçü, doku gibi özellikleri ve kullanılacak bitkilerin birer mimari öge gibi değerlendirilerek ele alınması bitkiler için yaşanabilir, insanlar için estetik ve işlevsel mekânlar yaratılmasında önemli etkenlerdir (Atalay, 2004; Yazgan vd., 2013).

Bu makalede, Bartın Üniversitesi Orman Fakültesi binasında fuaye alanı çalışma alanı olarak seçilmiştir. Fuaye alanı fakültedeki Peyzaj Mimarlığı, Orman Mühendisliği ve Orman Endüstri Mühendisliği bölümlerinin ortak kullanım mekânı olma özelliği ile çeşitli bilimsel ve akademik faaliyetlere hizmet etmektedir. Çalışmanın amacı, fuaye alanına yönelik iç mekân bitkisel tasarım önerisi ile kullanıcıların mekânsal konfor düzeyini artırmak amaçlanmıştır.

2. Materyal ve Yöntem

Çalışmanın ana materyalini, Peyzaj Mimarlığı, Orman Mühendisliği ve Orman Endüstri Mühendisliği bölümü öğrencileri, akademik ve idari personellerinin ortak kullanım mekânı olan Bartın Üniversitesi Orman Fakültesi fuaye alanı oluşturmaktadır (Şekil 1).

Bu çalışmada yöntem üç aşamadan oluşmaktadır. Bunlar; literatür taraması, mekânda mevcut durum analizi, öneri iç mekân bitkisel tasarım projesinin hazırlanmasıdır. Proje sürecinde ise AutoCAD 2018, Photoshop CC 2019, SketchUp 2018 ve Lumion 8 programlarından yararlanılmıştır.

Şekil 1. Fuaye alanının konumu

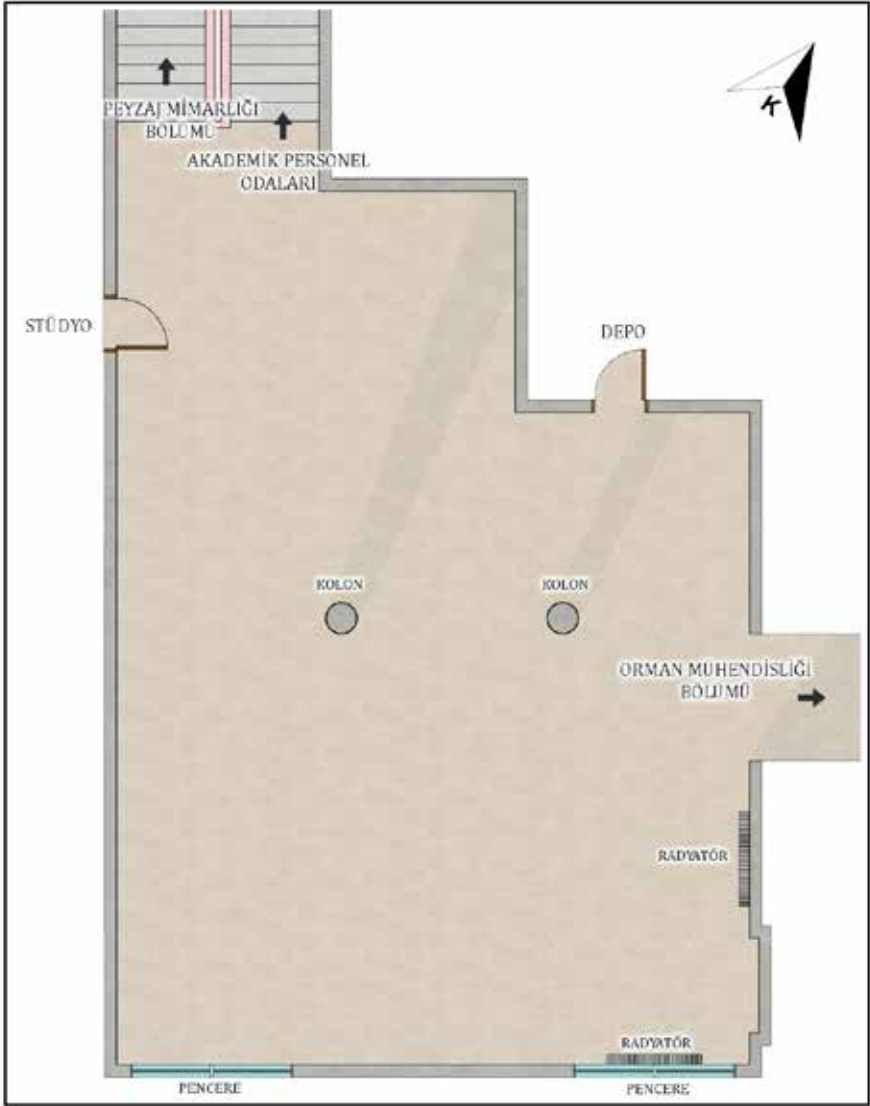
3. Mevcut Durum Analizleri

Fuaye alanı Orman Fakültesi'ndeki konumu itibariyle Peyzaj Mimarlığı ve Orman Mühendisliği bölümlerini birbirine bağlayan bir nitelikte olup mekândaki kullanıcı yoğunluğu, bu bölümlerin öğrencileri, akademik ve idari personellerinden oluşmaktadır.

Sörvey çalışmaları kapsamında, fuaye alanına üç noktadan giriş ve çıkış yapılmaktadır. Fuaye alanına, alt katta bulunan Peyzaj Mimarlığı Bölümü koridorundan, üst katta bulunan akademik personel odalarından ve Orman Mühendisliği Bölümü koridorundan ulaşılabilir.

Fuaye alanında Peyzaj Mimarlığı Bölümü proje stüdyosu ve depo bulunmaktadır. Ayrıca mekânda portatif çalışma masaları ve sergi panoları bulunmaktadır. Mekânın aydınlatılması tavadan yapılan aydınlatmaların yanı sıra iki adet pencere ile aydınlatılmaktadır. Mekânda ısınma, biri pencerenin altında olmak üzere iki adet radyatör ile sağlanmaktadır (Şekil 2).

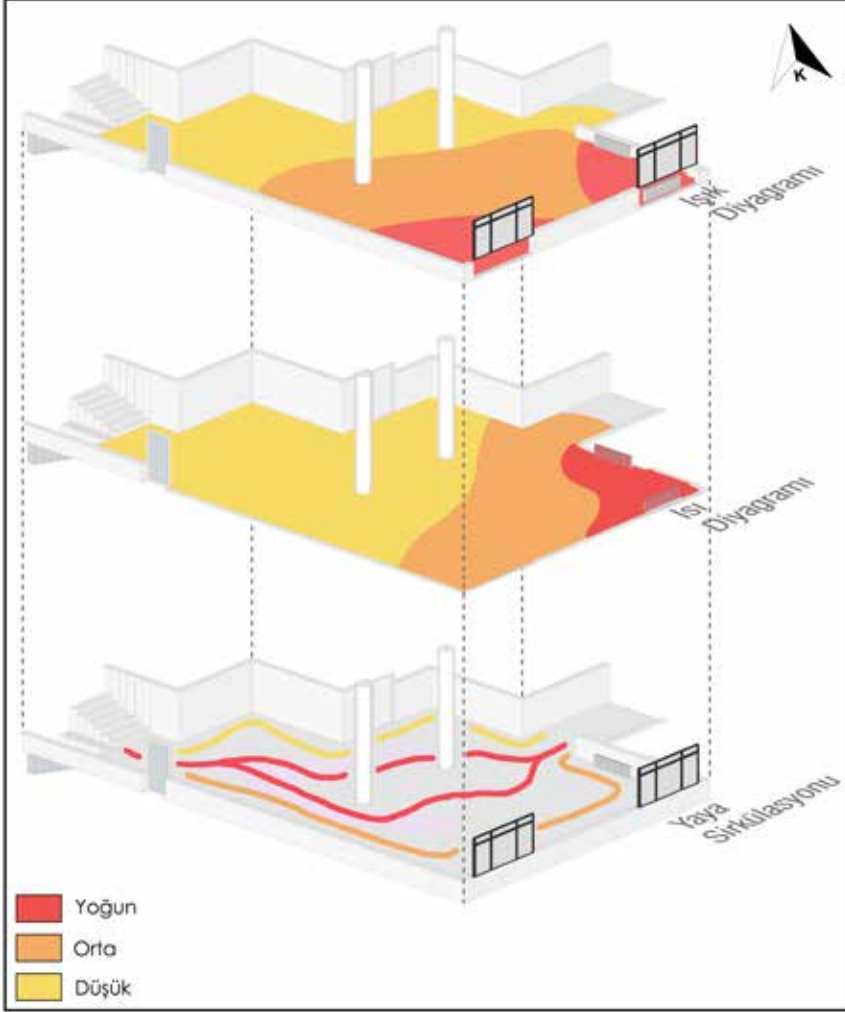

Şekil 2. Mevcut durum analizi

Öneri iç mekân bitkisel tasarım projesinde kullanılacak bitkilerin seçiminde önemli bir role sahip olan, alanın gün ışığı ve sıcaklık durumu, pencerelerin ve radyatörlerin konumları dikkate alınarak analizler yapılmıştır. Bunlar; sıcaklık, gün ışığı ve sirkülasyon analizleridir. Bu diyagramların derecelendirmesinde, kırmızı ile işaretli alanlar yüksek seviye, turuncu ile işaretli alanlar orta seviye ve sarı işaretli alanlar ise düşük seviye olarak gösterilmiştir (Şekil 3).

Fuaye alanı sıklıkla Peyzaj Mimarlığı Bölümü'nden kullanıcıların, kantin, WC ve Orman Mühendisliği koridorundaki amfiler arasında bir geçiş alanı olarak görev görmektedir. Bu sirkülasyon, alanın ana aksını oluşturmaktadır. Bu kapsamda çalışma alanındaki sirkülasyon analizini gösteren diyagram oluşturulmuştur.

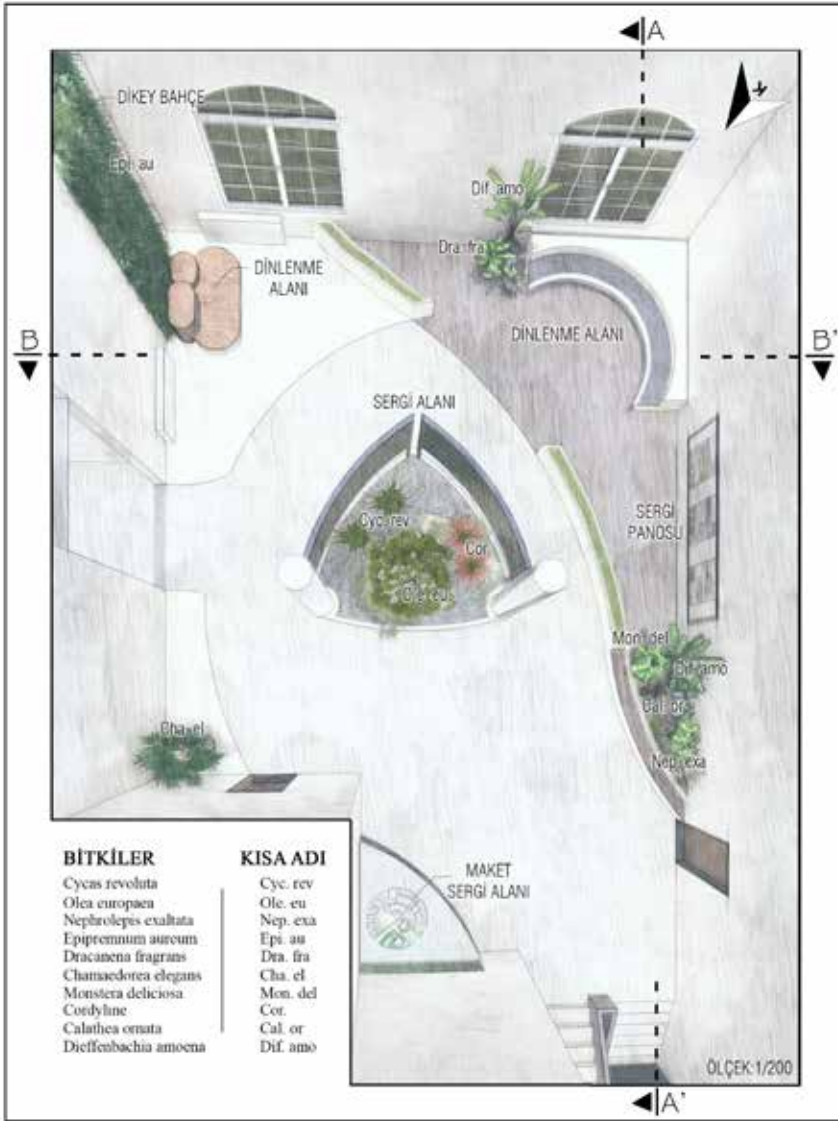
Şekil 3. Işık, ısı, yaya sirkülasyonu analizleri

4. İç Mekânda Bitkisel Tasarım Önerisi

Çalışma alanı için oluşturulan ihtiyaç listesi kapsamında, estetik ve işlevsel kaygılar ile şekillenmiş, “Bartın Üniversitesi Orman Fakültesi Fuaye Alanı İç Mekân Bitkisel Tasarım Projesi” hazırlanmıştır (Şekil 4). İhtiyaç listesini; sergi mekânı, dinlenme mekânı, dikey bahçe ve kaya

bahçesi oluşturmaktadır. Tasarımda kullanılan bitki türleri, mekânın ısı ve ışık analizlerinin yanı sıra estetik yönden tasarımı tamamlayıcı form, renk ve doku gibi bitkilerin dekoratif özellikleri dikkate alınarak belirlenmiştir (Şekil 5). Bu kapsamda;

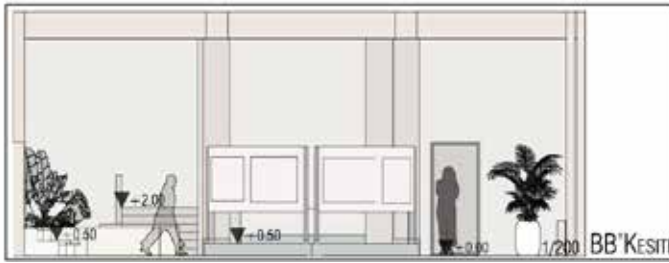
- Sıcak ve güneşli mekânları seven *Epipremnum aureum* sıcaklık ve ışık analizi dikkate alınarak radyatör ve pencerenin bulunduğu alanda dikey bahçe uygulamasında önerilmiştir.
- Keskin köşelerin yumuşatılması için *Chamaedorea elegans* kullanılmıştır.
- Mekânda doluluk-boşluk oranının sağlanması amacıyla *Dieffenbachia amoena* ve *Dracaena fragrans* tercih edilmiştir.
- Tasarımda yer verilen kaya bahçesinin vurgulanması için *Olea europaea* ve yanında farklı renk etkisinin yaratılması için *Cordyline asparagaceae* ve *Cycas revoluta* önerilmiştir.
- Fuaye alanının girişinde yer alan oturma alanında tropik bir ortam oluşturulması amaçlı olarak *Monstera deliciosa* ve *Nephrolepis exaltata* birlikte kullanılmıştır.

Şekil 4. Fuaye alanı iç mekân bitkisel tasarım projesi

Şekil 5. Bitki listesi

Şekil 6. A-A' ve B-B' kesit ve görünüşler

Tasarımın şekillenmesinde mekân içindeki mevcut sirkülasyon aksı etkili olmuştur. Mevcut durumdaki fuaye alanı kullanım yetersizlikleri nedeniyle çoğunlukla sadece bir geçiş alanı olarak kullanılmaktadır. İç mekân tasarım önerisi ile kullanıcıların fuaye alanında zaman geçirmesi ve mekân içerisinde yeni sirkülasyon ağlarının oluşturulması mekâna dinamizm kazandırması hedeflenmiştir. Fuaye alanının ortasında bulunan iki adet kolon mekânı ikiye bölmekte ve kullanımları engellemektedir. Bu nedenle, iki kolonun arasında önerilen kaya bahçesi ile bu mekânın anlam kazanması amaçlanmıştır (Şekil 7).

Şekil 7. Kaya bahçesinden bir görünüm

Oluşturulan kaya bahçesinde iç mekân tasarım çizgileriyle uyumlu sergi panolarına yer verilmiştir. Tasarlanan sergi panoları, alanın ikiye bölünmesini ve fuaye alanında yeni mekânlar oluşturulmasını sağlamıştır (Şekil 8).

Şekil 8. Sergi alanından bir görünüm

Tasarım bütünlüğünün sağlanması amacıyla dinlenme mekânını ayıran saksılar bitkilendirilerek kitlesel gruplar oluşturulmuştur (Şekil 9). Dinlenme mekânını ayıran bu saksılar, tasarımın çizgileri ile uyumlu olup mekândaki yeşil dokunun sürekliliğine katkı sağlamaktadır.

Şekil 9. *Fuaye alanı genel görünüm*

Dinlenme mekânının karşısında tasarlanmış ve sarkıcı bitkiler ile oluşturulmuş dikey bahçe ile kullanıcılar üzerinde psikolojik olarak rahatlama sağlayarak, bu mekânda dinlendirici bir atmosfer oluşturulması amaçlanmıştır (Şekil 10). Ayrıca dikey bahçenin kullanılması ile duvar yüzeyindeki keskin köşelerin gizlenmesi amaçlanmıştır.

Şekil 10. *Dinlenme alanından görünüm*

Tasarımın geneline hakim olan informal çizgilerin korunması ve köşelerin yumuşatılması amacıyla saksılı bitkiler kullanılmıştır. Fuaye alanındaki iki pencere bitkiler için yeterli gün ışığını aktaracak büyüklük ve formda olmadığından dolayı daha yüksek ve tasarıma uygun çizgilere sahip pencereler önerilmiştir (Şekil 11).

Şekil 11. *Dikey bahçe uygulaması*

Tasarımın modern ve dinamik tarzına uygun olarak tavanda kullanılan led aydınlatmalar ile mekânın aydınlatılması sağlanmıştır. Fuaye alanının girişinde yer verilen ahşap oturma mekânı ve bitkisel düzenleme ile birlikte tasarlanmıştır. Bu sayede iç mekânda kullanıcıların bitkiler ile daha fazla etkileşime bulunması sağlanmıştır (Şekil 12).

Şekil 12. Oturma alanı ile bütünlüŐik bitkisel düzenleme

5. SonuÇ

Orman Fakóltesi bünyesinde ortak kullanım özelliğine sahip fuaye alanı için önerilen iş mekân bitkisel tasarım projesi; mekânda özellikle öğrencilerin ve akademik personellerin daha konforlu zaman geçirmesini, bitkisel tasarımlar ile bitkilerin rahatlatıcı ve sakinleŐtirici etkilerinden yararlanılmasını, yalnızca bir geçiş alanı olarak kullanılan fuaye alanından ziyade, fakóltede çeşitli bilimsel ve akademik etkinlikler için tercih edilmesini sağlayacaktır. Bu bağlamda, estetik, işlevsel ve ekolojik yönden çok amaçlı kullanım özelliklerinin entegrasyonu, fuaye alanında mekânsal konfor düzeyinin dolayısıyla kullanıcı memnuniyet düzeyinin yükselmesine olanak sunacaktır.

Kaynaklar

- Atalay, E. (2004). İç Mekânda Bitkiler ve Plastik Öğelerin Tasarımında Işık ve Renk. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı, Ankara.
- Boz, A.Ö. & Cengiz, C. (2020). Innovative Spatial Design Approach: Biophilic University Campus. *Advances in Scientific Research: Engineering and Architecture*. St. Kliment Ohridski University Press. Sofia. s: 35-59.
- Boz, A.Ö. & Cengiz, C. (2019). Mekândaki İnsan-Doğa Etkileşimi: Biyofilik Tasarım. *International Black Sea Coastline Countries Symposium-II*. 20-22 Temmuz 2019. Samsun. s: 33-41.
- Cengiz, B., Kaya, B. & Yakan, O.E. (2017). Kampüs Binalarında İç Mekân Bitkisel Tasarım: Bartın Üniversitesi Örneği. 1 st International Symposium on Social Sciences and Educational Research (ISCER, 2017). 3-5 November, Antalya, Turkey. s: 1-17.
- Cengiz, B., Karaelmas D. & Karakoç M. (2019). İç Mekân Bitkilerinin İnsan Sağlığına Etkileri. *International Black Sea Coastline Countries Symposium-II*. 20-22 Temmuz 2019, Samsun, s: 561-568.
- Güçlü, K. (1999). İç Mekân Bitkileri. Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Ders Notları No:148. Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Ofset Tesisi, Erzurum.
- Oral, N. (1999). İç Mekân Süs Bitkileri. 3. Baskı. Ezgi Kitabevi Yayınları. Bursa. 374 s.
- Ulrich, R. S. (1991). Effects Of Health Facility Interior Design Of On Wellness: Theory And Recent Scientific Research. *Journal Of Health Care Design*, 3, 97-109.
- Yazgan, M. E., Uslu, A. & Özyavuz, M. (2013). *İç Mekân Bitkileri ve Tasarımı*. Ankara Üniversitesi Yayın No:1609, Ders Kitabı:561, Ankara Üniversitesi Basımevi. 280 s.
- Wolverton, B.C., Johnson, A. & Bounds, K. (1989). Interior Landscape Plants For Indoor Air Pollution Abatement. Final Report. (NASA, Stennis Space Center, Houston).

Bölüm 27

MADEN SAHASINDAN BOTANİK BAHÇESİNE BİR EKOLOJİK DÖNÜŞÜM: EDEN PROJECT

Nilüfer KART AKTAŞ¹

---

¹ Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Orman Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü,
Türkiye, niluferk@istanbul.edu.tr

1.GİRİŞ

Günümüzde kökeni insanın doğaya egemen olma düşüncesi ile şekillenen ve insanın kendisinin neden olduğu çevre sorunları ile karşı karşıya kalınmıştır. İklim değişikliği ve etkileri, enerji bunalımı, çevre kirliliği, kuraklık, kıtlık, sel felaketleri gibi çevre sorunları her geçen gün artarak devam etmektedir. Aşırı kaynak tüketimi ve kirlilik olarak özetlemenin mümkün olduğu küresel sorunlar, gezegenin kaynaklarının sürdürülemez biçimde tüketildiğinin; ekosistemlerin ücretsiz olarak sunduğu hizmetlerin (su arıtma, hava temizleme, gıda üretimi, sel önleme vb.) kapasitesinin aşıldığının göstergesidir (Barlas, 2013; Yılmaz, 2019).

1995 Kimya alanında Nobel ödülü sahibi Paul Crutzen, ödül konuşmasında artık vahşi doğadan bahsedemeyeceğimizi, gezegenin en uzak noktalarının bile insan etkisinin oluşturduğu karbon ve nitrojen emisyonuna maruz kaldığını açıklamıştı. Crutzen'in anthropocene çağı olarak adlandırdığı bu çağda, insandan bağımsız bir doğanın varoluşu imkansızdı (Url 1). Tüm canlıların yaşam alanını oluşturan doğadan ve doğal kaynaklardan en çok yararlanan insan, doğaya yine en çok zararı veren olmuştur. İnsan, sahip olduğu yetenekler nedeniyle doğanın kendisine verdikleri ile yetinememiş ve sürekli doğayı değiştirip dönüştürme eğiliminde olmuştur. İnsanların doğal çevre üzerinde yaptıkları değişim faaliyetleri sonunda ekosistemdeki doğal dengenin bozulması çok tehlikeli çevre sorunlarına neden olmaktadır.

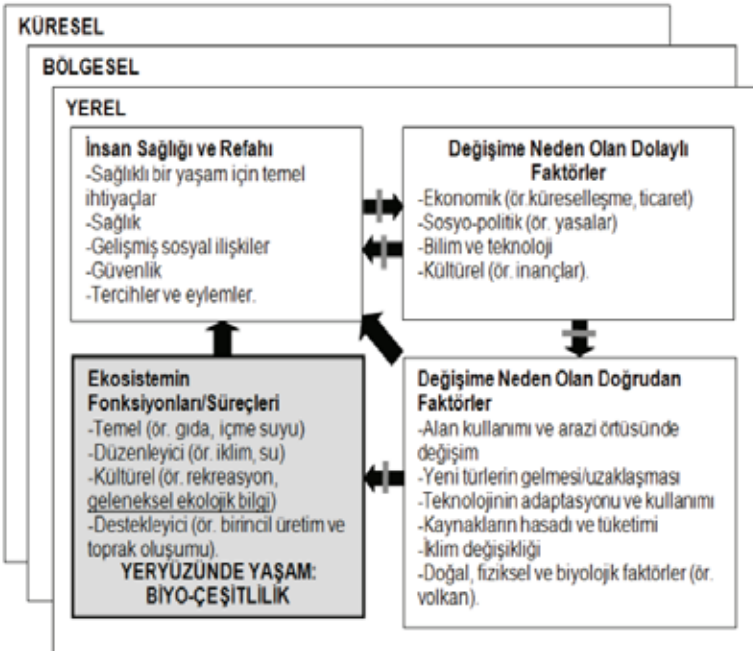
Ekosistemlerdeki değişimlerin insanlık açısından sonuçları ve potansiyel önlemlere ilişkin karar vericilerin ihtiyacı olan bilgiyi sağlamak amacıyla 'Binyıl Ekosistem Değerlendirmesi' programı, 2001 yılında Birleşmiş Milletler tarafından başlatılmış ve 2001-2005 yılları arasında Dünya Araştırma Enstitüsü (World Resources Institute) tarafından hazırlanmıştır. Programda insan ve ekosistemin süreçleri arasındaki karşılıklı etkileşimi temel alınmıştır. Binyıl Ekosistem Değerlendirme yaklaşımı dört unsurdan oluşmaktadır:

- Ekosistemin fonksiyonları (Ecosystem services): İnsanların ekosistemlerden sağladığı temel yararları ifade eder. Bu yararlar tedarik hizmetleri, düzenleyici hizmetler, kültürel hizmetler ve destekleyici hizmetler şeklinde dört grupta sınıflandırılmıştır. Ekosistem fonksiyonlarında oluşan herhangi bir değişim (ör. tıbbi ve aromatik bitkilerin aşırı toplanması) insan sağlığı ve refahını (ör. gıda güvenliği) doğrudan etkilemektedir.

- Değişime neden olan doğrudan faktörler (Direct drivers of change): Ekosistem süreçlerini doğrudan etkileyen faktörlerdir (ör. doğal kaynakların aşırı ve bilinçsiz kullanımı, iklim değişikliği ve tarımsal kimyasalların aşırı kullanımı). Bu faktörler doğrudan insan sağlığı ve refahını etkilemektedir.

• Değişime neden olan dolaylı faktörler (Indirect drivers of change): Ekosistem süreçlerini dolaylı olarak etkileyen faktörlerdir (ör. kırsaldan kente göç, ticaret ve küreselleşme). Ancak, insan sağlığı ve refahını doğrudan etkilemektedir.

• İnsan sağlığı ve refahı (Human well-being and poverty reduction): Binyıl Ekosistem Değerlendirme yaklaşımına göre insan sağlığı ve refahı beş bileşeni (ör. sağlıklı bir yaşam için temel ihtiyaçlar, sağlık, güvenlik ve gelişmiş sosyal ilişkiler) kapsar. Değişime neden olan doğrudan ve dolaylı faktörler ve ekosistem süreçlerinde değişim insan sağlığı ve refahını doğrudan etkilemektedir (Çetinkaya Çiftçioğlu, 2015; Çetinkaya, 2009, MEA, 2005) (Şekil 1).

Şekil 1. Binyıl Ekosistem Değerlendirme yaklaşımı (MEA, 2005; Çetinkaya Çiftçioğlu, 2015)

Ekosistemlerdeki değişimler, doğrudan ve dolaylı olarak büyük bir oranla insan etkisiyle meydana gelmektedir. 2020 yılında en büyük çevre problemleri, sera gazı emisyonları, fosil yakıtların kullanımı, bunlarla mücadele etmeyen ve konu ile ilgili antlaşmaları imzalamayan, destek vermeyen hükümetler, kıtlık, biyolojik çeşitlilik kaybı, plastik kirliliği, ormansızlaşma, hava kirliliği, tarım, fosil yakıtlardan kaynaklı küresel ısınma, buzulların erimesi, gıda ve su güvenliğindeki açıklar olarak sayılabilir (Url 2). Arazi kullanımlarındaki değişimler de doğrudan etkili olan faktörlerdir. Arazi kullanımlarındaki değişimlerin en yıkıcı olanlarından biri de maden faaliyetleridir. Madencilik faaliyetleri, ormansızlaşma,

toprağın bozulması gibi nedenlerle bölgenin tüm ekosisteminin yok olması ve topoğrafyanın değişimine neden olmaktadır.

Madencilik, genellikle ormanlık alanlar, tarım alanları, dere yatakları gibi alanlarda faaliyet gösterdiği için bu alanlara ekolojik, ekonomik, sosyolojik, morfolojik ve görsel olarak yoğun olumsuz izler bırakmaktadır. Madencilik faaliyetlerini yapan kurumlar, yükümlülükleri gereği bozulan doğanın onarımını yapmak zorundadırlar. Ancak genellikle maalesef doğanın kendi başına terk edilmesi ile sonuçlanmaktadır.

Madencilik faaliyeti yapılan alanın madencilik sonrası kullanımı için hazırlanmasına yönelik bir dizi ıslah çalışması yapılır. Islah; madenciliği tamamlayan, ona ilave tek bir aşama değil, madencilik planlarıyla eş zamanlı olarak başlatılan, maden çıkarma ve sonrasındaki safhalarda da devam eden bir dizi faaliyetten oluşur (Şimşir ve ark., 2007).

Bu faaliyetler, restorasyon, rekültivasyon ve rehabilitasyon olarak tanımlanmaktadır.

- Restorasyon (restoration): maden alanlarının işletme sonrası madencilik öncesindeki orijinal duruma getirilmesi,
- Rekültivasyon (reclamation): madenciliği de içine alan endüstriyel bir kullanım sonrası terk edilen alanın yeniden yararlı hale getirilmesi,
- Rehabilitasyon (rehabilitation): madencilik yapılmış alanda tamamen yeni ve ilkinden farklı bir kullanım için gerekli şartların oluşturulmasıdır (Down ve Stocks'a 1977; Şimşir, vd., 2007).

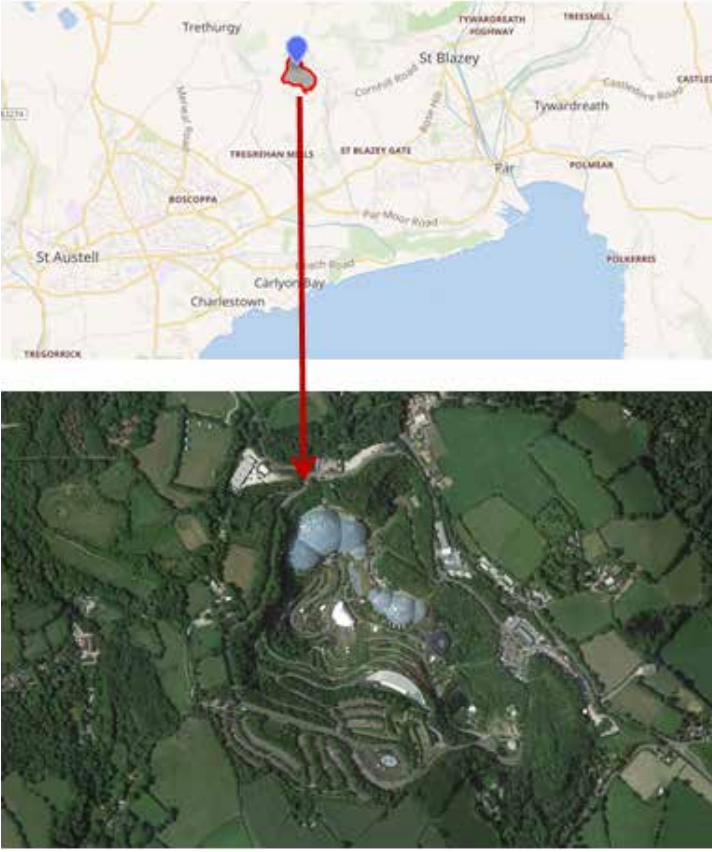
Madencilik faaliyetleri sonrasında tahrip olmuş, bozulmuş alanın ekolojik değerlerinin yeniden kazandırılabilmesi için doğa onarımı çalışmaları yapılmaktadır.

Ekosistemin bozulması ile bu bozulmaya peyzaj onarımı ile çözümler aranmaktadır. Ekolojik olarak bozulmuş, tahrip edilmiş doğanın onarımı için bütüncül bir çalışmaya ihtiyaç vardır. Bu çalışma süreci reklamasyon, restorasyon, bitkilendirme gibi birçok adımı içinde barındıran bir planlama sürecini içermektedir.

Peyzaj onarımı, bozulmuş alanların tekrar doğaya kazandırılması, bozulan ekolojik dengenin, yeniden kurulması, canlılar için yaşam alanları yaratılması, görsel peyzaj kalitesinin artırılması, ekosistem hizmetlerini yeniden sunabilmesinin sağlanması nedeniyle çok önemli bir süreçtir.

2. KİL MADENİNDEN BOTANİK BAHÇESİNE: EDEN PROJECT

Eden Projesi, St. Austell, Cornwall, İngiltere'de bulunan 220 bin metrekare alana sahip büyük çaplı bir çevre kompleksidir (Şekil 2).

Şekil 2. Eden Projesi'nin konumu (Url 3)

Eden Projesi, 160 yıldır faaliyet gösteren ancak artık işlevini yitiren, 220 bin m² alansal büyüklüğünde ve 50 metre derinliğindeki bir kil ocağının büyük bir botanik bahçesine dönüşüm projesidir (Şekil 3). Projede biyom¹ adı verilen devasal ölçekte seralar bulunmaktadır.

Projenin inşaatına 1998 yılında başlanılmış ve 17 Mart 2001 tarihinde kapıları açılmıştır. Uygulama esnasında alanın bozuk bir toprak yapısı ve bozulmuş bir topoğrafyası olması nedeniyle birçok sorunlarla karşılaşmıştır. Karşılaşılan ilk problem, inşaatın ilk aylarında yoğun yağın yağışlar nedeniyle çukura 43 milyon litre su dolması olmuştur. Suyun boşaltılması ve özel bir drenaj sisteminin tasarlanması ile çözülmüştür.

1 Biyom (Büyük hayat zone, büyük yaşam kuşağı): Dünyadaki büyük iklim kuşaklarındaki (tropik, subtropik, vb.) koşullara uyum sağlamış canlı toplumlarının oluşturduğu birlikler. Büyük yaşam kuşağı olarak da adlandırılan biyomların her biri benzer bitki ve hayvan topluluklarından oluşurlar. Bu biyomlar çoğunlukla o iklim kuşağında hakim olan bitki toplumlarının adıyla anılırlar. Örneğin, tropikal yağmur ormanları, maki, savan, ılıman bölge yaprak dökken ormanlar, tundra, vb.

Yaşanılan diğer bŸyŸk problem ise alan yŸzeyinin inşaat tutmayacak kadar gevşek yapısıdır. Bunun için evlerden çıkan yeşil atıklar dŸnŸřtŸrŸlerek elde edilen maddeye ormandan getirilen ağaç kabukları eklenmiş ve oluşan karışım ocaktaki mevcut killi toprakla harmanlanmıştır. Ayrıca her bitkinin ihtiyaı olan Ÿzel toprak ise tek tek kendi Ÿlkelerinden taşınarak getirilmiş ve bu da çok maliyetli ve uzun bir sŸre olmuşur.

şekil 3. *Proje alanının Ÿncesi ve inşaat aşamaları*

Projede biyom adı verilen 2 adet sera bulunmaktadır ve her biyom dŸrt adet birbirine bağlı şeffaf kŸrelerden oluşmaktadır. Bu seralarda farklı iklim ve ortamlardan toplanan binlerce bitki yer almaktadır (şekil 4).

şekil 4. *Projenin tamamlanmış hali ve biyomlar*

Biyomlar, Yağmur ormanları biyomu (Rainforest Biome) ve Akdeniz Biyomu (Mediterranean Biome) olmak üzere 2 farklı iklim tipini barındırmaktadır. Yağmur ormanları biyomunda sıcak ve nemli bir ortam ve yağmur ormanlarının tropik bitkileri (Şekil 5), Akdeniz biyomu ise daha ılık bir iklim ve Akdeniz bölgesinin bitkilerini (Şekil 6) içermektedir. Ayrıca alanda bir de açık alanda biyom (Outdoor Biome) oluşturulmuştur.

Şekil 5. Yağmur ormanları biyomunun içinden bazı görseller

Şekil 6. Akdeniz biyomunun içinden bazı görseller

2005 tarihinde son eklenen yapı, eğitim tesisi olarak inşa edilen “Çekirdek/The Core” olmuştur. Böylelikle Eden projesi sadece seralardan oluşan bir botanik bahçesi olmayıp, aynı zamanda içinde hemen her yaş grubuna çeşitli eğitimlerin verildiği, aktivitelerin düzenlendiği bir alan haline gelmiştir. Yapı içinde sınıflar, atölye alanları, bir sergi salonu ve bir kafeyi içermektedir (Şekil 7).

Şekil 7. Çekirdek/The Core adlandırılan alan

Alan, yaratıcı liderlik kursları, topluluk atölyeleri, peyzaj tasarımı, sürdürülebilirlik, sürdürülebilir turizm yönetimi, bahçe bitkileri, arazi ve ekolojik restorasyon gibi konularda kurslar, çocuklar için eğitim atölyeleri ve doğayı keşfedici parkurlar gibi aktiviteleri barındırmaktadır. Ayrıca maceraya dayalı etkinliklerde bulunmaktadır (Şekil 8,Şekil 9).

Şekil 8. Alandaki aktivitelere bazı örnekler (Url 4)

Şekil 9. Alandaki aktivitelere bazı örnekler

Açık alanlarda her adımda ayrı bir detay ile karşılaşılmaktadır, bitkilerin türleri, yetiştirme ortamlarına, bitkilerin tohumlarına, bitkilerin köklerine ve nerelerde kullanıldıklarına dair bilgiler, iklim değişikliği, biyoçeşitlilik ve ekolojik döngüyle ilişkin birçok bilgi yazılı ve görsel olarak sunulmaktadır (Şekil 10, Şekil 11).

Şekil 10. Alandaki yazılı ve görsel bilgilendirme panoları

Şekil 11. Alandaki yazılı ve görsel bilgilendirme panoları

Ayrıca alanda atıklardan yapılan çeşitli objeler ile evre kirliliğine karşı da dikkat çekmeye çalışmaktadır (Şekil 12). Sanat bu projenin önemli başlıklarından bir tanesi olmuştur. Alanda gizli köşelerde bambaşka heykellere de rastlanılmaktadır. (Şekil 13).

Şekil 12. Elektrikli hurdalardan oluşturulan 3,3 ton ağırlığında ve 7m. boyundaki robotik heykel.

Şekil 13. *Havva heykeli, çevredeki doğal güzelliği yansıtan aynalı yüzü ve uzayan kıvrımlı saçları ile alanın en favori heykellerinden biridir (Url 4)*

Eden projesi birçok rekora imza atmıştır. İnşaat sırasında biyomların yapılabilmesi için kurulan iskele toplamda 370 km. uzunluğu ile Guinness Rekorlar Kitabı'na girmiş, projenin hikayesini anlatan 'Eden' isimli kitap 21. yüzyılın en çok satan çevre kitabı olmuş, açıldığı tarih olan 2001 Mart ayından Haziran ayına kadar 1 milyondan fazla ziyaretçi ile ziyaretçi rekoru kırılmış ve Times dergisi tarafından dünyanın sekizinci harikası ilan edilmiş bir proje olmuştur.

SONUÇ

Günümüzde yaşanan felaketler, pandemi süreçleri ile kıtlık ve kuraklık gibi öngörülen felaketlerle baş edebilmemizin tek yolu doğaya, ekosistemlere zarar vermemektir. Ancak, insanoğlunun doğayı kendi çıkarlarına göre hızla kullanmaya, doğayı ve ekosistemi tahrip etmeye ve hatta yok etmeye devam edeceği aşikardır.

Madencilik faaliyetleri gibi alanın ekosistemini yok eden, topoğrafyasını bozan faaliyetlerin sonunda mutlaka peyzaj onarımı gereklidir. Bozulmuş alanların ekolojik dengesinin sağlanması ve tekrar bir ekosistem oluşturularak doğaya yeniden kazandırılması gittikçe azalan doğal alanların artırılması açısından çok önemlidir. İnsan eliyle bozulan doğanın yine insan eliyle düzeltilmesi bu süreci hızlandıracaktır.

Eden projesi örneğinde olduğu gibi bozuk alanlar, yeni bir planlama yapabilmek için fırsat sunarlar. Eden projesi, bozuk bir alanın nasıl bir cennet bahçesine dönüşebileceğinin önemli bir örneğidir. Çok fazla

emek ve çok ciddi bir kaynak ihtiyacı olsa bile bu alanlar tekrar doğaya kazandırılabilir. Yine Eden projesi bir alanın rehabilitasyon süreçlerini, karşılaşılan zorlukları anlama ve bu zorluklarla mücadele yöntemlerini değerlendirebilme açısından da önemli bir örnek olmaktadır. Ekolojik dengesi, topoğrafyası, görselliği gibi birçok anlamda bozulmuş bir alanın yeniden doğaya kazandırıldığı bu proje ile alana işlev kazandırılarak her yaş grubuna hitap eden eğitim, rekreasyon, dinlenme, estetik, farkındalık yaratma, bilinç oluşturma, doğa sevgisi aşılama, doğada vakit geçirme, ekolojik izleme gibi birçok önemli faaliyet bir arada hizmete sunulmuştur. Özellikle çocuklara yönelik doğada oyunlar, parkurlar, eğitici görsel pano ve objeler çocukların doğaya karşı sevgisini ilgisini ve özenini arttıracaktır. İklim değişikliği, fosil yakıt kullanımları, sera gazı etkisi gibi birçok doğanın dengesini bozan ve zarar veren durumlar hep insan kaynaklıdır. Başta çocuklara olmak üzere tüm insanlara bu sevginin verilmesi ve doğa ile mücadele değil doğayla birlikte yaşamamız gerekliliğin bilinci aşılırsa gelecekte de dünyamız var olmaya devam edecektir.

KAYNAKLAR

- Barlas, N. 2013. Küresel Krizlerden Sürdürülebilir Toplumla Çağımızın Çevre Sorunları. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Çetinkaya Çiftçioğlu, G., 2015. Geleneksel Ekolojik Bilginin Kültürel Peyzaj Planlamada Rolü: Biyo-Kültürel Peyzajlar. 2. International Sustainable Buildings Symposium 28-30 May Ankara. <https://pdfs.semanticscholar.org/7a68/6c3dc1b25f8541a6eeb42cc81c4bb0f8ec38.pdf>
- Çetinkaya, G., 2009. Challenges for the Maintenance of Traditional Knowledge in the Satoyama Ecosystems, Noto Peninsula, Japan. *The Journal of Human Ecology Review* 16 (1), 27-40.
- Down, G. and Stocks, J. 1977. *Environmental Impact of Mining*, Essex: Science Publishers Ltd., sf. 11-17.
- MEA, 2005. Millennium Ecosystem Assessment, "Ecosystem and Human Well-being: Policy Responses", Volume 3, (2005).
- Şimşir, F., Pamukçu, Ç. ve Özfırat, M. K., 2007. Madencilikte Rekültivasyon ve Doğa Onarımı. *DEÜ Mühendislik Fakültesi Fen ve Mühendislik Dergisi* 9 (2): 39-49.
- Yılmaz, F. H., 2019. Sürdürülebilirlik Bağlamında Yeşil Kent Yönetimi: Avrupa Yeşil Başkentleri Üzerinden Bir Değerlendirme. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- URL 1. <https://yesilgazete.org/doga-peyzaj-insan-iliskisi-uzerine-eburu-bingol/>
- URL 2. <https://earth.org/the-biggest-environmental-problems-of-our-lifetime/>
- URL 3. <https://earth.google.com/web/@50.36065565,4.74435613,50.29993038a,1741.72316525d,35y,0h,0t,0r>
- URL 4. <https://edenproject.com>

Bölüm 28

KENTSEL AÇIK-YEŞİL ALANLARDA SOSYAL ETKİ VE SOSYAL DAVRANIŞLAR

Filiz ÇELİK¹

---

¹ Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü,
Konya-Türkiye, filiz@selcuk.edu.tr

GİRİŞ

Sosyal psikoloji, psikoloji ile sosyolojinin ortak bir alt dalı olup bireylerin toplumdaki davranışlarının başkalarının davranış ve düşüncelerinden nasıl etkilendiklerini araştırmaktadır. Sosyal etki ve sosyal davranış ise sosyal psikolojinin araştırma konuları arasında yer almaktadır. İnsanın sosyal çevresiyle etkileşimi sosyal etkiyi; sosyal etki de sosyal davranışı ortaya çıkarmaktadır (Ertürk, 2010).

Biyolojik, psikolojik ve sosyal bir varlık olan insan, toplum içinde yaşamaktadır ve yaşamı boyunca farklı mekanlarda bulunmaktadır. Özellikle kent yaşamında kamusal mekanları paylaşmak ve bu mekanlarda bazı kurallara uymak zorundadır. Sokaklar, meydanlar, parklar, açık alanlar kentlinin toplanacağı, birbirleriyle karşılaşacağı, kaynaşacağı, bireysel veya birlikte kendini ifade edecekleri, kentli kültürü yaratacakları özgürlük ve toplumsal-davranışsal uzlaşma alanlarıdır (Erdönmez ve Akı, 2005).

Kentsel açık-yeşil alanlar, fiziksel bir mekân olmasının ötesinde kullanıcıların diğer kullanıcılar ile iletişime geçtiği, sosyal etki yaşadığı ve sosyal davranışlar sergilediği mekanlardır. Kentsel açık-yeşil alanların sosyal, kültürel, ekonomik, ekolojik, sağlık, eğitim ve fiziksel işlevleri kullanıcılar arasında sosyal etki yaratmaktadır. Bu bağlamda kentsel açık-yeşil alanlar sosyal etkinin en fazla yaşandığı ve sosyal davranışların sergilendiği yerlerdir. Bu etkileşimleri kültürlerarası etkileşim, suç önlemeye yönelik etkileşim, birbirini tanımayan kullanıcılar arası etkileşim, arkadaş ve akrabalarla etkileşim, ebeveyn ve çocuklar arası etkileşim, kuşaklararası etkileşim, cinsiyet etkileşimi, göçmenler ve yerel halk arasındaki etkileşim olarak saymak mümkündür (Çelik ve Aslantaş, 2018). Ortaya çıkan bu sosyal etkiler kullanıcıların kişisel mekân, egemenlik alanı, mahremiyet, kalabalıklaşma ve yalıtılmışlık, kendileme ve uyma (itaat, özdeşleşme ve benimseme) gibi sosyal davranışlar geliştirmelerine neden olmaktadır. Kentsel açık-yeşil alanların, kent içindeki yeri ve önemi, sahip olduğu işlevlerin yanı sıra yoğun sosyal etkinin gerçekleşmesine bir araç olarak katkı sağlamasıdır.

Kentsel açık-yeşil alanların mekânsal tasarım özellikleri kullanıcıların davranışını etkilemektedir ancak bu çalışma kullanıcıların birbirlerinin davranışları üzerindeki sosyal etkileri açıklamaya yöneliktir.

SOSYAL PSİKOLOJİ

Sosyal psikoloji bireyin, bireyler arası ve sosyal çevreyle olan ilişkilerini, sosyal deneyim ve davranışlarını, grup üyeliğinin nitelikleri veya bir toplum içinde bulunmanın bireyin, tutum ve davranışları ile inançları üzerindeki etkilerini inceleyen bir disiplindir (Ertürk, 2010).

Sosyal Psikoloji, sosyoloji ile psikolojinin kesişim noktasında bulun-

maktadır. Psikoloji temelli sosyal psikoloji, olayları “içten-dışa” (bireyden çevreye) doğru incelemektedir. Temel amaç, bireyin davranışlarını ve bunun nedenlerini sosyal çevre içinde fakat birey düzeyinde anlamak ve açıklamaktır. İncelenen birey ve onun toplum tarafından etkilenen tutumları, güdüleri, duyguları, öğrenme ve algılarıdır. Sosyoloji temelli sosyal psikoloji, olayları “dıştan-içe” (çevreden bireye) doğru incelemektedir. Bu yaklaşım kişinin iç olaylarıyla değil, kişiler arası etkileşimle ilgilenmektedir. Araştırma birimi, bireyden daha geniş olan sosyal çevre ya da sosyal gruplardır. Sosyoloji, çalıştığı olayları toplum düzeyinde inceler; sosyal psikolojide ise araştırma birimi daha dardır (birey-çevre etkileşimi) ve bireyin davranışının da bu etkileşim içinde bir yeri vardır (Kağıtçıbaşı, 2004). Psikoloji temelli sosyal psikolojide birey ön plana çıkarken sosyoloji temelli sosyal psikolojide sosyal etki ve sosyal çevre ön plana çıkmaktadır (Ertürk, 2010).

Davranış, uyaranlara ya da çevreye karşı bir reaksiyon olarak tanımlanmaktadır. İnsanın yaşamı boyunca davranışları, çevresel etkilere bağlı olarak sürekli değişmektedir (Engin ve ark., 2008). Birey-çevre etkileşimi kapsamında;

- Sosyal çevre (aile, akrabalar, arkadaşlar, toplumdaki bireyler ve farklı gruplar vb.)
- Kültürel çevre (yasalar, gelenek ve görenekler, etik değerler, görgü kuralları vb.)
- Fiziksel çevre (doğal çevre ve yapılı çevredeki yaşam alanları, sinema, tiyatro, konser ve sergi salonları, alış-veriş merkezleri, açık-yeşil alanlar gibi kamusal alanlar) etkili olmaktadır (Ittelson, 1960).

Psikoloji bilimi açısından birey-çevre etkileşimi karşılıklı olup birey çevresini değiştirirken aynı zamanda sosyal, kültürel ve fiziksel çevre de bireyin davranışlarını değiştirmekte ve dönüştürmektedir. Mekân tasarımı yaklaşımları da insanın çevreden etkilendiğini ve çevrenin de insan davranışından etkilendiğini kabul etmektedir (Tan, 2019).

Mimarlığın görevi insan için yaşanabilir yapılı çevreler yaratmak olduğuna göre sosyal bir varlık olarak insanın yaşadığı çevre ile etkileşiminin, insan-çevre davranış ilişkisi içinde incelenmesi gereği ortaya çıkmaktadır. Birey-çevre etkileşiminde, fiziksel çevre ve sosyal çevre birlikte etkin bir rol oynamaktadır. Kişiler bu etkileşim içinde tanımlı rollerine uygun olarak davranışlarda bulunurlar. Sosyal bir varlık olarak bireyin çevresi ile etkileşimini yönlendirip biçimlendiren aynı zamanda mimarlık disiplini içinde, mekân tasarımında büyük önem taşıyan kişisel mekân-kişiler arası uzaklık, mahremiyet ve egemenlik alanı gibi bazı kavramlar insan-çevre ilişkisi bağlamında incelenmesi gereken konulardır. Bu kavramların mekânsal kurgularda “Algı Psikolojisi” konusu ile ilişkili olarak

incelenmesini gerekmektedir (Uzunoglu ve Ozer, 2014).

SOSYAL ETKİ

Kökleri sosyal psikolojiye dayanan “Sosyal Etki Kuramı” bireyin inançlarının, tutumlarının ya da davranışlarının çevresindeki kişilerden etkilendiğini açıklayan bir kuram olarak geliştirilmiştir (Yüksel, 2018).

Sosyal etki birçok meslek disiplini tarafından ele alınmış ve tanımlanmıştır. Sosyal Etki Kuramı, diğer insanların birey üzerindeki etkisini açıklamak amacıyla Latané tarafından ortaya koyulmuştur. Latané, sosyal etki kuramını, psikolojik iyilik halinde, nesnel duygularda, bilişlerde, inançlarda, değerlerde, davranışlarda, gerçek, hayali veya açıkça belirtilmeyen kişilerin varlığının ortaya çıkardığı değişiklikler olarak tanımlamaktadır (Abayhan, 2013). Sosyal etki genel anlamda, “yapılan bir aktivite sonucu ortaya çıkan değişim” veya “bir eylem, aktivite, proje veya program sonucu farklı insanlar üzerinde oluşan etkiler” olarak tanımlanabilir bu doğrultuda sosyal etki, insanların yaşam şekillerinde, kültürleri ve ortak inançlarında, toplumlarında, çevrelerinde, sağlıkları ve esenliklerinde, kişisel ve mülki haklarında ve son olarak korkuları ve isteklerinde ortaya çıkan değişimlerdir (Müftügil Yalçın ve Güner, 2015). Bu değişimler her zaman aynı yolla veya aynı süreçle gerçekleşmemekte aksine farklı süreçler yoluyla da sosyal etki ortaya çıkmaktadır (Yıldız, 2016).

Toplumun, bireyin davranışlarının biçimlenmesi ve değişmesi yönünde yaptığı etki sosyal etkidir. Sosyal etki genelde iki biçimde gerçekleşir:

- Birey, başka kişi ya da kişilerle yüz yüze ilişkiler içindeyken etkilendir ve davranışlarını biçimlendirir. Bireyler arası birebir iletişimin olduğu ortamlarda sosyal etki gerçekleşir.
- Birey, başka kişi ya da kişilerin fiziksel varlığı olmaksızın onların önceden oluşturduğu duygu ve düşüncelerinden etkilenecek davranışlarını biçimlendirir (Anonim, 2020).

Kentsel açık-yeşil alanlarda sosyal etki, birey-birey ve birey-çevre etkileşimi sonucunda kullanıcılar üzerinde oluşan olumlu veya olumsuz etkileşim ve değişim olarak ifade edilebilir. Toplumun tüm bireylerinin ortak kullanım alanları olarak tanımlanan kamusal alanlar arasında yer alan kentsel açık-yeşil alanlar, insanların diğer insanlarla ve çevresiyle iletişime ve etkileşime geçtiği alanlar olarak önem taşımaktadır. Sosyal etki çerçevesinden, kentsel açık-yeşil alanlarda, insanların bireysel veya gruplar şeklinde bulunmaları ve aktivitelere katılmaları sonucu farklı sosyal davranış biçimleri ortaya çıkmaktadır. Kentsel açık-yeşil alanlarda birey-çevre arasında karşılıklı etkileşim sonucu, sosyal çevre tarafından etkilenen, kontrol edilen ve sınırlandırılan insan davranışlarının açıklanması gerekmektedir.

Kentsel açık-yeşil alanlarda oturma, dinlenme, kitap okuma, piknik

yapma, aile veya arkadaşlarla ortak bir şeyler yapma, sosyal, kültürel ve sportif etkinliklere katılma, yeni insanlarla tanışma, sonucu kullanıcılar ortaya çıkan olumlu veya olumsuz etkileşim ve değişim yeşil alanların sosyal etkisinin göstergeleridir (Çelik ve Aslantaş, 2018).

SOSYAL DAVRANIŞ

Sosyal davranış, bireyler arası ilişkilerde yasal zorunluluklar dışında uyulması gereken saygı ve nezaket kurallarıdır. İnsan, yaşadığı toplumu etkiler ve toplumdaki etkilenir. Bu nedenle insan davranışlarının çoğu sosyal çevrenin etkisiyle şekillenmektedir (Demirkaya, 2012). İnsan içinde yaşadığı çevreden etkilenerek toplumun beklentilerine göre davranmasına sosyal davranış denir. Buna göre birey davranışlarını içinde bulunduğu sosyal çevreye göre ayarlamaktadır (Anonim, 2020).

Sosyal davranışın kökeni ve İngiltere'deki görgü kuralları (etiquette) anlamını, Fransa Kralı XIV. Louis'in Versailles Sarayı'nın çimlerinin çiğnenmesini önlemek için astırdığı "çimlerden uzak durun!" ikazından almaktadır. Bu ikaz işaretleri zaman içinde insanların nerede ve nasıl durması, ne yapması gerektiğine ilişkin davranış kuralları olarak algılanmıştır. Batı toplumlarında giyim kuşamdan sofraya adabına değin bir dizi sosyal davranış kuralları geliştirilmiştir (Demirkaya, 2012).

Davranış, herhangi bir fiziksel çevrede ortaya çıkmaktadır, günlük yaşamın sürdüğü, kamusal alanlara özele tüm mekânsal farklılıklar, davranış üzerinde farklı etkiler oluşturmaktadır. Bu noktada davranışın tek sebebi mekân değildir, kültürel ve sosyolojik etmenler de davranış etkiler ancak aralarındaki ilişki karmaşık süreçler barındırmaktadır. Karmaşık davranış sürecinin mekânsal yönü mimarlık disiplinlerinin (kent, peyzaj, iç mimarlık) önemini ortaya koyarken çevre psikolojisi de bu ortaklıktan faydalanmaktadır (Erdönmez ve Akı, 2005).

KENTSEL AÇIK-YEŞİL ALANLARIN İŞLEVLERİ

İnsan-mekân etkileşimi kapsamında, insanların birbirleriyle olan ilişkisini inceleyen bilim insanları, kamu hayatını düzenleyebilen, kolaylaştıran ve sosyal etkileşimi destekleyebilen açık kamusal alanlar olarak açık-yeşil alanları ön plana çıkarmıştır. İnsanlar, zamanlarının çoğunu diğer insanlarla bir araya gelmek ve çeşitli etkinliklere katılmak için kentsel açık-yeşil alanlarda geçirmektedir. Dolayısıyla kentsel açık-yeşil alanlar, insanların sosyalleşme ihtiyacını karşılayan ve sosyal hayatı geliştirme işlevini üstlenirler (Alpak, 2017).

Birey ile sosyal, kültürel ve fiziksel çevresi arasında duyuşal, algısal ve işlevsel bağlara dayanan bir etkileşim vardır. Farklı form, amaç ve işlevlerle oluşturulan kentsel açık-yeşil alanlar, kullanıcılar için çok yönlü ola-

rak sosyal etki meydana getirebilir. Kentsel açık-yeşil alanların işlevleri, sosyal etkileşimi arttırmada temel rol oynamaktadır ve bu işlevleri 7 ana başlık altında toplamak mümkündür.

Sosyal işlevleri: Kent dokusu içinde açık-yeşil alanlar, insanlara sürekli ve yönlendirilmiş bir hareket düzeninden çok, toplanma olanağı veren, hareketliliği zorlamayan, insanların birbiriyle ilişki kurma potansiyelini içeren mekanlardır. Kentin banliyölerinde yaşayan insanlar için kentsel sosyal dönüşümün ilk adımı açık-yeşil alanlarda oluşturulacak mekanlarda atılabilir. Kentsel açık-yeşil alanlar toplumun her kesiminden insanların gün içerisinde bir şekilde karşı karşıya kaldıkları alanlardır. Bu alanlar sosyal etkileşim ve değerler üretme açısından da olanak sağlamaktadır. Boş zamanı kentsel açık-yeşil alanlar sayesinde değerlendirme sosyalleşme ve toplumun kendi arasında değerler üretmesini sağlar. Eğlence, arkadaşlık, gezme, dinlenme gibi aktivitelerle insanlar arasında bir sosyalleşme zemini oluşmaktadır. Boş zaman ilgi alanları ve eğilimi, gruplara egemen olan düşünceye, yaşa ve cinsiyete göre, ortaya çıkmakta ve geleneklerle yerleşmiş alışkanlıklar yerine, günün koşullarına göre biçimlenmektedir. Fertlerin boş zaman aktivitelerine katılım nedenlerinin merkezinde sosyal etkileşim gereksinimi ve arkadaşlık kurma isteği yer almaktadır. Birey salt arkadaşlık edinme düşüncesi ile yola çıkmamış olsa dahi, boş zaman aktivitelerini gerçekleştirme sürecinin sonunda yeni bir değer ve tutum kazanımı oluşmaktadır (Uyanık, 2016).

Kültürel işlevleri: Doğa ile kişisel bağlantıların kurulmasının önemi tüm kültürler için ortaktır ve doğal manzaralar, geleneksel olarak tüm halkların yaratıcı arayışları için ilham kaynağı olmuştur. Kentsel açık-yeşil alanlar kültürel etkileşim için fırsatlar yaratır, farklı kültürlerden insanları topluluk çeşitliliğini sağlamak için ya da toplulukların kendi kültürlerini tanıtmaları için bir araya getirir (Anonymous, 2010). Aynı zamanda kentsel açık-yeşil alanlar, bünyelerinde pek çok kültürel mirası da barındırmaktadır.

Ekonomik işlevleri: Yeşil alanlar, iç yatırımı çekmeye, işletmeleri elinde tutmaya, istihdam fırsatları yaratmaya, turizmi desteklemeye ve yakındaki mülkün değerini ve pazarlanabilirliğini arttırmaya yardımcı olmaktadır. Kentsel açık-yeşil alanlar yerel insanlara doğrudan istihdam sağlamakta, gelir getiren topluluk bahçeleri ve şehir çiftlikleri gibi yerel halk ve ziyaretçilere ürün satışı yoluyla ticari faaliyetler için fırsatlar sunmaktadır (Dunnet ve ark., 2002). Açık-yeşil alanlar, iyi bir planlama ve tasarımla birlikte kentin ekonomik açıdan daha cazibeli olmasını sağlamaktadır. Turizm açısından avantaj sağlaması, kentin ısınma ve soğumasına yardımcı olması, yeşil alanların olduğu alanların diğer alanlara göre daha çok parasal değerinin olması gibi unsurlar, yeşil alanların ekonomik işlevlerini göstermektedir (Karataş ve Kılıç, 2017).

Ekolojik işlevleri: Kentsel açık-yeşil alanlar başta havanın temizlenmesi, nüfus yoğunluğunun azaltılması, kentteki ısı adacıklarının yok edilmesi gibi daha birçok işlevi yerine getirmektedir (Karataş ve Kılıç, 2017). Kentsel açık-yeşil alanlar insanlar için olduğu gibi çok sayıda bitki ve hayvan türü için de yaşam mekanları oluşturmaktadırlar. Doğada canlıların birbirleriyle ve cansız çevresiyle olan ilişkileri sağlıklı ise doğal denge sağlanmış demektir. Doğada, biyokimyasal bir döngü bulunmaktadır ve yeşil alanlar iklimi, suyu, toprağı düzenleyerek besin döngüsünü gerçekleştirir ve biyolojik kontrolü sağlar. Habitat açısından barınak ve bakım işlevi görür. Yeşil alanların azalması ekolojik dengeyi bozarak çevre sorunlarına yol açmaktadır. Doğal dengenin bozulması da canlıların yaşamını tehlikeye sokar (Abayhan, 2009). Aynı zamanda kentlerde çok sayıda mikroklimalar oluşturarak kentlerin ikliminde ve özellikle de sıcaklık üzerinde etkili olmaktadır. Yapılaşmanın yoğun olduğu yerlerde ısınan hava ile geniş yeşil mekânlardaki serin hava arasında bir dolaşım sistemi oluşturmakta ve bu sayede kent ve çevresindeki serin hava geceleri kent bölgesine ulaşmaktadır (Atalay, 2008). Kentsel açık-yeşil alanlar, kentin hava kalitesinin iyileştirilmesinden, sert rüzgârların kesilmesine kadar pek çok işlevi sessizce yerine getirmektedir. Böylece yeşil alanlar kentsel mekânların daha yaşanabilir yerler haline gelmesini sağlamaktadır. Kentlerin önemli sorunlarından biri haline gelen, gürültü kirliliğinin önlenmesi için de yeşil alanlar önemli bir işlevi yerine getirir (Karataş ve Kılıç, 2017).

Fiziksel işlevleri: Açık ve yeşil alanların kentlerdeki fiziksel işlevleri ana başlıklarıyla şu şekilde özetlenebilir; Açık ve yeşil alanlar kentlerin fiziksel yapılanmalarında denge elemanlarıdır ve mekânsal olarak kitle-boşluk dengesini sağlamaktadırlar. Kentsel işlevler ve kullanım bölgeleri arasında ayırıcı, bağlayıcı görev üstlenmektedirler. Kentin geometrik yapı kitleleri arasında yer alan yeşil alanlar kentin fiziksel yapısının ortaya koyduğu tek düzeliği kırıp, kentin katı kalıplarını yumuşatarak kente organik bir yapı kazandırırken, kentte günlük, mevsimlik değişikliklerin algılanmasını da sağlamaktadırlar. Yaya ve araç trafiğinin daha düzenli olmasına katkı sağlamaktadırlar (Berker, 2018).

Eğitim işlevleri: Kentsel açık-yeşil alanlarda eğitim olanakları çok fazladır. Başka bir deyişle kentsel açık-yeşil alanlar kendilerine bağlı geniş kapsamlı eğitim programlarına sahiptir. Aynı zamanda halka bakım ve bahçecilik becerilerinden sanat etkinliklerine ve yeşil alan konularına dayalı konferansa kadar çeşitli etkinliklere ve atölyelere ev sahipliği yapmaktadır (Dunnet ve ark., 2002).

Sağlık işlevleri: Kentsel açık-yeşil alanlar, insanlara kent yaşamının yol açtığı birçok sağlık sorunlarını çözmeye büyük katkı sağlamaktadır. Genel olarak yeşil bir ortam içerisinde yaşayan insanların ruh ve beden sağlığı daha olumlu bir yönde gelişme göstermektedir. Araştırmalara göre,

yeşil alanlarda daha fazla vakit geçiren yetişkinlerin, daha az vakit geçirenlere kıyasla, daha yüksek bir zihinsel gelişmeye sahip olduklarını ve mutluluklarında da sürekli iyileşme olduğu gözlemlenmiştir. İngiltere’de yapılan araştırmalara göre, her gün açık havada 30 dakika fiziksel olarak hareket etmek, inme, kalp hastalıkları, obezite, bazı kanser türleri ve halk arasında şeker hastalığı olarak da bilinen tip 2 diyabet riskini doğrudan azaltabilmektedir. Diğer yandan kent içindeki bitki örtüsü, gölge oluşturarak iklimi daha uygun koşullara taşıyarak sıcak çarpması ve baygınlık riskini azaltmaktadır. İnsanların doğayla temas etmesiyle tehdit unsuru taşımayan doğal uyarcılar, insanı rahatlatmakta ve parasempatik sinir sistemi uyarılarak mutluluk duygusu ve gevşeme hissi ortaya çıkmaktadır. Doğal ortamların ilgi çekici ve güçlü uyaranlarına verilen istem dışı dikkat, bilişsel performansı artırmaktadır (Karataş ve Kılıç, 2017).

KENTSEL AÇIK-YEŞİL ALANLARIN SOSYAL ETKİLERİ

Kentsel açık-yeşil alanlar, farklı işlevleri ile kullanıcıları arasında farklı etkilerin oluşmasında önemli rolü vardır. Yaşanılan ev dışındaki mekanlardaki sosyal davranışlar, özellikle de kentsel açık-yeşil alanlarda, resmi kurallar, resmi olmayan kurallar ve kullanıcıların davranışlarından etkilenmektedir.

Doğal, yarı doğal veya yapay yeşil alanlardan oluşan entegre kentsel açık-yeşil alanlar, fiziksel aktiviteyi teşvik eden, sosyal bağları güçlendiren, zihinsel ve fiziksel gelişmeyi teşvik eden sosyal ve rekreasyonel fırsatlar için estetik bir ortam sağlamaktadır. Kentsel açık-yeşil alanlarda ortaya çıkan sosyal etki, planlı veya tesadüfen ortaya çıkabilir (Shahri, 2014). Bu alanların kullanımı sırasında gerçekleşen etkileşim süreci, kentsel mekânın farklı insanlar tarafından ortak kullanımı ile bireyler üzerinde birtakım etkiler ortaya çıkarmaktadır. Bu alanlardaki sosyal etki, açık-yeşil alanlarda gerçekleştirilen etkinlikler ve diğer insanlarla etkileşim sonucunda insanlarda meydana gelen değişimdir. Bu değişim olumlu olabildiği gibi zaman zaman olumsuz da olabilir. Kentsel açık-yeşil alanlardaki olumlu sosyal etkiler:

- Kullanıcıların diğer kullanıcılarla birlikte bir araya gelerek sosyalleşmesi,
- Kullanıcılar arasında sosyal bağ ve iletişim sağlaması,
- Kullanıcılar arasında kültürel etkileşim ve toplumun gelişimini sağlaması,
- Toplumsal ve bireysel ilişkiler kurulması ve ilişkilerin güçlenmesi,

- Cinsiyet, yaş, inanç, kültür ve ekonomik özellikler gibi farklı niteliklere sahip insanların toplanması için bir mekân oluşturarak sosyal adalete katkıda bulunması; farklı gruplar arası ilişkiler kurulması,
- Göçmenler ve yerel halk arasında bir etkileşim ve yerel kültürlerin ifade edilmesi için bir alan sunması,
  - Sosyal izolasyonu azaltma ve kapsayıcı topluluklar yaratması,
  - Destekleyici kişisel ilişkiler sağlaması,
  - Özgüven, özsaygı, ait olma ve kendini gerçekleştirme gibi kişisel gelişim sağlaması,
  - Boş zaman aktivitelerinde etkileşime giren insanlar arasında daha büyük bir sosyal birlik oluşturması,
    - Paylaşılan sahiplik duygusu yaratması,
    - Sosyal kimlik ve toplumsal bağları geliştirmesi,
    - Kitle davranışının gelişmesi,
    - **Yerel ekonomiyi desteklemesidir (Çelik ve Aslantaş, 2018).**

Kentsel açık-yeşil alanlardaki olumsuz sosyal etkiler:

- Kullanıcılar arasında zayıf sosyal bağ kurulması ve iletişimin sağlanamaması,
  - Resmi ve resmi olmayan kurallara uyulmaması,
  - Sosyal izolasyon,
  - Sosyal baskı,
  - Sosyal çatışma,
  - Ayrımcılık,
  - Farklı cinsiyet, yaş, inanç, kültür ve ekonomik özelliklere sahip insanlara karşı ön yargı ve dışlama,
    - Azınlık etkisi,
    - Grup kutuplaşması,
    - Göçmenler ve yerel halk arasında kültürel çatışma,
    - Aidiyet oluşmaması,
    - Kimlik kaybı,
    - Toplumsal cinsiyet eşitsizliği,
    - Başlı başına gençler ve istenmeyen kişi veya grupların (evsizler, dilenciler, madde bağımlıları ve sokak çeteleri) yarattığı baskı ve huzursuz-

luk,

- Saldırganlık,
- Güvenlik sorunları,
- Suç korkusunun yaşanmasıdır.

Dünya’da farklı ülkelerde birçok alanda sosyal etki geliştirme çalışmaları yapılmaktadır. Özellikle Amerika Birleşik Devletleri, Almanya ve Kanada’da kentsel açık-yeşil alanlarda sosyal etki geliştirme çalışmaları yapılmış ve olumlu sonuçlar alınmıştır. Türkiye’de ise günümüze kadar kentsel dönüşüm, çocuk eğitimi ve gecekondü alanlarını iyileştirme gibi konularda sosyal etki geliştirme çalışmaları yapılmıştır. Henüz kentsel açık-yeşil alanlarda sosyal etki geliştirmeye yönelik çalışmalar yoktur. Bunun yanı sıra kentsel açık-yeşil alanlarda kullanıcıların nasıl sosyal davranışlar sergiledikleri de incelenmemiştir.

Kentsel açık-yeşil alanlardaki sosyal etki, açık-yeşil alanlarda gerçekleştirilen etkinlikler sonucunda kullanıcılar, mekân ve yerel yönetim açısından meydana gelen etkileşim ve değişimlerdir. Ortaya çıkan etkileşim ve değişim olumlu olabildiği gibi zaman zaman olumsuz da olabilir. Bu nedenle kentsel açık-yeşil alanlardaki sosyal etki değerlendirmenin temel amacı, olumlu etki ve değişimlerin planlanarak ve tasarlanarak ortaya çıkmasını sağlamaktır. Bunun yanı sıra ortaya çıkabilecek olumsuz etki ve değişimleri önlemeye yönelik tedbirlerin alınmasıdır (Çelik ve Aslantaş, 2018).

KENTSEL AÇIK-YEŞİL ALANLARDA GERÇEKLEŞEN SOSYAL DAVRANIŞLAR

Sosyal etki, sosyal davranışı belirlemektedir. Bu bağlamda kentsel açık-yeşil alanlardaki sosyal davranışları kişisel mekân, egemenlik alanı, mahremiyet, kalabalıklaşma ve yalıtılmışlık, kendileme ve uyma (itaat, özdeşleşme ve benimseme) olarak saymak mümkündür.

Kişisel mekân: İnsanın kendi yerini belirleyip tarif edebilmesi, diğer bir deyişle kendi kişisel mekânını oluşturması için o mekânı benimsemesi ve onunla tinsel bir etkileşim içerisinde bulunması, o mekânla psikolojik bir bağ oluşturmasını gerektirir. Kişisel mekân, insanın insanla ve insanın çevresiyle ilişkisi sonucunda belirlediği mesafedir. Gözle görülmeyen ama hissedilen bireysel bir olgudur. Bireyler algıda oluşan bu alana müdahale edilmesine izin vermez. Bu bağlamda kişisel mekân kavramı kişisel, sosyal ve genel alan, mahremiyet, egemenlik alanı, kalabalıklaşma ve yalıtılmışlık gibi kavramlarla irdelenmektedir.

Egemenlik alanı: Mekânsal sınırlar, birey ölçeğine indiğinde ege-

menlik alanlarına dönüşmektedir. Kişi görünen ve görünmeyen sınırlar ile kendine bir egemenlik alanı kurar. Bir insan, çevresinde bir egemenlik alanı kuramıyorsa kendini orada güvende ve o bölgeyi kendine ait hissedemez. Fiziksel olarak egemenlik alanı oluşumu için kişi varlığını ispat adına kendi alanını diğer insanlar için belirleme yoluna gider. Bireyin oluşturduğu egemenlik alanını en keskin varlığını kişisel mekânın başka bireyler tarafından ihlali söz konusu olduğunda gözlemlemek mümkündür. Birey böyle bir durumda kendisine ait olanı, egemenlik alanını korumak için yine belirli mekânsal düzenlemelere başvurmaktadır (Çatal ve Çelik, 2018).

Mahremiyet: Mahremiyet kavramı, insan ve çevresi arasındaki uyum ilişkisinde merkezi bir rol oynamaktadır. Mahremiyet, kişinin diğer insanlarla kurmak zorunda olduğu etkileşim ve iletişimin kontrolünü elinde bulundurma istemi ve hakkı demektir.

Rapoport (1977), mahremiyeti birbirleriyle olan ilişkileri kontrol etmek, seçeneklere sahip olmak ve istenen ilişkileri gerçekleştirebilmek olarak tanımlar. Altman'a (1975) göre mahremiyet, kişi veya grupların birbirleri ile olan etkileşimlerini kontrol eden ve farklı örüntülerde oluşan, farklı davranış mekanizmalarını ayarlayan davranış sürecidir. Bu kavramsal çerçeveye göre; insanlar zihinsel olarak ideal bir mahremiyet seviyesi saptarlar. Bu ideal seviye, belirli bir ortamda sahip olunması arzu edilen etkileşim düzeyidir. Etkileşimler ya da mekanizmalar sonunda elde edilen mahremiyet ise ulaşılan mahremiyettir. Optimum olan, ulaşılan mahremiyet ise arzu edilen mahremiyetin birbirine eşit olmasıdır (Çatal ve Çelik, 2018)

Kalabalıklaşma ve Yalıtılmışlık: Kalabalığın neden olduğu duygular, özgürlük kaybı, mahremiyet kaybı, uyarılmanın artması, ısı ve gürültü artışı ve kişisel mekân kurallarının bozulması olarak özetlenebilir. Birey bu duygular karşısında öfke, üzüntü, endişe, depresyon, kişisel hoşnutsuzluk, saldırganlık, sinirlilik gibi tepkilerde bulunurken, ulaşmak isteyip de ulaşamadığı mahremiyet düzeyini elde etmek içinde diğerlerinden uzaklaşıp mekânda tek başına oturma ve göz temasından kaçınma gibi davranışlarda bulunmaktadır (Çatal ve Çelik, 2018).

Kendileme: Mekânın insanlar tarafından uzun ya da kısa süre ile değiştirilip dönüştürülerek 'sembolik sahiplenilmesi' olarak tanımlanmaktadır. Kendileme davranışı ile insanlar, ihtiyaçları doğrultusunda 'mekân' içinde değişiklikler yaparak kısa ya da uzun süreli kendilerine ait 'yerler' oluştururlar. Kentsel açık-yeşil alanların sosyal etkileşimi desteklemesine ilişkin araştırmalar, kendileme davranışının gerçekleştiği mekânların önemini vurgulamaktadırlar (Alpak, 2017).

Kendileme davranışı, çevre ile insanın karşılıklı olarak nasıl etkileşimde bulunduğunu açıklamak için ortaya konulmuş, daha sonra çevrenin

özelliklerinin kendileme davranışı yapmaya olanak sağlaması ile etkinlikler, kullanımlar ve sosyal davranış için nasıl bir çerçeve sağladığını belirlemek için çalışmalarda kullanılmaya başlanmıştır (Alpak, 2017).

Kişiselleştirme: Kişisel mekân oluşumundaki kişiselleştirme davranışı, bir yeri benimsemek veya o yerdeki kendine ait nesnelere ve izleri arttırmaktır ve bu işlem sırasında kişi çevresine kendinden bilgi aktarırken isteklerini kabul ettirmekte ve yapısında bir sorumluluk örneği bulunmaktadır (Gür, 2000).

Kişiselleştirme, mekânları işaretleme, içindeki objeleriyle birlikte aidiyetini sahiplenme ve dolayısıyla ona ilişkin bütün sorunları ve müdahaleleri kendine yapılmış olarak kabul etme ve üzerinde her türlü hakkı görmez. Bu davranış biçimi, bir çeşit egemenlik gösterisi olarak da görülebilir. Kişiselleştirme, özellikle mekânların kurgusunu ve strüktürünü meydana getiren elemanların alım gücüyle de ilgili olabilmektedir. Bunun yanı sıra kullanıcının onu değiştirmesine ilişkin isteklerinin yoğunluk oranı, o mekânla ilgili çıkarımın boyutu ve bir takım sosyal normlar da mekân kişiselleştirmesinde etkili olabilir. Aslına bakılırsa mekânların kişiselleştirilmesi insanların psikolojik güvenliğine, estetik duygularına ve belirli birtakım aktiviteler için uygun ortam hazırlamalarına yönelik içgüdülerine hitap eden tüm duyularla ilgilidir denilebilir (Çatal ve Çelik, 2018)

Uyma: Bireyin inandığı ya da hoşnut olduğu için değil, belirli ödülleri elde etmek, başkaları tarafından onaylanmak veya belirli ceza veya itirazlardan kaçınmak için rica, zorlama veya grup baskısı gibi nedenlerle bir davranışı göstermesini ifade etmektedir. Uyma davranışı üç farklı sürece bağlı olup itaat, özdeşleşme ve benimseme biçiminde gerçekleşir. İtaatin başkalarının baskısı sonucu ortaya çıktığı; özdeşleşme ve içselleştirmenin ise kişinin kendi isteğiyle olduğu söylenebilir (Yüksel, 2018, 448). İtaat başkaları tarafından kabul edilmek; özdeşleşme, değer verilen kişi ya da gruba benzemek; benimseme ise gerçeği anlamak biçiminde bireye yarar sağlamaktadır (Ertürk, 2010).

İtaat (boyun eğme), başkaları istediği ya da davrandığı için hiçbir değerlendirme yapmadan uyma davranışının gösterilmesidir. Ancak bu davranış, uymama davranışından dolayı oluşacak durumlardan çekinmeyi de kapsamaktadır. Kişiler gruptan dışlanmaktan çekindiklerinden grup normlarına ve emirlere itaat ederler. İtaat etmeyi artıran ya da azaltan etmenler ceza ve ödül kavramlarıdır. Grubun baskısı ortadan kalkarsa uyma davranışı da ortadan kalkar.

Özdeşleşme, bireyin, saygın bir kişi veya sosyal grupla faydalı bir ilişki kurmak ya da bu ilişkiyi sürdürmek amacıyla davranışlarını, onların istekleri doğrultusunda değiştirmesi olup bir bireyin başka bir kişi ya da gruba kendini iyi bir şekilde tanıtmak için bir ilişki kurmak istediğinde ya da

bu ilişkiyi sürdürmek istediğinde ortaya çıkmaktadır (Yüksel, 2018, 448). Benzemeye çalışılan kişi ya da grubun çekiciliği ve değeri özdeşleşmenin düzeyini belirler. Kişi ya da grubun çekiciliği ile özdeşleşme arasında doğru bir orantı vardır. Ancak çekicilik düşerse ya da başka çekici grup ya da kişi bulunursa özdeşleşme yön değiştirebilir (Ertürk, 2010).

Benimseme (kendine mal etme), kişinin doğru olduğuna inandığı için bir grubun kurallarına uymasına benimseme denir. Grubun kuralları kişi tarafından kendisine mal edilir ve içselleştirilir. Kişi davranışlarını benimsediği kurallar doğru ve mantıklı olduğu için yapar, farklı zamanda ve yerde devam ettirir (Ertürk, 2010). Birey, bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde diğerlerinin fikirlerini özümser ve bu fikirlere göre davranır. Bu noktada içselleştirmede, bir davranışın benimsenmesi için bireyin değer yargıları ile diğerlerinin değer yargılarının uyumlu olması gerekmektedir (Yüksel, 2018).

SONUÇ

Genellikle kentsel açık-yeşil alanların tasarımında kullanıcıların istek ve ihtiyaçları temel alınmaktadır. Eğer çevre, istenilen bir davranışın olabilmesi için düzenleniyorsa o zaman tasarım seçeneklerini geliştirmeden önce, davranışsal hedefleri belirlemek gerekmektedir (Göregenli, 2013, 216). Kentsel açık-yeşil alan tasarımının merkezinde yer alan insanın fiziksel ve psikolojik özellikleri, istek ve ihtiyaçları, insan-mekan ilişkileri ve etkileşimi ile ortaya çıkan sosyal etki ve sosyal davranışların da kentsel açık-yeşil alanları tasarlariken göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Böylece olumlu sosyal etkilerin planlanarak ve tasarlanarak ortaya çıkması sağlanırken olumsuz sosyal etkilerin azaltılması sağlanabilir.

Kentsel açık-yeşil alanların istenilen amaca yönelik hizmet etmesi tamamıyla mekânı kullanan kişilerin sosyal, kültürel ve psikolojik durumlarına ve mekânı algılamalarına bağlıdır. Kentsel açık-yeşil alan kullanıcılarında sosyal etkileşim sonucunda ortaya çıkan sosyal davranışları ve tutumları gözlemlenmek mümkündür. Sosyal etkiler, kısa veya uzun vadede kendini gösterebilir. Farklı gözlem teknikleri, anketler ve odak grup çalışmaları gibi farklı yöntemlerle kentsel açık-yeşil alanlardaki olumlu ve olumsuz sosyal etkiler belirlenebilir. Sosyal etkilerin izlenmesi sonucunda ön görülemeyen, planlanmamış ve olumsuz sosyal etkiler belirlenebilir, açık-yeşil alanda değişiklik yapılabilir ve bu sayede istenmeyen sonuçlar için önlemler alınabilir.

KAYNAKÇA

- Abayhan, Y., (2013). Sosyal Etki Kuramı Bağlamında Psikolojik Dışlanma, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Alpak, E. M. (2017). Alışveriş Caddelerinin Sosyal Davranış Yerlerine Dönüşmesi: Çevresel Özellikler ile Kendileme Davranışının İncelenmesi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora tezi, Trabzon.
- Anonim, (2020). Psikolojide Sosyal Çevrenin Organizmaya Etkisi Nedir? <https://www.psikolojibilimi.gen.tr/psikolojide-sosyal-cevrenin-organizmaya-etkisi-nedir/>, Erişim Tarihi: 20.12.2020.
- Anonymous, (2010). Healthy Open Spaces A summary of the impact of open spaces on health and wellbeing, Regional Public Health Better Health for the Greater Wellington Region, Regional Public Health Information Paper, Lower Hutt, 9.
- Atalay, H., (2008) Deprem Durumunda Kentsel Açık ve Yeşil Alanların Kullanımı-Küçükçekmece Cennet Mahallesi Örneği, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Berker, H. M., (2018). Kentsel Açık ve Yeşil Alanlar, <https://slideplayer.biz.tr/slide/13474521/> (Erişim Tarihi: 14.12.2020).
- Ceylan, A., (2007). Yaşam Kalitesinin Arttırılmasında Kentsel Yeşil Alanların Önemi ve Kentsel Dönüşüm ile İlişkilendirilmesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 13.
- Çatal, R. ve Çelik, F. (2017). Kültür Park, Meram Dere ve Evliya Çelebi Parkı'nda Kişisel Mekân Algısı, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 63, 270-299.
- Çelik, F. ve Aslantaş, F. (2018). Social Impact Assessment (SIA) Guide for Urban Green Areas. *Journal of Current Researches on Social Sciences*, 8(3), 209-224.
- Demirkaya, H. (2012). Bireysel ve Örgütsel Boyutlarıyla Sosyal Davranış Görgü-Protokol, Umuttepe Yayınları, İzmit.
- Dunnet, N., Swanwick, C., and Woolley, H., (2002). Improving Urban Parks, Play Areas and Green Spaces, Department of Landscape, University of Sheffield Department for Transport, Local Government and the Regions: London, 8.
- Engin, A. O., Calapoğlu, M., Seven, M. A. ve Yörük, A. K. (2008). Davranışlarımızın Genetik ve Çevresel Boyutları, *Kafkas Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 1(2): 37-56.
- Erdönmez, M. E. ve Akı, A. (2005). Açık Kamusal Kent Mekanlarının Toplumsal İlişkilerindeki Etkileri, *MEGARON*, 1(1), 67-87.

- Göregenli, M. (2013). Çevre Psikolojisi: İnsan Mekân İlişkileri. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. İstanbul.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2004). Yeni İnsan ve İnsanlar, Evrim Yayınları, Sosyal Psikoloji Dizisi: 1, 463, İstanbul.
- Karataş, A., Kılıç, S., (2017). Sürdürülebilir Kentsel Gelişme ve Yeşil Alanlar, *SİYASAL: Journal of Political Sciences*, 26(2), 53-78.
- Müftügil Yalçın, A. S., Güner, D., (2015). Sosyal Etki Ölçümlemesi KUSIF 4 Adım Yaklaşımı, No:3, S.17, İstanbul.
- Rakhshandehroo, M., Mohd Yusof, M. J., Afshin, S., (2017). Terminology of Urban Open and Green Spaces, Conference: 11th ASEAN Postgraduate Seminar, Malaysia.
- Shahri, A., 2014, Green Space and its Effects on Our Lives” (Yeşil Alanlar ve Yaşamımız Üzerindeki Etkileri), **ODTÜ Mimarlık Fakültesi ARCH 714 Dersi Araştırma ve Ürünleri (Bahar 2014)**, Ankara.
- Tan, M. Ş. (2019). Ofis Yapılarındaki Ortak Mekanların İnsan-Mekân İlişkisi Bağlamında İncelenmesi, Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara.
- Uyanık, H. N., 2016, Yeni Kent Kurgusunda Rekreatif Yeşil Alanlar ve Parklar Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- Uzunoğlu, S. S. ve Özer, H. (2014). Mimarlık Eğitiminde Mimari Psikoloji Formasyonunun Geliştirilmesi İçin Bir Model, *MEGARON*, 9(2), 143-165.
- Yıldız, M., (2016). Sosyal Etki Süreçlerinin “Tehlikeli Oyun: Dalga” Filmi Bağlamında Değerlendirilmesi, *ZfWT*, 8(1), 41-65.
- Yüksel, M. (2018). İşgörenlerin Politik Becerilerinin Yöneticilerin Görev Performansı Değerlendirmeleri Üzerindeki Etkisi: Sosyal Etki Kuramı Açısından Bir Değerlendirme, *Ege Akademik Bakış/Ege Academic Review*, 18(3), 445-455.

Bölüm 29

LEED SERTİFİKASYON SİSTEMİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ VE TÜRKİYE VERİLERİNİN ANALİZİ

Bora BİNGÖL¹

---

¹ Bora BİNGÖL, Dr. Öğr. Üyesi. Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Mühendislik-Mimarlık Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, Burdur/TÜRKİYE, bbingol@mehmetakif.edu.tr

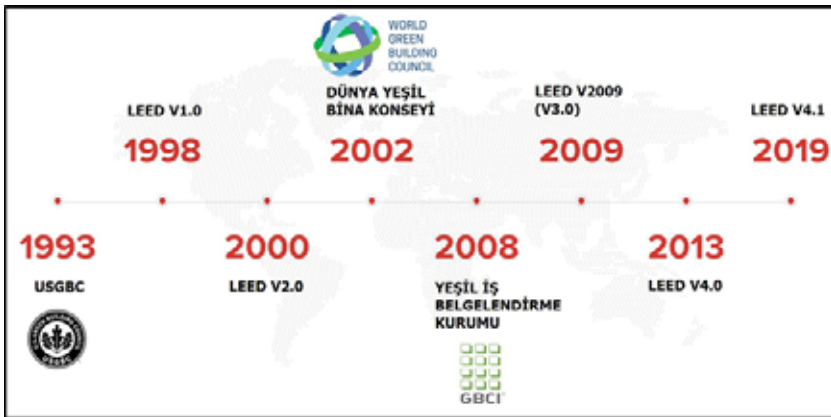

1. GİRİŞ

Enerji ve Çevre Dostu Tasarımda Liderlik (Leadership in Energy and Environmental Design, LEED) Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Amerika Yeşil Bina Konseyi (USGBC) tarafından oluşturulmuş bir dizi değerlendirme listesidir (USGBC, 2013a; Yeşilbaş, 2014: 16). 1993 yılında USGBC Rick Fedrizzi, Mike Italiano ve David Gottfried tarafından Washington'da kurulmuştur. Bu kuruluş; üyelik tabanlı, kâr amacı gütmeyen ve sürdürülebilir binaları teşvik eden, günümüzde ulusal ve uluslararası düzeyde sertifikasyon veren bir kuruluştur (USGBC, 2013b; Yeşilbaş, 2014: 15).

USGBC tarafından ilk defa 1998'de kullanılan LEED sertifikasyon sistemi, inşaat sektörünün sürdürülebilirlik konusunda kendisini geliştirmesi amacıyla ortaya çıkmıştır. Amacı, günümüzde inşaat sektöründe kullanılan malzeme ve yöntemlerin zamanla sürdürülebilirlik prensipleri gözetilerek değiştirilmesi ve bu sayede doğaya en az şekilde zarar veren binaların yapılmasını sağlamaktır (USGBC, 2013a; Yeşilbaş, 2014: 16).

LEED sertifikasyon sisteminde tamamen şeffaf bir teknik değerlendirme ve sertifika oluşturma süreci yürütülmektedir (Sev ve Canbay, 2009; Sert, 2010: 101; Yılmaz, 2014: 35). LEED sertifikasyon sistemi düzenli olarak yenilenir ve gereksinimler güçlendirilir (Arslan, 2015: 24). LEED sertifikasyon sisteminin ilk sürümü olan LEED v1.0 1998 yılında oluşturulmuştur. İlk versiyondaki eksikliklerin giderilmesinin ardından LEED v2.0 2000 yılında kullanıcılara sunulmuştur. Bu versiyonu ise 2002 yılında LEED v2.1 ve 2005 yılında LEED v2.2 izlemiştir. 2009 yılına gelindiğinde ise LEED v3.0 ve 2013 yılında ise LEED v4.0 sürümleri hazırlanmıştır. 2019 yılında ise LEED v4.1 sürümü günümüzde en güncel sürümü olarak karşımıza çıkmaktadır (USGBC, 2020a) (Şekil 1).

Şekil 1. LEED sertifikasyon sisteminin tarihçesi

USGBC'nin geliştirmiş olduğu LEED sertifikasyon sistemi 01.12.2020 tarihi itibariyle farklı sektörlerdeki 6.149 organizasyonu ve 123.515 kişiyi çatısı altında bir araya getirmeyi başarmıştır. Sisteme kayıtlı LEED proje sayısı ise toplamda 129.905'e ulaşmıştır (USGBC, 2020b). Bu sayede günümüzde LEED sertifika sistemi en önemli sertifikasyon sistemlerinden biri haline gelmiştir.

Bu çalışmada, tüm Dünya'da olduğu gibi ülkemizde de yaygın olarak kullanılan, Enerji ve Çevre Dostu Tasarımda Liderlik (Leadership in Energy and Environmental Design, LEED) sertifikasyon sistemi ele alınmış ve öncelikle sistemin genel özellikleri ortaya konmaya çalışılmıştır. Çalışma sürecinde Türkiye ile ilgili LEED verileri elde edilerek yapılan başvurular incelenmiş ve analiz edilmiştir. Bu sayede de hem sistemin Türkiye'deki durumu ortaya konmaya çalışılmış hem de yeni başvurular için araştırmanın bir kaynak ve yol gösterici olması hedeflenmiştir.

1.2. LEED SERTİFİKA SİSTEMİNİN SEVİYELERİ

LEED sertifika sisteminde, uygun kategoriye yapılan başvuru sonucunda, kategori kriterlerine göre değerlendirme ölçütleri üzerinden bir puanlama tablosu oluşturulur. LEED puanlama tablosunda başvurular 110 puan üzerinden değerlendirilmektedir. Puanlamalar sonucunda, elde edilen toplam puan LEED sertifika sisteminin seviyelerini belirler. Buna göre başvurular dört ayrı seviyede sertifika alabilirler.

Aldıkları puan aralıklarına göre; LEED Sertifikalı (LEED Certified) 40-49 puan, LEED Gümüş (LEED Silver) 50-59 puan, LEED Altın (LEED Gold) 60-79 puan ve LEED Platin (LEED Platinum) ise 80 ve üzeri puan alanlara verilmektedir (USGBC, 2020c) (Şekil 2).

Şekil 2. LEED sertifikasyon sisteminin seviyeleri

1.3. LEED SERTİFİKA KATEGORİLERİ

Kuruluşunda yeşil binalar için geliştirilen LEED sertifika sistemi, günümüzde artık tüm alanlara uygulanabilecek esnek bir sistem haline dönüşmüştür. Günümüzde LEED sertifika sistemi sadece yeşil bina kategorisi ile sınırlı kalmamaktadır. LEED sertifika sistemi, şehir genelinde veya ilçe/mahalle düzeyinde ya da net sıfır karbon enerji, su, atık amaçlanan yapılarda veya yeniden sertifikalandırma işlemlerini de kapsamaktadır.

I. Yeşil bina kategorisi

Bu kategori içerisinde yer alan sınıflar; LEED Yeni bina (LEED Building design and construction -BD+C), LEED Mevcut binalar (LEED Building operations and maintenance -O+M), LEED İç mekan (LEED Interior design and construction -ID+C), LEED Konut (LEED Homes -H) ve LEED Kentsel dönüşüm ve gelişim alanları (LEED Neighborhood development -ND) olarak sıralanabilir (Şekil 3).

Şekil 3. LEED yeşil bina kategorileri (Everblue, 2020)

a) LEED Yeni bina -BD+C (LEED Building design and construction)

Yeni binalar ve büyük renovasyonlar için geliştirilen ölçütleri kapsar.

- Yeni bina, büyük renovasyon (New construction & Major renovation).
- Çekirdek kabuk bina (Core & Shell development).
- Veri merkezleri (Data centers).
- Sağlık tesisleri (Healthcare).
- Otel ve konaklama tesisleri (Hospitality).
- Mağazalar ve şubeler (Retail).

- Okul binaları (Schools).
- Depo ve dağıtım merkezleri (Warehouses & Distribution centers) (USGBC, 2020d).

b) LEED Mevcut binalar -O+M (LEED Building operations and maintenance)

Mevcut yapılar için iyileştirme ölçütlerini kapsar.

- Mevcut binalar (Existing buildings).
- Okul binaları (Schools).
- Mağazalar ve şubeler (Retail).
- Veri merkezleri (Data centers).
- Otel ve konaklama tesisleri (Hospitality).
- Depo ve dağıtım merkezleri (Warehouses & Distribution centers) (USGBC, 2020d).

c) LEED İç mekan -ID+C (LEED Interior design and construction)

Ticari yapılara ait iç tasarım ölçütlerini kapsar.

- Ticari iç mekanlar (Commercial interiors).
- Mağazalar ve şubeler sertifikası (Retail).
- Otel ve konaklama tesisleri (Hospitality) (USGBC, 2020d).

d) LEED Konut -H (LEED Homes)

Bir veya birden fazla konutun bir arada bulunduğu binaların yüksek performanslı olmaları için gerekli ölçütleri kapsar.

- Tekil konutlar, çok aileli 1-3 katlı konutlar (Homes & Multifamily lowrise).
- Çok aileli üçten fazla katlı konutlar (Multifamily midrise) (USGBC, 2020d).

e) LEED Kentsel dönüşüm ve gelişim alanları -ND (LEED Neighborhood development)

Birden fazla binadan meydana gelen mahalle ölçeğindeki yerleşke çalışmalarına yönelik ölçütleri kapsar.

- Plan (Plan certification).
- Tamamlanmış proje (Built project certification) (USGBC, 2020d).

II. LEED Sıfır (LEED Zero)

Binalarda net sıfır karbon, enerji, su veya atık amaçlayan bir sistemdir. Binaların çevre üzerine olan etkilerini azaltmak hedeflenmiştir. Sertifika almış binalar bu sisteme başvurarak ayrı ayrı;

- LEED Sıfır karbon sertifikası (LEED Zero carbon certification)
- LEED Sıfır enerji sertifikası (LEED Zero energy certification)
- LEED Sıfır su sertifikası (LEED Zero water certification)
- LEED Sıfır atık sertifikası (LEED Zero waste certification)

alabilirler (ECOBUILD, 2020).

III. LEED Yeşil şehir sertifikası (LEED Cities and communities)

LEED yeşil şehir sertifikası, şehir genelinde veya ilçe/mahalle düzeyinde sosyal, ekonomik ve çevresel koşulların performansını planlamak, tasarlamak, ölçmek ve yönetmek için bir çerçeve sunmaktadır (ECOBUILD, 2020).

LEED Yeşil şehir sertifikası, şehirlerin doğal sistemler, enerji, su, atık, ulaşım ve yaşam kalitesine katkıda bulunarak aynı zamanda sürdürülebilir ve yeşil planlar geliştirmelerine olanak sağlar. Ayrıca iklim değişikliğine adaptasyon planları için de en kapsayıcı programa sahiptir (ECOBUILD, 2020).

- Plan ve tasarım aşamasındakiler (Plan and Design).
- Mevcut (Existing).

IV. LEED Yeniden sertifikalandırma (Recertification)

LEED yeniden sertifikalandırma, binanın değerini korumada ve geliştirmede önemli bir adımdır. Başlangıç derecelendirme sistemi veya sürümü ne olursa olsun, daha önce sertifika almış tüm projeler için uygulanabilir (SGBC, 2020).

1.4. LEED DEĞERLENDİRME ÖLÇÜTLERİ

LEED sertifika sistemine göre binaların çevresel performansları seçilen kategoriye göre ölçütler kapsamında değerlendirilmektedir. Sistemin her bir ölçütünün belirli bir puanı bulunmaktadır. Ölçütler için sistem kapsamı altında bulunan her bir yapı türüne göre ayrı bir puanlama oluşturulmuştur.

Leed sertifikasyon sistemi içerisinde yer alan altı farklı değerlendirme ölçütü ise temel ölçütler içerisinde değerlendirilmektedir. Bu ölçütler; Sürdürülebilir araziler (Sustainable sites), Malzeme ve kaynaklar (Materials & Resources), Enerji ve atmosfer (Energy & Atmosphere), Su verimliliği (Water efficiency), İç mekan çevre kalitesi (Indoor environmental quality), İnovasyon ve bölgesel öncelik (Innovation & Regional Priority) olarak sıralanmaktadır (Şekil 4).

Şekil 4. LEED sertifikasyon sisteminin temel değerlendirme ölçütleri

a) Sürdürülebilir araziler (Sustainable sites)

Yapı çevresindeki doğaya ve ekosisteme yapılan müdahalelerin minimum seviyede zarar verecek şekilde organize edilmesi hedeflenmiştir. Bu amaçla hassas sahaların korunması sağlanmış ve çevreye olumlu etkileri olacak stratejiler desteklenmiştir (AEKO, 2020).

Yeni yerleşim alanlarının ise mevcut yerleşimlere, ulaşım ağlarına ve kentsel alt yapıya yakın olması tercih edilmelidir (USGBC, 2009; Çelik, 2009: 32).

b) Malzemeler ve kaynaklar (Materials & Resources)

Yaşam döngüsü analizi yaklaşımını temel alarak gömülü enerjinin (tüm yaşam döngüsü boyunca harcanan enerji) minimize edilmesi; inşaat ve bina kullanım süresince atıkların azaltılması, geri dönüştürülebilir atıkların tekrar kullanılması veya geri dönüşüme gönderilmesi amaçlanmaktadır (AEKO, 2020).

Dikkat edilmesi gereken noktalar ise yerel malzeme kullanımı ve EPD (Çevresel ürün beyanı) belgeli malzeme kullanımı ile bina yaşam döngüsünün değerlendirilmesidir.

c) Enerji ve atmosfer (Energy & Atmosphere)

Binaların enerji tüketimlerinde tasarruf edilmesi, CO₂ emisyonun azaltılması, yenilenebilir enerji kullanımının teşvik edilmesi gibi enerji tüketimini azaltacak ve atmosfere verilebilecek zararları minimize edecek çalışmaların yapılması amaçlanmaktadır (AEKO, 2020).

d) Su verimliliği (Water efficiency)

Bina içerisindeki ve dışındaki su tüketiminin azaltılması, alternatif su kaynaklarının kullanılması ile doğal su kaynaklarının korunması amaçlanmaktadır (AEKO, 2020). Bina içi ekipmanların su tasarruflu seçilmesi,

bina yaşam döngüsü boyunca bakım, sulama vb. için kullanılacak suyun minimumda tutulması, içme suyunun sulama ve tuvaletlerde kullanılmaması, gri suyun arıtılması ve yeniden kullanılması gibi kriterler gözetilerek suyun verimli kullanılmasını esas alır (Kıncay, 2010).

e) İç ortam kalitesi (Indoor environmental quality)

İç ortamdaki hava kalitesinin artırılması, iç mekanda bulunabilecek kanserojenlerin azaltılması, bina kullanıcıları için ısı, görsel, akustik ve aydınlatma konforu ile gün ışığı ve manzara sağlanması amaçlanmaktadır (AEKO, 2020).

f) İnovasyon (Innovation)

Yenilikçi teknolojileri ve stratejileri içermektedir. Bu kısımda dikkate alınan bir başka noktada tasarım ve uygulama ekibinde LEED yetkilisi bir profesyonelin (LEED AP) bulunmasıdır (Odaman Kaya, 2012: 35).

g) Bölgesel öncelikler (Regional priority)

Coğrafi olarak özel, çevresel, sosyal eşitlik ve kamu sağlığı önceliklerine hitap eden kredilerin başarılması için teşvik sağlamak amacıyla uygulanır (USGBC, 2013c; Arslan, 2015: 54). Projenin konumuna bağlı olmak üzere LEED Bölgesel öncelikler listesinde belirtilen ve diğer LEED kategorilerinde kazanılmış LEED sertifikası kriterleri üzerinden hesaplanmaktadır (SEMTRİO, 2020).

LEED sertifika sisteminde yeşil binaların çevresel performanslarının değerlendirmek için kullanılan tüm ölçütlerin sayısı ise 11 adettir. Bu ölçütler; Farkındalık ve eğitim (Awareness & Education), İnovasyon ve tasarım süreci (Innovation & Design process), Bölgesel öncelikler (Regional priority), İç ortam kalitesi (Indoor environmental quality), Malzemeler ve kaynaklar (Materials & Resources), Enerji ve atmosfer (Energy & Atmosphere), Su verimliliği (Water efficiency), Sürdürülebilir araziler (Sustainable sites), Konum ve ulaşım (Location & Transportation), Yeşil altyapı ve binalar (Green infrastructure & Building), Mahalle model ve tasarımı (Neighborhood patterns & Design), Akıllı konum ve bağlantı (Smart location & Linkage)'dır (Şekil 5).

Şekil 5. LEED sertifikasyon sisteminin kategori değerlendirme ölçütleri

Bu ölçütler yeşil bina kategorisi içerisinde yapı türlerine göre farklı şekillerde ele alınmaktadır. Yeşil bina kategorisinde ölçütlerin yapı türlerine göre sınıflandırılması Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1. Yeşil bina kategorisinde yapı türlerine göre ölçütlerin dağılımı

Çekirdek Kabuk bina (LEED Core & Shell)	LEED BD+C, ID+C, O+M, Konut (LEED BD+C, ID+C, O+M, H)	LEED Kentsel dönüşüm ve gelişim alanları (LEED Neighbourhood)
- İç ortam kalitesi	- Bölgesel öncelikler	- Bölgesel öncelikler
- Malzemeler & Kaynaklar	- İnovasyon & Tasarım süreci	- İnovasyon & Tasarım süreci
- Enerji & Atmosfer	- İç ortam kalitesi	- Akıllı konum & Bağlantı
- Su verimliliği	- Malzemeler & Kaynaklar	- Mahalle model ve tasarımı
- Sürdürülebilir araziler	- Enerji & Atmosfer	- Yeşil altyapı & Binalar
- Konum ve Ulaşım	- Su verimliliği	
	- Sürdürülebilir araziler	
	- Konum ve Ulaşım	

2. MATERYAL VE YÖNTEM

Bu çalışmada yeşil bina sertifikalandırma sistemlerinden biri olan ve ülkemizde de yaygın olarak kullanılan Enerji ve Çevre Dostu Tasarımda Liderlik (Leadership in Energy and Environmental Design, LEED) sertifikasyon sistemi ele alınmıştır. Araştırmanın ana materyalini Türkiye’den LEED sertifikası için yapılan 1.099 adet başvuru oluşturmaktadır.

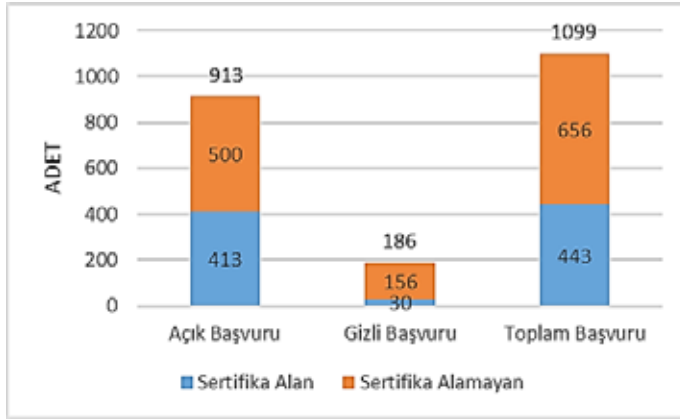
Çalışmada kullanılan yöntem üç aşamadan oluşmaktadır. Yöntemin ilk aşamasında literatür taraması yapılarak, konuya ilişkin kavramsal ve kuramsal çerçeve araştırılmıştır. Bu bölümde LEED sertifika sistemi tanımlanmış, LEED sertifika sisteminin seviyeleri, kategorileri ve değerlendirme ölçütleri açıklanmaya çalışılmıştır. İkinci aşamada ise araştırma kapsamında; Amerika Yeşil Bina Konseyi’nin (USGBC) 01.10.2020 tarihli veri tabanından yararlanılarak, Türkiye’deki LEED çalışmaları ile ilgili veriler

elde edilmiştir. Üçüncü aşamada ise elde edilen veriler SPSS (Statistical Package for Social Sciences) 26.0 istatistik programı ile düzenlenerek, Türkiye'deki LEED sertifikası çalışmaları analiz edilmiştir. Sonuç bölümünde ise elde edilen veriler doğrultusunda değerlendirmeler yapılarak çeşitli öneriler getirilmiştir.

3. ARAŞTIRMA SONUÇLARI VE TARTIŞMA

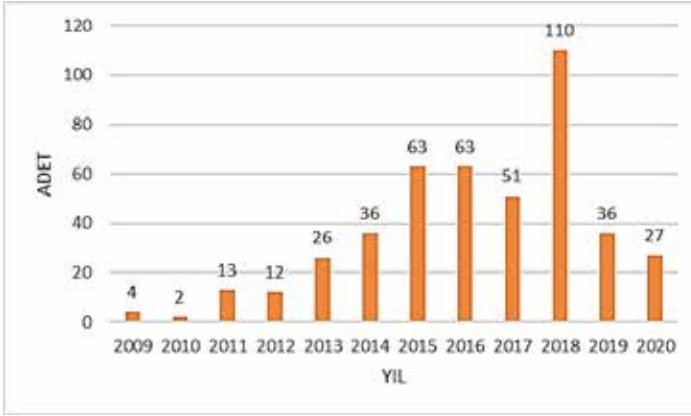
Türkiye'den LEED sertifikası için yapılan başvurular incelendiğinde, toplam 1.099 adet başvuru olduğu belirlenmiştir. Bu başvurulardan 913 (%83.08) adetinin açık başvuru, 186 (%16.92) adetinin ise gizli başvuru olduğu görülmektedir. Açık ve gizli başvurular ayrı ayrı incelendiğinde ise 913 açık başvuruda 413 (%45.24) adet başvurunun sertifika aldığı görülürken, 186 gizli başvuruda ise 30 (%16.13) adet sertifika alan başvuru vardır.

Toplam 1.099 başvuru incelendiğinde, sertifika alan başvuru sayısı 443 (%40.31) adet iken, sertifika alamayan başvuru sayısı 656 (%59.69) adettir (Şekil 6). Elde edilen sonuçlar incelendiğinde ise Türkiye'den yapılan başvuruların büyük çoğunluğunun, LEED sertifikasını alamadığı tespit edilmiştir.

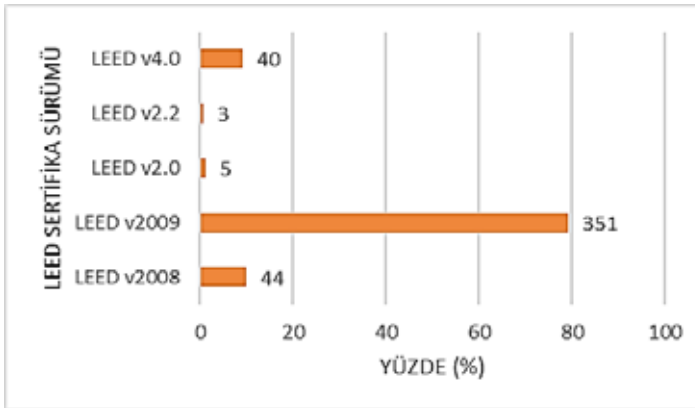
Şekil 6. Türkiye'den yapılan LEED sertifikası başvuru sayıları ve sonuçlarının dağılımı

Türkiye'den LEED sertifikası almış başvurular, yıllara göre incelendiğinde en çok sertifika alınan yılların 2018, 2017 ve 2015-2016 yılları olduğu görülmektedir. 2018 yılında 110 (%24.83) adet, 2015 ve 2016 yıllarında 63 adet (%14.22-%14.22) ve 2017 yılında ise 51 (%11.51) adet LEED sertifikasının alındığı görülmektedir (Şekil 7). Sonuçlar incelendiğinde, 2018 yılına kadar inşaat sektörünün büyüdüğü fakat 2018 yılında sektörde görülen tedirginlikle birlikte sertifika alan başvurularında düşüşe geçtiği tespit edilmiştir.

Şekil 7. Türkiye’den LEED sertifikası almış başvuruların yıllara göre dağılımı

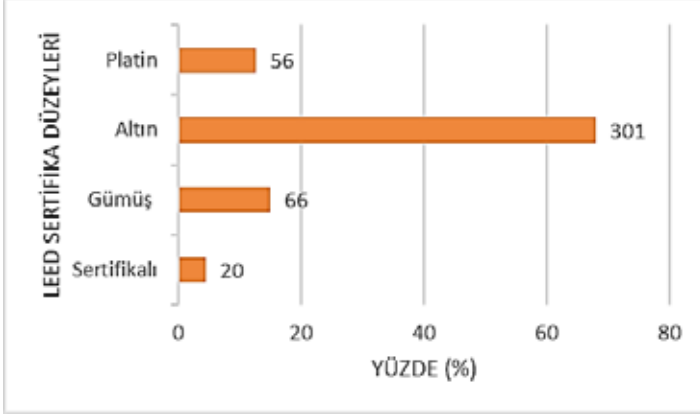
Türkiye’den LEED sertifikası almış başvurular, sertifika sürümü açısından incelendiğinde ise ilk sırada 351 (%79.23) adetle LEED v2009, ikinci sırada 44 (%9.93) adetle LEED v2008, üçüncü sırada ise 40 (%9.03) adetle LEED v4.0 olduğu tespit edilmiştir (Şekil 8). Sonuçlar incelendiğinde, Türkiye’deki başvurular sonucunda, LEED sertifikası alan başvuruların ağırlıklı olarak LEED v2009 sürümüne sahip olduğu görülmüştür.

Şekil 8. Türkiye’den LEED sertifikası almış başvuruların sertifika sürümleri

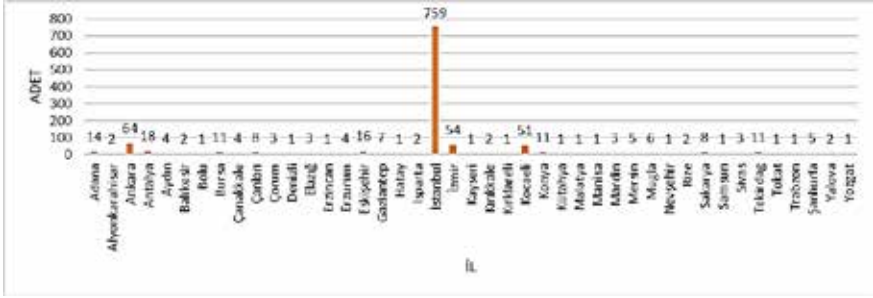
Türkiye’den LEED sertifikası almış başvurular, LEED sertifika seviyeleri açısından incelendiğinde ise ilk sırada Altın (Gold) sertifika alanların 301 (%67.95) adet, ikinci sırada Gümüş (Silver) sertifika alanların 66 (%14.90) adet ve üçüncü sırada ise Platin (Platinum) sertifika alanların 56 (%12.64) adet olduğu görülmektedir (Şekil 9). Sonuçlar incelendiğinde, LEED sertifikası alan başvuruların ağırlıklı olarak Altın (Gold) sertifikasına sahip oldukları tespit edilmiştir. LEED sertifika sisteminde belirlenen

seviyeler, puanlama üzerinden hesaplandığı için LEED sertifikası alan başvuruların ağırlıklı olarak 60-79 puan aralığında olduğu da söylenebilir.

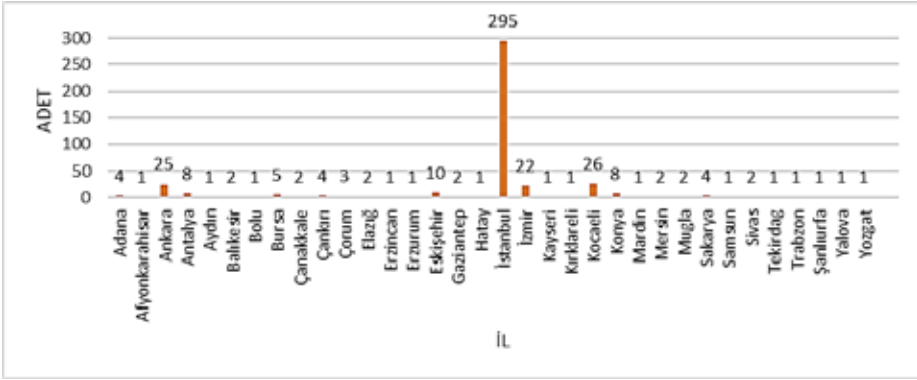
Şekil 9. Türkiye’den LEED sertifikası almış başvuruların sertifika seviyeleri

Türkiye’den yapılan başvurular, iller bazında incelendiğinde ise ilk sırada 759 (%69.06) adetle İstanbul, ikinci sırada 64 (%5.82) adetle Ankara ve üçüncü sırada 54 (%4.91) adetle İzmir ilimiz gelmektedir (Şekil 10). Sonuçlar incelendiğinde, üç büyük ilimizin başvuru sayısında önde olduğu, bunlardan İstanbul ilinin ise açık ara liderliği ele aldığı tespit edilmiştir.

Şekil 10. Türkiye’den LEED sertifikasına yapılan başvuruların illere göre dağılımı

Türkiye’den LEED sertifikası almış başvurular, iller bazında incelendiğinde ise 34 ilimizden yapılan başvurunun LEED sertifikası aldığı tespit edilmiştir. Türkiye’den LEED sertifikası alan ilk üç il ise 295 (%66.59) adetle İstanbul, 26 (%5.87) adetle Kocaeli ve 25 (%5.64) adetle de Ankara ilidir (Şekil 11).

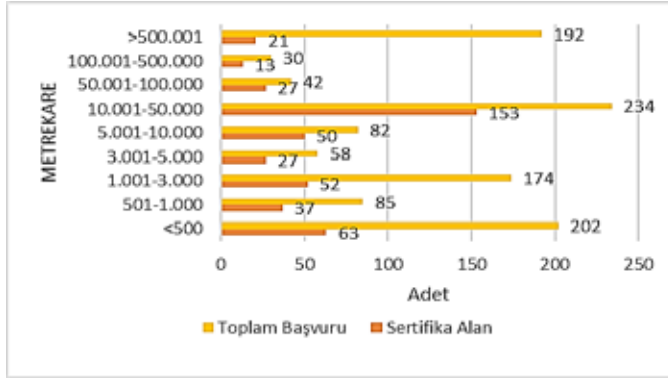

Şekil 11. Türkiye’den LEED sertifikası almış başvuruların illere göre dağılımı

Sonuçlar incelendiğinde LEED sertifikası alan illerin başında İstanbul olduğu görülmektedir. İkinci sırada ise İstanbul’a olan yakınlığı ve sanayi sektörünün ağırlıklı olarak yer aldığı Kocaeli ilimiz yer almaktadır. Üçüncü sırada ise Ankara ilimiz ön plana çıkmakta ve diğer büyük illerimizde onu takip etmektedir. Yapılan incelemede Türkiye’den sertifika alan 34 il haricinde 10 ilimizden de LEED sertifikası için başvuru olduğu, fakat bu başvuruların olumlu neticelenmediği de saptanmıştır.

Türkiye’den LEED sertifikası için yapılan başvurular, proje büyüklüklerine (m^2) göre incelendiğinde ise en çok başvurunun 234 (%21.29) adetle 10.001-50.000 m^2 arasındaki projelerde olduğu görülmektedir. Başvurularda ikinci sırada ise 202 (%18.38) adetle 0-500 m^2 arasındaki ve üçüncü sırada ise 192 (%17.47) adetle >500.001 m^2 ’den büyük projelerin olduğu tespit edilmiştir (Şekil 12).

Türkiye’den LEED sertifikası almış başvurular, proje büyüklüklerine (m^2) göre incelendiğinde ise ilk sırada 153 (%34.54) adetle 10.001-50.000 m^2 arasındaki projelerin yer aldığı görülmektedir. Bunu ikinci sırada 63 (%14.22) adetle 0-500 m^2 arasındaki ve üçüncü sırada ise 52 (%11.74) adetle 1.001-3.000 m^2 arasındaki projelerin takip ettiği saptanmıştır (Şekil 12).

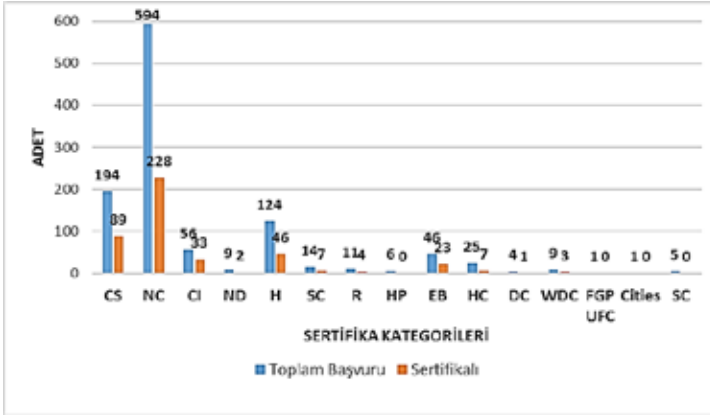

Şekil 12. Türkiye’den proje büyüklüklerine göre LEED sertifikasına yapılan başvurular ve sonuçların dağılımı

Sonuçlar incelendiğinde, proje büyüklüklerine (m²) göre hem başvuru sayısı açısından hem de sertifika almış olması açısından ilk sırada 10.001-50.000 m² arasındaki projelerin yer aldığı görülmektedir. Başvuru sayısı ile sertifika alan projelerin birbiri ile kıyaslanması durumunda ise %65.38 başarı oranı ile yine 10.001-50.000 m² arasındaki projelerin yer aldığı da tespit edilmiştir.

Türkiye’den LEED sertifikası için yapılan başvurular, sertifika kategorilerine göre incelendiğinde ise en çok başvurunun 594 (%54.05) adetle LEED NC (New Construction, Yeni Bina) olduğu saptanmıştır. İkinci sırada ise 194 (%17.65) adetle LEED CS (Core and Shell, Çekirdek Kabuk Bina) ve üçüncü sırada ise 124 (%11.28) adetle LEED H (Homes, Konut) olduğu görülmektedir (Şekil 13).

Türkiye’den LEED sertifikası almış başvurular, sertifika kategorilerine göre incelendiğinde ise birinci sırada 228 (%51.47) adetle LEED NC (New Construction, Yeni Bina) olduğu görülmektedir. Bunu ikinci sırada 89 (%20.09) adetle LEED CS (Core and Shell, Çekirdek Kabuk Bina) ve üçüncü sırada ise 46 (%10.38) adetle LEED H (Homes, Konut) takip etmektedir (Şekil 13).

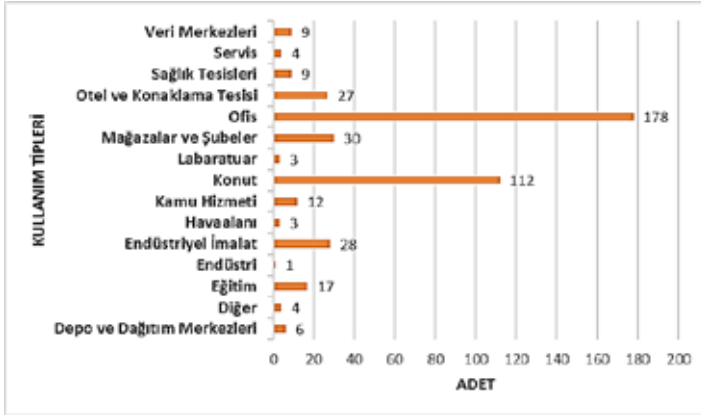

Şekil 13. Türkiye’den sertifika kategorilerine göre LEED sertifikasına yapılan başvurular ve sonuçların dağılımı

Sonuçlar incelendiğinde ise LEED kategorilerine göre Türkiye’den hem başvuru sayısı açısından hem de sertifika almış olması açısından ilk sırada LEED NC’nin (New Construction, Yeni Bina) yer aldığı, başvuru sayısı ile sertifika alan projelerin birbiri ile kıyaslanması durumunda ise %58.93 başarı oranı ile LEED CI’nın (Commercial Interior, Ticari iç mekanlar) ilk sırada geldiği tespit edilmiştir.

Türkiye’den LEED sertifikası almış başvurular, kullanım tiplerine göre incelendiğinde ise en çok 178 (%40.18) adetle ofis olarak kullanıldığı görülmektedir. Bunu ikinci sırada 112 (%25.28) adetle konut ve üçüncü sırada ise 30 (%6.78) adetle ise mağazalar ve şubelerin takip ettiği görülmektedir (Şekil 14). Sonuçlar incelendiğinde LEED sertifikası alan başvuruların ağırlıklı olarak ofis olarak kullanıldığı görülmektedir. Bu noktada Türkiye’deki inşaat sektörünün konut ve ofis sektörlerine olan ilgisinin, sonuçlara yansdığı da gözlemlenmiştir.

Şekil 14. Türkiye’den LEED sertifikası alan başvuruların kullanım tiplerine göre dağılımı

4. SONUÇ

Amerika Yeşil Bina Konseyi (USGBC) tarafından geliştirilen, Enerji ve Çevre Dostu Tasarımda Liderlik (Leadership in Energy and Environmental Design, LEED) sertifikasyon sistemi tüm Dünya’da olduğu gibi ülkemizde de yaygın olarak kullanılan bir sertifikasyon sistemidir. İnşaat sektörünün sürdürülebilirlik konusunda kendisini geliştirmesi amacıyla ortaya çıkmış olan bu sistem değişen ve gelişen teknolojik gelişmelere paralel olarak da kendini yenilemektedir.

Günümüzde ülkemizde de yeşil bina ve sertifikasyon sistemleri yaygınlaşmaya ve önem kazanmaya başlamıştır. Yapılan araştırmalarda ülkemizde de en çok tercih edilen sertifikasyon sisteminin LEED olduğu görülmektedir. Bu çalışmada da USGBC veri tabanından yararlanılarak Türkiye’deki LEED çalışmaları ile ilgili veriler elde edilmiş ve sisteme yapılan başvurular ile sonuçları analizler edilerek değerlendirilmiştir. Elde edilen başlıca çalışma sonuçları ise şunlardır;

- Türkiye’den LEED sertifikası almak için yapılan başvurular incelendiğinde, Türkiye’deki yapı stokuna göre başvuru sayısının tatmin edici düzeyde olmadığı ve başvuruların çoğunluğunun ise sertifika alamadığı tespit edilmiştir. Bu da sertifika maliyetlerinin ülkemiz için hala yüksek olduğunu ve sertifikasyon sürecinin ülkemizde tam ve sağlıklı bir biçimde yürütülemediğini göstermektedir.

- Türkiye’de sertifika alan başvuruların, yıllara göre dağılımı ve sertifika sürümleri incelendiğinde ise Türkiye’de bu sistemin 2009 yılından itibaren oturduğu saptanmıştır. 2009-2018 yılları arasında ise inşaat sektörüne paralel olarak sertifikalandırma sayısının arttığı fakat 2018 yı-

lından itibaren ise sektörde görülen tedirginlikle birlikte düşüşe geçtiği de görülmektedir.

- Türkiye’den LEED sertifikası almış başvurular, LEED sertifika seviyeleri açısından incelendiğinde ise ağırlıklı olarak Altın (Gold) sertifika aldıkları tespit edilmiştir. Bu da ülkemizde LEED sertifikası alan projelerin ağırlıklı olarak 60-79 puan aralığında olduğunu göstermektedir.

- Türkiye’den LEED sertifikası almış başvurular iller bazında incelendiğinde ise sertifika alan projelerin metropol niteliğindeki kentlerde yoğunlaştığı, ülke genelinde ise homojen bir dağılım göstermediği görülmüştür.

- Türkiye’den LEED sertifikası almış başvurular proje büyüklüğü (m²) bazında incelendiğinde ise sertifika alan projelerin ağırlıklı olarak 10.001-50.000 m² arasında olduğu ve proje büyüklüğü açısından çeşitlenme göstermesine karşın homojen bir dağılım göstermediği de görülmüştür.

- Türkiye’den LEED sertifikası almış başvurular, sertifika kategorilerine göre incelendiğinde ise ağırlıklı olarak LEED NC (New Construction, Yeni Bina), LEED CS (Core and Shell, Çekirdek Kabuk) ve LEED H (Homes, Konut) olduğu ve sertifika kategorileri arasında da homojen bir dağılım olmadığı görülmemektedir. Sertifika alan kategorilerin yaygınlaştırılması ülkemizdeki yapı stoku açısından önem arz etmektedir.

- Türkiye’de LEED sertifikası almış binalar kullanım tiplerine göre incelendiğinde ise en çok ofis, konut, mağazalar ve şubeler olarak kullanıldığını, buna karşın diğer kullanım tiplerinde yeteri kadar yaygınlaşamadığı gözlemlenmiştir. Bu noktada Türkiye’deki inşaat sektörünün konut ve ofis sektörlerine olan ilgisinin, sonuçlara da yansıdığı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- AEKO, (2020, Ekim). Leed sertifikası, Leed ana kategorileri. Erişim adresi <https://www. leedsertifikası.com/leed/ana-kategoriler/#1489503964921-3acbde1-0dcfd3eb-d2400966-852 6>
- Arslan, N. C. (2015). *Yeşil bina projelerinde tasarım süreci için bir yaklaşım: Leed v4 sertifikalandırma süreci modeli*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Çelik, E. (2009). *Yeşil bina sertifika sistemlerinin incelenmesi Türkiye’de uygulanabilirliklerinin değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- ECOBUILD (2020, Kasım). Ürünler. Erişim adresi <https://www.ecobuild.com.tr/site-ueruenleri>
- ERKE, (2020, Kasım). Leed sertifika danışmanlığı. Erişim adresi <http://www.erketasarim.com/yesil-bina-danismanligi/leed-sertifika-danismanligi/>
- Everblue, (2020, November). LEED Certification, LEED AP Acronym Comes with Some History & Context. Erişim adresi <https://everbluetraining.com/want-become-leed-ap/>
- Kıncay, O. (2009). Yıldız Üniversitesi - Sürdürülebilir Yeşil Binalar - Bölüm III. Erişim adresi <http://www.yildiz.edu.tr/~okincay/dersnotu/Yesil-III.Bol.pdf>
- Odaman Kaya, H. (2012). *Ölçütlere dayalı değerlendirme ve sertifika metotlarından Leed ve Breeam’in Türkiye uygulamalarına yönelik irdeleme ve öneriler*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Semtrio, (2020, Ekim). Leed sertifikası. Erişim adresi <https://www.semtrio.com/leed-sertifikası>
- Sert, K. S. (2010). *Bina yaşam döngüsünde enerji analizi ve yeşil binalar*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ege Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Sev, A. ve Canbay, N. (2009). Dünya genelinde uygulanan yeşil bina değerlendirme ve sertifika sistemleri, *Yapı Dergisi Yapıda Ekoloji Eki: Ekolojik Mimarlıkta Somut Adımlar*, (Nisan), 42-47.
- SGBC, (2020, November). Dags att förnya din LEED certifiering? Erişim adresi <https:// www.sgbc.se/nyheter/dags-att-fornya-din-leed-certifiering-horvad-experten-har-att-saga-om-recertifiering/>
- USGBC, (2009, April). Overview. Erişim adresi <http://www.usgbc.org/DisplayPage.aspx?CMS PageID=1971>
- USGBC, (2013a, December). Overview to LEED. Erişim adresi <http://www.usgbc.org/LEED #overview>

- USGBC, (2013b, December). About USGBC. Erişim adresi <http://www.usgbc.org/about>
- USGBC. (2013c, December). Leed V4 For Building Design And Construction, USA.
- USGBC, (2020a, October). Brand. Where LEED began. Erişim adresi <https://www.usgbc.org/about/brand>
- USGBC, (2020b, October) Projects. Erişim adresi <https://www.usgbc.org/projects>
- USGBC, (2020c, October) LEED rating system. Erişim adresi <https://www.usgbc.org/leed>
- USGBC, (2020d, October) A LEED for every Project. Erişim adresi <https://www.usgbc.org/leed>
- Yeşilbaş, S. (2014). *Yeşil binaların yapım ve yönetim tekniklerinin enerji ve çevre dostu tasarımda liderlik (leed) kriterleri kapsamında incelenmesi ve peyzaj mimarlığı meslek disiplini ile ilişkilerinin irdelenmesi üzerine bir araştırma*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ege Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Yılmaz, D.İ. (2014). *Yüklenici firmalar için sürdürülebilir yapım kılavuzu oluşturulması ve Leed uygulamalarında karşılaşılan zorlukların incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Bölüm 30

**İÇ MEKÂN TASARIMI VE MOBİLYA’NIN
GELİŞİM SÜRECİ VE SIRADIŞI BİR
DEĞER OLARAK CHARLES RENNİE
MACKINTOSH**

Elif ÖZDOĞLAR¹

Çağrı YALÇIN²

---

1 Dr.Öğr.Üyesi Elif ÖZDOĞLAR, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Mimarlık Fakültesi İç Mimarlık Bölümü

2 Dr.Öğr.Üyesi Çağrı YALÇIN, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Mimarlık Fakültesi İç Mimarlık Bölümü

İç mekân tasarımında, bir iç mimarın elindeki en etkin elemanlardan biri mobilyadır. Mobilya bir endüstri ürünleri tasarımı olabileceği gibi bir el sanatı eseri de olabilir. İç mekânın kimliklendirilmesinde de mobilyanın stilizasyonel ve görsel etkisi büyüktür. İç mekân alanı uzaydan ayıran kabuğun, duvar, tavan ve taban düzlemlerinin istek ve ihtiyaçlarla, form, fonksiyon, estetik üçgeninde belirlenen ürünlerle, tasarımcının öz bakışı ve mekâna yüklenmesi istenen stil kimliğiyle kompoze edilmesidir. Mobilya; ihtiyaçları ve ihtiyaçların kişisel arzularla birleşerek dönüştüğü istekleri karşılama gereken fonksiyonelliğe sahip, planlanan işlevlere yetkin yanıtlar verebilen, insan ölçeğini baz alan ve bu hususta ergonomi ve antropometri bilimlerinden etkin bir biçimde faydalanan, toplumun güncel estetik anlayışı ve modasını takip eden ve tüm bunların yanı sıra endüstri ürünleri tasarımcıları ve iç mimarların tasarım belleği, öz değerleri ve öznel bakış açısını taşıyan ve yansıtan tasarım nesnelere dir. Bu bağlamda iç mekân tasarımı ve mobilya tasarımı benzer ve hatta bazen özdeş niteliklere dayanmaktadır. Boyla (2012:3) mobilyaları “insanın günlük yaşamını kolaylaştıran eşyalar” olarak tanımlarken; ticari bir mal olduğu gerçeğini de yadsımaz. Mobilyanın tarihsel süreçte ticari bir mal olarak daima yüksek değer gördüğünü belirtirken 14.Louis’in iç mimarlık ve mobilya harcamalarının hazineyi zora sokacak kadar ileri gittiğinden söz eder. (Boyla, 2012:3) Bu bağlamda mobilya bir tasarım nesnesi olduğu kadar ticari bir üründür, beğeni görmesi, tercih edilmesi ve kullanılması hem tasarımcı hem de üretici açısından manevi tatminin yanı sıra maddi tatminde yaratmalıdır. İç mekân tasarımına estetik değer ve fonksiyon katmalı ve onu tamamlamalıdır. İç mekân tasarımı da belirlenmiş bir bütçe doğrultusunda şekil alacağından mali kaynakların verimli kullanımını gerektirir. Tasarım sınırsız bir hayal gücüne dayansa da ekonomi biliminin temel prensiplerinden kıt kaynaklar–sonsuz ihtiyaçlar prensibinin etkisi söz konusudur.

Günümüzde mobilya tasarımı ve iç mekân tasarımı tüm tasarım biçimleri gibi zaman içerisinde çeşitli değişikliklere uğramıştır. Bu değişimler sosyo-ekonomik, sosyo-kültürel, sosyo-psikolojik değişimlerdir ve hepsinde etken faktör teknolojidir. Sosyo-ekonomik anlamda içinde bulunduğumuz yüzyılı tüketim çağı olarak görmek mümkündür. Bu nedenle mobilyada Endüstri Devrimi ile başlayan seri üretim halen çağın popüler üretim teknikleri arasındadır. Çünkü seri üretim, el yapımı ürünlere göre çoğunlukla daha ekonomiktir. Ayrıca modüler mobilya da, paketleme ve lojistik anlamda üreticiye; kurulum ve montaj anlamında ise tüketiciye çağın hız kavramına uygun bir biçimde kolaylık tanımaktadır. Bu hususların getirdiği bir pratiklikten söz etmek mümkün olsa da; iç mekân ve mobilya tasarımlarında bir prototipleşme tehlikesini de doğurmaktadır. Teknoloji bu noktada tasarımcı ve üretici için ürünün üretilebilirliği ve seri üretimin olabilirliğini sağlamakta ve paketleme, lojistik gibi konularda kolaylıklar meydana getirmektedir. Kurulum videoları, cd’leri ve QR kodlarda kul-

lanıcıya kolaylık sunmakta ve tüketim davranışını etkilemektedir. Sosyo-psikolojik değişimler arasında tüketicinin eğilimleri ve moda kavramının kullanıcının alışveriş davranışlarındaki etkileri düşünülebilir.

Öztekin'e göre moda belirli bir domine kitle tarafından uygulanmak ve benimsenmek istenen estetik değerlerdir.(Öztekin 2018:2) Artık mobilyalar birkaç nesil değil yalnız birkaç yıl kullanılmaktadır. Sonrasında moda göre revize edilmekte ya da değiştirilmektedir. İç mekânda da moda paralel olarak değişen tasarım trendleri hızlı başkalaşmaları da beraberinde getirmektedir. Bu noktada teknoloji sayesinde evrimleşen geleneksel malzemelerdeki, yeni üretilen yapay malzemelerdeki ve malzemelere uygulanan yüzey işlemlerindeki çeşitliliğin moda kavramını ve kullanıcı davranışlarını pozitif yönde etkilediği, tasarımcı ve üreticiye içinse kullanıcıya farklı alternatifler sunabilmede çığır açtığı söylenebilir.

Sosyo-kültürel değişimler ise çok yönlüdür. Bu değişimler bölgesel sosyo-politik olaylar ve evrensel dönüm noktalarıyla biçimlenir. Günümüzde küreselleşme öne çıkan sosyo-kültürel değişimlerin başında gelir. Örneğin genel olarak küresel dünyada mekânların, özellikle konutların metrekare bazında küçülmesi mobilya ve iç mekân tasarımında, tasarımcıyı esnek çözümlere yönlendirmiştir. Bu anlamda çok fonksiyonlu mobilyaların ve birden fazla fonksiyona cevap verebilen iç mekân tasarımlarının tercih edilme oranı artmıştır. Küreselleşme yerel anlayışlar içerisindeki en yetkin ve kusursuza en yakın unsurları birbirleriyle harmanlamakta ve her sosyo-kültürel seviyeye ve hemen her coğrafyaya eş zamanlı olarak sunmaktadır. Hemen her ülkede şube açan İskandinav tarzı mobilya üreten ve satan zincir firmaların popülaritesi buna örnek gösterilebilir. Bunun avantajı yetkin ve kusursuz ürünlere ulaşılabilirliğin artmasıdır. Ancak küreselleşmeyle bazı bölgelerdeki yerel tasarım anlayışları ve tercihleri küresel kültüre entegre olarak yok olmayla karşı karşıya kalmıştır. Kültür haline gelmiş marka, bir başka deyişle marka kültürü de sosyo-kültürel değişimlerin bir parçasıdır. 21.yy her sektörde marka ve markalaşma çağıdır. Bundan iç mekân ya da mobilya tasarımlarının ve tasarımcılarının etkilenmemesi mümkün değildir. Tasarımcı markalaşma konusunda kendine yol haritası çizerken, kullanıcılar da bazı markaları, marka değerinden dolayı bu konudaki kültürel birikim veya deneyimlerine göre tercih ederek rotalarını belirlemektedir. Bazı güncel tasarım ürünleri kullanıcı için manevi tatmin anlamında; yaşamı kolaylaştırmanın yanında marka kimliğiyle kullanıcının prestijini veya tercihlerini temsil eden ikonik bir değerde kazanmıştır. Philippe Starck'ın limon sıkacağı kullanışlı olmasa da estetik formu ve Philippe Starck'ın marka değeriyle ikonik bir ürün haline gelmiştir. Bu bağlamda tanınan ustalara ait ya da yok olmaya yüz tutan el sanatları, ünlü tasarımcıların trend ürünleri ve özel serileri, firmaların butik tasarım ürünleri de değer kazanmaktadır. Bazen de x marka ve y marka arasında tasarım ürününün marka değerini artırmak üzere anlaşmalar ya-

pılabilmektedir. Örneğin H&M isimli giyim markası geçtiğimiz yıllarda tasarımcı Isabel Marant ile ortak koleksiyon üretmiştir. Bu karşılıklı marka anlaşmaları; kullanıcıya takdim açısından her iki markanın pazardaki hedef kitlesini bir araya getirmekte ve her iki markanın tanınırlık değerini artırmaktadır. Bunun yanı sıra doğa dostu ve/veya geri dönüştürülebilir malzemelerden üretilen ürünler geliştirme, herhangi bir ihtiyaç sahibi gruba ürün alımı karşılığı katkı sağlama imkânı tanıyabilme (eğitime, sağlığa katkı gibi) marka imajını oluşturur ve destekler. Uzun yıllardır ürün üreten ve kullanıcı memnuniyetine ulaşan tasarım firmalarının ve aile firmaların da olumlu imajlarına rastlanır. Öztekin; Markaların imajları için belirli bir kurgu oluşturması gerektiğinden bahseder ve kurgularını hedef kitlelerine en doğru şekilde anlatmasının önemini vurgular. (Öztekin 2018:14)

En güncel evrensel dönüm noktası olarak Covid-19 Pandemisi şüphesiz ki iç mekân tasarımına ve mobilya tasarımına farklılıklar getirmeye başlamıştır ve önümüzdeki en az on yıllık süre içinde daha etkin herhangi bir küresel olay meydana gelmez ise yenilikler getirmeye de devam edecektir. Kullanıcıları; bahçe, teras, veranda, balkon v.b sahip yapılara taşınma eğiliminin ortaya çıkması ve emlak piyasasının bu yönde hareketlenmesi, yeni başlayacak inşaatların projelerinin bu doğrultuda değerlendirilmesi temel farklılıklardan biridir. Antibakteriyel ve antivirütik iç mekân tekstilleri ve kaplama malzemelerinin kullanıcılar tarafından aranır hale gelmesi; üreticiler ve tasarımcıların bu talebi karşılamak üzere ilgili yönde ar-ge çalışmalarına ağırlık vermesine sebep olmuştur. Ching'in (Ching 1991:31) bundan yaklaşık otuz yıl önce söz ettiği sosyal mesafe kuralının iç mekân kompozisyonlarında zorunluluk haline gelmiştir. İç mekanlar içerisindeki sirkülasyon alanları sosyal mesafe doğrultusunda revize edilmiş ve mobilyaların sayısı azaltılmış bazıları antibakteriyel veya antivirütik muadilleri ile değiştirilmiştir. Bankoların üst kısımlarında çalışan ve müşteriye ayıran paneller hemen her ticari ve kamusal iç mekân tasarımına yerleşmiştir. Aynı zamanda bu mekânlara girişte dezenfeksiyon için mekânsal bölgeler oluşturulmuştur. Covid-19'un etkilerine karşı oluşturulmuş bu acil durum çözümleri zaman içerisinde yerini profesyonel iç mekân tasarımı ve mobilya çözümlerine bırakacaktır.

Suudi Arabistan sınırları içerisinde Kral Selman tarafından yürütülen ve 2030 yılında faaliyete geçecek Neom kenti projesi ve Japon Toyota Otomotiv firması tarafından Japonya'da kurulan ve önümüzdeki yıllarda öncelikle firma çalışanlarının yerleşmesiyle faaliyete geçmesi planlanan Woven kenti projesi 21.yy'da bize yeni nesil kent kavramını sunacaktır. Bu kentlerde yapay zekâ nüfusunun insan nüfusundan fazla olacağı ve akıllı kentler olarak faaliyete geçecekleri resmi web sitelerinde belirtilmektedir. Önümüzdeki yıllarda, 2050'ye yani yüzyılın ilk yarısına bile gelmeden merkezi insan olan ve 21.yy'ın başında ev dostları da eklenen iç mekan ve mobilya tasarımlarının kullanıcı kitlesine, robotlar, yapay zeka formları

ve bugün pek çok cihazın yazılımına adını veren ve yunanca insansı anlamına gelen androidleri de dahil etmek gerekecektir.

Teknoloji tasarımıyla ilgili hemen her değişimde katalizör görevi görmektedir ve tarih boyunca da her yeni teknoloji tasarım karşılığını bulmuştur. Akıllı kentler, akıllı binalardan sonra akıllı iç mekân tasarımlarının ve mobilyaların yaygınlaşması oldukça yakın bir zamanda gerçekleşecektir. Bu anlamda dijital çağda geçmişe dair iç mekan ve mobilya tasarımlarının sanatsal değeri artacak ve kamuya açık ürünler koruma altına alınacak, üretim ve satışı devam edenler ikonik değer kazanacaktır. Charles Rennie Mackintosh bu anlamda ikonik değere ulaşmış ve artacağı ön görülen tasarımcılardan biridir.

Mobilyanın ve iç mekân tasarımının antik çağlarda Mısır, Çin, Roma gibi gelişmiş uygarlıklarda hassasiyetle yapıldığı ve sürekli bir devinim içinde olduğu çeşitli kazılar sonucu çıkarılan ya da çeşitli ören yerlerinde bulunan örnekler aracılığıyla bilinebilmektedir. Bu mobilyalar çoğunlukla Vitruvius'un form, fonksiyon ve estetik üçgenine uygundur. Genellikle; lojistik açıdan zorluk yaratmayacak, kullanıldığı bölgede kolay bulunabilen ve bölgenin iklimsel şartlarıyla bozulmaya uğramayan yerel malzemeler kullanılmıştır. Roma'da bronz mobilyaların, Mısır'da taş ve ahşap mobilyaların kullanılması buna örnek gösterilebilir. Bu mobilyalar el yapımı olmalarından dolayı, özgünlükleriyle sanatsal değere sahip titiz işçilikler barındıran örneklerdir. Kütahya Arkeoloji Müzesi'nde bazı çömlekleri yapan sanatkar kimselerin isimlerini çömleğe kazıyarak, tasarımcı ve üretici olarak tasarımına sahip çıkmaya çalıştığı gözlemlenebilmektedir. Ancak günümüzdeki gibi, meslek odaları kayıtları, süreli yayınlar, gazeteler olmadığı için bu isimlerle ilgili tek başına yeterince tanımlayıcı bilgiye ulaşmak mümkün değildir. Muazzam tasarımların yaratıcılarına tasarımcılarının ya da tasarımın ismine çoğunlukla ulaşmak mümkün değildir. Bu nedenle tasarımcılarla ilgili bilgileri ulaşılabildiği zaman yazın haline getirmek, sanat mobilya ve tasarım tarihi açısından oldukça önemlidir. Mobilya tasarımının ilerlemesi ortaçağ karanlığında sanat ve tasarımın diğer her dalında görüldüğü gibi yavaşlamış ve yaklaşık 1789'dan itibaren Endüstri Devrimi ile kaybettiği ivmeyi yeniden kazanmıştır. Bunun nedenleri bazı malzemelerinin, endüstri devrimi sürecinde işlenebilirlik kazanması, gelişen teknolojilerle geleneksel malzemelerin farklı formlarla ifade edilebilir hale gelmesi ve endüstriyel üretimle seri üretim kavramının ortaya çıkmasıdır. Tasarımların; tasarım ve mobilya tarihine eklenilebilecek bilgilerine ve bu tasarımların trendleriyle ilgili değerlendirme yapabilecek yeterli kaynaklara ulaşılabilirlik bu dönemle başlamaktadır. 19.yy'ın sonu ve 20.yy'ın başında Endüstri Devriminin, mobilyanın antik çağdan beri süre gelen el işçiliği değerini yok etme ihtimaline karşı duran Arts&Crafts hareketi doğmuş ve bu hareketi doğaya öykünen organik formlara sahip Art Nouveau takip etmiştir. Bu dönemlerde sembolizm ve oryantalizmde öne çıkan yaklaşımlardır.

Charles Rennie Mackintosh; Arts&Cratfs hareketinin öncülerindedir. Ancak iç mekân ve mobilya tasarımında Sembolizm, Art Nouveau ve oryantalizme yaklaşan eserlerde vermiştir. Oymacılık gibi el sanatlarını tasarımlarında kullanarak Arts&Cratfs'a ve iç mekânda düzlemlerin süslemelerinde doğadan ilham alan organik formlara yer vererek Art Nouveau'ya, Japonya ve Japon sanatlarından hareketle ürettiği desenlerle Oryantalizm'e, süreklilik arz eden simetrik çiçek formlarıyla sembolizme yakın durmaktadır. Dönemi için yenilikçi malzemeler olan çelik ve camla tasarımlar ortaya koyarak, çağdaş malzemeye yeni kimlikler yüklemesiyle de dönemi için çağı yakalayan ve hatta ötesine geçebilen bir tasarımcıdır. Avrupa'ya özgü modern estetik anlayışını kendi bakış açısıyla yorumlayan tasarımcı aynı zamanda patriotik bir anlayışla İskoç Baronluk Geleneği'ne de karşı durmamıştır. (Spencer, 2005:144)

El emeğini yok saymadan, modern malzeme ve teknolojilerden faydalanan, form fonksiyon ve estetik üçgeni anlayışıyla hem kullanıcıya hem de tasarımına sahip çıkan 1868 ve 1928 yılları arasında yaşamış Mackintosh; mükemmeliyetçi bakış açısı ve sıra dışı tarzıyla hem Avrupa'daki çağdaşları arasında özel bir yere sahip olmuş ve kıtada tanınmış böylelikle de iç mekân ve mobilya tarihinde önemli bir yer edinmiştir. Avrupa'da kendisini tanınır hale getiren çağdaş stillere bakışındaki ve uygulama tarzındaki farkı ise İskoç Baronluk Geleneği ile beraber Glasgow Stilini bu çağdaş stillerle harmanlayarak özgün bir tarz ortaya koymasındır. Geleneği kullanma konusunda muhafazakar davranması ama bir yandan da geleneği çağına göre güncel tasarım trendleriyle ve öz bakış açısıyla bütünleştirilmesi onu İskoçya denildiğinde yalnız tasarımcılar arasında değil, tasarım kültürüne aşina olan her meslek grubundan insan arasında ilk akla gelen fenomen öğelerden biri haline getirmiştir. Ülkelerin, evrensel platformda tanınması ve benimsenmesi genellikle tasarım kentleri aracılığıyla gerçekleşmektedir. Bu anlamda kentin kültürünü öznel bakış açısıyla harmanlayan tasarımcılar çok önemli değerlerdir. Mackintosh Glasgow'u bir tasarım kenti haline getirerek, eğitim gördüğü Glasgow School of Art'ın da eğitimdeki değerini artırmıştır.

Mackintosh Glasgow kentinin yerel aktörü olarak, Anton Gaudi'nin Barcelona'yı temsil etmesi gibi Glasgow'u turistik anlamda temsil etmektedir. (Buchrieser, 2019:100)

İskoç Baronluk Geleneği; İskoç kır evlerinde, 1830'lardan itibaren kullanılmaya başlanan bir mimari stildir. Glasgow Stili; geç 19.yy'da Glasgow'lu sanatçılar tarafından geliştirilen, organik motifleri stilize eden, belirli bir doğrusallığa sahip gizemli ve ruhani bir atmosfer yaratma çabasıdır. Mackintosh'un ve üyesi olduğu The Four'un özgün stili, bazı kaynaklarda Spook School olarak geçmektedir. Çok fazla tanınmayan bu stil, üretilen işlerin hayaletsi, karanlık garip doğasını ifade eder.(Blake, 2004:

255) Günümüzün gotik romantizm anlayışıyla, geçmişe özgü mistisizmini sentezleyen grotesk bir anlayışa benzetilebilir. Ancak bu bakış açısı The Four grubuyla ortak işlerinden bazılarına yön vermiş şahsi bakış açısına yansımamıştır. 1707 yılında İskoçya Krallığı, Büyük Britanya Krallığı'nı oluşturmak amacıyla İngiltere Krallığı ile birleşmiştir. 19.yy'ın sonlarında ve 20.yy'ın başlarında kadınlar Büyük Britanya Krallığı'nda pek çok sosyal konuda özgür değillerdir ve iş hayatında hak ettikleri saygıyı görmemektedirler. Mackintosh;Osmanlı İmparatorluğu'nda Padişah II. Abdülaziz döneminde Beyoğlu'nda yardım baloları düzenlenirken kraliyet tarafından baloların kınandığı (Öztürk, 2007:67) kadınların giyimde özgürlüğe ancak Viktoryan Dönem'in sonunda gerçekleşen kıyafet devrimi ile ulaştığı Büyük Britanya Krallığı'nda başta eşi Margaret ve kardeşi Frances olmak üzere kadın tasarımcılarla ve Miss Cranton gibi kadın girişimcilerle çalışmış olmasıyla ve bu konudaki devrimci kimliğiyle feministik tasarım tarihine de damga vurmuştur. Tasarım alanında ise yine aynı dönemde kadınlar tasarımcıların cinsiyetleri sebebiyle alamadıkları tasarım işlerinin pek çoğu erkek tasarımcılar tarafından yapılmakta ve sert detaylarla maskülenleştirilerek kullanıcıya sunulmaktaydı. Mackintosh'un iç mekân ve mobilya tasarımları hem feminen(dişil) hem de maskülen(eril) tasarım detaylarını bir arada yorumlama ve mobilyayı cinsiyetsizleştirme ve kimliksizleştirmede de çağdaşları arasında en başarılılarından. Tasarımlarıyla bu anlamda marjinal olarak tanımlanabilecek Mackintosh; tasarıma multidisipliner yaklaşımıyla bir İskoç mimar, iç mimar, endüstri ürünleri tasarımcısı ve sanatçısıdır. Sanatçı kimliğini ise projelerinde kullandığı sulu-boya tekniklerinden, el çizimi poster tasarımlarından ve mekânlara da konumlandığı somut çiçek resimleri ve soyut sembolizmle verdiği sulu-boya sanat eserlerinden keşfetmek mümkündür.

Mackintosh, ünlü fotoğrafının çekildiği 1893'te, Glasgow'da Honeyman and Keepie isimli mimarlık firmasında görev yapmaya başlamış ve aynı yıl prestijli yerel bir gazete olan Glasgow Herald'ın depo/arşivinin tasarımından ilk büyük komisyonunu kazanmıştır. Aynı zamanda ilk mobilya takımını Arkadaşı David Gauld'a düğün hediyesi olarak yine bu dönemde tasarlamıştır. Firmanın ortaklarından John Keppie'nin kız kardeşi Jessi ile bu dönemde nişanlıdır. Jessi sanat okulu öğrencisidir ve bir grup kadın sanat öğrencisinden oluşan üyesi olduğu ölümsüzler (Immortals) grubunu Mackintosh ve Herbert Macnair bu şekilde keşfetmiştir. Macdonald kardeşler olarakta bilinen Margaret Macdonald ve Frances Macdonald ile de Mackintosh ve Macnair'in kümelenmeleri hem bu gruba katılmaları hem de bu iki kız kardeşin Hope Caddesi'nde Macnair'in yanında ofis açmasıyla olmuştur. (Blake; 2004:17)

1894'te yılında eğitimde gördükleri Glasgow Sanat Okulu'nun(Glasgow School of Art) Sanat Kulübü'nün geleneksel sonbahar sergisine, Charles Rennie Mackintosh liderliğinde Herbert Spencer Mcnair ve Macdonald

kardeşler olarak bilinen Margaret Macdonald ve Frances Macdonald'ın kurduğu The Four adlı grup tarafından grotesk (spook school) anlayışla tasarlanmış mezarlık projesi damga vurmuştur. Proje bu çizgi dışı stiliyle ve öznel yaklaşımıyla pek çok eleştiriye maruz kalmıştır. Grup 1900'de Vienna Secession'a ve 1902'de Turin Enternasyonel Modern Dekoratif Sanatlar Sergisi'ne de katılmıştır. (Helland, 1994:209)

İskoç tasarım kültürünün geleneklerinden ödün vermeden, tutuculuğunu koruyarak; etkilendiği Japon kültürünü bu Avrupa'lı tarza oryantalist bir yaklaşımla entegre etmiş ve Oryantizm'ini Japon tasarım anlayışıyla sınırlı tutarak, Nipponizm'i Avrupa'ya taşımıştır. Pek çok çalışmasında özellikle form ve desen anlamında Nipponizm etkisinde bir oryantalizm ve sembolizm söz konusudur ve o yıllarda Nipponizm günümüzdeki kadar popüler değildir.

Mackintosh'un the four isimli grubu zaman içerisinde başka İskoç ve İngiliz tasarımcıların katılımıyla gitgide büyümüş ve Glasgow artistik grubuna evrilmiştir. Margaret ve Charles, kendileri derinliği yakalamayı amaç edinen Glasgow artistik grubun üyeleri arasında yer almaya devam etmişlerdir. (Robinson, 1997:83)

İlerleyen yıllarda The Four grubunun üyeleri Margaret Macdonald Charles Rennie Mac Mackintosh ile Frances Macdonald ise Herbert Spencer Mcnair ile evlenmiştir. Eşi Margaret'in Mackintosh üzerindeki etkileri ve ona verdiği ilham; onun dişil ve eril formları, malzemeleri ve desenleri bütünleştirerek özgün bir tarz yaratmasının önünü açmıştır. Bazen Sert görümlü malzemeler ve köşeli formlar, organik desenlerle yumuşatılmış ve bazen de organik formlar statik desenlerle bezenerek vurgulamıştır. Organik formlar ve doğadan nesnelere yüklediği mekânsal detaylarda ve mobilyalarda Art Nouveau'nun izleri görülebilir.

Tasarımcıyı özel kılan yaklaşımlarından bir diğeri de tüm bu stil kaosu içerisinde simetriye tanındığı imkândır. Simetriyi genellikle oluşturduğu sembolik formun tekrarı olarak mobilya tasarımında giysi dolapları, yazı kabinetleri, diğeri kabinetler, kitaplıklar gibi mobilyaların ön yüzey tasarımlarında ve iç mekân tasarımında yüzey kaplamalarında özellikle düşey yapı elemanlarında görmek mümkündür.

Mackintosh öncelikle dönemin sosyo-kültürel bağlamda popüler olan iç mekân ve mobilya tipolojilerinin tasarımlarına imza atmıştır. Kabinetler, yazı kabinetleri, domino masaları, ayaklı saatler, şapka standları, El-yüz yıkama üniteleri (washstand) dönemin fonksiyonel ve tercih edilen popüler ürünleridir. El-yüz yıkama üniteleri (washstand), dresuar ile makyaj masasının arasında bir forma sahip, süslemeli, depolama alanına sahip ve tablasının üzerine yıkama için çanak ve güğüm yerleştirilen bir dönemsel üründür. Lavabo dolabı ve lavabo ikilisinin ilkel hali olarak tanımlanabilir.

Genellikle yatak odalarına konumlandırılır. Domino masaları ise etrafına dört oyuncunun oturacağı ölçekte, oyuncunun taşları koyacağı ve oyuncuların oyunu oynayacağı farklı yükseklikte iki tablaya sahiptir. Bu tablalardan oyuncunun taşları koyacağı alttaki tablanın çapı, oyuncuların oyunu oynayacağı tablanın çapından büyüktür ve dört oyuncuya uygun biçimde bölümlendirilmiştir.

Miss Cranston'un Ingram Caddesi Çay Evi, Sandalyeler ve Domino Masası Charles Rennie Mackintosh Tasarımı; Bayan Cranston'un Argyle Caddesi Çay Evi için Yüksek Arkalıklı Meşe Sandalye Tasarımı ,Blake, F. (2004) *Essential Charles Rennie Mackintosh*, London:Parragon

Özellikle Glasgow'da eğitimde fırsat eşitlikleriyle ilgili atılan adımlar ve eğitime verilen önemin artmasıyla yeni kurulan ya da yenilenen eğitim yapılarının, kadın ve erkeğin ortak sosyalleşme mekânları hususunda bir devrim niteliği taşıyarak Büyük Britanya Krallığı'nda ses getiren çay evlerinin tasarımlarının pek çoğunun mobilya ve iç mekân tasarımlarında ve bazen de mimari tasarımları ve cephe tasarımlarında kendisinin imzası bulunmaktadır. Mimari tasarımları ve cephe tasarımları, kent kodlarını korumak adına İskoç Baronluk Geleneğine ve Glasgow Stili'ne daha yakındır. Pişmiş tuğla ve kesme taş kullanılır. Mimari kabuk tasarımıyla beraber iç mekan tasarımı ve mobilya tercihi de üstlendiği ürünlerde, dış kabuğu iç kabukta gölge tasarımı yapmak üzere kullanır.

Mackintosh modernitenin psiko-sosyal dinamikleri ve organizasyonel mekân ilişkisine dair eleştirel düşüncelerini işlerine yansıtmıştır. Mekansal barınma ve organizasyonel faaliyetler arasındaki ilişkiye dair eleştirileri de buna örnek gösterilebilir. Mackintosh tüm sanatçılara rehberlik etmesi gerektiğini düşündüğü ideal: “Duygu tarafından bildirilen sebep... güzellikle ifade edilen...ciddiyetle,yükseltilmiş...mizahla aydınatılmış'tır.”(- Hancock, 2007: 83)

Mackintosh'un işleri arasında Craigie Salonu (Craigie Hall) ahşap oyma detayları; Glasgow Herald Binası (Glasgow Herald Building) cephe ve kulesi; Martyrs' Devlet Okulu (Martyrs' Public School) binası; Bayan Cranston's Buchanan (Miss Cranston's Buchanan Street Tea Rooms) Caddesi'ndeki çay evleri, Bayan Cranston'un Argyll Caddesi'ndeki Çay Evi'nin öğle yemeği odası, yüksek arkalı meşe sandalyeleri, şapka standı tasarımı ve Hollanda mutfağı; Bayan Cranston'un Ingram Caddesi'ndeki Çay Evi'nin Çim Odası, domino masası ve sandalyeleri, Glasgow Sanat Okulu (Glasgow School of Art) Kuzey cephesi ve bu cephedeki ana giriş ve müdür odası, pencere dirsek detayları, doğu cephesi, giriş holü, müze, Mackintosh odası, Stüdyo 45'in kapılarındaki gül motifleri, batı cephesi, batı cephesinin kapısı ve batı cephesinin koridorları, kütüphanesi, kütüphanedeki periyodik cetvel, aydınlatma tasarımları, iç pencereler, sundurma, müdür odası, toplantı odası; Queen Cross Kilisesi'nin (Queen Cross Church) güneybatı cephesi, doğu sundurması, ve kürsüsünün oymalı panelleri, Ruchill Caddesi Kilisesi (Ruchill Street Free Church) kilisesi salonu, 120 Mains Street Glasgow'daki konut için çizim stüdyosu, yemek odası ve yatak odası, Windyhill, Kilmacolma, Renfrewshire binasının (Windyhill, Kilmacolma, Renfrewshire) kuzeydoğu cephesi, çizim odasındaki kitaplık, merdivenlerin üzerindeki aydınlatma, Daily Record Binası (Daily Record Building) binasında cephe detayları; 14 Kingsborough Bahçeleri (14 Kingsborough Gardens) Glasgow çizim odası ve beyaz kabinet; Bir Sanatsever için Konut Projesi (Haus Eines Kunstfreundes-House for an Art Lover) yarışma için dış asansör, birinci ve ikinci kat için kat planları, salonun güney duvarı, yemek odası, resepsiyon ve müzik odası, oval oda için tasarım ve cephe tasarımı; Hill House için güney batı asansörü, ana giriş, salon ve salondaki saat ve sandalye, ana merdivenler, merdiven lambaları, çizim odası, şöminesi, pencere kayıtları, şablonları ve lambaları, yazı kabineti, ana yatak odası şöminesi, giysi dolabı, sandalyeleri, ayaklı lavabosu, Willow Çay Evi (The Willow Tea House) cephesi, de luxe salonu ve kapıları, cam frizleri, çizim masası ve sandalyesi, ön salon ve çay evi galerisi sayılabilir.

Bir kadın girişimci olan Bayan Miss Catherine Cranston, ilki 1878'de açılan ve sonuncusu 1917'de açılan çay evleri, tasarım konusunda Charles Rennie Mackintosh'la anlaşması ve onun hayal gücü ve tasarım anlayışından faydalanmasıyla marka haline gelmiştir. Fantastik ve dünya üzerinde daha önce görülmemiş marjinal bir tasarım yaklaşımıyla simetriden ve İngiltere'nin Art Nouveau'ye tek yanıtı olan Glasgow stilinden yararlanılarak oluşturulan Charles Rennie Mac Mackintosh'un en orijinal eserlerindedir. (Brown, 2019:106)

Çay evleri aynı zamanda Büyük Britanya Krallığı'nın sosyal toplum anlamında en radikal dönüşüm mekânlarıdır. Bu mekânlardan önce daha çok konut ya da alışveriş mekanlarında zaman geçirebilen kadın kullanı-

cılar, sosyalleşme, okuma ve domino satranç gibi zeka geliştiren oyunları oynama olanağına erişmiş, erkek kullanıcılarla sohbet edebilme olanağı bularak çeşitli konularda fikirlerini de ifade edebilmişler ve bu sayede sosyal toplum içerisinde etkin varlık göstermeye başlamışlardır. Bu anlamda çay evleri bu yönleriyle İskoçya'daki kafe kültürünün primitif versiyonları olarak Çay Evleri ikonik iç mekân konseptleridir. Mackintosh Hayatına giren tüm girişimci (düşünen) ve tasarımcı (üreten) kadınları bir şekilde desteklemeyi başarmış, bunu kendi çizgisiyle gerçekleştirmiştir. Örneğin çay evleri için yaratmış olduğu yüksek arkalı sandalyeler ve grift sırtlıklı sandalyeler kadın müşterilerin mahremiyetini korumak üzere tasarlanmıştır. Erkeklerle aynı mekânda sosyalleşmeleri hoş karşılanmayan kadınların yüzleri bu sayede kamufle olmuş ve zaman içerisinde çay evlerinin yaygınlaşması ve normalleşmesi sağlanmıştır.

Bayan Cranston'un Buchanan Caddesi'ndeki Çay Evi (Miss Cranston's Buchanan Street Tea Room), Argyle Caddesi ve Ingram Caddesi'ndeki çay evlerinin başarısı üzerine tasarlanmıştır. Öğle yemeği salonu için tasarlanan, şablonla hazırlanmış, stilize desenlerin ve sembolizmin olduğu, organik formlarla bezeli duvar dekorasyonunda yoğun olarak yeşil ve toprak tonları kullanılmıştır. Az miktarda kırmızı ve mor renkler ile de gül motifi ve çiçek desenleri oluşturulmuştur. Bu mekânda benzer ton değerleriyle tavus kuşu formuna yer vermiştir.

Bayan Cranston'un Argyle Çay Evi (Argyle Tea Room)'un yüksek arkalı meşe sandalyesi dört ayaklıdır. Arka ayaklar yüksek sırtlığın bitim noktasına kadar ulaşarak hem görsel bütünlüğü tamamlar hem de sırtlığı destekler ve ince kesitlidir. Mackintosh'un kurumsal yapılarının iç mekân tasarımında yüksek arkalı sandalyelere rastlanmaz çünkü çay evlerinde bu sandalyelerin tasarlanma amacı kadınlara mahremiyet sağlamaktır.

İskoçyalı Charles Rennie Macintosh (1868-1928) Art Nouveau'nun ikinci döneminin günümüzde en çok anılan ismidir. Özellikle çok yüksek arkalı iskemleleri ve gül motifinin sıkça kullanıldığı yüzey süslemeleri ile tanınır.(Boyla, 2012:5) Genellikle gül motifini gonca halinde kullanır. Buradan motif ve renk tercihleri ile şablonik ve sembolik desenler Mackintosh'un doğadan ilham alan orijinal yaklaşımının etkilerini fark etmek mümkündür. Bu desenler yine sanatçının simetri anlayışına uygun bir yapıda ve iç mekânın yüzeylerine düşey şekilde dizilmiştir. Duvar dekorasyonundaki desen içerisinde yer alan Kadın figürleri uzundur ve kendinden emin bir görünüm sergiler. İç Mekân tasarımında Öğle yemeği ve akşam yemeği için ayrı salonlar yaratma, bir Büyük Britanya Krallığı'nın Viktorya döneminden gelen bir geleneğidir. Bu geleneği Agatha Christie'nin romanlarından Nancy Springer'in romanlarına İngiliz edebiyatına ait eserlerde yer alan mekân tasvirlerinden ve dönemin yapılarından izlemek mümkündür. Mackintosh'ta talebe göre Öğle yemeği ve akşam yemeği için

ayrı salonlar yaratmıştır.

Craigie Salonu (Craigie Hall), Bellahouston Park, Glasgow'da yer almaktadır. Kitaplık ve ona entegre bankı ve ahşap oymalarını Mackintosh tasarlanmıştır. Bu mobilyanın el sanatlarına gösterdiği değer ile Arts& Craft akımına, bankın yalnız sol tarafında bulunan kolçağındaki ahşap oymanın hatları ve kitaplığın camlı kapaklarındaki organik formlar ile Art Nouveau'ya örnek verilmesi mümkündür. Ahşap oymada simetrik desenler ortasına yerleşmiş bir kadın figürü yer alır.

Bellahouston Park, İskoçya, Craigie Salonu Charles Rennie Mackintosh Tasarımı, Blake, F. (2004) Essential Charles Rennie Mackintosh, London:Parragon

şablonla hazırlanmış, stilize sembolik desenler ve yoğun renk kullanımı genellikle özel teşebbüslerde veya konut tasarımlarında görülür. Glasgow Sanat Okulu (Glasgow School of Art) gibi kurumsal i mekân tasarımlarında karşımıza çıkamaz. Glasgow Sanat Okulu (Glasgow School of Art) 'nun neredeyse tamamında kahverengi ahşap genellikle farklı üst

yüzey işlemleri uygulanmış mobilyalar ve açık renk düz duvar düzlemleri mevcuttur. Ahşap tercihi genellikle meşe ağacından masif ahşap ürünler tasarlamaktan yanadır. Meşe çeşitli işlemlerden geçirilerek kullanılır. Renklendirilmiş meşe, lekelenmiş meşe, cilalanmış meşe, ebonize meşe gibi. Düzlemlerde geometrik desenlere sahip dörtlü dekoratif karolara rastlanır ve bu karolar genellikle doğadan renklere sahip sırlı seramiklerdir. Sırlı seramik kullanımına, batı ve doğu merdivenlerinde rastlanır. Batı koridoru gibi alanlarda gölge tasarımının etkisini artırmak için duvar düzlemlerinde kısmi renklendirme görülebilir. Glasgow Sanat Okulu (Glasgow School of Art) giriş holünde, duvar yüzeyleri aydınlık sağlayacak biçimde düz ve açık renklidir. Duvar düzlemleri sosyo-kültürel düzeyi gösterebilmek adına tablolar ve tarihe damgasını vurmuş sanatçılara dair belirteçlerle dekore edilmiştir. Ahşap banklar kütleli bir hacme, sert köşeli formlara sahiptir.

Müzenin çatısı doğal aydınlatmadan maksimum düzeyde faydalanacak biçimde kereste, çelik ve cam bir strüktüre sahiptir ve karakteristik bir yaklaşım olarak gölge tasarımı söz konusudur. Simetrik bir yaklaşımı vardır ve orta dikmelerde kalp figürü oymalar yer alır.

Mackintosh odasında, yer alan masa ve sandalyelerin, bankların ve kabinetlerin formları da kütleli, tasarımları fonksiyoneldir. Ortada altı kişilik dikdörtgen formlu bir toplantı masası yer alır. Duvarın önünde orta noktaya konmuş ilave sandalyede sırtlık yüksektir ancak toplantı masasının sandalyelerinin sırtlıkları ve duvar önüne konumlandırılmış bankların alçaktır ve geometrik formda oymalar vardır. Şömine tasarımı da o dönemin fonksiyonel ve estetik popüler ürünlerindedir ve Mackintosh'un pek çok projesinde özgün bakışını yüklediği kuvvetli elemanlarından. Bu odadaki şömine karakteristik biçimde duvarda oluşturulan oval bir nişin altında geometrik bir forma sahiptir.

Mackintosh'un organik formları ve doğaya öykünen çiçek desenleri; kamusal mekânlarda daha çok aydınlatma elemanı tasarımlarına ve ince yapı elemanı olarak kapılara yansımıştır ve bu ürünler diğer ürünlerden farklı olarak metal/çelik strüktürelere sahiptir. Aydınlatma elemanlarında ve kapılarda özellikle Glasgow Sanat Okulu (Glasgow School of Art) Stüdyo 45'in kapısında olduğu gibi Mackintosh'un karakteristik gonca gül motifleri simetrik dizilimle tercih edilmiştir. Bunun yanı sıra çeşitli geometrik desenlerde işlenmiştir. Aydınlatma elemanlarında çelik strüktür renkli camlarla vitray tekniğini andıran bir biçimde gazla, kimi zaman gaz ve mumla kullanılmaya uygun şekilde tasarlanmıştır. Dönemin en sık kullanılan aydınlatma biçimi gazdır. Mum da yoğun olarak kullanılsa da modern bir aydınlanma tekniği olan gaz dönem için daha yenilikçidir ve Mackintosh'u tarif etmede kullanılabilecek en derin sıfatlardan biri de yenilikçiliktir. Mackintosh odasında da metal strüktüre sahip, vitray anlayışıyla cam aracılığı ile süslenmiş, ayna ile aydınlatma gücü artırılmış hem mumluğa

hem de gaz sistemine sahip koyu gri üzerine pembe ağırlıklı bir sarkıt aydınlatma ve beyaz üzerine pembe aynasız gazla çalışan sıralı aydınlatmalar yer almaktadır.

Kütüphane bölümünde de bu anlayış farklı değildir. Fonksiyonellik ve estetik yalınlıkla birleşir. Okuma masalarında dergi ve kitapların konabildiği dikey kullanıma uygun raflar formu fonksiyonelleştiren detaylardır. Ayrıca dört kişilik çalışma masaları da yer alır

Kütüphane ana kat ve asma kattan oluşmaktadır. Strüktürde çelik kirişlerle desteklenen dört ahşap dikme ve aydınlatma elemanları metal konstrüksiyona sahiplerdir. (Blake,2004:130) Alt kattaki kitaplıklar duvar boyu sıralanmış camlı kapaklara ve altı raflı yapıya sahip dolaplardır. Dikmeler asma katı taşımaktadır. Asma kat alt kattan bütünüyle görülebilir biçimde odanın etrafını dönmektedir.

Galeride kümelenmiş aydınlatma elemanları zincirler yardımıyla tavandan asılmıştır ve tasarımcının kamusal alanlarda kullandığı genel anlayışına uygun şekilde, çelik-cam renkli, gökdelen formuna benzeyen geometrik bir strüktüre sahiptir ve periyodik cetveli aydınlatır.

Sundurmada beyaza boyanmış kemerler vardır. Kemerlerin oval yapısını daha çok şömine üstlerinde kullanır. Koridorlarda ışık oyunlarını dış cephedeki pencerelerin kayıtlarından faydalanarak oluşturmuştur.

Müdür odasında dönemin dekoratif öğelerinden, ahşap strüktürlü ayaklı bir saat mevcuttur. Saatin gövdesinde geometrik ve simetrik bir doku oluşturulmuştur. Ahşap yazı kabineti açılıp kapanabilen yazı tablasıyla fonksiyoneldir. Ahşap Yuvarlak bir toplantı masası ve tasarım ahşap sandalyeler bulunur. Bu sandalyelerin sırtlıkları alçaktır ve ayaklı saatin sahip olduğu ızgara biçiminde yerleştirilmiş geometrik oymalarla donatılmıştır.

Ana toplantı odasında ise masanın formu eliptiktir. Glasgow Sanat Okulu (Glasgow School of Art)'ın iç mekân tasarımında, tüm mekânlarda özel olarak tasarlanmış farklı sandalye ve oturma elemanı tasarımları bulunur. Hiçbir sandalye ve masa bir diğerinin tekrarı değildir. Mackintosh kendini tekrar etmekten kaçınan bir tasarımcıdır.

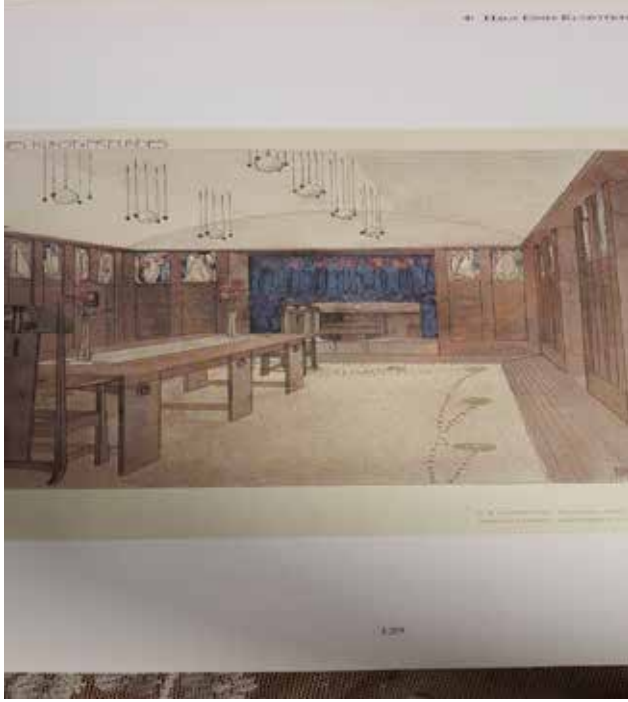
Glasgow Sanat Okulu Kütüphanesi Charles Rennie Mackintosh Tasarımı Blake, F. (2004) Essential Charles Rennie Mackintosh, London:Parragon

Windyhill (Windyhill Bookcase) kitap dolabı tasarımında ve diğer kabinet tasarımlarında da kimononun bağcığını andıran kütleli bir forma rastlanır. Kimono formundaki Windyhill Kitaplık Tasarımında, siyah kapaklar üzerinde yeşil çiçek motifleri simetrik biçimde pembe fon yer alır. Kitap dolabının üst parçası alt parçadan daha geniştir. Mackintosh'un dolap ve kabinet kapaklarının üst yüzeylerinde yer alan doğa stilizasyonu ile yerleştirilen organik hatlara sahip çiçek motifleri, kapakların iç yüzeylerinde iki boyutlu ve raf tasarımlarında üç boyutlu olarak yer alır.

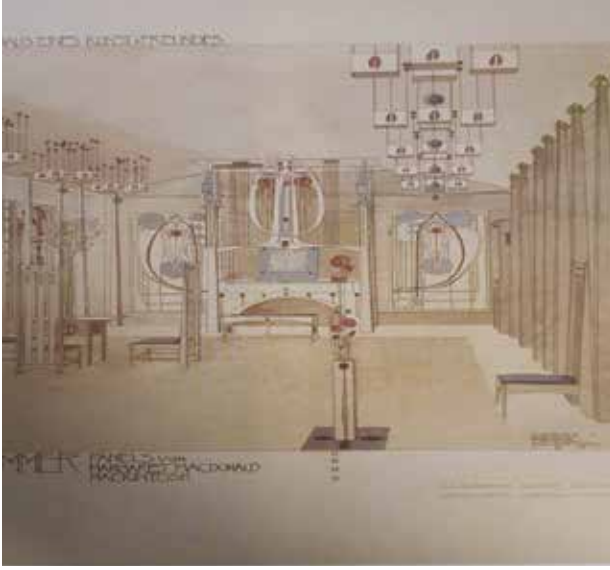
Bir Sanatsever için Konut Projesi (Haus Eines Kunstfreundes-House for an Art Lover) yemek odası tasarımında iki kişilik uzun masanın kısa kenarına karşılık gelen duvarda mavi fon üzerinde organik çizgilere sapsanmış saplı gül motifleri yer alır. Bu duvarda şömine yer alır ve bu şömine Mackintosh'un bakış açısını anlatan önemli unsurlardandır. Kütleli forma sahip şöminenin alınlığında bir kalp motifi yer alır. Gül ve kalp motifleri tasarımda (kitch) kiç olma riski taşısa da tasarımcının eşsiz yorumu bu riskin rahatlıklar önüne geçer.

Duvarlarda simetrik Art Nouveau şablonlu desenlerin yerleştirildiği ahaşp paneller mevcuttur, masanın uzun kenarına karşılık gelen duvardaki

niře yerleştirilmiş bñfe ve servis dolaplarında da tasarımcının karakteristik yaklaşımını görmek mümkündür. Simetri bu mekânda da mevcuttur. Yemek masası sandalyeleri yüksek arkalıktır ve sandalyenin arka ayakları sırtlığın strüktürünü tamamlar. Masanın ayaklarında da her birinde bir adet olmak üzere gül motifi gözlemlenir. Resepsiyon ve müzik odasında beyaz rengin hakim olduğu sarkıt aydınlatmalar Mackintosh'un imzası niteliğindedir.

Bir Sanatsever için Konut Projesi (Haus Eines Kunstfreundes-House for an Art Lover) Yemek Odası, Blake, F. (2004) Essential Charles Rennie Mackintosh, London:Parragon

Bir Sanatsever için Konut Projesi (Haus Eines Kunstfreundes-House for an Art Lover) Yemek Odası ile Müzik Odası ve resepsiyon Charles Rennie Mackintosh Çizimleri, Blake, F. (2004) Essential Charles Rennie Mackintosh, London:Parragon

The Dug Out isimli sırtlığında ızgara biçiminde geometrik forma sahip sarı bank, dışında ana renklerden oluşan mobilya tasarımları bulunmamaktadır. Derngate Misafir Odası projesinde çizgisel optik oyunlar ortaya, çizgisel tekrarlardaki matematiksel yönle parametrik tasarıma yaklaşan düzlem dekorları iç mekân tekstillerine de sıçrar bu da Mackintosh'un özgün denemelerindedir ancak çoğu işinde bu bakış açısına da rastlanmamaktadır. Bir diğer denemesi de ayaklı ayna tasarımıdır. Çünkü iç mekân tasarımında yatak odası dahil olmak üzere ayna ögesine fazla yer vermektedir. Aynanın yanında yer alan minik takı çekmeceleri, başlığındaki organik form, beyaz renk aslında tasarımcının öz bakışını farklı bir ürüne uygulama denemesidir.

Bir diğer uzmanlığı ise aydınlatma tasarımları üzerinedir. Metal malzeme kullanarak yaptığı aydınlatma tasarımları genellikle doğaya gönderme yapan dekoratif yüzeylere sahiptir. Gül ve çiçek motiflerinin yoğun olarak kullanıldığı bu aydınlatmalar genellikle sarkıt tipindedir ve gölge tasarımı yapar. Elektrik kullanım imkânı düşünüldüğünde çoğu gaz için uygundur, bazıları da hem gaz için uygun hem de mumlukludur. Aydınlatma tasarımlarında metal malzemedan özellikle çelikten faydalanan tasarımcı metali renkli camlarla birleştirmiştir, lambaderlerin şapkalarında ve abajurlarda ise iç mekân tekstillerinin üzerine düzlemlerde yer alan özgün desenleri kopya ederek şapkaları iç mekana dahil etmiştir. Şömine

ise tüm iç mekânlarda Mackintosh'un mutlaka yerleştirdiği dekoratif ve fonksiyonel öğelerdendir. Bunun nedenlerinden biri şöminenin yalnız dekoratif değil, ısıtma sistemlerinin gelişmişlik düzeyi değerlendirildiğinde fonksiyonel gerekliliğinin de o dönemde yüksek olmasıdır. Özel mekân yaklaşımını şöminelerin formlarına ve ön yüzeylerine yükler. Genellikle şöminenin alınlığında bir motife veya kemersi bir kıvrıma yer verir. Fonksiyonel kısmında ise özgün form anlayışıyla çok oynamadan kütsel ama estetik kaygılara cevap veren bir metod uygular. Ayaklı saatler ve kabinet tasarımları da özel ilgi alanlarındandır.

Glasgow Sanat Okulu, Charles Rennie Mackintosh Aydınlatma Tasarımı, Blake, F. (2004) Essential Charles Rennie Mackintosh, London:Parragon

Mackintosh mobilya tasarımı anlamında, her çeşit oturma elemanları tasarımında özel bir uzmanlığa ve yeteneğe sahiptir. Bir mekân için kurguladığı hatta aynı mekâna ait farklı iç mekânlar için kurguladığı oturma elemanları ve özellikler sandalyeler bir diğerine benzemez. Bu oturma elemanları arasında banklar, sandalyeler, yüksek arkalıklı sandalyeler ve yüksek arkalıklı çok çeşitli mobilyalar yer aldığı her biri benzersizdir ve projeye özgü tasarlanmıştır. Bazı banklar, iç mekan tasarımlarında duvara yaslanmış veya mobilyalara entegre edilmiştir. Ancak aynı özeni masaya göstermemiştir. Mobilya olarak masayı yalınlaştırarak kullanıcının veya izleyicinin dikkatini oturma elemanlarına odaklamak istediğini düşünülebilir.

Kamusal alanlarda özgün tarzını, simetrik organik formlarını, stilizasyon yaklaşımını ve sembolizmini daha çok aydınlatma elemanlarına ve ince yapı detaylarına yüklemiştir. Orjinal tasarım yaklaşımını genellikle konut gibi kullanıcıya özel tasarlanan mekânlarda ya da çay evleri gibi ticari mekânlarda kullanmıştır. İç mekân tasarımında düşey yüzeyler ve duvar düzlemleri mobilya tasarımında kapak tasarımları Mackintosh'un oyun alanıdır ve onu düzlem tasarımcısı olarak tanımlamak yanlış olmayacaktır. Düzlemi bir tuval olarak görür ve sanatını onun üzerine yansıtır.

Ahşap ve metal malzemeyi kullanmayı tercih etmiştir. Çağın modasına uygun şekilde özellikle üst yüzey işlemleri görmüş meşe, metal olarak dönemin fenomeni olarak çeliği tercih etmiştir. Ahşabı mobilyaya, metali ise aydınlatma elemanı tasarımlarına yansıtmayı tercih etmiştir.

Yatak odalarında genellikle benimsediği toprak tonlarından faydalanmamış, beyaz renge ağırlık vermiştir. Diğer iç mekân tasarımlarında da toprak tonlarını kullanmadığı düzlem tasarımlarında da genellikle beyaza yer vermiştir. Ana renk kullanımı çok nadir işlerinde görülür. Ayrıca konut yatak odalarında yatakları İskoç Baronluk Geleneği'ne uygun biçimde cebinlikli olarak tasarlamış, ancak cebinlikleri oymadan kurtararak sadeleştirmiş ve modernize etmiştir. Oyma tekniğini genellikle mobilya tasarımına yüklemiştir. Mobilyaları genellikle iç mekân tasarımında hacmin kenarlarına dizmiş, kompozisyonda ortayı boş bırakmış sonra da bu boş kalan yere odak noktası haline gelmesini beklediği elemanı koymuştur.

Tüm mekânlar ve mobilyalar için; gerek duvar düzlemleri, gerek kabinet ve dolap kapakları gerek şöminelerde dikey yükseklikler doğrultusunda düşey yüzeylere iki boyutlu şablonik tasarımlar yapmıştır. Mackintosh; Arts&Crafts, Sembolizm, Art Nouveau, İskoç Baronluk Geleneği, Glasgow Stili, Oryantalizm, Nipponizm'i harmanlayarak sıra dışı, özgün, yenilikçi, cinsiyetsiz iç mekân ve mobilya tasarımlarına yansıtmıştır.

KAYNAKÇA

- BLAKE, F. (2004) *Essential Charles Rennie Mackintosh*, London:Parragon
- BOYLA, O. (2012) *Mobilya Tarihi*, İstanbul: Yem Yayınevi
- BROWN A. (2019) Tea and Symmetry, *Magazine Antiques*, 1, 106-114
- BUCHRIESER, Y. (2019) Simulacra architecture in relation to tourism:Charles Rennie Mackintosh in Glasgow and Antoni Gaudi in Barcelona, *Journal of Tourism and Cultural Change*, 17.1, 100-114
- CHING, F.D.K (1991) *İç Mekan Tasarımı*, İstanbul: Yem Yayınevi
- GÜNEŞ, H., AYDEMİR, C., (2005) Anayasal İktisat Teorisini Doğuran Arayışlar, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 3.12, (74-86) i www.e-sosder.com
- HANCOCK, F. (2007), The Iron Rose: Mackintosh and the Psychodynamics of Organizational Design, *Tamara Journal*, 6.1, 83-105
- HELLAND, J. (1994), The Critics and The Arts and Crafts: The Instance of Margaret Macdonald and Charles Rennie Mackintosh, *Art History*, 17.2, 209-227
- SIRIM, V. (2019) İslâm İktisadına Göre “Sonsuz İhtiyaçlar-Kıt Kaynaklar” Yaklaşımı, *International Journal of Social Sciences*,4.19, 51-73
- SPENCER, C. (2005), Designing the person: sociological assumptions embodied within the architecture of Charles Rennie Mackintosh and Le Corbusier, *Irish Jourmil of Sociology*, 14.1, 141-162
- ROBINSON, S. (1997), Charles Rennie Mackintosh, *Design Issues*, 13.3, 82-85
- ÖZTEKİN, M.(2018), *Moda Markalarında Kurgusal Vitrin Tasarımı*(Yayınlanmamış Doktora Tezi), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İç Mimarlık Ana Bilim Dalı
- ÖZTÜK YILMAZ, N. (2007) *19.Yüzyıl İstanbul Kültür Ortamında Müzik Ve Mekân* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Batı Sanatı Ve Çağdaş Sanat Programı, İstanbul

<https://www.neom.com/en-us/>

<https://www.woven-city.global/>